



**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

MAKEDON TARİH YAZIMINDA OSMANLI ALGISI

DOKTORA TEZİ

Bilal RAŞİDOĞLU

BURSA-2024



T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

MAKEDON TARİH YAZIMINDA OSMANLI ALGISI

DOKTORA TEZİ

Bilal RAŞIDOĞLU

Danışman:

Ali İhsan KARATAŞ

BURSA-2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda 7116222001 numaralı Bilal Raşidoğlu'nun hazırladığı "Makedon Tarih Yazımında Osmanlı Algısı" başlıklı doktora tezi ile ilgili savunma sınavı, 08/03/2024 günü 14.00 – 16.00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Mefail HIZLI

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. U. Murat KILAVUZ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Habibe KAZANCIOĞLU

Trakya Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Hasan TELLİ

Mersin Üniversitesi

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı/Konusu: "Makedon Tarih Yazımında Osmanlı Algısı".

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 217 sayfalık kısmına ilişkin, 08/02/2024 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin) aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç/dahil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim

08/02/2024

Adı Soyadı:

Bilal RAŞİDOĞLU

Öğrenci No:

711622001

Anabilim Dalı:

İslam Tarihi ve Sanatları

Programı:

Doktora

Statüsü:

Y. Lisans Doktora

Danışman
Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ
08/02/2024

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "Makedon Tarih Yazımında Osmanlı Algısı" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Bilal RAŞİDOĞLU

Öğrenci No: 711622001

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: Doktora

Tezin Türü: Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik /

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Bilal RAŞİDOĞLU
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslam Tarihi
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali İhsan Karataş

Makedon Tarih Yazımında Osmanlı Algısı

Osmanlı Devleti'nin XIV. yüzyılın ortalarında başlayan ve 5-6 asır süren Balkan coğrafyasındaki hâkimiyeti 1912-1913 Balkan Savaşlarıyla fiilen son bulmuştur. Günümüzde 2 milyon nüfusa sahip Kuzey Makedonya'da yaklaşık 700-800 bin Müslüman varlığını sürdürmektedir. Balkanlarda yaşayan her millet, devletin tarihi oluşum sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'na değinmek zorundadır. Makedon tarihçiler de kendi tarihlerini yazarken Osmanlı ile birlikte ele almaları ve değerlendirme yapmaları zorunludur. Çalışmamızda, Makedon tarihçilerin Osmanlı Devleti ile ilgili değerlendirmeleri çeşitli açılardan ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmada Makedonca eserlerin yanında Bulgarca ve Sırpça kaynaklara da yer verilmiştir.

Makedon tarihçilerin Osmanlı dönemiyle ilgili değerlendirmelerine bakıldığında, pek çok konuda Osmanlı tarihçileriyle benzer bilgiler verdikleri görülürken özellikle sosyal hayatı direkt olarak etkileyen Osmanlı vergi sistemi, devşirme konusu, İslamlaştırma ve ayaklanmalar gibi meselelerde farklı yaklaşımlarının olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Makedonya, Tarih Yazımı, Osmanlı Devleti, Balkanlar

ABSTRACT

Name and Surname : Bilal RAŞİDOĞLU
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Islamic History and Arts
Branch : Islamic History
Degree Awarded : PhD
Supervisor (s) : Prof. Dr. Ali İhsan Karataş

The Ottoman Perception in Macedonian Historiography

The domination of the Ottoman Empire, which began in the mid-14th century and lasted for about 5-6 centuries, terminated with the outbreak of the Balkan Wars of 1912-1913. Today, there exist around 700-800 thousand Muslims in North Macedonia, which has a population of 2 million. All nations living in the Balkans are bound to refer or mentioned the Ottoman Empire in view of the historical formation process of their states. Macedonian historians are also obliged to handle and evaluate together the Ottoman Empire while writing their own history. In our study, we tried to analyze the evaluations put forth by Macedonian historians regarding the Ottoman Empire from various perspectives. In addition to Macedonian works, many Bulgarian and Serbian sources were also examined and included in the research.

When the evaluations of Macedonian historians about the Ottoman period are taken into consideration, it is obvious that they provide similar information to Ottoman historians on many issues. However, they have also distinctive approaches especially on some issues including the Ottoman tax system, the issue of *devshirme*, Islamization and uprisings, all of which effect the social life directly.

Keywords: Macedonia, Historiography, Ottoman Empire, Balkans

ÖNSÖZ

Çok geniş bir coğrafyada asırlarca hüküm süren Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda toprak kaybetmeye başlamış, giderek hızlanan bu süreç 20. yüzyılın ilk yıllarında da devam etmiştir. Öyle ki kaybedilen topraklarda daha sonra onlarca devlet kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin 14. asırdan itibaren hüküm sürdüğü Balkanlardan geri çekilmesi neticesinde bu bölgede de yeni devletler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Makedonya'dır.

Osmanlı Devleti'nin hükmettiği bölgelerin fetih süreci, idare sistemi, sosyal ve kültürel hayatıyla ilgili kaleme alınan çok sayıda eser bulunmaktadır. Osmanlı tarihçilerinin kendi pencerelerinden olaylara bakışı tabii olmakla birlikte başka ırklara mensup müelliflerin yazdıkları eserlerde farklı değerlendirmelerin olabileceği da kaçınılmaz bir durumdur.

Osmanlı tarih kaynaklarında Balkanların fetih süreci ve sonraki uygulamalarla ilgili oldukça ayrıntılı malumat bulunmaktadır. Bu husus tezimizin konusu olan Makedonya için de geçerlidir. Makedonlar da tarih ve kültürlerini araştırmak amacıyla 1948 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti döneminde başkent Üsküp'te Ulusal Tarih Enstitüsü (Институт за Национална Историја), 1951 yılında Makedonya Devlet Arşivi (Државен Архив на Република Македонија) ve 20 sene sonra 1967 yılında da Makedon Bilim ve Sanat Akademisi'ni (Македонска Академија на Науките и Уметностите) kurdular. Buralarda kuruluş amaçlarına uygun olarak Makedon tarihi, kültürü ve geleneğiyle ilgili önemli eserler kaleme alındı.

Son zamanlarda kronikler, arşivler vb. Osmanlı kaynakları kullanılarak Makedonya hakkında yapılan çalışmalarda artış görülmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'nin söz konusu fetih süreci, asırlarca uygulanan idare sistemi ve son dönemlerdeki isyanlar konusunda Makedon tarihçilerin yaklaşımı hususunda yeterli çalışma bulunmamaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla "Makedon Tarih Yazımında Osmanlı Algısı" başlıklı çalışma yapmaya karar verilmiştir.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın amacı, önemi, kaynakların tanıtımı gibi konular ele alınmıştır. Birinci bölümde ana hatlarıyla Osmanlı Devleti'nin Balkanlara geçişi vb. konular aktarılmış; ikinci bölümde Makedon tarih yazımında Osmanlı Devleti'nin siyasî, idarî ve sosyal hayatıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise Makedon tarih yazımında Osmanlı döneminde yaşanan isyanlar ve ayrılıkçı faaliyetlerle ilgili bilgiler verilmiştir.

Tez konumuzun belirlenme ve hazırlanması sürecinde desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte bana her türlü yardımı sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Habibe KAZANCIOĞLU'na ve her daim desteklerini hissettiğim Prof. Dr. Süleyman BAKİ, Dr. Cüneyt NUR ve Dr. Ramadan DOĞAN hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca bana sabırla destek veren kıymetli eşim Fatma Betül Hanım'a, çocuklarım Ahmet Hilmi, Hilal ve Enes'e şükran ve muhabbetlerimi sunarım.

Bilal RAŞIDOĞLU
Bursa - 2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
II. ÇALIŞMANIN METODU	2
III. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI	2
IV. MAKEDONYA COĞRAFYASI VE KISA TARİHİ	4
V. MAKEDON TARİH YAZIMININ ORTAYA ÇIKIŞI.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE RUMELİ

I. FETİH VE İSKÂN.....	11
A. Rumeli.....	11
B. Rumeli'ye Geçiş ve İlk Fetihler	12
C. Rumeli'nin İskânı ve İstimâlet Politikası	21
II. KUZEY MAKEDONYA TÜRKLERİ.....	29
A. Oğuz, Türkmen ve Yörük Kavramları	30
B. Rumeli Yörükleri	34
1. Rumeli'deki Yörük Taifeleri.....	37
a. Selanik Yörükleri.....	37
b. Ofcabolu Yörükleri.....	38
c. Tanrıdağı (Karagöz) Yörükleri	38
d. Vize Yörükleri	39
e. Kocacık Yörükleri	39
2. Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatının Kuruluşu	40
C. Balkan Savaşları Dönemi	43
III. OSMANLI SONRASI BALKANLAR	50
A. Yugoslavya Döneminde Balkanlar	50
1. Sırp Hırvat ve Sloven Krallığı.....	52
2. Krallık Yugoslavyası.....	54
3. Krallıktan Cumhuriyete.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

MAKEDON TARİH YAZIMINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASÎ, İDARÎ VE SOSYAL HAYATI

I. OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU	65
II. OSMANLI DEVLETİ'NİN BALKANLARA GEÇİŞİ	67
III. MERİÇ (ÇİRMEN) SAVAŞI VE MAKEDONYA'NIN FETHİ	71
IV. OSMANLI DEVLETİ'NİN İDARÎ YAPISI	74
V. OSMANLI FEODALİZMİ	76
VI. SOSYAL, KÜLTÜREL VE İKTİSADÎ UYGULAMALAR	77
A. Kolonizasyon	78
B. İslamlaştırma	83
C. Yargı-Adalet Sistemi.....	91
D. Vergiler	93
E. Gayrimüslimler.....	94
F. Kölelik	96
G. Kripto Hristiyanlar	99
VII. YÖRÜKLERE DAİR DEĞERLENDİRME	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKEDON TARİH YAZIMINDA OSMANLI DÖNEMİNDE MAKEDONYA'DA YAŞANAN İSYANLAR VE AYRILIKÇI FAALİYETLER

I. XX. YÜZYIL ÖNCESİ GERÇEKLEŞEN OLAYLAR	105
A. Musa Çelebi İsyanı (1409-1413)	106
B. Şeyh Bedreddin İsyanı	115
C. Mariovo Ayaklanması.....	116
D. Devşirme ve Devşirme Sistemine Karşı Yapılan İsyanlar.....	117
E. Vinitsa Olayı.....	125
II. XX. YÜZYILDA GERÇEKLEŞEN OLAYLAR	126
A. Gizli Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü'nün (GMEDÖ) Kurulması.....	126
B. Türklerin GMEDÖ ile İlişkisi	135
C. Miss Stone Olayı.....	137
D. Selanik Suikastleri	138
E. İlinden Ayaklanması.....	142
1. Smilevo Kongresi (Hazırlık Süreci).....	142
2. Ayaklanma ve Kruşevo Cumhuriyeti'nin Kurulması	150
SONUÇ.....	165
KAYNAKÇA	168

EKLER.....	182
EK 1: DRAGI GYORGIEV İLE YAPILAN MÜLAKAT (25.08.2022).....	182
EK 2: ÇALIŞMADA KULLANILAN BAZI ESERLERİN GÖRÜNTÜLERİ	187
EK 3: AYAKLANMA DÖNEMİNDE KULLANILAN DEVRİMCİ BAYRAKLARI VE DEVRİMCİLER	192
ÖZGEÇMİŞ.....	206



KISALTMALAR

BAL-TAM:	Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi
bk.:	Bakınız
DİA:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
GMEDÖ:	Gizli Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü
İA:	İslam Ansiklopedisi
İMDÖ:	İç Makedonya Devrimci Örgütü
MATÜSİTEB:	Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği
MDÖ:	Makedonya Devrimci Örgütü
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
ty.:	Tarih yok
BMPO:	Внатрешна Македонска Револуционерна Организација
ИНИ:	Институт за Национална Историја
МАНУ:	Македонска Академија на Науките и Уметностите
ТМОРО:	Тајно Македонско-Одринско Револуционерна Организација

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Çalışmanın konusu, Balkan Yarımadası'nda 5-6 asır hüküm süren ve birçok farklı milleti yüzyıllar boyunca tek çatı altında idare etmeyi başaran Osmanlı Devleti'ni, Makedon tarihçilerin kaleminden dökülenler ışığında ele almaktır. Bununla birlikte Makedon tarihçilerinin Türk akademiasındaki tanınırlığını artırmak da hedeflenmektedir.

XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nin Balkan Yarımadası'na geçmesiyle birlikte Anadolu'nun farklı bölgelerinden binlerce Türk, Balkanlar ve Makedonya topraklarına iskân faaliyetleri çerçevesinde Osmanlı makamlarınca sistematik bir şekilde yerleştirilmiştir. Ardından, bu coğrafyada bulunan yerli halklardan binlercesinin Müslüman olmayı tercih ettiği ve günümüzde de halen yaklaşık sekiz yüz bin Türk ve Müslümanın Makedonya'da yaşadığı bilinmektedir. Ayrıca yüzlerce Osmanlı eserinin buralarda mevcudiyetini düşündüğümüz zaman konunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Konuyla alakalı ülkemizde yapılan akademik çalışmaların daha ziyade Makedonya sorunu ve buralarda yaşanan ayaklanmalarla ilgi genel çerçevede olması, hiçbirinin direkt olarak Makedon tarihçilerinin Osmanlı dönemiyle ilgi düşüncelerini ve değerlendirmelerini yansıtmaması bizi bu konuda çalışmaya sevk etmiştir.¹

¹ Zafer Koylu, *Makedonya Sorunu (1878-1913)*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997);Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999);Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, çev. İhsan Catay, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001);Meltem Begüm Saatçi, *Makedonya Sorunu (1903-1913)*, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004);Ahmet Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (Afyon: 2005), 69-91;Dilek Gücel, *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*, (İzmir: Ege Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014);Pınar Şenişik, "Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları", *Türkiyat Mecmuası* 27/1 (2017), 289-303;Ender Korkmaz, "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İlinden İsyanında Yaşanan Başlıca Olaylar", *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)* 2/1 (Haziran 2020), 304-333.

II. ÇALIŞMANIN METODU

Çalışmada öncelikle Kuzey Makedonya'daki en büyük kütüphaneler olan; Üsküp-"Aziz Kliment Ohridski" Ulusal ve Üniversite Kütüphanesi² (Национална и Универзитетска Библиотека "Св. Климент Охридски"-Скопје), Üsküp-Ulusal Tarih Enstitüsü Kütüphanesi³ (Институт за Национална Историја-Скопје) ve İştip "Gotse Delçev" Halk ve Üniversite Kütüphanesi⁴ (Народна и Универзитетска Библиотека "Гоце Делчев"-Штип) gibi kütüphanelerdeki Makedon tarihçilerin Osmanlı dönemiyle ilgili kaleme aldıkları eserler tespit edilmiş ve incelemeye tabi tutulmuştur. Buralarda Osmanlı dönemi Türk ve Müslümanlarla ilgili aktarılan konular ve yapılan değerlendirmeler Türk tarihçilerin verdiği bilgilerle karşılaştırılmış, farklılıklar ve benzerlikler saptanarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. İncelenen eserler; matbu kitaplar, süreli yayımlar, ansiklopedi maddeleri vb. akademik çalışmalardan oluşmaktadır. Ayrıca Ulusal Tarih Enstitüsü, Osmanlı-Türk Yönetiminde Makedonya Tarihi Bölümü hocalarından Prof. Dr. Dragi Gyorgiev ile mülakat yapılmış, sorulan sorular ve alınan cevaplara çalışmada yer verilmiştir. Makedon Tarih Yazımında kullanılan; Küçük Asya, Osmanlı Feodalizmi, Kolonizasyon gibi bazı tabirler değiştirilmeden kullanılmıştır.

III. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

Çalışmanın temel literatürünü Makedon tarih kaynakları oluşturmaktadır. Bunlar daha ziyade Makedon tarihinin temel eserleridir. Bunun yanında konuyla ilgili Bulgarca ve Sırpça kaynaklardan da istifade edilmiştir. Yararlanılan eserler arasında matbu kitaplarla birlikte süreli yayımlar ve ansiklopedi maddeleri de yer almaktadır.

Makedon tarihinin ilk eserleri daha ziyade Üsküp Ulusal Tarih Enstitüsü'nün kurulmasından (1948) sonra Yugoslavya döneminde yazılmıştır. Bu eserler

² <https://nubsk.edu.mk/>

³ <https://www.ini.ukim.mk/mk/>

⁴ <https://www.nuubgdst.mk/>

Makedon tarihinin öncüleri sayılan Aleksandar Matkovski⁵, Aleksandar Stoyanovski, Manol Pandevski, Krste Bitovski, İvan Katarciiev, Galaba Palikruşeva gibi yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.

Hristo Andov Polyanski'nin "Çağdaşlarının Gotse Delçev İle İlgili Hatıraları" adlı eseri, 1963 yılında kaleme alınan, 1872-1903 yıllarında yaşamış olan Makedon halk kahramanı Gotse Delçev ile ilgili hatıraların bulunduğu nadir eserlerden birisidir. Eserde, Delçev'in ailesiyle ilgili bilgiler verilmekle birlikte, eğitim hayatı, gençlik yılları, devrim çalışmaları, kahramanlıkları ve vefatıyla ilgili bilgiler aktarılmaktadır.

Manol Pandevski'nin 1974 yılında kaleme aldığı "Makedon Kurtuluş Hareketindeki Ulus Sorunu" adlı kitabı, XIX. yüzyılın sonuyla XX. yüzyılın başında yapılan bağımsızlık çalışmalarını anlatan kaynak bir eserdir. Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bağımsız Makedonya devleti hakkında değerlendirme yapılmaktadır. İkinci bölümde; İlinden Ayaklanması sürecinde Gizli Makedonya-Edirne Devrimci örgütü, dinî ve etnik grupların durumu ele alınmakta, üçüncü bölümde ilinden ayaklanması sürecinde dinî ve etnik grupların durumu, dördüncü bölümde ise diğer siyasi grup ve oluşumlarda Makedonların durumu anlatılmaktadır. Yazar kitabı yazarken Makedonca, Türkçe ve Bulgarca kaynaklardan istifade etmiştir.

Aleksandar Matkovski'nin "Türk Hâkimiyeti Döneminde Makedonya'daki Direniş" adlı eseri 1983 yılında yazılmış olup Makedonya'da Osmanlı'ya karşı yalnızca meydana gelen ayaklanmaları konu edinen temel kaynaklardan biridir. Eserde XV. ile XVIII. yüzyıl arasında buralarda yaşanan bütün ayaklanmalar anlatılmaktadır.

Yine Pandevski'nin "XIX ve XX. yüzyıldaki Makedonya Özgürlük Hareketleri" (İlinden Ayaklanması) adlı çalışması, 1987 yılında yazılan ve Makedonya'da kurulan örgütleri ve meydana gelen isyanları anlatan nadir eserlerdendir. Eser 3 bölümden oluşmaktadır. Müellif birinci bölümde İlinden

⁵ Geniş bilgi için bkz. Muhammed Aruçi, Aleksandar Stoyanovski, "Aleksandar Matkovski" , *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/140-141.

Ayaklanmasından önce 1903 yılında Makedonya'daki durumu ele alınmaktadır. İkinci bölümde, 1903 yılındaki isyan tartışmalarına yer verilmekte, üçüncü bölümde ise İlinden Ayaklanmasına hazırlık ve ayaklanma süreci anlatılmaktadır.

Aleksandar Stoyanovski'nin, "Türk Ortaçağında Makedonya" adlı eseri, 1989 yılında kaleme alınmış ve Makedonya'daki Osmanlı yönetimini anlatan ilk eserlerden birisidir. Meriç Savaşından (Çirmen Savaşı) başlayarak, Makedonya'nın fethi, idari ve demografik yapısıyla ilgili bilgiler verilmektedir. Yazar bu konuları kaleme alırken genel olarak Sırpça kaynaklardan istifade etmiştir, bunun yanında Makedonca, Türkçe, Boşnakça ve Bulgarca eserlere de yer vermiştir. Yine Aleksandar Stoyanovski'nin editörlüğünü yaptığı "Makedon Tarihi (XIV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla kadar Türk Hâkimiyetindeki Makedonya)" adlı eseri 1998 yılında yayınlanmıştır. Eserde, Makedonya'nın fethi, Osmanlı idari yapısı, Türk askeri yapılanması ve Makedonya, Osmanlı feodal yapısı ve Makedonya, İslamlaştırma, Komitacılık, Makedonya'daki bağımsızlık çalışmaları vb. konularda bilgiler verilmektedir. Müellif eserini yazarken daha ziyade Sırpça eserlerden istifade etmiş olmakla birlikte kısmen de olsa Makedonca ve Türkçe kaynaklara da yer vermiştir.

IV. MAKEDONYA COĞRAFYASI VE KISA TARİHİ

Balkan Yarımadası'nın orta güney kısmında yer alan günümüzdeki Kuzey Makedonya Cumhuriyeti,⁶ tarihte Makedonya adıyla coğrafya olarak şu sınırlardan oluşmaktadır: Kuzeyde Şar Dağları, Kara Dağ (Skopska Crna Gora), Kozyak Dağları, Osogov Dağları, doğuda Mesta (Nestos) Nehri, güneyde Ege Denizi ve Bistritsa Nehri, batıda ise Korab, Yablanitsa ve Mokra Dağları vardır.⁷ Kuzey Makedonya, Avrupa'nın güneydoğusunda bulunan, yaklaşık iki milyonluk nüfusuyla Arnavutluk, Kosova, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan ile komşudur.⁸

⁶ Cüneyt Nureski, *Tezkirelere Göre Makedonya'da Yetişen Osmanlı Divan Şairleri*, (Üsküp: MATÜSİTEB, 2008), 23.

⁷ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, çev. İhsan Catay, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 2.

⁸ Mehmet Hacısalihoğlu, "Makedonya", *DİA*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/437.

Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan Balkanların batısında Adriyatik Denizi, güneyinde Akdeniz ve doğusunda da Karadeniz yer alır, kuzeyde bulunan Tuna Nehri sınır olarak kabul edilir. Adı geçen bölgeler ülkelerin gelişimini etkileyen bir güce sahiptir. Bu denizler doğu ile batı, güney ile kuzey yönünde kara parçalarını birbirine yakınlaştıran yolları barındırır. Özellikle doğu-batı yönündeki ticaret malların, kültür birikimlerinin ve siyasi modellerin taşınması, adı geçen denizler ve yollarla kolaylaşmış ve hızlanmıştır. Bu özellikler, bu coğrafyanın önemini geçmişte artırdığı gibi günümüzde de muhafaza etmektedir.⁹

Farklı etnik mensubiyet, dinî yapı ve dillere sahip unsurların yaşadığı Balkan coğrafyasının sınırları kesin olarak hiçbir zaman çizilememiştir. Üzerinde birçok milletin hak iddia etmesi bu bölgenin iç sınırlarını belirlemeyi daha da zorlaştırmıştır. Makedonya bölgesi buralardaki en paylaşılamayan bölgedir. XIX. yüzyıl Makedonya coğrafyası XII. yüzyıl Makedonya'sından oldukça farklıdır. Bunun nedeni, burada bulunan halkların dinî ve millî mensubiyet anlamında birbirinden çok farklı olması ve buraların aslında çok verimli olmayan topraklarına rağmen bölgenin stratejik konumundan dolayı özellikle Batı dünyasının çıkarları için dikkatleri üzerine çekmesidir. Bu bölgedeki hâkimiyet mücadelesi milattan önceye dayanır.¹⁰ XIV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Türk Devleti, Balkanlar ve Makedonya bölgesinde etkili olmaya başlayınca bu durum Bizans'ı tedirgin etmeye başladı. Osmanlı'nın buralarda başarılı olması Bizans'ın zayıflaması, hatta Bizanslıların Bulgarlar ve Sırplarla iletişiminin kesilmesi, Bizans'ın buralardan tamamen çekilmesi anlamına geliyordu. Bundan dolayı Türklerin Avrupa'dan çıkarılması tek çare olarak görülüyordu, bunun için bir Balkan Haçlı ordusu kuruldu. 1371 de Haçlı ordusu Çirmen'de kesin bir mağlubiyete uğrayınca, Osmanlı Devleti'nin

⁹ Meltem Begüm Saatçi, *Makedonya Sorunu (1903-1913)*, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 1.

¹⁰ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Karaman-Başbuğu, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995), 364-365; Saatçi, *Makedonya Sorunu (1903-1913)*, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 1-2; Fikret Adanır, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi, Makedonya Örneği", çev. Mete Tunçay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, ed. Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 34.

Balkanlarda ilerlemesi devam etti. XIV. yüzyılın sonlarına doğru bütün Makedonya bölgesi Türklerin eline geçmişti. Osmanlı Devleti, Balkanlarda XV. yüzyıla kadar hâkimiyet sınırlarını genişletti ve korudu. Ancak bu dönemden sonra duraklama ve gerileme devrine giren Osmanlı İmparatorluğu, 1877-78 (Doksanüç Harbi) Osmanlı Rus Savaşından sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşmasıyla Makedonya bölgesinde önemli toprak kaybı yaşadı.¹¹ Bu antlaşmayla Rusya, Balkanlar üzerinde hayalleri olan Avrupa devletlerini saf dışı bırakarak, Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının tamamına yakınına Bulgar hâkimiyetine teslim etmiş, böylece Osmanlı'ya bağlı bir Bulgar prensliğinin kurulmasına izin verilerek fiilen Bulgaristan kurulmuş oluyordu. Bu durum başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere Balkanlarda yeni kurulan devletleri de rahatsız etti. Ayastefanos Antlaşmasıyla Rusya'nın Osmanlı topraklarında söz sahibi olması İngiltere'nin menfaatlerine ters düşüyordu. Avusturya ise kendisi için son derece önemli olan Balkan coğrafyasında, Rusya'nın desteğiyle büyük Bulgaristan devletinin kurulmasından rahatsızlık duyuyordu. Balkan devletlerinin rahatsızlığı da kendilerine bekledikleri kadar toprak verilmemesinden kaynaklanıyordu. Bütün bu sebeplerden dolayı, Avrupa devletlerinin baskısıyla Ayastefanos Antlaşmasını tekrar gözden geçirmek üzere Berlin'de yeni bir kongrenin yapılmasına karar verildi. Rusya böyle bir karara sıcak bakmadıysa da, hiçbir Avrupa Devleti; Bulgar devleti kuruyor gözükken Rusya'nın güneye sıcak denizlere inmesine müsaade etmek istemediğinden buna karşı koyamadı. Berlin'de yapılan kongrede, ilgili devletler arasında yeni bir antlaşmanın yapılmasına karar verildi. Berlin Antlaşması, 13 Temmuz 1878¹² yılında yeni kararlar çerçevesinde Osmanlı Devleti ile Rusya, Almanya, İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya arasında imzalanmış oldu.¹³

¹¹ Saatçi, *Makedonya Sorunu (1903-1913)*, 2-3.

¹² Beydilli bu tarihi 20 Temmuz 1878 olarak vermektedir. Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes'elesi'ne Dair", *Osmanlı Araştırmaları* 9/9 (1989), 79.

¹³ Geniş bilgi için bk. Ali İhsan Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/516; Dilek Gücel, *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*, (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 83; Pınar Şenışık, "Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları", *Türkiyat Mecmuası* 27/1 (2017), 294.

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi; Rumeli'nin Osmanlıların elinden çıkmasını sağlamış ve tüm Balkanları etkileri günümüze kadar ulaşan bir istikrarsızlığa sürüklemiştir. Ayastefanos Antlaşması, Balkan coğrafyasındaki zaten karmaşık olan etnik ve dinî dengeleri altüst etmiş, daha sonra imzalanan Berlin Antlaşmasıyla bu durum daha da karmaşık bir hal almıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması, Balkan Savaşlarının sonuna kadar devam eden Rumeli'deki kargaşa ve çatışmaların baş aktörü olan Bulgaristan'ın kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bundan sonra Bulgarların Balkanlardaki yayılcı politikaları bu coğrafyada bir buhranın yaşanmasına ve çetecilik faaliyetlerinin başlamasına ve büyümesine sebep olmuştur.¹⁴

Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı'ya bağlı özerk bir prenslik statüsü verilen Bulgaristan'a Ege Denizine kadar uzanan topraklar verilmiş, diğer yandan Trakya'ya kadar olan bölge de Bulgarlara bırakılmıştır. Böylece İstanbul ve Boğazlarla birlikte Osmanlı payitahtı da tehlikeye girmiştir. Bu durumda Osmanlıların bulunmasının yasak olduğu bölge tamamıyla Rusya'nın nüfuzuna gireceği, ardından bağımsızlığını ilan edeceği aşikârdı.¹⁵ Ancak 20 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşmasında Bulgaristan'a verilen yerlerin tamamına yakını Osmanlı'ya iade edilmiştir. Bu durum Bulgaristan'da, 3 Mart 1878 yılında imzalanan Ayastefanos Antlaşmasında kendisine verilen toprakları geri alma isteğini uyandırmıştır.¹⁶ Bulgarların, Ayastefanos Antlaşmasıyla kazandıkları topraklara geri dönme arzusu uzun bir süre Balkanlardaki ayaklanma ve isyanların ana sebebi olmuştur. Bu buhran döneminden sadece Balkanlarda yaşayan Müslümanlar değil, burada bulunan; Bulgar, Makedon, Sırp ve diğer gayrimüslim milletler de olumsuz etkilenmiştir.¹⁷

¹⁴ Ender Korkmaz, "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İkinden İsyânında Yaşanan Başlıca Olaylar", *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)* 2/1 (Haziran 2020), 305.

¹⁵ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk Rus İlişkileri (1789-1919)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 86.

¹⁶ Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes'elesi'ne Dair", 79.

¹⁷ Korkmaz, "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İkinden İsyânında Yaşanan Başlıca Olaylar", 306.

Berlin Antlaşmasından sonra Balkanlarda yeni planlar yapılmış, bu defa fırsat Avrupa devletlerine geçmiştir. Kazandığı savaş sonrası beklediği toprakları alamayan Rusya, Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarından elde ettiği topraklarla yetinmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti ise kendi toprakları üzerinde yapılan operasyonu sadece izlemekle yetinmiştir. 1878 sonra değişen dengeler Avrupa devletlerinin gözünden kaçmamış ve mevcut sınırlarını genişletmek ve yeni topraklar elde etmek için harekete geçmelerini sağlamıştır. Bu uğurda Balkanlardaki isyanları ve çatışmaları desteklemişlerdir.¹⁸

Bu dönem artık Osmanlı Devleti'nin siyasî ve askerî anlamda zayıflaması, Avrupa devletlerinin desteğiyle Balkan halklarının Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için uygun zemini bulmalarına neden oldu. Böylece bölgedeki Balkan milletleri Avrupa devletlerinin siyasî ve ekonomik desteğini alıyor, Balkanlarda millî duygular ve fikirler uyanmaya başlıyordu. Nitekim Makedonya'da yaşananlar bunun en somut örneğini temsil etmektedir.¹⁹

Makedonya adı Osmanlı döneminde, coğrafyadaki birliği korumak için bir coğrafi terim olarak kullanılmamıştır. Hatta bölgedeki Sırp ve Bulgarlar tarafından da kullanılmamıştır. Makedonya yer ismi olarak XIX. yüzyılda Avrupalılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Makedonya adının kullanımında Avrupa'daki Rönesans hareketiyle ortaya çıkan Yunan ve Roma'ya olan özlem etkili olmuştur.²⁰ Berlin Antlaşmasından sonra, Avrupa devletlerinin desteğiyle Makedonya sorununun ortaya çıkmasıyla, özellikle de Makedonya'da reform hareketlerinin başlamasından sonra “Makedonya” adı Osmanlı hafızasına terim olarak girmekle birlikte bu yüzyılda resmî olarak Makedonya değil hâlâ Selanik, Manastır, Kosova'dan oluşan “Vilayet-i selâse (üç vilayet) terimi kullanılmaktadır.²¹

¹⁸ Gücel, “Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)”, 84.

¹⁹ Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 116; Gücel, “Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)”, 153.

²⁰ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 2; Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, 364.

²¹ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 3.

V. MAKEDON TARİH YAZIMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Kuzey Makedonya'daki Makedonlar²² ve burada yaşayan diğer etnisitelerin tarihiyle ilgili bilimsel çalışmalar yapan en eski ve tek yetkin kurum olan Ulusal Tarih Enstitüsü yaklaşık bir asır önce 20 Temmuz 1948 yılında Üsküp'te kurulmuştur. Günümüzde Kuzey Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanlığına bağlı bir kurum olarak akademik faaliyetlerine devam etmektedir.²³

Antik Çağ, Ortaçağ, Osmanlı Dönemi, Yeni Çağ ve Modern Çağ bölümleri olmak üzere toplam 4 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde akademik çalışma yapan 45 akademik personel mevcut olup, araştırmacılara Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi çatısı altında yüksek lisans ve doktora yapma imkânı da sunulmaktadır.²⁴

Enstitü yayın organı olan Glasnik Dergisi 1957 yılında, Enstitünün kuruluşundan yaklaşık 10 sene sonra, buradaki bilim insanları tarafından yılda 2 kere çıkarılmak üzere yayın hayatına başlamıştır. 2002 yılı dâhil olmak üzere dergi toplam 98 sayı olarak basılmıştır. Bunların 1986, 1987 ve 1996 yılındaki sayıları Review başlığı altında yabancı dilde yayınlanmıştır.

Ulusal Tarih Enstitüsü, Makedon Tarih yazımında, birincil kaynak oluşturma anlamında ulusal ve uluslararası sahada kendisini kabul ettirmiş bir kurumdur.²⁵ Bu bağlamda şimdiye kadar ulusal ve uluslararası düzeyde yüzlerce konferans ve sempozyum (bilgi şöleni), 2000'den fazla tarih kitabı ve Glasnik Dergisi'nde yayınlanan 2500'den fazla makale yayımlama başarısı göstererek araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.²⁶

²² Geniş bilgi için bk. Драган Ташковски, *За Мakedонската Нација*, (Скопје: Наша Книга, 1976): (Dragan Taşkovski, *Za Makedonskata Natsiya*, (Skopje: Naşa Kniga, 1976).

²³ [https://www.ini.ukim.mk/mk/%D0%B7%D0%B0-%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%D0%BE%D1%82/](https://www.ini.ukim.mk/mk/%D0%B7%D0%B0%D0%B8-%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%D0%BE%D1%82/), Erişim 24.10.2022. TSİ:14:43.

²⁴ Dragi Gjorgiev ile yapılan mülakat: 25.08.2022.

²⁵ <https://www.ini.ukim.mk/mk/%D0%B7%D0%B0-%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%D0%BE%D1%82/> Erişim 24.10.2022. TSİ:14:43.

²⁶ Dragi Gjorgiev ile yapılan mülakat: 25.08.2022.

Kuruluşundan günümüze Enstitüde önemli Makedon tarihçileri idareci (müdür) olarak görev yapmıştır. Buna göre: Mitko Zografski (1948-1949), Metodija Sokoloski (1949-1950), (1956-1960), Gyorgyi Abaciev (1950-1952), Lyuben Lyape (1952-1956), Mihaylo Apostolski (1965-1970), Gligor Todorovski (1971-1974), Orde İvanovski (1975-1979), Aleksandar Hristov (1960-1964), (1979-1983), Danço Zografski (1983-1986), Manol Pandevski (1986-1987), Vlado İvanovski (1987-1995), Novitsa Velyanovski (1995-2001), Todor Çepreganov (2001-2012), Dragi Gyorgiev (2012) devam etmektedir.²⁷ Adı geçen akademisyenlerin görev sürelerini incelediğimizde, kuruluşunun ilk dönemlerinden 2000'li yıllara kadar görev sürelerinin 1-5 sene arasında değiştiğini, bundan sonra ise genel olarak görev sürelerinin 10 senenin üzerine çıkması dikkat çekmektedir.²⁸

²⁷<https://www.ini.ukim.mk/mk/%D0%B7%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%D0%BE%D1%82/>, Erişim 24.10.2022, TSİ: 14:43.

²⁸ Geniş bilgi için bk. Влаго Ивановски, *30 Godini Institut za Natsionalna İstorija*, (Skopje: MANU, 1978). (Vlado İvanovski, *30 Godini Institut za Natsionalna İstorija*, Skopje: MANU, 1978).

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE RUMELİ

I. FETİH VE İSKÂN

A. Rumeli

Müslümanlar arasında Türk hâkimiyetinden önce Doğu Roma İmparatorluğu olarak Bizanslıların hüküm sürdüğü coğrafya “Bilad-ı Rum veya Memleket’ül Rum” olarak adlandırılmakta ve burada yaşayan halka da Rum denilmekteydi.²⁹ Rum “Urum” olarak da bilinmektedir.³⁰ Bu yüzden de Makedonya’daki Türkler arasında Rumeli “Urumeli” olarak telaffuz edilmektedir.

Rum tabiri, Anadolu’da Türk İslam hâkimiyeti sağlandıktan sonra Bizans idaresinde bulunmuş Anadolu’yu tarif eden bir ifade olarak kullanılmıştır.³¹ Rum, “Roma” demektir. Bundan dolayı Rumeli ifadesi, bir zamanlar bu beldelerin Roma İmparatorluğu sınırları içinde olduğunu bildirmektedir. Daha sonra; Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılan Roma İmparatorluğu’nun Doğu Roma deneni, Anadolu ve Balkanları içine alan kısmı Bizans olarak adlandırılmıştır.³² Ancak bu kullanım Anadolu’da, Balkan coğrafyasındaki Rumeli ifadesi gibi kalıcı olmamış, bölgede Selçuklularla birlikte Türk hâkimiyeti sağlanınca unutulmuştur. Bu coğrafyayı tarif etmek için Rumeli isminden ziyade Anadolu ismi kullanılmıştır.³³

Batılı seyyahlar XIII. yüzyılda Türklerin hâkim olduğu Anadolu’ya Turquemenie (Turquie), Bizans İmparatorluğu’na tâbi yerlere de Romanie

²⁹ Halil İnalçık, “Rumeli”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/232; Halil İnalçık, *Osmanlılar* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 201.

³⁰ Philip W. Goetz, vd., “Rum”, *Ana Britannica*, (İstanbul: Ana Yayınları, ty.), 18/532.

³¹ Halil İnalçık, “Rumeli”, *DİA*, 35/232.

³² Özcan Acar, vd., “Rumeli”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985), 9/3299.

³³ Acar vd., “Rumeli”, 9/3298.

(Romania) diyorlardı. XIV. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Yarımadası'na geçiş yapmasıyla birlikte Rumeli tabiri daha ziyade Rum Ortodoks mezhebinin hâkim olduğu Balkan Yarımadası'nı ifade etmeye başladı. Türkler, Rum-ili veya Rum-eli ifadesini Romania'dan almış ve Anadolu'ya karşı denizin ötesinde Bizanslılardan aldıkları toprakları tarif için kullanmaya başladılar.³⁴ Bu kullanım günümüzde de devam etmektedir.

Rumeli coğrafyasının hangi sınırlardan oluştuğunu kesin olarak belirtmek pek mümkün değildir. Bu sınırlar XIV. yüzyıldan beri sürekli değişse de, genel olarak Balkan Yarımadası'nı ifade ettiği bilinmektedir.³⁵ Balkan Yarımadası; eski Yugoslavya devletlerinin yanı sıra Bulgaristan, Arnavutluk, Türkiye (Trakya), Yunanistan ve Romanya'dan oluşuyor denilebilir.³⁶ Günümüzde Balkan Yarımadası'nı tarif etmek için genel olarak Rumeli veya Balkanlar tabiri kullanılsa da son dönemlerde Batılı araştırmacılar tarafından özellikle Güneydoğu Avrupa tabiri de ısrarla kullanılmaktadır.³⁷

Güneydoğu Avrupa ifadesiyle Avrupalı yazarlar bu bölgeyi kendilerinden gösterme gayreti içerisine girmekle birlikte bu toprakların Osmanlı tebaası olduğunu kabul etmeyerek Türk İmparatorluğu'nun devamı olan Türkiye ile bir bağlantısının olmadığı algısını/bilincini yerleştirme gayreti içerisinde olduklarını belirtmek yerinde olacaktır.

B. Rumeli'ye Geçiş ve İlk Fetihler

Balkanların İslâmla tanışması Osmanlıların buralara geçmesiyle gerçekleşmiş olsa da, Türklerin Balkanlarla tanışmasının çok daha önce gerçekleştiğini söyleyen araştırmacıların olduğunu belirtmek gerekir. İlk olarak 370'li yıllarda İtil Nehri'ni aşarak İtil, Don, ve Kafkasya arasındaki bölgede yaşayan Alanları mağlup eden Hun Türkleri, Avrupa'ya (Balkanlara) geçerek buralarda boy göstermeye başladılar. Hunlardan kaçan Alan askerlerinin bazıları Balkanlarda

³⁴ İnalçık, "Rumeli", *DİA*, 35/232

³⁵ Özcan Acar vd., "Rumeli", 9/3299.

³⁶ Kemal H. Karpat, "Balkanlar", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/25.

³⁷ Maria Todorova, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, çev. Dilek Şendil, 4. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 60, 104.

bulunan Gotlara bazıları da Vandallara katıldılar.³⁸ Hunlar, dönemlerine ait en gelişmiş silahları kullanmaları, yetenekleri ve hızlı hareket etme kabiliyetleri sayesinde önlerine çıkan bütün kavimleri yenerek neredeyse bütün Avrupa'ya hâkim olmuşlardır. Hunların askeri baskısıyla oluşan bu hareketlilik, Avrupa'nın sosyo-kültürel ve demografik yapısını etkilemiş ve günümüzdeki düzenin temelini oluşturmuştur.

Avrupa Hunlarından sonra Balkanlar'da faaliyet gösteren diğer bir Türk kavmi de Avarlardır. Avarlar VI-IX. yüzyıllarda bu coğrafyada etkili olmuşlardır. Orta Asya'dan Balkanlara yapılan akınların sonuncusu ve en geniş kapsamlısı ise Peçenekler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Türk kavimleri olan; Hunlar, Avarlar, Kumanlar, Uzlar ve Peçenekler, Balkan coğrafyasındaki mevcudiyetlerini XIV. yüzyıla kadar korumuşlardır. Bu gruplar bölgenin kültürel gelişimine katkı sağlamış ancak zamanla asimile olmaktan kendilerini koruyamamışlardır. Örneğin İtil (Volga) boylarında yaşayan Bulgar Türklerinin bir bölümü Han Asparuh komutasında, Tuna'nın güneyine geçerek bir devlet kurmuşlardır. Ancak X. yüzyıldan sonra Tuna Bulgarları Slavların arasında asimile olmuşlar ve Slav olarak anılmaya başlanmışlardır.³⁹

Halil İncalcık'a göre Anadolu Türklerinin Balkanlara ilk yerleşmesi 1262 yılında Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus'un Moğollardan kaçıp Bizans'a sığınmasıyla başlamıştır.⁴⁰ İmparator VIII. Mikhail Palailogos'un II. İzzettin Keykavus'un ve askeri kuvvetlerinin Dobruca'ya yerleşmesine izin vermesiyle birlikte Anadolu'dan Keykavus taraftarı olan bir göçebe Türk grubu da Sarı Saltuk Baba ile beraber Dobruca'ya geçmiş ve burada 30-40 oba ile 2-3 kasaba kurmuştur.⁴¹

³⁸ Ali Ahmetbeyoğlu, "Hun Akınları Çağında Balkanlar", *Balkanlar El Kitabı*, 2. Baskı, ed. Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2013), 1/75.

³⁹ Fatma Rodoplu, "Türklerin Balkanlardaki Manevi Nüfuzu Olan Şeyh ve Dervişlerin Önemi: Demir Baba Örneği", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 2/2 (Aralık 2013), 117-118.

⁴⁰ Halil İncalcık, "Türkler ve Balkanlar", *BAL-TAM Türklük Bilgisi* 3, (Prizren: Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2005), 21.

⁴¹ Halil İncalcık, "Rumeli", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 9/767.

XIV. yüzyıla gelindiğinde Balkanlar'da yoğun bir Türk akını kendini hissettirmeye başlamıştır. Bizans'taki taht kavgaları ve Balkan devletlerinin birbirleriyle mücadelesi Türklerin işini kolaylaştırmıştır⁴² Burada, Ömer Lütfi Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri" olarak adlandırdığı Şeyh ve Derviş hareketlerini de zikretmek gerekir. Zirâ bunlar da Rumeli'nin fütuhatında önemli rol oynamıştır.⁴³

Şeyh ve dervişler, Balkanlar'ın birçok bölgesinde kurmuş oldukları Tekke ve Zaviyeler aracılığıyla bölgede bulunan gayrimüslim halkı etkiliyor, Osmanlı ordusu bölgeyi fethetmeden önce bir anlamda halkı psikolojik olarak fethetmeye hazır hale getirip mukavemet göstermeden halkın kendiliğinden teslim olmalarını sağlıyor, devletin işini kolaylaştırıyordu.

Zaviye şeyhleri İslam dininin benimsediği hoşgörülü davranış ve tutumlarıyla Müslüman olmayan Balkanlı yerel halkı psikolojik olarak etkileyerek İslam'a geçmelerini kolaylaştırdıkları gibi askerlerin arasında fiili olarak fetih hareketlerine de katılmaktaydılar.⁴⁴ Bunlardan en meşhuru kaynaklarda Mücahid Gazi, Gazi Derviş, Alp-Eren, Mübarek Zat, Ermiş gibi sıfatlarla anılan en bilinen adıyla Sarı Saltuk Gazi'dir (ö. 697/1297-98). Zira Sarı Saltuk Anadolu ve Balkanlar'ın Türkleşip İslamlaşmasında önemli rol oynamıştır. Balkanlarda; Babadağ (Romanya), Ohri (Kuzey Makedonya), Blagay (Bosna Hersek) ve Kruya (Arnavutluk) gibi birçok şehirde Sarı Saltuk'un makamları mevcuttur.⁴⁵

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol saldırılarına maruz kalması, sınır bölgelerinde bulunan uç beylerine daha rahat hareket etme fırsatı verdi. Bunlardan birisi olan Söğüt, Domaniç bölgesinde bulunan Kayı aşiretinin lideri Osman Bey, kısa sürede bağımsız olarak hareket etmeye başlamıştır. Hareket alanı olarak Bizans'ın Bithynia'daki topraklarını hedefleyen Osman Bey,

⁴² İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", 26.

⁴³ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", *Türkler*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 9/142-143.

⁴⁴ Mehmet İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 9/158-159.

⁴⁵ Machiel Kiel, "Sarı Saltuk", *DİA*, (İstanbul, TDV Yayınları: 2008), 36/147-149.

hâkimiyet kurduğu bölgelerde kendi adını taşıyacak olan beyliğini kurmuş ve kısa sürede sınırlarını genişletmeyi başarmıştır.⁴⁶

Osmanlı askerleri ilk defa 1321’de Mudanya’yı aldıktan sonra Marmara Denizi’nden Trakya’ya geçerek orada bir süre dolaşarak geri döndüler. Bu geçiş onlara Rumeli-Balkanları görme ve buralar hakkında fikir edinme imkânı sağladı. Zaman zaman da akın ve keşif amacıyla geçiş yapıyorlardı. Bu Türk cevalanı Bizans imparatorunu epeyce rahatsız etse de Bizans’taki taht mücadelesi Türklere karşı koymalarına izin vermedi.⁴⁷

Bizans İmparatoru III. Andronikos’un vefat etmesi ile tahta geçecek oğlu V. İonnes Paleologos’un çok küçük yaşta olması sebebi ile kendisine vasi olarak tayin edilen Kantakuzenos, kısa bir zaman sonra tahtı ele geçirmek gayesiyle harekete geçmişti. Kantakuzenos ile varis İonnes arasında başlayan saltanat mücadelesinden Türk Beylikleri, bilhassa Osmanlı Beyliği istifade ederek durumu avantaja çevirmeyi başardı. Diğer beyliklere ait Türkler de müttefik sıfatıyla Bizans’ın saltanat mücadelesinde tam anlamıyla taraf oldular.

Kantakuzenos, önce Aydınoğlu Umur Bey’le ardından da Orhan Bey ile ittifak kurarak rakiplerine karşı üstünlük sağladı. Bu ittifak, Orhan Bey’in Kantakuzenos’un kızı Theodora ile evlenmesiyle daha da pekişti.

Osmanlılar 1345 yılından itibaren Kantakuzenos’un müttefiki olarak Balkan Coğrafyasında faaliyette bulunmaya başladılar. Bu dönemde Karesi Beyliği’nde meydana gelen iç karışıklıklara müdahale eden Orhan Bey, Karesi Beyliği’ni ilhak ederek kendi beyliğini daha da güçlendirmiştir. Bu ilhak Balkanlar’a geçişi kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. Orhan Bey’in oğlu şehzade Süleyman Paşa, gerek Rumeli’ye geçişin hazırlık safhasında, gerek sefer sırasında Fazıl Bey, Evrenos Bey ve Hacı İlbeyi gibi diğer Türkmen beylerin desteklerini görmüştür.

⁴⁶ İnbaşı, “Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”, 9/154.

⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982), 1/155.

Kantakuzenos, Orhan Gazi'nin bu desteklerine karşılık ona Rumeli'de bir üs olarak Çimpe, (Çimpi, Cinbi) Kalesi ve civarını verdi. Böylece 1354 senesinde Kantakuzenos'un müttefiki olarak Anadolu'dan getirdiği kuvvetleriyle birlikte Çimpe Kalesi'ne konuşlanan Süleyman Paşa, burayı Balkanlarda yayılmak için bir merkez ve askeri üs haline getirdi.

Osmanlı kuvvetlerinin Çimpe (Çimbi) Kalesi'ne yerleşmesinden sonra 1354'te Gelibolu Kalesi ile civar kasaba ve köyler, Türkler tarafından fethedildi.⁴⁸ Süleyman Paşa kısa sürede, Anadolu'dan getirttiği kuvvetleri Trakya'ya, Hayrabolu'ya, Gelibolu'ya ve Bolayır'a yerleştirerek Gelibolu'da önemli bir üs oluşturdu. Böylece Çimbi Kalesi ve civarının Rumeli'ye hareket edecek Osmanlı Türkleri için ilk askeri üs olduğu söylenebilir. Bundan sonra Süleyman Paşa Rumeli'ye yapılacak olan harekâtları buradan organize etmeye başlamıştır.⁴⁹

Türklerin Gelibolu'da konuşlanmaları Avrupa'nın dikkatini çektiyse de Balkan devletlerinin birbirleriyle uğraşmaları onlara harekete geçme fırsatı vermedi. Yine de Sırp, Bulgar ve Macarların ve Bizans'la Venediklilerin müttefik olarak müdahale etme ihtimaline karşı Osmanlı komutanları/paşaları hızlı hareket etmeyi tercih etti. Dolayısıyla Süleyman Paşa komutasındaki askerler Tekirdağ'a kadar olan Marmara sahillerini alıp, buraları Türkleştirmek için Anadolu'dan getirdiği bir grup Türk'ün/Yörüğün buralara yerleşmesini sağladı.

Rumeli'deki Osmanlı fetihlerinin öncüsü olan, Trakya da yaklaşık altı yıldır düşmanla çarpışan Süleyman Paşa, muhtemelen Osmanlıya bey olacağı en verimli dönemde, 1360 senesinde 43 yaşında iken,⁵⁰ Bolayır ile Seydikavağı arasında doğanla avlanırken atından düşerek vefat etti. Cenazesi vasiyeti gereği Bolayır'da daha önce yaptırmış olduğu türbeye defnedildi. Süleyman Paşa'nın

⁴⁸ İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", 9/156.

⁴⁹ Haldun Eroğlu, "Osmanlı'nın Rumeli'deki Göç Stratejileri ve Teopolitiği Üzerine," 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2012), 1289-1290; Münir Aktepe, "Çimbi", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/317-318.

⁵⁰ Şükrullah, *Behcetüttevârih*, çev. N. Atsız Çiftçioğlu, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949), 54; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: TTK Basımevi, 1988), 1/158; Salih Pay, "Rumeli Fatih Osmanlı Şehzadesi: Gazi Süleyman Paşa", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009), 279-297.

vefatından sonra yerine kardeşi Murad Bey kumandan tayin edildi. Kısa zaman sonra Orhan Gazi'nin de vefat etmesiyle yerine hükümdar olan Şehzade Murad, hemen Bursa'ya gelerek devletin başına geçti.⁵¹ Süleyman Paşa'nın vefatı, Rumeli fütuhatını sekteye uğratmış olsa da, Orhan Bey'in diğer oğlu Murad ve Karesi beylerinden Evrenos ve Hacı İlbeyi gibi komutanların gayretleri sonucunda fetihler yeniden hız kazandı. I. Murad'ın tahta geçmesiyle "Osmanlılar için yeni bir şeref ve kuvvet devri", özellikle Rumeli'de bir fetihler silsilesi başladı ve Padişahın Kosova'da şehadetine kadar süratle devam etmiştir.⁵²

Sultan I. Murad Hüdavendigâr'ın saltanatının ilk yıllarında, 1361'de devletin ikinci başkenti olacak Edirne fethedildi.⁵³ Edirne'nin fethi Balkanlar'ın fütuhata açısından bir dönüm noktası olmakla birlikte, Osmanlı Sultanlarının bu hamleyle Rumeli topraklarını da aşarak Avrupa coğrafyasında yayılmayı hedefledikleri anlaşılmaktadır.

Sultan Murad faaliyetlerine atalarından aldığı hızda devam etti, Lala Şahin'i kuzeyde Filibe ve Zagra taraflarına gönderirken Evrenos Bey'i de Batı Trakya'da Gümülcine'nin fethiyle görevlendirdi. Lala Şahin Paşa Filibe'yi fethetti mukavemet gösteremeyen Rum kale muhafızı, teslim olmayarak Sırbistan'a kaçtı. Evrenos Bey de 1363'te Gümülcine ile civardaki bazı yerleri hâkimiyeti altına aldı.

1364 yılında Filibe'yi (Plovdiv) Osmanlı kuvvetlerine teslim ederek Sırbistan'a kaçmış olan Rum kumandan, Sırp Kralı V. Uroş'a müracaat ederek Osmanlılara karşı harekete geçmesini sağladı. Papa V. Urban'ın da teşvikiyle Macar kralı Layoş önderliğinde Bulgarlar, Sırp Eflak Prensi ve Bosnalılar birleşip harekete geçtiler. Burada Layoş'un amaçlarından biri de Bulgarları

⁵¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1/158; Pay, "Rumeli Fatihisi Osmanlı Şehzadesi: Gazi Süleyman Paşa", 282-283.

⁵² Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç, (İstanbul: Medya Ofset, ty.), 1/152.

⁵³ İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", 9/156

nüfuzu altına alarak burada Katolik mezhebini yaymak suretiyle Papa'nın teveccühünü kazanmaktı.

Yukarı Makedonya'da Sırp larla birleşmiş olan müttefik grup hemen Edirne üzerine yürüme kararı aldı. Amaç Edirne'yi Osmanlı'dan geri almaktı. Sultan Murad o sıralarda Bursa'da bulunuyordu. Edirne'de beylerbeyi olarak görev yapan Lala Şahin Paşa, bu durumu bir taraftan Sultan'a bildirmekle beraber kendisi de bir keşif kuvveti göndererek düşmanın durumunu öğrenmek istiyordu. Kısa bir süre sonra Hacı İlbeyi de yetişerek destek sağladı.⁵⁴

Hacı İlbeyi, Meriç'i geçen ve pek bir mukavemetle karşılaşmadığı için rahat davranan düşman kuvvetlerini gece yarısı düzenlemiş olduğu ani bir baskınla dağıtarak bozguna uğrattı. Dağılan düşman kuvvetlerinin bir kısmı Meriç nehrinde boğuldu bir kısmı da çareyi kaçmakta buldu. Macar kralı Layoş güç bela canını kurtararak memleketine kaçtı. Edirne'nin batısında 1364 yılında Meriç Nehri kenarında meydana gelen bu savaş Osmanlı kaynaklarında Sırp sındığı olarak geçmektedir. Burada elde edilen muvaffakiyet Türklerin Rumeli'de ilerlemesinin önünü açtı.⁵⁵

Osmanlılar Sırp sındığı Savaşı'ndan ders çıkararak ileriki dönemlerde Balkanlar'dan gelecek saldırılara karşı gerekli bütün tedbirleri aldı. Fethinden 4 yıl sonra 1365 senesinde Sultan Murad devletin merkezini Bursa'dan Edirne'ye taşıdı. Edirne şehrini payitahta yakışır şekilde saray, medrese, cami ve benzeri ilmi ve içtimai müesseselerle donatmaya başladı.⁵⁶ Bundan sonraki Osmanlı ilerlemeleri, biri Selanik'e doğru, doğuda Dobruca, diğeri de Edirne'den Meriç boyunca Sofya taraflarına olmak üzere üç koldan devam etti.⁵⁷

Osmanlı kuvvetlerinin Rumeli'de hızlı yayılmasını sağlayan etkenler arasında, bu tarihte Balkanlarda Osmanlı ilerleyişini durduracak bir kompakt devletin olmadığını da hatırlatmak yerinde olacaktır. Zira Osmanlı ordusunun Gelibolu'yu aldığı sırada Sırp çarı Stefan Duşan ölmüş (1354), Makedonya'dan

⁵⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1/164-170.

⁵⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1/164-170.

⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1/164-170.

⁵⁷ İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", 26.

Tuna'ya kadar hüküm süren İmparatorluk küçük devletlere bölünmüş ve senyörler arasında parçalanmıştı. Bu dönemde Bulgar Çarlığı da üçe bölünmüş durumdaydı. Bizans İmparatorluğu da eski gücünü yitirmişti. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu küçük Balkan devletleri arasında çetin bir mücadele söz konusuydu. Bu durumda yerli hanedanlar, yeni kuvvet olan Osmanlı'dan yararlanmak istiyorlardı. Osmanlı desteği kısa zaman sonra himaye, ardından metbuluk ve nihayetinde yerli hanedanı ortadan kaldırarak ülkenin Osmanlı egemenliği altına girmesiyle sonuçlanıyordu.⁵⁸

İlerleyen zamanlarda da Osmanlıların Rumeli fütuhata hız kaybetmeden devam etti. Evrenos Bey ve Halil Hayrettin Paşa'nın başarılarının ardından Vardar Nehri kenarları Osmanlı kuvvetlerine açılmış ve Vardar'ın doğusu Osmanlıların kontrolüne geçmiştir.⁵⁹

1372'de Köstendil, 1382'de İştîp Manastır ve Pirlepe⁶⁰, 1385'te de Ohri gibi önemli Rumeli şehirleri fethedildi. Bulgaristan ve Sırbistan tarafında ise 1385'te Sofya, 1386'da Niş Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçti. Niş'in elden çıkmasının ardından artan Türk baskısını önlemek için Sırp Devleti'ni toparlayan Lazar, Osmanlı kuvvetleriyle çarpışmaya karar verdi. 1389 yılına gelindiğinde Sırp ve diğer Balkan milletlerinden oluşan bir ittifak kuruldu. Sultan Murad, ordusunun başında İhtiman, Sofya, Köstendil, Kratova üzerinden Priştine'ye hareket edecek öncü kuvvetler komutanlığına, Gazi Evrenos Bey ile Paşa Yiğit Bey'i tayin etti. Öncü kuvvetleri takip eden asıl Osmanlı kuvvetleri de Priştine'nin hemen güneyindeki Kosova ovasına ulaşarak düşman karşısında savaş pozisyonu aldı.⁶¹

Kaynaklarda I. Kosova Savaşı olarak geçen bu savaş, Sırp Kralı ile müttefiklerini mağlup eden Osmanlı ordusunun büyük zaferiyle sonuçlandı.⁶² I. Murad savaş meydanında dolaşırken, cesetler arasında kendini gizleyen Sırp

⁵⁸ İncalcık, "Türkler ve Balkanlar", 26.

⁵⁹ İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", 9/156.

⁶⁰ Nureski, *Tezkirelere Göre Makedonya'da Yetişen Osmanlı Divan Şairleri*, 24; Bilal Ruşid, *Salnamelere Göre XIX. Asırda İştîp'te Sosyo-Ekonomik ve İdari Durum*, (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 10-11.

⁶¹ İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", 9/156

⁶² İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", 9/156

Miloş tarafından hançerlenerek şehit edildi.⁶³ Padişahın cenazesi Bursa'ya götürülerek, Çekirge'deki türbesine, iç organları ise şehit olduğu yerde defnedildi. Kosova'daki mezarı üzerine yapılan türbe Türkler tarafından mukaddes bir ziyaretgâh kabul edildi.⁶⁴ Meşhed-i Hüdavendigâr olarak adlandırılan türbe günümüzde de Kosova'nın en çok ziyaret edilen yerleri arasındadır.

Sultan Murad'ın şehadetiyle ilgili farklı bilgiler de mevcuttur. Batılı Osmanlı tarihi araştırmacısı Hammer, meşhur Büyük Osmanlı Tarihi adlı eserinde Sultan Murad'ın: Osmanlı ordugâhına gelen, mühtedi olduğunu beyan ederek ayağını öpmek isteyen Sırp Miloş tarafından hançerlenerek şehit edildiği bildirilmektedir.⁶⁵

Sultan Murad'ın şehadetinden sonra Şehzade Yıldırım Bayezid tahta geçmiştir. Bu zaferin ardından Osmanlı fütuhâtı Güney Balkanlar'da genişleyerek devam etmiştir. Türk fetihleri bu tarihten sonra Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk, Bosna ve bütün Balkan Yarımadası'nı kapsayacak şekilde yayılmıştır.⁶⁶

Sultan Yıldırım Bayezid, 1390 senesinde Timurtaş Paşa, Evrenos Bey ve Paşa Yiğit Bey'i bölgenin fethiyle görevlendirdi. Günümüzde Kuzey Makedonya'nın başkenti olan Üsküp, Osmanlı beylerinden Paşa Yiğit Bey'in akınlarına hedef oldu ve onun tarafından fethedildi. İlk Osmanlı müellifleri fetihden bahsetseler de tam olarak fetih tarihini vermemektedirler. Batılı tarihçiler ise şehrin 6 Ocak 1392 de Osmanlı idaresine girdiğini aktarırlar. Balkanların kalbi sayılan Üsküp ve çevresine fetihden sonra Paşa Yiğit Bey, Saruhan bölgesinden getirtilen Türkmenleri yerleştirdi. Burası Rumeli'de Osmanlı Devleti'nin en önemli serhad merkezlerinden biri haline geldi. Ardından Osmanlı fetihleri buradan Sırbistan ve Bosna'ya kadar uzandı. Bu stratejik önem 1521'de günümüzde Sırbistan Cumhuriyeti'nin başkenti olan Belgrad'ın fethiyle devam etti. Daha sonra bölgede başlayan Türk iskânı,

⁶³ Halil İnalçık, "Murad I", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/162.

⁶⁴ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994), 1/65.

⁶⁵ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 1/189.

⁶⁶ İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", 9/156.

Üsküp ve civarının demografik yapısını değiştirdi. Bir yandan yeni yerleşim yerleri kurulurken diğer taraftan da yerli Hristiyanların bir kısmı Müslüman oldu. Türk yerleşmesi sonucunda çok zaman geçmeden şehirlerde han, hamam, cami, mescit gibi yapılar inşa edilerek buralar, bir Osmanlı şehri hüviyeti kazandı. Aynı durum Kalkandelen, Gostivar, Kırçova ve civarı için de geçerlidir.⁶⁷

Balkanlarda üç koldan ilerlemeye devam eden Osmanlı kuvvetleri, güneyde Arnavutluk ve Adriyatik sahillerine, Selanik'e, kuzeyde ise Bulgaristan üzerinden Sırbistan'a kadar ulaştı. Yarımadanın fethi XIV. yüzyıl ortalarından sonuna kadar kısa bir sürede gerçekleşerek bölgede tam anlamıyla Osmanlı hâkimiyeti sağlandı.⁶⁸

Osmanlı Devleti burada neredeyse bir ilki gerçekleştiriyordu. Yeni yurt Rumeli'ye bir taraftan gönüllü savaşçı erleri ve bölgeye çabuk uyum sağlayacak bazı aşiretleri nakleırken diğer taraftan yeni fethedilen gayrimüslim halkından bir bölümünü Anadolu'ya götürmek suretiyle ters yönde bir yer değiştirme ve tehcir faaliyeti gerçekleştiriyordu. Süleyman Paşa (ö. 1357), Rumeli'nin fethi sırasında zarar verme potansiyeli gördüğü bir grup gayrimüslim halkı, Anadolu'ya Karesi bölgesine sürmüş, onlardan boşalan yerlere de Aydıncık ve Anadolu'dan gaza amacıyla gelen kalabalık bir grubu yerleştirmiştir.⁶⁹

C. Rumeli'nin İşkânı ve İstimâlet Politikası

Kelime olarak İşkân: "Sakin kılma, oturtma, ev sahibi etme, yerleştirme" gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁰ Terim olarak ise: "İnsanın coğrafya ile ilişkisinin bir evresi olarak toprak üzerine sürekli ya da geçici şekilde yerleşmesini ifade

⁶⁷ Mehmet İnbası, "Üsküp", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 377-378; Hasan Telli, *Osmanlı Dönemi Üsküp Vakıfları*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019), 23-25.

⁶⁸ İnbası, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İşkân Siyaseti", 9/157.

⁶⁹ Geniş bilgi için bk. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İşkân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (1953), 209-237; Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, Haz: İsmet Parmaksızoğlu, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 1/80.

⁷⁰ Ferit Devellioğlu, "İşkân", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 2007), 451.

eder. Yerleşmenin sürekli veya geçici olması tamamen fizikî, coğrafi, ekonomik, iklimsel, siyasal ve beşerî sebeplere bağlıdır”.⁷¹

İskân en geniş manada bir beşeri yerleşmedir. Mevsime göre yer değiştiren; yazın yaylaya çıkan, kışın da ovaya inen, yarı göçebe toplulukların geçici veya kalıcı olarak yer değiştirmeleridir. Yerleşik insanların buldukları bölgelerden geçici veya kalıcı, toplu veya münferit, küçük veya büyük bütün yerleşmeler, iskân olarak adlandırılmaktadır. İskân devletlerin siyasî, ekonomik ve idarî meseleleriyle ilgili olmasıyla birlikte, burada yaşayanları da yakından ilgilendiren bir konudur. Çünkü devlet iskân politikasıyla hem siyasete, hem de ekonomiye yön verebilmektedir. Bu yüzden iskân değişik yöntem ve amaçlarla devletler tarafından zaman zaman uygulanmıştır.⁷²

Osmanlı’da iskân faaliyetleri, daha devletin kuruluşunun ilk yıllarında başladı. Orhan Gazi döneminde Rumeli akıncısı Süleyman Paşa tarafından Gelibolu Osmanlıların eline geçince Anadolu’dan Müslüman Türkler buralara getirilip yerleştirilmek suretiyle iskân edildi. Böylece yeni fethedilen yerin güvenliği sağlandı. Daha sonra fütihat Rumeli’ye doğru genişleyince iskân faaliyetleri sistemli bir şekilde artarak devam etti.

İskândaki en önemli amaçlardan biri, yeni fethedilen yerin güvenliğini sağlayıp huzuru temin etmektir. Osmanlı Devleti, Rumeli’nin farklı bölgelerinde bunu yıllarca başarılı bir şekilde uyguladı. Osmanlı İmparatorluğu, fethettiği bölgelerde sömürge politikası takip etmediği için, ilk andan itibaren Balkan Yarımadası’nın iskânına öncelik verdi. Gelenlerin gayesi Rumeli’ye kalıcı olarak yerleşmekti.

Anadolu coğrafyasında olduğu gibi Rumeli’de de Türkleşme ve İslamlaşma aynı anda gerçekleşti. Ancak Anadolu’nun Türkler tarafından iskânı ile Rumeli’nin iskânı arasında önemli bir fark mevcuttur. Anadolu’ya iskân edilen halk, Moğol baskısından kaçan Türkmenlerden oluşmaktaydı. Aşiret reislerinin

⁷¹ Yunus Koç, “İskân”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), EK-1/ 650.

⁷² Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 1.

yönlendirmesiyle güvenli bir yer bulmak için batıya doğru hareket ederek Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yerleşmişlerdir. Balkanlardaki yerleşme ise bundan farklı olarak devlet kontrolünde ve resmi iskân politikasına uygun olarak sistemli bir şekilde gerçekleşmiştir.⁷³

Yıldırım Bayezid 1390 yılında Saruhan Beyliğini Osmanlı topraklarına kattıktan sonra Şehzade Ertuğrul'u buralara sancakbeyi olarak gönderdi. Burası göçerlerin yoğun olarak yaşadığı bölgedir. Merkezi otoriteye değil de aşiret reislerine bağlı kalmaları, aynı zamanda o dönem uygulanan tuz yasağına uymamaları, Yıldırım Bayezid'in bölgede yaşayan halk için sürgün kararı vermesine neden oldu. Göçürülenler, Rumeli'nin farklı bölgelerine yerleştirildi. Göçler genellikle 10-15 haneyi geçmeyen gruplar halinde oluyordu. Devlet bununla bir yandan Anadolu'daki nüfus yoğunluğunu azaltıp asayiş sağlarken diğer taraftan da Rumeli'nin iskânı ve şenlendirilmesini sağlıyordu.⁷⁴

Osmanlı İmparatorluğu Rumeli'nin iskânına çok önem vermiş ve iskânı hassasiyetle başarılı bir şekilde belki de dünyada başka bir örneği olmayacak tarzda uygulamıştır. Anadolu'da hayvanlarına otlak bulmak için mevsime göre yer değiştiren, hareket kabiliyeti yüksek ve hızlı, konargöçer Yörükler öncülük tanıyarak Balkanlara yerleşmelerini sağlamış, bir kısmını da zorunlu göçe tabi tutarak sürgün etmiştir. Bunlar arasında Karesi, Saruhan ve diğer Yörük boyları vardı. Bununla Rumeli'deki miri arazinin işlenmesi, nüfusun artırılması ve tımarlı sipahi sayısının çoğalması aynı anda gerçekleştiriliyordu.⁷⁵

Balkanlara sürülenler arasında bazı Tatar aşiretlerin de olduğunu görüyoruz. Çelebi Mehmed 1418 yılında İskilip'ten geçerken civarda bir hayli Tatar çadırının olduğunu fark edince, bunların ilerde artarak isyan çıkarabileceklerini düşünerek hepsinin Rumeli'ye sürgün edilmesini emretti. Buradaki Tatarların tamamı günümüzdeki Bulgaristan Filibe civarı bir mevkie sürgün edildi ve

⁷³ Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti", *Türkler*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 9/166-167.

⁷⁴ Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti", 9/169.

⁷⁵ Doğru, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti, 9/166-169.

böylece yurt yapılan yeni yerde Tatarpazarı kasabası kuruldu. Sürgün edilen bu insanları, gittikleri yerin şartlarına alıştırmak, kökleştirmek ve geliştirmek için devlet takip etti ve korudu. İskân edilenler uzunca bir süre vergilerden muaf tutuldular ya da vergi indiriminden yararlandılar.⁷⁶

Osmanlı Devleti fetihlerinin ilk asrında sürgün yöntemini, yeni alınan bölgelerin güvenliğini sağlamak için daha ziyade askeri amaçla kullanmıştır. Bu dönem sorun çıkarıcı ya da sorun çıkarma potansiyeli olan bazı konargöçerler Rumeli'ye nakledilerek sınır bölgelerine yerleştirilmek suretiyle kendilerine özel bir askeri statü verildi. 16. yüzyılın başlarında bu konargöçer Türklerden, Yörük Teşkilatı adında askeri bir teşkilat kuruldu. Bunlar genel olarak Trakya, Rodop, Makedonya ve Dobruca bölgelerine yerleştirildi.

Esasen Osmanlı'da sürgünler tek bir amaç uğrunda yapılmıyordu. Bu anlamda gönüllülük esasına dayanan,⁷⁷ askeri bir yapılanma olan Yörük Teşkilatında görevlendirilenler olduğu gibi, bölgedeki şartların değişmesine bağlı olarak göç edenler de vardı.⁷⁸ Bunların dışında yaşadıkları yerlerdeki ekonomik sıkıntılar sebebiyle Rumeli'ye kendi isteğiyle giden konargöçerlerin olduğu da ifade edilmesi gerekir.⁷⁹ Osmanlı fetihleri sırasında bölgede yaşayan Hristiyan halk bundan etkilenerek Balkanların dağlık bölgelerine doğru hareket ediyor boşalan yerleşim yerlerine de Türkmenler yerleşiyordu.⁸⁰ Göç eden Türkler genellikle Hristiyan halkla karışmayarak müstakil köyler kuruyorlardı. Nüfusu Hristiyanlarla karışık ve eski adını koruyan köyler genel olarak eski Bizans köyleriydi.

Osmanlı fütuhatının ilk yıllarında çok sayıda kişinin kendi isteğiyle İslam'a geçtiği bilinmektedir. Diğer taraftan da Türk hâkimiyetine direnen köy ve şehirlere Türk nüfus yerleştirilerek süratle Müslümanlaşması sağlanmıştır. Mesela 1455 yılında Üsküp'te 8 Hristiyan mahalleye karşı 22 Müslüman

⁷⁶ Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", 209-210, 225-226.

⁷⁷ İncalcık, *Osmanlılar*, 84.

⁷⁸ Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti", 9/170.

⁷⁹ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 43.

⁸⁰ İnbâşî, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", 9/158.

Mahallesi vardı. Zorluk çıkarmayan şehirler daha ziyade değişmeden mevcut halini korumuştur. Batı Anadolu ve Balkanlara yoğun Türk göçü XIV. yüzyıldaki fetihler sırasında da yoğun bir şekilde devam etti. Anadolu'daki Timur istilasından etkilenen halk yoğun bir şekilde Rumeli'ye geçiş yaptı. XV. yüzyılın son çeyreğinde göç dalgasının yavaşladığı anlaşılıyor ki Sırbistan, Arnavutluk ve Mora gibi bölgelerde kitle halinde yerleşmeye rastlamak pek mümkün değildir.⁸¹

Bu dönemlerde Bizans'ın eski gücünü yitirmesi, Bulgar Krallarının saltanat mücadelesi, Çar Duşan'ın ölümünden dolayı Sırbistan'ın bölgedeki nüfuzunu kaybetmesi gibi koşullar Türklerin Balkanlarda ilerlemesini kolaylaştırmış, kısa sürede fetihler Eflak ve Moldovya'ya kadar uzanmıştır. Nitekim Balkanların eski halklarından, günümüzde Müslüman olan iki önemli millet Boşnaklar ve Arnavutlar XV. asrın ikinci yarısında kitleler halinde İslam'ı kabul ettiler.

Osmanlıların Balkanlar'a İmparatorluğun ilk yıllarında yerleşmeleri, devletin güçlenmesinde de etkili oldu. Rumeli'nin boş ve verimli topraklarında yerleşmek isteyen göçebe unsurlar, sipahiler, Karesi, Saruhan, Aydın ve Mentеше beylikleri Trakya'ya geçtiler ve yerleştiler. Böylece devlet Rumeli'den aldığı güçle sürekli büyüdü ve genişledi.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da hızlı yayılmasının ve kabul görmesinin bir sebebi de bir öncü kuvvet olarak faaliyet gösteren tarikat şeyhleri ve dervişleridir.

Osmanlı Devleti tarafından Rumeli'ye göçürülen Türkmenler, Anadolu'dan Balkanlara dillerini ve kültürlerini de götürdüler. Geldikleri yerlerde yeni isimle yeni yerleşim yerleri kurdular. Nüfus artışıyla birlikte bölgede hareketlenme yaşanmış, sosyo-kültürel hayattaki gelişmelerle birlikte boş olan araziler halkın hizmetine sunulmuş ve işlenmeye başlanmıştır. Buralara iskân edilen halk zamanla buldukları yerlerde sosyal hayatın ihtiyaçları olan han,

⁸¹ İnalçık, *Osmanlılar*, 58, 84.

hamam, köprü, medrese, zaviye, tekke, cami gibi eserleri inşa ederek Balkanlar'ı bir Türk İslam yurdu haline getirmişlerdir.⁸²

Osmanlı Devleti, Rumeli'ye adım attığı ilk andan itibaren yerli halkla iyi geçinme politikası olan “istimalet” politikasını⁸³ hayata geçirerek yerli halkın Osmanlı'yı kabullenmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti, fethettiği topraklardaki halkla kaynaşmayı, onları himaye etmeyi, dinlerinde ibadetlerinde, dillerinde ve kültürel hayatlarını yaşamalarında serbest bırakmayı, onlara adaletli, hakkaniyetli, iyi, müsamahalı ve hoşgörülü davranmayı ve onların canlarını ve mallarını korumayı kendine şiar edinmiştir.⁸⁴ Osmanlı yöneticileri bürokraside de bu prensibi uygulamış “Reaya fukarası”nı “zi-kudret ekâbire” karşı korumuşlardır. “Toprak ve reaya sultanındır” diyerek toprağı ve köylü emeğini yerli feodallerden kurtarmışlardır. Buna karşı halk merkezi devlet sistemiyle yönetilmiştir. Bir önceki yönetimlerdeki anarşiden bıkmış olan halk Osmanlı'nın merkeziyetçi uygulamasını uygun görmüş ve benimsemiştir.

Türker'in Rumeli'ye geçmesiyle birlikte yerli Ortodoks halk, Papalığın ve Macar hükümdarlarının Katoliklik propagandası ve mezhep değiştirmeleri için yapılan baskılardan kurtulmuştur. Osmanlı Devleti insana verdiği değeri, insanın en önemli ihtiyaçlarından olan ibadet mekânlarına da vermiş, halkla birlikte Ortodoks kilisesini de korumuş, bütün ayrıcalık ve statüsünü olduğu gibi kabul etmiştir. Kiliseye karşı tutum, Manastırlar için de aynen geçerli

⁸² İnbaşı, “Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”, 9/158-159.

⁸³ İstimalet: “İstimalet Osmanlı'ların uyguladığı meylettirici ve uzlaştırıcı fetih siyaseti için kullanılan tabir. Osmanlı kroniklerinde halkı ve özellikle gayri müslim tebaayı gözetme, onlara karşı hoşgörülü davranma, raiyyetperverlik manasında kullanılmıştır. Fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme dış düşmanlara karşı can ve mal güvenliğini sağlama, dinî konularda serbestiyet verme, vergi hususunda kolaylık gösterme Osmanlı istimaletinin başlıca unsurlarıdır. Osmanlı istimalet siyasetinin asıl dikkat çekici neticeleri Trakya ve Balkan fetihlerinde ortaya çıkar. Edirne'nin alınmasından sonra gelişen Balkan fütuhatının sadece kılıçla değil yerli hristiyan halkın himayesi, haklarının iadesi, kendilerine dinî serbestiyet verilmesi, vergi muafiyeti tanınması gibi insandırıcı bir politika sonucunda gerçekleştiği bilinmektedir. Osmanlılar, istimalet siyasetini sadece fetihler sırasında değil yeni idari yapı kurulduktan sonra da devam ettirmişlerdir”. Geniş bilgi için bk. Mücteba İlgürel, “İstimalet”, DİA, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/362-363.

⁸⁴ Hasan Telli, “Balkanlarda İslamın Yayılışının Temel Dinamikleri”, *Balkanlar'da İslam*. ed. Hasan Telli, (Ankara: Nobel Yayınları, 2023), 33-35.

olmuş, buralar önceki dönemde nasılsa öyle bırakmış, Hristiyanlık dinini yok etme niyetinde olmamıştır.⁸⁵

Maria Todorova'ya göre Osmanlılar hiçbir milleti Türk hayat tarzını kabullenmeye zorlamamış, bütün Hristiyanlara kendi örf ve adetlerine göre yaşamalarına müsaade etmiştir.⁸⁶

Mark Mazower'in ifadesiyle: “Yahudiler gibi Hristiyanlar da zimmî kategorisine dâhil edilmiş, İmparatorluğa bağlı kaldıkları ve vergilerini düzenli ödedikleri sürece kendi gelenek ve göreneklerini devam ettirme serbestisi elde etmişlerdi. Osmanlı hâkimiyeti Balkan Hristiyanlarına sadece din serbestisi değil, refah da getirmiş, kimi Hristiyanlar İmparatorluğun ilk yıllarından itibaren topladıkları vergilerle büyük servet sahibi olmuşlardır.”⁸⁷

Başka bir yerde de Mazower, Osmanlılara esir düşmüş bir İngiliz'in hikâyesini anlatırken Osmanlı'daki dinî özgürlüğü şu önemli cümlelerle günümüze ulaştırmaktadır. “Gemiye ilk çıktıklarında onlara hangi dinden oldukları soruldu. Katolik olduklarını söylediklerinde din değiştirmeleri yönünde bir iki ufak çaba oldu; ama kesin ret cevabı gelince, madem doğru yolu seçmek istemiyorlar o halde ruhlarının kurtuluşu için en iyi seçenek Tanrı'ya kendi inanışlarına göre ibadet etmeleridir, dendi ve bu iş için hemen onlara küçük bir kamara tahsis edildi. Burayı kiliseye dönüştürecek ve düzenli olarak dua edeceklerdi”. “Avrupa'yla karşılaştırıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nda eşine az rastlanır bir dinî hoşgörü olduğunu söylemek lazım; Lithgow'un sözleriyle, Osmanlı topraklarında din ve vicdan özgürlüğü vardı”.⁸⁸

Osmanlı idarecilerinin hoşgörü siyasetini gören ve benimseyen yerli halk, kitleler halinde İslam'a geçmeyi tercih ediyordu. Bunların arasında önceki dönemlerde Balkanlara yerleşerek Hristiyanlaşmış, Hun, Peçenek, Oğuz ve Kıpçak Türkleri de vardı. Sırlar ve Macarlar da Türklerin sosyal hayattaki

⁸⁵ Doğru, , “Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti”, 9/166-168.

⁸⁶ Todorova, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, 159.

⁸⁷ Mark Mazower, *Balkanlar*, çev. Ayşe Ozil, 2. Baskı, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 94-95.

⁸⁸ Mazower, *Balkanlar*, 99-100.

uygulamaları karşısında Katolik olmayı değil Müslüman olmayı yeğliyorlardı.⁸⁹

İfade edildiği gibi istisnalar dışında Osmanlı Devleti'nde hiç kimse din değiştirmeye zorlanmıyordu, belirli kurallar çerçevesinde herkes kendi dininde kalabiliyordu. Dönemin Avrupa'sında kurulan Engizisyon Mahkemeleri muadili bir kurum Osmanlı Devleti'nde mevcut değildi. Müslümanlar ile diğer dinlere mensup olanlar yıllarca barış içinde yaşamışlardır.⁹⁰

Osmanlıların diğer milletlere uyguladığı hoşgörü ve özgürlükçü siyaseti sosyal hayatın diğer alanlarında da görmek mümkündür. Makedonya, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Arnavutluk gibi bölgelerde yerli askeri sınıftan Osmanlı Devleti'ne sadık kalanlar, milli aidiyetine bakılmadan Osmanlı askeri birimlerinde kadroya alınır, bunların bilgi ve tecrübelerinden istifade edilirdi. Ayrıca Balkanlar'daki Türk egemenliğini kabul etmiş olan gayrimüslimler; tuzcu, çeltikçi, madenci, derbentçi gibi meslekleri de yapmaktaydılar. XVII. yüzyılın ilk yarısında Balkan Yarımadası'nda bu meslekleri yapanların sayısı nüfusun %30'una (1/3) ulaşmıştı.

Bu fetih ve iskân siyaseti II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed devrinde de başarıyla devam etti. 1453'te İstanbul'un Osmanlı'lar tarafından fethiyle birlikte Rumeli'deki Ortodoks halk tam manasıyla Osmanlı tebaası durumuna gelmiştir.⁹¹

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaayı yönetim biçimi olarak kullanılan "Millet Sistemi", Batılılar tarafından Roma hukukunun devamı olarak görülmüş ve Balkanlardaki Türk dönemi de "Türkokratia" olarak adlandırılmıştır. Bu idare sisteminde Müslüman olmayanlara da devlet yönetiminde görev verilmiştir. Sadece Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminde değil, gerileme ve çöküş dönemlerinde bile devletteki Müslüman

⁸⁹ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, 27. Basım, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 412.

⁹⁰ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 6. Baskı, (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), 1/50.

⁹¹ İbbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", 9/160.

olmayan azınlıklar, hiçbir ayrıma maruz kalmadan kritik görevlere gelebilmişlerdir.⁹²

Sırbistan ve diğer Slav toprakları Rumeli Beylerbeyliğine aitti. Beylerbeyliğinin altında eyalet, sancak ve nahiyeler yer alıyordu. Devlet yönetimi temelde vergi toplamaya ve düzeni sağlamaya önem veriyor, bunun dışında yerel halkın yaşamına pek müdahale etmiyordu. Reaya durumunda olan Hristiyanlar askeri hizmet yükümlülüğünden muaftı. Ödedikleri vergiler Müslümanlara göre yüksek olmasına rağmen, Osmanlıdan önceki dönemlerle kıyaslandığında daha düşüktü. Gündelik hayatta Hristiyanlara yönelik bazı kısıtlamalar vardı, bununla birlikte İslam'a geçenlere de her konuda yükselme yolu açıldı.⁹³

Müslüman olmayanlar ödemek zorunda oldukları belli bir vergi karşılığında askerlik vazifesinden muaf tutuluyordu. Bu da belki de onların işine yarıyordu, zira gerekli olan vergiyi ödeyip gündelik hayata devam ediyorlardı. Bir Türk Müslüman ise zamanı geldiğinde askerlik görevini çok da kısa sayılmayacak bir süre olarak yapmak zorundaydı. Bu görev esnasında şehit olmak veya geri döndüğünde aynı işe devam edememek de vardı.

II. KUZEY MAKEDONYA TÜRKLERİ

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye döneminde Türk devletinin uygulamış olduğu en önemli politikardan biri, hiç şüphesiz ki Anadolu'daki Türklerin bir kısmını iskân faaliyetleri çerçevesinde Balkanlar'a (Rumeli'ye) yerleştirmek olmuştur. Bu kapsamda yoğun bir Türk nüfusu, Kuzey Makedonya'ya yerleştirilmiştir. Bu strateji ile devlet aynı anda Anadolu'daki; özellikle de diğer Türk boylarına üstünlük sağlamış, hem de askeri alanda Balkanlar ve Avrupa'ya yapılan fetih faaliyetlerinde onlardan faydalanmıştır. Bunların yanında Rumeli'nin Müslümanlaşması ve Türkleşmesi de sağlanmıştır.⁹⁴

⁹² İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı*, 1. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2003), 27-28.

⁹³ Philip W. Goetz, vd., "Yugoslavya", *Ana Britannica*, (İstanbul: Ana Yayınları., ty.), 22/453-454.

⁹⁴ İzzet İbrahimsoylu, *Yörüklük (Kuzey Makedonya Yörüklüğü)*, (Üsküp: Yeni Balkan Yayınevi), 2021), 10.

Bu anlamda göçürülen Türklerin çoğunun Anadolu'daki yörük taifelerinden/cemaatinden olduğunu söylemek mümkündür. Yeni yurtlarında bunlara devlet tarafından önemli askeri görevlerin yanında farklı imtiyazlar da verilmiştir. O yüzden burada ana hatlarıyla Oğuz, Türkmen ve Yörük kavramlarını işledikten sonra özellikle Rumeli Yörüklerini ele almaya çalışacağız.

A. Oğuz, Türkmen ve Yörük Kavramları

“Oğuz” adına ilk kez “Göktürk Kitabelerinde”⁹⁵ rastlanmaktadır. Kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülse de, bunlardan “Ok” kelimesiyle en eski Türkçe de çokluk eki olarak kullanılan “Z”den oluşan Okuzdan (oklardan) geldiğini belirten görüş belki de en isabetli olanıdır. Göktürk Kitabeleri'ne göre Oğuzlar, dokuz boydan meydana gelen bir budundur.⁹⁶ Oğuzlar, “Türkiye, Azerbaycan, İran, Irak ve Türkmenistan Türkeri'nin ataları olan Türk kavmidir.”⁹⁷

Türkmen adı, Seyhun (Siriderya) kıyılarında yaşayan Oğuzlar arasında, İslamiyetin yayılması sonucu ortaya çıkan bir kelimedir. Maverünnehirli Müslümanlar tarafından, Müslüman olan Oğuzları, henüz İslam'ı kabul etmeyen Oğuzlardan ayırt edebilmek için kullanılmaya başlanmıştır. Müslümanlar tarafından “Müslüman Türk” anlamında kullanılan⁹⁸ Türkmen kelimesinin kökeni hakkında iki görüş vardır. Bunlardan birincisine göre, Türk adı ile Farsça man'dan (mânend) türemiş olup Türk'e benzer/benzeyen demektir. İkinci görüşe göre ise Türkmen adı Türk'ül-İman'dan gelmektedir.

⁹⁵ Türk dilinin en eski metinlerinin yazılı olduğu taşlar. Geniş bilgi için bk. Mustafa S. Kaçalın, “Orhon Yazıtları”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/390-393.

⁹⁶ Budun: Halk/Kavim anlamına gelir. Geniş bilgi için bakınız: Abdülkadir İnan, “Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 4/179 (1956), 179.

⁹⁷ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, 2. Baskı, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972), 1-2; Faruk Sümer, “Oğuzlar”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 325; Cahit Gelekçi, “Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları”, *Türkiyat Araştırmaları*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2004), 11-12.

⁹⁸ Faruk Sümer, “Türkmenler”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/607. *Orhan Sakin, Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler*, (İstanbul: Ekim Yayınları, 2010), 22; Gelekçi, “Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları”, 13.

Yani îman eden Türk anlamına gelmektedir. Günümüzde ise Türkmen adı genel olarak, “Öz Türk” anlamında kullanılmaktadır.⁹⁹

Yörük kelimesi “yörü-mek” fiilinden “k” ekiyle yapılmış bir ad olup “yürüyen” demektir; sözlükte “göçebe”, “göçerev”, “göçer” manasına gelir.¹⁰⁰ M. Eröz de “Yörük” kelimesinin; neredeyse aynı anlamı ifade eden yürümek fiilinden türemiş, Anadolu’ya gelip buraları yurt edinen konargöçer Oğuz boylarını (Türkmenleri) tanımlayan bir kelime olduğunu belirtmiştir. Kısaca Yörük ile Türkmen kelimelerinin aynı manayı ihtiva ettiğini belirtmek gerekir.¹⁰¹ Bazı araştırmacılar da yürümek fiilinden türediğini düşündükleri için, Yörük yerine Yürük kelimesini kullanmayı tercih etmektedirler. Yörükler (Türkmenler) kelimenin kökünden de anlaşılacağı üzere nomad hayat tarzına sahip bir Türk taifesidir.¹⁰² Dolayısıyla Türklerin bir yaşam biçimi olan yörüklük, hiçbir zaman farklı bir etnik unsur anlamına gelmez.¹⁰³

Yörük ifadesini kabul etmeyenler, bu kelimenin kökünün “Yüğrük” olduğunu, bunun sıfat olarak ileri görüşlü, medeni, bilgili, cins ve saf anlamlarına geldiğini ve halk arasında da kabiliyetli, dirayetli, cesur anlamlarında kullanıldığını belirtmektedirler.¹⁰⁴ Günümüzde Kuzey Makedonya yörükleri arasında da “yörük” veya “yüğrük” şeklinde telaffuz edilen kelime, uyanık veya kabiliyetli anlamlarında kullanılmaktadır.

Yörük kelimesinin XIV. yüzyılda ortaya çıktığı ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir.¹⁰⁵ Tayyip Gökbilgin ise genel olarak

⁹⁹ Sümer, “Türkmenler”, 41/607-608.

¹⁰⁰ Faruk Sümer, “Yörükler”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/570; Gelekçi, “Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları”, 15.

¹⁰¹ Mehmet Eröz, *Yörükler*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991), 20; M. Tayyip Gökbilgin, *Rumeli’de Yörükler Tatarlar ve Evladı Fatihan*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2008), 6-7; Mehmet Eröz, “Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük-Türkmen Köyleri”, *Sosyoloji Konferansları*, 6 (1965), 121-122; Sakin, *Anadolu’da Türkmenler ve Yörükler*, 22-23, 40.

¹⁰² Gökbilgin, *Rumeli’de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 3-4.

¹⁰³ Sakin, *Anadolu’da Türkmenler ve Yörükler*, 39; İbrahimsoylu, *Yörüklük*, 23.

¹⁰⁴ Eröz, “Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük-Türkmen Köyleri”, 122.

¹⁰⁵ Sümer, “Yörükler”, 43/570.

batı kaynaklarına dayanarak verdiği bilgilerde, Yörük kelimesinin XII. asrın sonlarından itibaren kullanılmış olabileceğini aktarmaktadır.¹⁰⁶

Eröz, yörüklerin temel yaşam alanı olan yörük çadırıyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Yörükler vaktiyle keçe çadırlarda yaşıyorlardı. Bu çadırlar türbe, kubbe biçiminde olup; baklava dilimi şeklindeki kafes ağaç parçalarından meydana gelen iskeletin üzerine ak keçe çekilmesiyle kurulurdu. Bugün bunun izi, Anadolu’da yalnız Konya Ereğli’sinde, yarı göçebe Bekdik Aşiretinde kalmıştır. Onun için ismine Bekdik Çadırı deniyor. Topak Ev, Topağ Ev, Derimev, Keçe Çadır diyenler de var.”¹⁰⁷ Bu çadırlar 30-40 sene öncesine kadar, Alevi Türkmenleri tarafından kullanılıyordu. Diğer bir Keçe Çadırı şekli de tren vagonu görünümündedir. Bunu da Bahşiş, Keşefli, Işıklı, Kösereli, Bayazıd aşiretleri kullanıyordu. Diğer bütün yörükler siyah kıl çadırda oturuyordu. Kıl çadırı muhtemelen Anadolu’ya geldikten çok sonra koyunculuktan keçi beslemeye (davarlılığa) geçildikten sonra ortaya çıkmıştır ve 1-2 asırlık bir geçmişi vardır.¹⁰⁸

XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu’da, Doğu Roma İmparatorluğu sınırında ortaya çıkan Kayı Boyu’na mensup dörtyüz çadırlık Türk aşireti yüz elli yılda Anadolu ile birlikte Balkan coğrafyasının büyük bir bölümünü ele geçirerek buraları Türk yurdu yapmıştır. Ardından Doğu Roma İmparatorluğunun başkentini kendi başkenti yapma başarısı göstererek dünyada Osmanlı İmparatorluğu olarak tanınmıştır. Bu başarılarında devletin fetih sırasında takip ettiği stratejilerin rolü büyüktür. Uygulanan bu stratejilerden biri şüphesiz ki yeni alınan yerlere Anadolu’dan Müslüman Türk nüfusun yerleştirilmesiydi. Bu kapsamda kısa bir sürede Trakya’ya ve Rumeli’ye Müslüman Türk nüfusu yerleştirilerek buralarda kontrol sağlanmıştır. Göçürülen bu nüfus, sadece “başiboş göçebeler, ya da bir köyün ve kasabanın sorunlu halkı veya nüfus fazlası” değil,¹⁰⁹ Anadolu’da yaşayan yerleşik Müslüman Türk nüfusedir. Bu bilgilerden yola çıkarak, Osmanlıların Rumeli fetihleri kapsamında aldıkları

¹⁰⁶ Gökbilgin, *Rumeli’de Yörükler ve Evlad-ı Fâtihan*, 1.

¹⁰⁷ Eröz, “Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük-Türkmen Köyleri”, 124.

¹⁰⁸ Eröz, “Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük-Türkmen Köyleri”, 124.

¹⁰⁹ İnbaşı, “Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti”, 9/154.

topraklara Anadolu'dan halk kitlelerini yerleştirmesi, yeni coğrafyayı yurt yapma niyetinde olduğunu göstermektedir.¹¹⁰

Anadolu'dan Rumeli'ye ilk göçürülen beylikler olan Karesioğulları Beyliği'nin 1357 yılında, ardından Saruhanoğulları ve Menteşoğulları Beyliklerinin 1384-1385 yıllarında göçürülmüş olduğu düşünülmektedir. Bu beyliklerin hanedan üyeleri, beraberindekilerle birlikte stratejik bir plan dâhilinde Rumeli'ye göç ettirilmiştir. Bunların ardından Karamanoğulları beyliğine ait nüfus göçürülmüştür.¹¹¹ Saruhan'dan getirilen yörükler günümüz Makedonya'sındaki Pirlepe, Doyran, Gevgeli, Valandova, Strumica, Radoviş ve İştip bölgesine yerleştirilmiştir.¹¹²

Rumeli'ye Türklerin yerleştirilmesi daha sonra da devam etmiştir. Filibe'nin fethedilmesiyle birlikte, tuz yasağına uymayan yine Saruhanoğlu Beyliğinden nomad Türkler'in bir bölümü Filibe'ye sürgün edilmiştir.¹¹³

Osmanlı döneminde Rumeli'ye Kırım Tatarları da yerleştirilmiştir. Kırım'daki iktidar mücadelesini kaybeden Aktav (Aktay) Han mahiyetindeki bir grupla birlikte Tuna nehrini aşarak I. Bayezid'e sığınarak yardım talebinde bulunmuş, Osmanlı hükümdarı da bu Tatar grubunu kabul ederek Filibe'ye yerleştirmiştir.¹¹⁴

Bu göç stratejileri çerçevesinde, diğer taraftan da Anadolu beylikleri ile yapılan mücadeleler sonucunda ele geçirilen beyliklerin hanedan üyelerinin, bölge halkı veya civar devletlerle işbirliği yapmalarının önüne geçmek için Rumeli'ye zorunlu iskâna tabi tutuldukları bilinmektedir. Bir plan dâhilinde uygulanan bu zorunlu göçle çok sayıda insan Rumeli'ye nakledilmiştir. Bu uygulamalardan biri de Sultan II. Murad'ın Karamanoğulları ile devam eden

¹¹⁰ Haldun Eroğlu, "Osmanlının Rumeli'deki Göç Stratejileri ve Teopolitiği Üzerine", 1288, 1293.

¹¹¹ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler" *Vakıflar Dergisi* 2 (Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1942), 290-291; Haldun Eroğlu, "Osmanlının Rumeli'deki Göç Stratejileri ve Teopolitiği Üzerine", 1288-1289;

¹¹² Hasan Telli, *Makedonya Radoviş'te Osmanlı İzleri: Camiler, Medreseler ve Tekkeler*, (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 31.

¹¹³ Neşri, *Tevarih-i Ali Osman*, Haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, (Ankara: 1992, TTK Yayınları.) 1/339.

¹¹⁴ İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti", 9/159-160.

mücadelesi sırasında gerçekleşmiştir; Karamanoğlu Ali Bey, hükümdarın kız kardeşi ile evlendirildikten sonra Sofya'ya gönderilmiştir. Ali Bey'in kardeşi İsa'da Osmanlı hükümdarının diğer kardeşi ile evlendirilerek maiyetindekilerle birlikte Rumeli'ye yerleştirilmiştir. Bazı hanedan üyeleri de kendi talepleri üzerine Rumeli'ye yerleştiriliyordu.¹¹⁵ Osman Bey'i Anadolu'daki diğer beyliklere karşı üstün kılan ve ona bir imparatorluk kurma fırsatı tanıyan büyük olay, Osmanlıların Avrupa/Balkanlar'a yerleşmesidir.¹¹⁶

Balkan Tarih Yazımında¹¹⁷ ve Kuzey Makedonya Türkleri arasında Balkanlar'a Türklerin daha ziyade Karamanoğulları Beyliğinden getirildikleri kabul edilmektedir. Rumeli ve Kuzey Makedonya'da yaşayan Türkler, atalarının Konya ve civarından geldiğini bildirmektedir.¹¹⁸ Kuzey Makedonyalı araştırmacı İzzet İbrahimsoylu buradaki "Konya" adının sadece bir şehri değil, Anadolu'da bir bölgeyi tanımladığını ifade etmektedir. Zira "bu bölge, Karamanoğulları Beyliği'nin aşağı yukarı 250 yıl hüküm sürdüğü bölgedir. Ayrıca Konya'nın o dönemde Anadolu'da önemli bir şehir olmasından, Selçuklu ve Karamanoğulları Beyliğine başkentlik de yapmış olmasından dolayı adı halk arasında daha çok kullanılır hale gelmiş ve bu vesileyle Konya adı daha ön plana çıkmıştır. Bu nedenle Balkan ve Kuzey Makedonya Türklerinin "Konya" adı ile ifade ettikleri yer veya bölge, Anadolu'da Karamanoğulları Beyliğinin hüküm sürdüğü coğrafyadır" demektedir.¹¹⁹

B. Rumeli Yörükleri

Rumeli'nin iskânı ve canlandırılmasında önemli bir yere sahip olan Türkler/Yörükler, Balkanlar'da geniş coğrafyaya dağıldılar ve zamanla çoğaldılar. Osmanlı Devleti'nin Yörüklerden askerî ve diğer alanlarda maksimum faydalanma isteği, bunlar için özel kanunların çıkarılmasına neden

¹¹⁵ Haldun Eroğlu, "Osmanlı'nın Rumeli'deki Göç Stratejileri ve Teopolitiği Üzerine", 1292.

¹¹⁶ Halil İnalçık, *Osmanlılar*, 56.

¹¹⁷ Константин Йиречек, *Княжество България*, (Пловдивъ: Издание и Печать на Христо Г. Даповъ, 1899), (Konstantin Yirecek, *Knjievstvo Bilgariya*, (Plovdiv: İzdanie i Peçat na Hristo G. Dapov), 164.

¹¹⁸ Александар Стојановски, *Македонија во Турското Средновековие (Од Крајот на XIV-Почетокот на XVIII Век)*, (Скопје: Култура, 1989), (Aleksandar Stoyanovski, *Makedoniya vo Turското Srednovekovie* (Od Krayot na XIV-Poçetokot na XVIII Vek), (Skopye: Kultura, 1989), 297.

¹¹⁹ İzzet İbrahimsoylu, *Makedonya Kızılalma-Karaman Yörükleri Ağzı-I*, (İstanbul: Kutlu Yayınevi, 2020), 4-6.

oldu. Sultan II. Murad zamanında Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa'nın teklifiyle kurulan Sipahi ve Acemi Oğlanı Ocağı ile ilgili yapılan düzenlemelerde, yörüklerin askeri yapısıyla ilgili bilgiler verilmektedir. Bununla birlikte II. Mehmed kanunname metninde Kânûn-ı Yörükân (1487-1488) bahsinde yörüklerin teşkilat yapısıyla ilgili bilgiler veriliyor olmasına rağmen, askerî anlamda asıl olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının son demlerinde yörüklerin devletteki askerî ve mali mükellefiyetlerini kesin olarak belirleyen yeni kanunlar yürürlüğe girmiştir.¹²⁰ Bundan sonra Yörük kelimesi Osmanlı Devleti'ndeki diğer askerî sınıflar gibi, askerî bir sınıfa temsil eder olmuştur.¹²¹

Rumeli'ye yerleşen Yörükler, Anadolu coğrafyasında görüldüğü gibi kalabalık aşiret, cemaat, boy veya bölük halinde örgütlenmediler. Buradaki yörük taifeleri, dağınık ve küçük gruplar halinde yerleşerek sadece askerî ve idari anlamda büyük teşkilatlar halinde örgütlendiler.¹²² Bunlar daha ziyade yerleştikleri bölgeler üzerinden Selanik, Kocacık, Ovcabolu, Tanrıdağı, Naldöken, Yanbolu ve Vize Yörükleri olarak adlandırıldılar.¹²³ Rumeli'deki yörükler aynı zamanda yardımcı askerî birlikler olarak görev yapmaktaydılar.¹²⁴ Yaşadıkları bölgeler üzerinden adlandırılmaları, Anadolu'daki köken ve bağlarına dair iz taşıyor olmaları, onların yaşadıkları bölgelerde daha kolay entegre olmalarını sağlamıştır. Ayrıca dağınık halde yerleşmelerinin, bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşması konusunda da büyük rol oynadığı söylenebilir.¹²⁵ Rumeli'de Evlâd-ı Fâtihân'ın bulunduğu kazalar şunlardır: Manastır, Pirlepe, Florina, Cuma, Tikveş, Radoviş, İştıp, Doıran, Avrethisarı, Usturumca, Vodina, Serez, Demirhisar, Drama, Langaza. Buralara

¹²⁰ Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 19-20, 29-30; Sümer, "Yörükler", 43/570-573; Yusuf Halaçoğlu, "Evlad-ı Fatihan", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/524-525

¹²¹ Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1930), VI; Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 19-20, 29-30; Sümer, "Yörükler", 43/570-573; Halaçoğlu, "Evlad-ı Fatihan", 11/524-525.

¹²² Harun Yeni, "Hangi Yörük? 16. Yüzyıl Batı Trakya'sında Yörüklüğün Halleri Üzerine Bazı Notlar", *Kebikeç Dergisi* 35 (2013), 144-145.

¹²³ Halaçoğlu, "Evlad-ı Fatihan", 11/524-525; Harun Yeni, "Hangi Yörük? 16. Yüzyıl Batı Trakya'sında Yörüklüğün Halleri Üzerine Bazı Notlar", 144-145; Sümer, "Yörükler", 43/570-573; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, 2. Baskı, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972), XXI.

¹²⁴ Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, VI; Sümer, "Yörükler", 43/572.

¹²⁵ Yeni, "Hangi Yörük? 16. Yüzyıl Batı Trakya'sında Yörüklüğün Halleri Üzerine Bazı Notlar", 144-145.

Anadolu'dan Konya, Aksaray ve civarından gelmişlerdir. O yüzden bölgede yaşayanlar bunlara Konyalılar anlamında “Konyarlar” (Konjari) demekteydi.¹²⁶

Fatih Kanunname metninde (1487-1488) “Kânûn-ı Yörükân” bölümünde bahsedilen Rumeli Yörükleri, daha sonra “Ocak”¹²⁷ adı verilen kollara ayrıldılar. Başta her bir kol yirmi dört kişilik gruplardan oluşuyordu. Bu kollara mensup yirmi dört neferden biri eşkinci,¹²⁸ üçü çatal yirmisi de yamak olarak tanzim edildi. Eşkinci, cebelü olup sefere katıldığında kılıcı, yayı ve kalkanı yanında bulunmak zorundaydı.¹²⁹ Üç kişiden oluşan çatalların görevi kesin olarak bilinmemektedir. Çatalların, eşkincilerin yardımcıları veya yedek kadrolarını ifade etmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Yamaklar ise eşkinciye para verip onun sefere gitmesini sağlayanları tarif etmektedir.¹³⁰

Yörük teşkilatını muhafaza etmek, nizam ve devamlılığını sağlamak amacıyla “Kanun-ı Yörükân” maddelerinde eşkinci oğlunun eşkinci, yamak oğlunun yamak yazılacağı hükmü vardı. Yörük kanunnamelerinde eşkincilerin görevleri seferlere katılmak, yamakların görevi ise onlara elişer akçe ödeme yapmaktı. Yamaklar elişer akçeyi “Avarız-ı Divaniye” olarak sefere çıkan eşkinciye verirdi. Yörük kanunnamesinde geçen bir başka önemli husus da; eşkinciler sefere veya göreve gittikleri zaman resm-ı yamak diye tabir edilen elli akçe vergiyi yamaklardan, subaşılardan ve çeribaşılarda olduğu gibi, evli ya da bekâr olmasına bakılmaksızın alırdı ve bunun karşılığında yamaklar, avarızdan muaf olurdu.¹³¹ Osmanlı idaresi yörüklerin teşkilat yapısına önem verir, her daim bunun muhafazasına gayret gösterirdi. Yörük kanunnamelerindeki hükümlere göre; eşkinci ve yamakların her ne sebeple olursa olsun görevlerinden ayrılmalarına müsaade edilmez ve bu hoş görülmezdi. Eşkinci ve

¹²⁶ Mehmet Zeki Pakalın, “Evlad-ı Fatihan” *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993) 1/1571.

¹²⁷ Ocak kelimesi; Yeniçeri Ocağı, Sipahi Ocağı v.b. gibi askeri birlikler için kullanılıyordu. Ayrıntılı bilgi için bk. Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 38-41.

¹²⁸ Osmanlı Devleti'nde sefere çıkan asker için kullanılır. Geniş bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, “Eşkinci”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/469-471.

¹²⁹ Sümer, “Yörükler”, 43/570-573.

¹³⁰ Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 30-31; Sümer, “Yörükler”, 43/570-573.

¹³¹ Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 40-44; Halaçoğlu, “Evlad-ı Fatihan” 11/524-525; Ali Bodur, *XIX. Yüzyıl Başlarından Kaldırılışına Kadar Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı*, (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 13.

yamakların: Doğancılık, toyculuk, eltikilik, tuzculuk, yağcılık, msellemlik ve akıncılık gibi ordunun diğer vazifelerine geçmeleri halinde bile eşkincilik ve yamaklık hallerinin devam edeceği, bu hususta azad edilmiş olsalar bile asıl vazife ve mecburiyetlerinden kurtulamayacakları belirtilmekteydi. Buna göre, eşkinci ve yamaklar ve onların oğulları her hal ve vaziyette yine eşkinci ve yamak olarak ihtiyaç halinde vazifeye hazır bulunmak ve onu yapmak durumundaydı.¹³²

1. Rumeli'deki Yörük Taifeleri

a. Selanik Yörükleri

Selanik Yörükleri, Rumeli coğrafyasındaki yörük gruplarının en kalabalık olanıdır. Bunların büyük bölümü Makedonya ve Teselya'da bulunmakta, bir kısmı da Bulgaristan ve Dobruca'da yaşamaktadır. “1543 yılında bu birlik beş yüz ocaktan oluşmaktaydı. Bunların yüz on yedisi Yenişehir'de, altmışı Çatalca'da kırk yedisi Avrethisar bölgesinde, otuz altısı Florina'da, otuz beşi Kalemeriye'de otuz üç Serfice'de, yirmi sekizi Usturumca'da, yirmi altısı Silistre'de, geri kalanları da başka yerlerde ikamet etmekteydi. 1560'da Selanik yörükleri 552 ocağa sahipti” fakat XVII. yüzyılın başlarında diğer birliklerde olduğu gibi ocak sayısı azalarak kırk bire düştü. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi Selanik yrkleriyle ilgili bilgi verirken, onların herkes tarafından beğenilen kaliteli aba ve şayak dokuduğundan bahseder. Selanik yörükleri XIX. yüzyılda da varlıklarını sürdürmekte; Usturumca, Drama, Serez ve civar bölgelerde ikamet ederken beyleri de Selanik'te oturmaktaydı.¹³³

Selanik Yörükleri; 1558'de suyolu hizmetinde, 1565'te top arabalarına koşulacak mandaları sürmede, 1572'de Selanik Kalesi'nin inşasında, 1573'te donanma hizmetinde, 1575'te Navarin Kalesi'nin inşasında görev aldılar. 1583'te İnan seferine ağrılmalarına rağmen maddi imknsızlıktan dolayı

¹³² Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 50-51.

¹³³ Sümer, “Yörükler”, 43/570-573.

katılamadılar. Bunun üzerine sefere katılamayan eşkinciler devlete 600'er akçe ödemek durumunda kaldı.¹³⁴

b. Ofcabolu Yörükleri

Ofcabolu;¹³⁵ İştıp ile Üsküp arasındaki Köprülü (Veles)'ye en yakın, nomad yaşam tarzına müsait bölgenin adıdır. İştıp merkez kasaba olarak kabul edilir. Bazı kaynaklarda bu bölgeye Mustafa Ovası denildiği görülür.¹³⁶ Ofcabolu yörükleri 1560 yılında 88 ocaktan oluşmaktaydı. Bu ocakların otuz biri İştıp, yirmi beşi Pirlepe, on sekizi Üsküp bölgesinde bulunmaktaydı. Yanbolu, Tatarpazarı, Tırnova, İhtiman, Filibe, Silistre'de de birer ikişer ocak bulunmaktaydı. Ofcabolu yörükleri, birliklerin nüfus olarak en azı olup, 1560'da hizmette olan kişi sayısı 2.705 idi. 1565'teki Zigetvar Seferi'nden önce Selanik yörükleri gibi bunlar da su sığırı sürmeyle görevlendirilmişti. 1573'te de Dukkın Sancağı'ndaki demir ocağında top dökmeyle görevlendirildiler.¹³⁷

c. Tanrıdağı (Karagöz) Yörükleri

Tanrıdağı yörükleri, Rumeli'deki Yörük cemaatleri arasında sayıca en kalabalık olanıdır. Diğer yörük taifeleri gibi yaz mevsimini yaylalarda sürüleriyle birlikte geçiren, kışın da kışlıklara çekilen, serbest yaşamayı seven bir gruptur.¹³⁸ Tanrıdağı yörükleri 1543 ve 1565 yıllarında 323 ocaktan oluşmaktaydı. Bunlar geniş bölgelere yayılmış olup; Kavala, Drama, Serez, Demirhisar, Rusçuk, Tırnova, Niğbolu'da yoğun bir şekilde yaşardı. Bir kısmı da Gümülcine'de, Yenice-i Karasu'da, Yenice-i Kızılağaç'ta, Drama'da, Varna'da, Silistre'de, Tırnova'da ve Şumnu bölgelerinde yaşardı. Geriye kalanı da Bulgaristan'ın diğer bölgelerinde ikamet etmekteydi. 1584-1591 yıllarında bunların eşkinci ve yamaklarının toplam sayısı 16.835 kişiden oluşmaktaydı. Tanrıdağı Yörüklerinin nüfusunun yaklaşık 100.000 kişi olduğu tahmin

¹³⁴ Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 74-77.

¹³⁵ Makedonlar "Ovçepole" (Oвчеполе) olarak kullanılmaktadırlar.

¹³⁶ Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 78-79.

¹³⁷ Sümer, "Yörükler", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/570-573.

¹³⁸ Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 70-71.

edilmektedir. 1581 yılında Bosna'daki demir madeninde gülle dökmeyle görevlendirilmişlerdir. 1583 yılında İstanbul surlarının tamirinde, 1604 yılında da Banyaluka Demir Madeni'nde gülle dökmeyle görevlendirildikleri bilinmektedir.¹³⁹

d. Vize Yörükleri

Vize Yörükleri sayıca diğerlerinden az olan yörük taifesidir. II. Mehmed zamanındaki tahrir defterlerinde Hayrabolu yörükleri olarak geçmektedirler.¹⁴⁰ Genel olarak Trakya bölgesinde yaşamaktaydılar. Vize yörükleri 1543'te 105, 1557'de 106, 1565 yılında da 105 ocaktan ibarettiler. Bunların 23'ü Hayrabolu'da, 21'i Vize'de, 12'si Çorlu'da, 9'ü Kırklareli'de, 8'i Edirne'de bulunmaktaydı. Vize yörüklerinin ocak sayısı savaşlar ve meydana gelen isyanlardan dolayı 1609'da 66'ya, 1642'de 33'e düşmüştür. Vize yörükleri, 1565'te gemi hizmetinde, 1569'da Ejderhan Seferinde, 1573-1574 yıllarında donanmada, 1584'te de Edirne Sultan Selim Camii'nin tamirinde görevlendirilmiştir.¹⁴¹

e. Kocacık Yörükleri

Kocacık yörükleri adının tam olarak nereden geldiği bilinmemektedir. Bunların da en azından bir kısmı Trakya coğrafyasında yaşamaktaydı. Edirne'den başlayıp, Kırklareli, Yanbolu, İslimye, Burgaz, Şumnu, Osmanpazarı, Silistre ve Köstence bölgelerinde ikamet etmekteydiler. 1543 yılında 132, 1584'te 179 ocak olarak kaynaklarda geçmektedirler. Ancak bu sayıların 1609'da 168'e, 1642'de ise 18 ocağa düştüğü görülür. Bunların 1570 yılında Kıbrıs Seferine katılmakla görevlendirildiği, ardından da Rudnik Demir Madeni'nde görevlendirildikleri, ancak bu görevleri yerine getirmek istemediklerine dair

¹³⁹ Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, VI; Faruk Sümer, "Yörükler", 43/570-573; Душанка Шопова, *Македонија во XVI и XVII Век Документи од Цариградските Архиви*, (Скопје: ИНИ, 1955), 47. (Duşanka Şopova, *Makedoniya vo XVI i XVII Vek Dokumneti od Tsarigradskite Arhivi*, (Skopye: İNİ), 47.

¹⁴⁰ Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 82.

¹⁴¹ Sümer, "Yörükler", 43/570-573.

bilgiler mevcuttur. Kocacık yörüklerinin 1576'da Bender ve Akkirman Kalelerinin tamirinde görevlendirildikleri bilinmektedir.¹⁴²

Genel olarak Rumeli'deki yörüklerin Osmanlı Devleti'ndeki idarî veya askerî teşkilatında ifa ettikleri görev ve hizmetleri şöyle sıralayabiliriz: Gemi yapmak ve malzeme temin etmek, yoğun olarak kullanılan yolların tamir ve bakımını yapmak, emniyetini sağlamak, köprü inşa etmek ve bakımını yapmak, zahire toplanması ve muhafazasını sağlamak, derbentçilik yapmak, madenleri işlemek, nakliye işlerinde, özellikle topların naklinde görev almak, kalelerin yapımı ve onarımını sağlamak, su yollarının inşasında görev yapmak,¹⁴³ Rumeli'nin Türkleştirilmesini sağlamak, köylüye damızlık hayvan sağlamak, ayaklanmaların bastırılmasında görevlendirilmek, ordu için at yetiştirmek eğitmek ve bakımını yapmak, kamu binalarının yapımında amelelik yapmak.¹⁴⁴

2. Evlâd-ı Fâtihân¹⁴⁵ Teşkilatının Kuruluşu

Evlâd-ı Fâtihân; Osmanlı Devleti'nin Rumeli'nin fethinde üstlendikleri önemli askerî vazifelerden ötürü ikinci Viyana kuşatmasından sonra 1691 yılında Balkan Türklerine (Yörüklerine) verilen isimdir.¹⁴⁶ Bu tabir genel itibariyle Rumeli'nin fethi esnasında Anadolu'dan Rumeli'ye göç eden Türkler/Yörükler için kullanılırken, XVII. yüzyılın sonlarına doğru Yörüklerden/Türkmenlerden teşekkül eden özel bir askerî birlik için kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar daha önce de ifade edildiği gibi; Ofcabolu Yörükleri, Selanik Yörükleri, Vize Yörükleri, Naldöken Yörükleri, Tanrıdağı (Karagöz) Yörükleri ve Kocacık Yörükleri olarak buldukları bölgenin adıyla anılırdı. Bu yörük gruplarının teşkilat yapısını ve sayılarını gösteren kayıtlar da devlet tarafından

¹⁴² Sümer, "Yörükler", 43/570-573.

¹⁴³ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 20; Selahaddin Çetintürk, "Osmanlı İmparatorluğunda Yörük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2/1 (Ankara 1943), 112.

¹⁴⁴ Ali Bodur, *XIX. Yüzyıl Başlarından Kaldırılışına Kadar Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı*, 22.

¹⁴⁵ Fethedenlerin çocukları/evlatları anlamında kullanılmaktadır. bk. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, 2. Baskı, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972), XXI; Halaçoğlu, "Evlâd-ı Fatihan", 11/525; Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 255; Reşat Kasaba, *Bir Konargöçer İmparatorluk (Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar)*, Çev: Ayla Ortaç, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 93.

¹⁴⁶ Kasaba, *Bir Konargöçer İmparatorluk (Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar)*, 93.

tutulmuştur.¹⁴⁷ Konya Karaman ve Aksaray civarından Balkanlara giden bu konargöçerleri yerli Hristiyan halk, geldikleri bölgeden dolayı Konyalılar anlamında Konyarlar (Кoнyapи) olarak adlandırmaktaydı. Evlâd-ı Fâtihân teşkilatındaki yörükler Rumeli'nin: Manastır, Pirlepe, Radoviş, İştîp, Florina, Tikveş, Doyran, Usturumca, Avrethisarı, Yenice, Seres, Vodina, Drama, Langaza, Demirhisar gibi önemli merkezlerinde yaşıyordu.¹⁴⁸

XVI. yüzyıl sonlarında başlayıp, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda devam eden, devlet için büyük sorun haline alan iç buhran ve uzun yıllar süren savaşların ortaya çıkardığı iktisadi problemlerin halk üzerinde oluşturduğu baskı, yörüklerin mevcut yerlerini terk ederek kendileri için daha güvenli bölgelere göç etmelerine neden olmuştur. Halk kitlelerinin göç etmesi pek çok yerleşim yerini insansızlaştırarak harabeye dönüştürdü. Bu durum, ekonomisi ziraate dayanan devletin gelirlerinin azalmasına sebep oldu.¹⁴⁹ Bozulan düzenden dolayı gelirleri düşen halk, vergileri ödeyemez hale geldi. Çareyi başka diyarlara, kasaba ve köylere, özellikle de büyük şehirlere göç etmekte bulanlardan dolayı İstanbul ve çevresi, Anadolu ve Rumeli'den gelen, bağıni bahçesini bırakmış insanlarla doldu. Devlet bunları tekrar eski yerlerine gönderme teşebbüsünde bulunsa da pek başarılı olamamıştır. Bundan dolayı XVII. yüzyılın sonlarına doğru Rumeli'deki Yörük Teşkilatı dağılmaya, ocak nizamları bozulmaya başladı.¹⁵⁰ Yörük olarak kaydedilenlerin sayısında ciddi düşüş görülmüş ve büyük bir bölümü de göçebelikten çıkarak yerleşik hayata geçmeye başlamıştır. Yapılan yoklamalarda Eşkinci¹⁵¹ veya Yamak olanlar mevcut bulunmamış, sefer zamanlarında kendilerine verilen görevleri yerine

¹⁴⁷ Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, VI; Halaçoğlu, "Evlad-ı Fatihan", 11/524; Mustafa Mesut Özekmekçi, "19 Yüzyılın İlk Yarısında Avrathisar'da (Kılıkış) Evlad-ı Fatihan Nüfusu", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi* 19/31 (Ekim 2021), 115.

¹⁴⁸ Pakalın, "Evlad-ı Fatihan", 1/571. (571-572). "Konyarlar" konusunda farklı görüşleri olan yazarlar da vardır. Geniş bilgi için bk. Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, 9-12.

¹⁴⁹ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 5; XVII. Yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durumu için bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskan Teşebbüsü (1691-1696)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1963) 2-5.

¹⁵⁰ Halaçoğlu, *Evlad-ı Fatihan*, 11/524.

¹⁵¹ "Hızlı yürümek, atla hızlı hızlı gitmek" anlamına gelen "eşmek" fiilinden türetilen "eşkin (eşkün)" kelimesi hızlı yürüyen at veya atlı demektir. Eşkinci tabiri daha ziyade raya arasından seçilerek yetiştirilen savaşçı anlamına gelir. Geniş bilgi için bk. Özcan, "Eşkinci", 11/469.

getirmedikleri tespit edilmiştir.¹⁵² İkinci Viyana Muhasarasından sonra başlayan savaşlarda yörüklerin bu durumu daha belirgin hale geldi. Kötüye giden savaşlar sırasında, onlara duyulan ihtiyaç, fetih ruhunu yeniden canlandırma ve insan gücü elde etmek amacıyla, yörükleri özel bir askeri teşkilat altında toplama kararının alınmasına ve bunun için gerekli olan kanunların çıkarılmasına neden olmuştur.¹⁵³ H. 1102 (M.1691) yılında Padişahın bir fermanıyla Rumeli'deki yörük taifeleri, atalarının Rumeli'nin fethinde aldıkları önemli askeri vazifelerden dolayı, Evlâd-ı Fâtihân adı altında, Rumeli'nin sağ, sol ve orta kollarında olmak üzere yeniden teşkilatlandırıldılar. Daha sonra çeşitli vesikalarda, eskiden beri devletin savaşçı bir ruha sahip, sadık askerlerinden olan ve savaşlarda büyük faydaları görülen, Anadolu'dan Rumeli'ye giderek buraları vatan edinen Türkmenlerin evladı olduklarını anımsatan Evlâd-ı Fâtihân adı sıkça kullanılmaya başlandı.¹⁵⁴ Bunlar için daha sonra yazılan bir kanunnameye Evlâd-ı Fâtihân şöyle tarif edilir; "... öteden beri Devlet-i Aliyye'nin güzide ve cengaver, itaatli, ferman dinleyen askerinden olup eski seferlerde küffar ile yapılan harplerden kendilerinden nice yararlılık ve yüz aklılıkları zuhur etmiş ve bu sebeple bu taifeye Evlâd-ı Fâtihân tesmiye ve ıtlak olunmuştur..." denmektedir.¹⁵⁵ Yapılan yeni düzenlemelerle Evlâd-ı Fâtihân, önceden olduğu gibi yaşadıkları bölgelerde Çeribaşlarına bağlı hale getirildiler. Çeribaşları toplumda düzeni sağlar, savaş zamanında eşkinici defterlerini çıkarır, savaş olmadığı zaman da halktan vergi toplarlardı. Evlâd-ı Fâtihân grupları bazı yerlerde sefere gitmek üzere doğrudan Eşkinici, bazı yerlerde de Piyade (Yamak) olarak kaydedilmiştir.

Evlâd-ı Fâtihân, yaptıkları önemli görevlerden dolayı Avarız vergisinden muaf tutulmakla beraber, zaman zaman da ödemeye güç yetiremedikleri vergilerle karşı karşıya kalarak buldukları yerleri terk etmiştir. Mesela 1704-1708 yıllarında Niğbolu ve Silistre'de yapılan yoklamada, 2311 nefer piyadeden

¹⁵² Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 255; Bu dönem yörüklerin ahvali için bk. Çetintürk, "Osmanlı İmparatorluğunda Yörük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", 2/114-116.

¹⁵³ Halaçoğlu, "Evlad-ı Fatihan", 11/524; Eröz, *Yörükler*, 248; Kasaba, *Bir Konargöçer İmparatorluk (Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar)*, 92.

¹⁵⁴ Halaçoğlu, "Evlad-ı Fatihan", 11/524-525.

¹⁵⁵ Halaçoğlu, "Evlad-ı Fatihan", 11/255.

240'ının vefat etmiş, 116'sının fakir düşmüş, 635 kadarının da kaçmış olduğu tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu durum karşısında, 1707 yılında çıkarılan bir kanunla, bunlara zulmedilmemesi ve vergilerinin de eski usule göre toplanması emredilmiştir.

Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı zaman zaman yaşanan sıkıntılara rağmen, yapılan düzenlemelerle XIX. yüzyıl ortalarına kadar mevcudiyetini korumuştur. Nitekim 1828 yılında yapılan yeni bir düzenlemeye göre, askeri hizmet veren neferlerin, yaptıkları hizmet karşılığı muafiyetleri devam etmekle birlikte, diğer askerler gibi düzenli talim yapmaları kuralı getirilmiştir. Lakin vücuda getirilen bu tedbirler yeterli olmamış, Evlâd-ı Fâtihân teşkilatının dağılması önlenememiştir. Tanzimat Fermanı'ndan sonra 1845 yılında devlet tarafından bütün muafiyetleri kaldırılarak diğer Müslüman halk gibi askerlik ve vergi mükellefi haline getirilmişlerdir. Bir sene sonra 1846 senesindeki bir belgeye göre, Evlâd-ı Fâtihân gruplarıyla ilgili istisnai bir muameleye gerek kalmadığı belirtilmiş, böylece Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı tamamıyla ortadan kaldırılmıştır.¹⁵⁶

C. Balkan Savaşları Dönemi

1912-1913 yıllarında Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında meydana gelen bu savaş hem Osmanlı açısından hem de Balkanlar açısından bir dönüm noktasıdır.¹⁵⁷ Zira bu savaş Osmanlıların Balkan hâkimiyetinin sona erdiği, Balkan ve Avrupa devletlerinin de amacına ulaştığı bir dönemin başlangıcıdır.

Savaşın vuku bulmasında Rusya'nın takip ettiği Panslavizm siyasetiyle birlikte Balkan topraklarını paylaşma konusunda Rusya ile Avusturya arasında var olan rekabetin büyük etkisi olmuştur.

Berlin Antlaşması (1878) Rumeli coğrafyasının büyük bir bölümünü Osmanlı Devleti'nden kopardığı halde, bu topraklardan pay kapma mücadelesi bitmemiş aksine daha da şiddetlenmişti. Zira Balkan devletlerinin kendi aralarında da

¹⁵⁶ Halaçoğlu, "Evlad-ı Fatihan", 11/525; Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evladı Fatihan*, 256.

¹⁵⁷ Özcan Acar vd., "Balkan Savaşı", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, (İstanbul: Akçağ Yayınları, 1985), 1/309.

anlaşmazlıklar mevcuttu, bunların başında “kiliseler meselesi” gelmekteydi. Bulgar Kilisesinin Rum-Ortodoks Kilisesinden ayrıldığı tarihten itibaren Makedonya’da birçok kilise ve mektebin kime ait olduğu belirsiz hale gelmiştir. Bunun dışında Bulgaristan’a bırakılan Makedonya’da Sırbistan hak iddia ettiği gibi Yunanistan da kuzeye doğru genişlemek istemekteydi.¹⁵⁸

Sultan II. Abdülhamid Han, Devlet-i Aliyye’nin başında olduğu sürece Balkan ülkeleri arasında var olan “kiliseler meselesi” anlaşmazlığını diri tutarak ittifak etmelerini engellemiştir. Sonrasında idareyi devralan İttihat ve Terakki yönetimi 3 Temmuz 1911 yılında çıkardığı bir kanunla bu meseleye çözüm getirmiştir. Buna göre ihtilafli kilise ve mekteplerin aidiyeti nüfusa göre belirlenecekti. Böylece Balkan ulusları arasındaki en önemli mevzu çözülmüş ve aralarında uzlaşmaları kolaylaştırılmış oldu.

Ardından Rusya, Makedonya’nın taksimini gündeme getirerek Balkan devletlerini birleşmeye teşvik etti.¹⁵⁹ Aslında Rusya’nın amacı Balkan devletlerini Osmanlı’ya karşı kıskırtmak değil, Habsburg monarşisine karşı burada bir cephe kurmaktı. Çünkü Balkan ülkelerinin Osmanlıya karşı bir savaş açması durumunda Osmanlı’nın bu savaşı rahat kazanacağını düşünüyordu.

Rus diplomatların fiili yardımıyla Balkan devletleri Osmanlı Devleti’ne karşı ittifak yapmaya başladılar. İlk ittifak Mart 1912’de Bulgaristan ile Sırbistan arasında yapıldı, ardından Mayıs 1912’de Yunanistan ile Bulgaristan’da bir antlaşma imzalandı. Ekim ayında Karadağ, Sırbistan ve Bulgaristan’la benzer antlaşmalar imzalandı. Artık Balkan devletleri Osmanlıya karşı başlarda imkânsız gibi görünen ittifakı kurmuş, halkını savaşa hazırlıyordu.

Görünüşte askeri birliktelik gibi görünen bu antlaşmalar, aslında bölgenin paylaşılmasını şart koşuyordu. Buna göre Şar Dağları’nın kuzeyinde kalan

¹⁵⁸ Cevdet Küçük, “Balkan Savaşı”, *DİA*, (İstanbul: 1992, TDV Yayınları), 5/23.

¹⁵⁹ Küçük, “Balkan Savaşı”, 5/23.

bölgenin Sırbistan'a, Struma Nehri ile Rodop Dağları'nın doğu kısmında kalan bölgenin ise Bulgaristan'a verilmesi kararlaştırıldı.

Paylaşılmayan Makedonya Bölgesi için ise anlaşma sağlanamaması durumunda Rus Çarı'ndan arabuluculuk yapmasının talep edilmesine karar verildi. Osmanlı İmparatorluğu ile başlayacak muhtemel savaşta görev almak üzere, Bulgaristan'ın 200 bin, Sırbistan'ın ise 150 bin asker hazırlamasına karar verildi.¹⁶⁰

Balkan Devletleri Osmanlı'ya karşı organize olurken, Osmanlı Devleti büyük bir buhran içerisinde ve olan biteni takip edemeyecek durumdaydı. Zira Eylül 1911'de başlayan Trablusgarp Savaşı hâlihazırda devam ediyordu. İtalyanlar On İki Adayı işgal etmiş, Çanakkale'ye ulaşmış, İstanbul'u tehdit etmeye başlamıştı. 1910 yılında meydana gelen Arnavut ayaklanması, yabancı güçlerin teşvikiyle yeniden alevlenmişti.

Bâb-ı Ali, Balkan ittifakını el altından destekleyen Rusya Hariciye Nazırının vermiş olduğu savaş olmayacağı teminatına güvenerek Rumeli'deki talimli 120 tabur askerini terhis ederek buralardaki kuvvetleri azaltmış ve Balkan topraklarını güçsüz bırakmıştı.¹⁶¹

Bu gelişmelerin ardından, Ekim 1912'de Osmanlıların Balkan Devletlerini yeneceğinden ve eski topraklarına yeniden kavuşacağından korkan büyük devletlerden Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya "tarafsızlıklarını" ilan ederek Balkan Devletlerini savaştan vazgeçirmeye çalıştılar.¹⁶² "Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında bir savaş çıkacak olursa, Rumeli'de bir sınır değişikliğini kabul etmeyeceklerini, yani Balkanlar'da statükonun devam edeceğini açıkladılar."

Balkanlar'daki ittifak hareketi Osmanlı aleyhine sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Nitekim 8 Ekim 1912'de Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan

¹⁶⁰ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 6. Baskı, (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), 2/101-102.

¹⁶¹ Küçük, "Balkan Savaşı", 5/23.

¹⁶² Yusuf Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, (Üsküp: Logos-A, 2010), 1/252.

etmiş, 13 Ekimde Bulgaristan ve Sırbistan tarafından nota verilmiş, bunu kabul etmeyen Osmanlı Devleti'ne 17 Ekim'de adı geçen devletler, ardından 19 Ekimde de Yunanistan savaşı başlatmıştır.¹⁶³

Balkan devletlerinin yaptığı hazırlıktan tam anlamıyla haberdar olamayan ve bu girişimi pek önemsemeyen Osmanlı hükümeti savaşa hazırlıksız ve dağınık bir orduyla başlamak zorunda kaldı. Şam, Bağdat ve Erzincan'da bulunan ordulardan destek alınmadı. Birliklere ellerinde bulunan silahlara uymayan mermiler gönderiliyor, subaylar siyasetle ilgileniyor, ülkede birlik sağlanamıyordu.¹⁶⁴

Balkan Savaşı, doğu ve batı olmak üzere iki cephede başladı. Osmanlı orduları Doğu (Trakya) cephesinde Bulgarlarla, batı (Makedonya-Arnautluk) cephesinde ise bütün müttefiklerle savaşmak zorunda kaldı. Denizde de Yunanlılarla harp edildi.

Ordu içindeki siyasî görüş farklılıkları savaşın seyrinde büyük rol oynadı. Osmanlı ordusundan üç kat fazla Bulgar ordusu Trakya'dan girerek İstanbul'a 50 km uzaklıktaki Çatalca'da ancak durdurulabildi. Batı ordusu 23-24 Ekimde Kumanova'da Sırlara yenilince Tahsin Paşa da Selanik'te ordusuyla Yunanlara teslim oldu. Bütün Rumeli'de maalesef hezimet söz konusuydu.¹⁶⁵

Osmanlı komutanlarının uyguladığı yanlış strateji ve yaptırdığı yersiz yığınaklardan dolayı hiç kimsenin beklemediği kötü bir durum ortaya çıktı. Sadece Edirne, Yanya ve İşkodra kaleleri düşmana direniyor ve teslim olmuyordu. Balkanların beklenmedik bir şekilde düşmesi, Bulgaristan ve Sırbistan'ın büyümesi, adaların Yunanistan'a geçmesi Avrupa devletlerini kaygılandırdı. Bu devletlerin müdahalesi ve zaten Bulgar ordusunun Çatalca'yı geçememesi, Balkan Devletlerinin Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu ateşkes teklifini kabul etmesini sağladı (3 Aralık 1912).

¹⁶³ Mehmet Okur, "Balkan Savaşları", *Balkanlar El Kitabı*, ed. Bilgehan A. Gökdağ Osman Karatay, 2. Baskı, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2013), 1/597.

¹⁶⁴ Acar "Balkan Savaşı", 1/309-310.

¹⁶⁵ Küçük, "Balkan Savaşı", 5/24.

Ateşkes sağlandıktan sonra Londra’da başlayan görüşmelerde Balkan Devletleri, Edirne ile birlikte Adalar ve bütün Rumeli topraklarının kendilerine bırakılmasını istedi. Osmanlı’nın bunu kabul etmemesi üzerine bu görüşmelerden sonuç alınamadı. Bu sırada Bâb-ı Âli’de önemli siyasi gelişmeler yaşandı. Yaşanan karışıklıktan faydalanan Enver Bey ile arkadaşları, kanlı bir baskınla yönetime el koyarak Mahmut Şevket Paşa’yı sadarete getirdiler. Diğer yandan Londra görüşmelerinin uzamasından faydalanarak toparlanan Balkan Devletleri, 3 Şubat 1913’te yeni bir savaş başlattılar. Tekrar başlayan savaşta Osmanlı Devleti’nin Avrupa topraklarında elinde kalan son üç merkez de (Edirne, Yanya, İşkodra) Balkan devletleri tarafından işgal edildi.¹⁶⁶

Arnavutluk’taki son Osmanlı birliğinin Sırlara teslim olmasıyla, Edirne’yi kurtarmak iddiasıyla darbe yapan İttihat ve Terakki Fırkası, barış görüşmeleri için müracaat etmek zorunda kaldı. Osmanlı İmparatorluğu ile Balkan devletleri arasında 30 Mayıs 1913’te Londra’da barış antlaşması imzalandı. Buna göre; bütün Trakya, Edirne dâhil olmak üzere Bulgaristan’a; Selanik, Girit ve Güney Makedonya Yunanistan’a; Kuzey ve Orta Makedonya da Sırbistan’a bırakıldı.¹⁶⁷

Böylece, Balkan Devletleri ittifakının Osmanlı Devleti’yle savaşından oluşan ilk aşama bitmiş, bu ülkelerin Makedonya bölgesini paylaşma konusunda birbirleriyle mücadelesini içeren ikinci kısma geçilmiştir. Çünkü Balkan savaşları iki aşamadan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti’yle savaşı, ikincisi de bu devletlerin Makedonya’yı paylaşma konusundaki birbirleriyle mücadelesidir.¹⁶⁸

Osmanlıyla yapılan savaş sona ermiş, Balkan devletlerine Rumeli pastasını paylaşmak kalmıştı. Ancak bu, o kadar da kolay olmayacaktı. Esas askeri desteği kendisinin sağladığını düşünen Bulgaristan, Stara Planina’dan Ohri gölüne kadar uzanan Orta Makedonya bölgesinin kendisine verilmesini

¹⁶⁶ Okur, “Balkan Savaşları”, 1/598.

¹⁶⁷ Küçük, “Balkan Savaşı”, 5/24.

¹⁶⁸ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 258-262.

istiyordu. Diğer taraftan Arnavutluk'ta gözü olan ancak orada bağımsız bir prenslik kurulacağı için amacına ulaşamayan Sırbistan'ın da gözü Makedonya'da idi. Makedonya bölgesinde bulunan Selanik konusunda Yunan ve Bulgarlar arasında da anlaşmazlık vardı. Söz konusu pay kapma mücadelesinden iştahı kabaran Romanya da Makedonya'daki Eflaklardan feragat ettiği için buna karşılık bir şeyler bekliyordu. Bulgaristan da Silistre şehrini ve Balcık şehrine kadar Güney Dobruca'yı talep ediyordu. Rusya, Balkan Birliği'ni korumak isterken, Balkan Devletlerinin güçlendiğini gören Viyana da bu birliği ortadan kaldırmak istiyordu.

Savaş sonra ermiş ancak Balkan müttefikleri arasındaki anlaşmazlıklar azalmamış, aksine artmıştı. Haziran başında Bulgarlarla ayrı ayrı anlaşma yapmak istemeyen Yunanistan ve Sırbistan sınırlarını Vardar üzerinde sabitleştirmek için gizli bir mütareke imzaladılar. Sofya'nın bunu kabul etmemesi halinde ortak bir askeri harekât düşüneceklerdi.

Bunu işiten Rusya, Atina ve Belgrad'a Çarın hakemliğini kabul etmelerini istedi. Fakat Bulgarlar zamanın aleyhte işlediğini düşünüyor ve bir an önce harekete geçmek istiyorlardı. Nitekim 1913 Haziran sonunda I. Ferdinand, ordularına Sırp ve Yunan kuvvetlerini püskürtme emri verdi. Sırp ve Yunanlar bu emre savaş açarak cevap verdiler, bu da İkinci Balkan Savaşı'nın başlangıcı oldu.¹⁶⁹

Osmanlı Devleti, Balkan devletlerinin kendi aralarında başlatmış oldukları bu savaştan faydalanarak, hem zarar gören prestijini biraz olsun düzeltmek hem de ikinci başkent olmasından dolayı sembolik bir anlamı olan Edirne'yi düşmandan kurtarmak amacıyla harekete geçti.

18 Temmuz 1913'te Osmanlı tarafından yapılan taarruzda pek bir mukavemet gösteremeyen Bulgar ordusu geri çekildi ve Edirne, Türk birlikleri tarafından tekrar alındı. Büyük devletlerin tepkisinden ve yeni bir toprak savaşının

¹⁶⁹ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 388-389.

başlamısından çekinen Osmanlı ordusu karşısında güçlü bir ordu olmamasına rağmen daha fazla ilerlemedi.

Giriştiği savaşta bütün cephelerde mağlubiyete uğrayan Bulgaristan'ın barış yapmaktan başka çaresi kalmadı. Barış yolunu seçerek Balkan Devletleri ile Bükreş Antlaşmasını 10 Ağustos 1913'te, Osmanlı Devleti ile de İstanbul Antlaşmasını 29 Eylül 1913'te imzaladı. Böylece Balkan savaşları karşılıklı imzalanan antlaşmalarla son bulmuş oldu¹⁷⁰

Bu savaşlar sırasında ve sonrasında Balkanlarda büyük insanlık dramı yaşandı. Asırlardır Rumeli'de barış içinde yaşayan binlerce Türk ve Müslüman halk uğradıkları insanlık dışı muameleden kurtulmak için malını mülkünü bırakarak Balkanları terk edip Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı. Balkan müttefik orduları, buralarda yaşayan binlerce Türk'ü hunharca katletti.

Birinci Balkan Savaşı başladıktan sonra Sırp ordusunun zulmünden kaçmak isteyen sivil Maleşova Türkleri, aileleriyle birlikte at, katır ve eşeklere yükledikleri eşyalarla Usturumca'ya, oradan da Selanik'e gitmek üzere yola çıktı. Fakat yıllarca beraber yaşadıkları Hristiyan komşuları yolda onlara pusu kurarak saldırdı, mallarını aldı, çoğunu yaşlı-genç, kadın-erkek çoluk-çocuk demeden vahşice katletti.

Müttefik Balkan orduları, buralardaki Türklere korkunç zulümler ettiler, erkekleri camilerde, kadın ve çocukları da köy meydanlarında ateşe verdiler, kadınların namuslarını lekelediler. Kadınları korumaya çalışan erkeklerin vücutlarını parçaladılar. Esir aldıkları Türk askerlerini, genellikle uzuvlarını kestikten sonra kurşuna dizerek şehit ettiler. Camileri yıktılar, minarelere haç diktiler, camilerin birçoğunu kilise, ahır, kahvehane gibi yerlere dönüştürdüler.¹⁷¹

Balkanlardaki zulüm ve baskı, Balkan Savaşlarından sonra da bitmedi. Geçmişte yaşananlar ve gelecekte yaşanabilecekler buralarda yaşayan

¹⁷⁰ Okur, "Balkan Savaşları", 1/600.

¹⁷¹ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 258-262.

Türklerin hafızasında bulunmasının verdiği endişe ve güvensizliğe bağlı göçler, günümüzde de maalesef devam etmektedir. Balkan Müslümanları arasında özellikle Türkler, Türkiye'ye göç etmeye devam etmekte ve buralardaki Türklerin nüfusu günden güne azalmaktadır.

III. OSMANLI SONRASI BALKANLAR

Osmanlı Devleti'nin asırlarca süren Balkanlardaki hâkimiyeti, bölgedeki devletlerle 1912 yılında vuku bulan Balkan Savaşlarıyla fiili olarak son bulmuştur. Bu durum Balkanlar açısından yeni bir başlangıç olmuştur. Nitekim bundan sonraki dönemde yaklaşık 100 yıl süren felaket serüveni özellikle Balkanlardaki Müslümanların yakasını bırakmamış, onlara büyük acılar yaşatmıştır.

1912'ye kadar belli haklara sahip olarak Osmanlı Devleti çatısı altında bir arada yaşayan Balkan milletleri, Osmanlıdan sonra bir dönem Yugoslavya çatısı altında bu bütünlüğü devam ettirmeye çalışsa da kısa bir zaman sonra özerkliğine kavuşan devletler, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nden ayrılmayı seçerek birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Osmanlı şemsiyesi altında mevcut olan birlikte yaşama kültürünün, son dönemlerde özellikle Avrupa'dan gelen milliyetçilik akımlarıyla ortadan kalkması Balkan halklarına çok da parlak dönemler yaşatmadı. Osmanlıdan sonra Balkan coğrafyasından, Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan yüzbinlerce insan yerini yurdunu terk etmek zorunda kaldı. Özellikle XX. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan Bosna Savaşı bu dönemin bir parçasıdır.

A. Yugoslavya Döneminde Balkanlar

Balkanlarda I. Dünya Savaşından sonra XX. yüzyılın sonlarına kadar devam eden yaklaşık bir asırlık dönem genel itibariyle Yugoslavya dönemi olarak adlandırılabilir.

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle 1918 yılında Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı olarak dünya sahnesine çıkan devlet, yaklaşık 15 yıl sonra, 1929 yılında Yugoslavya Krallığı adını alarak kurulmuştur. Adından da anlaşıldığı

üzere Sırp, Hırvat ve Slovenleri temsil eden devlet, burada yaşayan diğer milletlere pek temsiliyet hakkı tanımayan ve onların varlığını kabul etmeyen bir krallığa dönüşmüştür.¹⁷²

Balkanlar'daki Yugoslavya (Güney Slavların Ülkesi)¹⁷³ dönemi, Osmanlı hâkimiyetinin resmen sona ermesiyle başlar. Balkan Yarımadasının kuzeyinden güneydoğusuna doğru uzanan ülkenin yüzölçümü 255.804 km² idi. 6 cumhuriyet ve Sırbistan'a bağlı iki özerk bölgeden oluşuyordu. İtalya, Avusturya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Yunanistan ile komşuydu. 1921 yılında Yugoslavya'da yapılan nüfus sayımında 11.984.911 kişi, 1931'de 13.934.038, 1948'de 15.772.098, 1953'te 16.936.573, 1981'de ise 22.424.711 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir. Multi etnik bir ülke olan Yugoslavya'da; 1981 yılında 8.140.452 Sırp, 4.428.005 Hırvat, 1.999.957 Boşnak, 1.753.554 Sloven, 1.730.364 Arnavut, 1.339.729 Makedon, 1.219.045 Yugoslav, 579.023 Karadağlı, 426.886 Macar, 101.191 Türk, 80.334 Slovak, 36.185 Bulgar, 19.625 Çek, 15.132 İtalyan ve 12.813 Ukraynalı yaşamaktaydı.¹⁷⁴ Ancak bu nüfus verileri bölgede yaşayan Müslümanlar tarafından hiçbir zaman kabul edilmemiştir.

Sırpça ve Hırvatça ülkenin resmi dili olarak kabul edilmiştir. Ülkedeki azınlık olan Türkler, Arnavutlar ve diğer etnik gruplar yaşadıkları yerlerde kendi dillerini kullanma, eğitim kurumlarında ise ilkökul ve lise seviyesinde sınıflar açma hakkına sahip olsalar da pratikte buna ne kadar izin verildiği tartışmalı bir konudur.

Dinî anlamda ülkede en çok Ortodoks-Hristiyan, Katolik ve Müslümanlar yaşamaktaydı. Müslümanlar, merkezi Saraybosna'da olan Yugoslavya İslâmî idareye (Vrhovno Islamsko Starješinstvo Jugoslavije) ağılıydı. Ülkenin başkenti günümüzdeki Sırbistan'ın başkenti Belgrad (Beograd) idi.¹⁷⁵

¹⁷² Mustafa Türkes, "Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi", *Balkanlar El Kitabı*, Der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdag, (Ankara: Karam&Vadi Yayınları, 2007), 2/4.

¹⁷³ Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı*, 15.

¹⁷⁴ Borivoje Z. Milojević "Jugoslavija", *Enciklopedija Jugoslavije*, (Zagreb, 1962), 4/596-602.

¹⁷⁵ Muhammet Aruçi, "Yugoslavya", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/573-576.

1. Sırp Hırvat ve Sloven Krallığı

Yugoslavya Devleti'nin kurulmasının sebepleri olarak, Osmanlı yönetiminin son dönemlerinde bölgedeki Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki görüş farklılıkları, yapılan Balkan savaşları ve I. Dünya savaşında ortaya çıkan siyasi gelişmeler sayılabilir. Balkan savaşlarının hemen ardından Mayıs 1913 yılında Bulgaristan Krallığı ile yapılan Londra Antlaşması'nda Kosova Vilayeti Sırbistan'a bırakıldı. Ağustos 1913 Bükreş anlaşması ile Vardar Makedonya'sı (Üsküp ve Manastır bölgesi) da Sırbistan'a katıldı. Diğer yandan da Avusturya-Macaristan, 1908 yılında gerçekleşen Jön Türk ihtilalinden sonra Bosna Hersek'i kontrol altına almıştı.

1914 senesinde Avusturya-Macaristan veliaht prensinin Saraybosna'da uğradığı suikast sonucu öldürülmesi, Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında anlaşmazlıkların çıkmasına sebep oldu, bu da I. Dünya Savaşının başlamasına neden oldu denilebilir.

1915 yılının başlarında Avrupa'da bölgeyi ilgilendiren bazı gelişmeler yaşandı. Paris'te, Ante Trumbiç liderliğinde Avusturya-Macaristan göçmenlerince bir Yugoslav komitesi kuruldu. Nisan 1915 yılında imzalanan Londra Antlaşması ile müttefik ülkeler tarafından Sırbistan'a Slovenya, Bosna-Hersek, Güney Dalmaçya, Srem, Baçka ve Kuzey Arnavutluk teklif edildi. Makedonya teklif edilmediği için Sırbistan bu anlaşmayı kabul etmedi.¹⁷⁶

Temmuz 1917 yılında Korfu'da Sırbistan temsilcileri ile Yugoslav temsilcileri arasında bir görüşme gerçekleşti, uzlaşma sembolü olarak Korfu Deklarasyonu yayımlandı ve yeni kurulacak ülkenin Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı olacağı açıklandı. Başında Sırp kökenli Karacorçeviç'in bulunmasına karar verilen bu devlet, anayasal, demokrat ve monarşi ile yönetilecekti.

Kurulma aşamasında olan devletin yasama yürütme görevlerini yerine getirmesi için 29 Ekim 1918'de, günümüzde Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'te bir meclis açıldı. Yaklaşık bir ay sonra Podgorica (Karadağ) Meclisi ve Novi

¹⁷⁶ Aruçi, "Yugoslavya", 43/574.

Sad (Voyvodina) Büyük Millet Meclisi de Sırbistan'a bağlandı. Ekim sonunda Bosna–Hersek de buna benzer bir karar aldı.¹⁷⁷

Bu birleşme sonucunda 01 Aralık 1918'de anayasa ile yönetilecek Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı olarak adlandırılan devlet kurulmuş oluyordu. Kurulan bu yeni devlet yaklaşık 250.000 km² toprağa ve 12.000.000 nüfusa sahipti.¹⁷⁸

Ocak 1919'da devletin ilk hükümeti kuruldu,¹⁷⁹ buna göre: devletin Başbakanı Stojan Protiç, Başbakan Yardımcısı Koroseç, Dışişleri Bakanı olarak da Trumbiç görev yapacaktı.¹⁸⁰ Bu süreçte önde gelen Sırp, Hırvat ve Sloven partileriyle birlikte Jugoslovenska Muslimanska Organizacija (Yugoslavya Müslüman Örgütü) olan Boşnak siyasi partisi de önemli rol oynadı. Dünya sahnesine yeni çıkan bu devlet otuz üç bölgeden oluşan büyük bir devletti.¹⁸¹

Ülkede kurucu unsur olarak görülen Sırp, Hırvat ve Slovenler arasındaki farklılıkların yanı sıra ülkede yaşayan diğer ulusların dışlanması, bazılarının (Türkler, Arnavutlar, Makedonlar, Boşnaklar) yok sayılması, yeni kurulmuş olan Krallıkta kısa zamanda anlaşmazlığa ve sorunların çıkmasına neden oldu.¹⁸² Temel sorunlardan birisi, ülkede entelektüellerle siyasi liderlerin ortak bir Yugoslav milletini oluşturamamasıydı.

Bu dönem ülkedeki millet dağılımı şöyle idi: %43 Sırp, %23 Hırvat, %8,5 Sloven, %6 Boşnak Müslüman, %5 Makedon, %3,6 Arnavut. Bunun dışında az sayıda Alman, Ulah, Yahudi ve Roman vardı. Daha önce bir bayrak altında yaşasalar da bu insanlar kendilerini hiçbir zaman tek millet olarak görmediler. En şiddetli ve devleti felce uğratan mücadele Sırplarla Hırvatlar arasında yaşandı. Bu dönem farklı tarih ve dinî aidiyet geçmişi olan iki milletin bir araya gelmesinin neredeyse imkânsız olduğu görüldü.¹⁸³

¹⁷⁷ Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı*, 36-37.

¹⁷⁸ Aruçi, "Yugoslavya", 43/574.

¹⁷⁹ Aruçi bu tarihi 20 Aralık 1918 olarak vermektedir. Bk. Aruçi, "Yugoslavya", 43/574.

¹⁸⁰ Jelavic, *Balkan Tarihi*, çev. Zehra Savan, Hatice Uğur, 5. Baskı, (İstanbul, Küre Yayınları, 2017), 2/157.

¹⁸¹ Aruçi, "Yugoslavya", 43/574.

¹⁸² Türkeş, "Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi", 2/5.

¹⁸³ Jelavic, *Balkan Tarihi*, 2/161.

Belirtilen nüfus istatistik verilerinde devletin asli unsuru olan Türklere yer verilmediğini ve Türklerden bahsedilmediğini görmekteyiz. Hâlbuki o zaman da günümüzde olduğu gibi Kuzey Makedonya, Kosova, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerde Türk milletine mensup binlerce insanın yaşadığı malumdur.

Her şeye rağmen 21 Haziran 1921’de Kralın yetkilerini belirleyen ilk anayasa kabul edildi. İktidardaki Sırplarla muhalefetteki Hırvatlar arasında büyük anlaşmazlıklar mevcuttu, özellikle 1928’de Sırp radikal Raçiç’in üç Hırvat milletvekilinin ölümüne sebep olması ülkede büyük bir kargaşa ortamının oluşmasına neden oldu.

2. Krallık Yugoslavyası

Ülkenin kurucu unsurları olarak kabul edilen Sırp, Hırvat ve Slovenler’in arasında sürekli olarak yaşanan çatışma ve anlaşmazlıklar Kralın bu unsurları birleştirmek amacıyla 6 Ocak 1929 yılında anayasayı lağvederek diktatörlüğü ilan etmesine sebep oldu.

3 Ekim 1929’da ülkenin adı Krallık Yugoslavya’sı (Karaljevina Yugoslavija) olarak değiştirildi. Bundan sonra da ülkede sular durulmadı, bazı Hırvat milletvekilleri yurt dışına giderek oradaki destekçileriyle Hırvat “Ustaşi” grubunu kurdu.¹⁸⁴

Yugoslavya Kralı çok geniş yetkilere sahipti. Bütün ipleri elinde tutuyor, devlet ve orduyu o yönetiyor, bütün önemli görevlere kendisi atama yapıyordu. Siyasi partiler, sendikalar ve sivil toplum kuruluşları kapatıldı. Katı merkezi yönetim ilan edildi. Devlet, “Banovina” olarak adlandırılan 9 eyalete bölündü; eyaletlerin sınırları geleneksel bağların zayıflatılması ya da yok edilmesi niyetiyle çizildi. Bunlara nehirlerin ya da diğer bazı coğrafi şekillerin adları verildi. Güçlü merkezî idareye bağlı olan bu eyaletlerin hiçbir özerklik hakkı yoktu. Bu girişim ulus üstü bir Yugoslav milleti oluşturma niyeti olarak lanse

¹⁸⁴ Aruçi, “Yugoslavya”, 43/574.

edilerek ülkenin resmi adı Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığından Yugoslavya Krallığı'na çevrildi.

Banovinaların sınırları çok dikkatlice çizilmiştir. Buna göre; Sırp altı, Hırvatlar iki Slovenler ise bir eyalette çoğunlukta iken, Müslümanlar hiçbirinde çoğunluğu sağlayamıyordu. Bütün bu girişimler Sırp hâkimiyetini artırmaya yönelikti ve öyle de oldu. Devletin en önemli bakanlıklarına ve diğer önemli kurumlarına Sırp atılmıştı, Slovenler'e verilen önemli makamlar da vardı. Hırvatlar da bu mevcut paylaşımından memnun kalmadı, Müslümanlara ise sadece en düşük memuriyetler verilmişti.

Kral Aleksandar, kurmuş olduğu diktatörlüğü dünyaya biraz daha şirin göstermek amacıyla Eylül 1931'de göstermelik bir anayasa çıkardı. Bu anayasaya göre iki kabineli bir yasama meclisi kuruldu. Üst kabine üyelerinin yarısını Kral kendi inisiyatifince atayacaktı. Seçimle meclise giren temsilciler, gizli oylamayla değil de sesli oylamayla seçiliyordu. Bunlar mecliste kanun teklifinde bulunabiliyorlar, kanunlara muhalif olduklarını beyan edebiliyorlardı. Ancak meclisin bağımsız olarak yasa çıkarma yetkisi yoktu. Netice itibarıyla sınırlı siyasi faaliyet yapma izniyle birlikte sıkı bir gözetim ve hâkimiyet söz konusuydu.

Bu dönemde ulusal ve yerel partilerin faaliyetleri ya kısıtlandı ya da tamamen durduruldu. Siyasi faaliyet yapmak isteyen bir parti, bütün eyaletlerden yeterli destekçisinin olduğunu kanıtlamak zorundaydı. Bu uygulamalar Hırvatlar, Slovenler ve diğer ulusların seçimlerde aday göstermesini imkânsız hale getiriyordu. Böylece, resmi devlet partisi olan Yugoslav Ulusal Partisi her anlamda avantajlı durumdaydı. Bundan dolayı 1931'de yapılan seçimlerde hükümet adayları meclisteki 306 koltuğun tamamını kazandı.

Sivil özgürlüğün yitirilmesi, diğer milletleri olduğu kadar Sırbistanlı Sırp altı da etkiledi. Tam anlamıyla diktatoryal rejim hâkimdi. İktidar kendisini eleştirenleri ya tutukluyor ya da mahkûm ediyordu. Mesela Nisan 1933'te Hırvat Köylü Partisi lideri Vlatko Maček vatan hainliğinden hâkim karşısına çıkarılırdı, bunun sonucunda üç yıl hapse mahkûm edildi. Trumbiç ve

Koroseç'in de bulunduğu diğer önemli devlet adamları da benzer muamelelere maruz kaldı. Bu dönemde en büyük zorluğu yine masum halk yaşıyordu. Devlet adamları genel olarak iyi şartlar altında cezalarını çekiyor, siviller ise kötü yaşam şartlarından hapisanede ya ölüyor ya da büyük işkencelere maruz kalıyordu. Bu dönem özellikle Makedonlar, Hırvatlar, Türkler, Arnavutlar ve şüpheli komünistler için çok zor ve çetindi. Siyasi parti liderlerinin çoğu söz konusu rejimin baskısından kaçmak ve tutuklanmamak için ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.¹⁸⁵

1929 yılında meydana gelen bu isim değişikliği aslında sadece bir isim değişikliğinden ibaret değildi: Bu aslında bir üniter devlet olma arayışıydı. Görünüşte yurttaşlık temellerine dayalı bir devlet oluşturma gibi görünse de, uygulanan politikadan da anlaşıldığı gibi buradaki amaç aslında Sırların baskın olduğu üniter bir düzen oluşturmaktı. İleride yaşanacak sorunların sebeplerinden biri de bu idi.¹⁸⁶ Bu yeni düzenden neredeyse hiçbir millet memnun değildi. Hırvatistan'daki Sırların "Yugoslavlık" düşüncesi Hırvatları rahatsız ediyordu. Slovenler de bundan rahatsızlık duyuyordu, buna rağmen Sırp, Hırvat ve Sloven unsurlarından başka hiçbir millet, devlet nezdinde resmen tanınmadı. Diğer yandan bugünkü Makedonya (Vardar Makedonyası) toprakları, Güney Sırbistan olarak üç idari bölgeye (Üsküp, Manastır, İştıp) ayrıldı. Kosova ve Makedonya'da bulunan Arnavut, Makedon ve Türkler, müstakil birer millet olarak kabul edilmedi. Bosna-Hersek'teki Müslüman Boşnaklar, Sırp veya Hırvat olarak tanındı. Sırp idaresinde Yugoslavya Krallığının bir parçası olan Karadağ da Sırp idaresinde politik kimliğini kaybetti.

9 Ekim 1934'te Almanya, İtalya ve Macaristan destekli Hırvat Ustaşiler ve Makedon İMDÖ/BMPO örgütünün radikal üyeleri tarafından Marsilya'da suikast düzenlenen Kral Aleksandar Karacorveviç ve Fransa Dışişleri Bakanı öldürüldü. Ardından yaşı küçük olduğu için veliaht II. Petar'ın yerine Knez

¹⁸⁵ Jelaviç, *Balkan Tarihi*, 2/212-213.

¹⁸⁶ Türkeş, "Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi", 2/6.

Pavle'nin liderliğinde bir yönetim kuruldu.¹⁸⁷ Başbakan Bogoljub Jevtiç oldu.¹⁸⁸ Yaşanan bu gelişmelerden sonra Mayıs 1935'te yapılan seçimleri Sırp Radikal Partisi kazandı. Vatikan ile anlaşma imzalayan Parti başkanı Milan Stojadinoviç, İtalya ve Almanya ile yakınlık kurma niyetindeydi. İngiltere'nin baskısı sonucu istifa eden Stojadinoviç'ten sonra yeni hükümetin başına Dragişa Cvetkoviç geçti, yardımcılığını da Vlatko Maçek yapacaktı.

Ardından Bosna-Hersek bölgesinin paylaşımına geçildi. Bosna-Hersek, Sırlar ve Hırvatlar arasında paylaşıldı, burada yaşayan Müslüman toplumu, akıbeti belirsiz bir kesim haline getirildi. I. Dünya Savaşının ardından Bosna-Hersek'in de Yugoslavya'ya dâhil edilmesi kararı Müslümanlar arasında yönetim sorununun ortaya çıkmasına sebep oldu. Çünkü Bosna-Hersek dışında Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde yaşayan Müslümanlar da vardı. Bu konuda 1909 yılında Avusturya-Macaristan tarafından hazırlanan yasa 1930 yılına kadar uygulanmış lakin artık işlemez hale gelmişti. Ayrıca Sırbistan, Makedonya ve Karadağ'ı kapsayan diğer bir dinî yönetim de söz konusuydu. 1936 da yeni bir düzenlemeyle Reisü'l-Ulema'nın görevleri belirlenmiş ve merkezi Saraybosna olarak kararlaştırılmıştı. M. Spaho yönetimindeki İslam Teşkilatı'nın amacı Bosna-Hersek ve diğer bölgelerdeki Müslümanların dinî işlerini yürütmek, kimliğini korumak ve dinî yapılara sahip çıkmaktı.

Yugolavya Krallığı döneminde de azınlık olan Müslüman Türk, Arnavut ve Boşnakların statüsü değişmedi. Bundan sonra Balkan Müslümanları için trajedinin farklı bir boyutunu yaşama zamanıydı. Bu da asırlarca yaşadıkları bölgeleri, geride kalan eş dost, mal mülkü düşünmeden bölgeyi terk etmek demektir. Çareyi kitleler halinde Türkiye'ye göç etmekte buldular. Bu süreçte Müslümanların büyük bir kısmı öldürüldü ya da ağır eziyetlere maruz bırakıldı.¹⁸⁹

Müslümanlar için can güvenliği ortadan kalkmış, artık onlar yerli halkın bir parçası sayılmıyor, Osmanlıdan geriye kalan topluluklar olarak görülüyordu.

¹⁸⁷ Aruçi, "Yugoslavya", 43/574-575.

¹⁸⁸ Jelaviç, *Balkan Tarihi*, 2/213.

¹⁸⁹ Aruçi, "Yugoslavya", 43/575.

Bundan dolayı en bariz istikrarsızlık Makedonya ve Kosova’da ortaya çıktı. Yine bu dönemde Kosova’nın etnik yapısında büyük değişimler meydana getirilerek bölgeye Sırp nüfus yerleştirildi.

Makedonya’nın özellikle güneydoğusundaki (İştıp, Radoviş, Usturumca ve civarı) Türk nüfusun neredeyse tamamı göç ettirildi. Ayrıca 1938 yılında Yugoslavya Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan Yugoslavya-Türkiye Konvansiyonu antlaşmasına göre 1938-1944 yılları arasında Kosova ve Makedonya’da yaşayan Türk, Arnavut ve diğer Müslümanlar için Türkiye’ye büyük bir göç hareketi başlatıldı.¹⁹⁰

3. Krallıktan Cumhuriyete

Yaşanan gelişmelerin hızına yetişmenin oldukça zor olduğu bölgede, 26 Mart 1941 yılında Yugoslavya Krallığı hükümetine Yugoslavya ordusu tarafından darbe yapıldı. Ertesi gün General Duşan Simoviç liderliğinde yeni bir hükümet kuruldu. Yaklaşık on gün sonra, 6 Nisan 1941’de Hitler’in emriyle Belgrad bombalandı, ülke kendini beklenmedik bir şekilde II. Dünya savaşına girmiş buldu.¹⁹¹

Yugoslavya Krallığı, II. Dünya Savaşına katılmasıyla birlikte İtalya, Almanya, Macaristan ve Bulgaristan orduları tarafından işgal edilince. Kral ve hükümet üyeleri kendilerini kurtarmak için ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Otorite boşluğu ve işgallerle iyice karışan ülkede terör faaliyetleri ortaya çıkmakta gecikmedi. Çok ölümlü saldırılar gerçekleşmeye başladı. Toplumda güçlü bir teşkilatlanma ve nüfus yoğunluğuna sahip olmayan Müslümanlar, yine en çok zarar görenlerin başında geliyordu. Hırvatistan’ın bir bölümünü İtalya, bir bölümünü de Macaristan işgal etti. Hırvatistan’ın kalan kısmında (Bosna-Hersek ve Srem) Ustaşi’lere ait Ante Paveliç liderliğinde Bağımsız Hırvatistan Devleti kuruldu. Paveliç yönetimi Bosna’daki Müslümanları Hırvatlaştırmak için büyük çaba gösterdi ve ağır baskılar uyguladı.¹⁹²

¹⁹⁰ Aruçi, “Yugoslavya”, 43/575.

¹⁹¹ Aruçi, “Yugoslavya”, 43/575.

¹⁹² Aruçi, “Yugoslavya”, 43/575-576.

Slovenya'nın sahip olduğu bölge İtalya, Almanya ve Macaristan arasında paylaşıldı. Karadağ İtalya tarafından işgal edildi. Makedonya yine hedef haline geldi. Almanya'nın yanında yer alan Bulgaristan, Ege Makedonya'sının bir bölümünü, Batı Makedonya'nın neredeyse tamamını alarak Büyük Bulgaristan hayaline ulaştı.

Vardar Makedonya'sının batı bölgesiyle Kosova'nın tamamına yakını, o dönem İtalya ile işbirliği yapan Arnavutluk'a verildi ve İtalya'nın yardımıyla bölgeye Arnavutluk hakim oldu. Kosova'nın kalan bölgelerinin bir kısmı Sırbistan'a, bir kısmı da Bulgaristan'a katıldı.

Bütün bu yaşanan gelişmeler ve savaşlarda Müslümanlar büyük katliamlara maruz kaldı, Osmanlı eserlerinin tamamına yakını zarar gördü veya yok edildi.¹⁹³ XX. yüzyılın sonlarına kadar Balkanlardaki Müslümanların tamamı Türk olarak biliniyordu. Osmanlı'dan sonra Balkanlarda Müslümanların yaşadıkları trajediyi anlatmak için Georges Castellan şunları yazmaktadır: “Şu da bir gerçektir ki bağımsızlık savaşları zamanında Hristiyan halk, bu Türk denilen nüfusu katliamlar ve zorunlu göçlerle yok etmeye çalışmış, onlara karşı acımasız davranmışlardı”.¹⁹⁴

Bu dönem Sırbistan'da faşistlerle mücadele eden iki grup ortaya çıktı. Birinci grup Mihailoviç liderliğindeki Çetnikler, diğeri de Tito liderliğindeki Partizanlardı. Daha 1941 yılından beri bu iki kanat arasında silahlı çatışmalar devam ediyordu. Komünistler 1944 yılında İtilaf Devletlerinin müttefiki haline geldi ardından Kral II. Petar ile Josip Broz Tito arasında antlaşma imzalandı.

II. Dünya Savaşı'nda Almanya, İtalya ve Bulgaristan işgaline direnen Tito'nun başında bulunduğu Yugoslavya Komünist Partisi, genel çerçevede Almanya ve müttefiklerinin yenilgiye uğramasıyla başarıya ulaşmış oldu. 1944'te Sovyetler Birliği Bulgaristan'ı işgal edince Ege ve Vardar Makedonyası da Bulgar işgalinden kurtarıldı. 1944'te Kızıl Orduyla birlikte Belgrad'ı işgalden kurtaran Halk Kurtuluş Ordusu, 1945'te Yugoslavya Ordusu olarak adını değiştirdi.

¹⁹³ Aruçi, “Yugoslavya”, 43/575-576.

¹⁹⁴ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 21.

Savaşta büyük bir mücadele vererek işgal altındaki Yugoslavya topraklarını işgalden kurtardı ve Mayıs 1945'te ülkede yeni komünist bir rejim kuruldu. Kasım 1945 yılında Krallığa son verilerek Federativna Narodna Republika Jugoslavija (Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti) ilan edildi.¹⁹⁵

Kısa zaman sonra Tito'nun Rus lider Stalin'le arası bozulunca Yugoslavya Kominform'dan ayrıldı, ardından Edvard Kardelj'in felsefesine göre gelişen Yugoslavya'ya özgü "Öz Yönetimci Sosyalizm" sistemi uygulanmaya başlandı.

II. Dünya Savaşından sonra 1946 da, Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti olarak ilk anayasa kabul edildi. 1963 yılında hazırlanan ikinci bir anayasa ile ülkenin adı Sosjalistička Federativna Republika Jugoslavija (Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti) olarak değiştirildi ve bu isim 1990'lardaki dağılma sürecine kadar ülkenin resmi adı olarak kullanıldı.¹⁹⁶

Aslında bu isim değişikliği, aynı zamanda ülkede bu döneme kadar görülmemiş yeniliklerin habercisiydi. Bundan sonra Yugoslavya toplumunun bütün kesimleri yasal olarak özyönetim hakkına kavuşacaktı. Yeni oluşturulan anayasanın bir maddesinde "İşçi insanların özyönetim hakkını çiğneyen her davranış yasa dışıdır" deniyordu.

Ekonomide büyük bir reform hareketi başladı. Tito'nun teşvikiyle ekonomiye daha fazla para girişi oldu ve istikrarlı görülen ülkede yatırımlar yapılmaya başlandı. Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti dünyaya açıldı, burada üretilen mallar uluslararası piyasada rağbet görüyor ve dünya ekonomisinde Yugoslavya söz sahibi olmaya başlıyordu.¹⁹⁷

"Halkların Egemenliği" yasasıyla ülkede yaşayan Müslümanlar için daha ılımlı bir siyasi dönem başlamış oldu. Ülke; Makedonya, Sırbistan, Slovenya, Bosna-

¹⁹⁵ Aruçi, "Yugoslavya", 43/576.

¹⁹⁶ Aruçi, "Yugoslavya", 43/575-576.

¹⁹⁷ Şecaettin Koka, "Sosyalist Yugoslavya Dönemi", *Balkanlar El Kitabı*, Der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, (Ankara: Karam&Vadi Yayınları, 2007), 2/16, 18.

Hersek, Karadağ ve Hırvatistan olmak üzere 6 cumhuriyet ve Sırbistan'a bağlı olmak üzere iki (Kosova ve Voyvodina) özerk cumhuriyetten oluşuyordu.

Bu dönem Yugoslavya Komünist Partisi içindeki reformist ve radikaller arasındaki hesaplaşma, parti içindeki birliği tehdit etmeye başladı. Tito reformistleri destekledi ve ilk iş olarak Sırp lider Aleksandar Rankoviç'i görevden aldı. Ardından Hırvat milliyetçilerine de bir darbe indirildi. Bundan sonra ülkede daha olumlu bir hava esmeye başladı. Ayrıca azınlıklara da bazı haklar verildi ve ilk defa Priştine'de eğitim dili Arnavutça olan bir üniversite kuruldu.

Daha sonraki dönemlerde partide etkinlikleri artan Sırp ve Hırvat milliyetçisi radikalleri ile mücadele etmek zorunda kalan Tito, partinin önemli organlarında tasfiye hareketi başlattı. Bratstvo Edinstvo (Kardeşlik Birlik) ilkesine muhalif davrandıkları için partiden birçok kişi ihraç edildi. Bunlar arasında Josip Broz Tito'nun eşi Jovanka Tito da bulunmaktaydı.

Ülkede her şey iyiye giderken, Yosip Broz Tito'nun 4 Mayıs 1980'de Lübnana'da beklenmeyen ölümü, ülkedeki olumlu havanın birden tersine dönmesine neden oldu. Yugoslavya Komünist Partisinin merkez yönetiminde anlaşmazlıklar çıktı, Sırp milliyetçilerinin 1974 Anayasası'na olan itirazları ülkeyi istikrarsızlığa sürükledi. Artık ülke tek kişi tarafından yönetilmiyor, altı cumhuriyet ve iki özerk cumhuriyetin temsilcilerinden oluşan bir heyet tarafından alınan kararlarla yönetilmeye çalışılıyordu. Ağır işleyen bu sistem, siyasal ve ekonomik alanlarda alınan kararları uygulanamaz hale getirdi.¹⁹⁸

Ülkede giderek artan dış borç ve ekonomik istikrarsızlığın sebep olduğu işsizlik, milliyetçi grupların faaliyetlerinin artmasına sebep oldu. Özellikle radikal Sırp milliyetçi fikirler yeniden gün yüzüne çıktı ve Sırp'lar liberalleşme ve milli seferberliğe karşı mücadeleye başladılar. Sırp'ların Yugoslavya'da yeterince temsil edilmediğini düşünen Slobodan Miloşeviç ve arkadaşlarının

¹⁹⁸ Aruçi, "Yugoslavya", 43/577.

harekete geçmesiyle, Milošević önce Sırbistan Komünist Partisi'nin başına geçti, ardından da 1987'de Sırbistan Cumhuriyeti'nin başkanlığına seçildi.

1989 yılında ilk iş olarak Kosova ile Voyvodina'nın özerkliğini tanımadığını ilan ederek, 1974 anayasası ile elde edilen hakları iptal edildiğini açıkladı ve buraları Sırbistan Merkezi Yönetimine bağladı. Bu radikal kararların ardından 1990 yılında Yugoslavya Komünist Partisinde dağılma süreci başladı. Bu, aynı zamanda Yugoslavya Devleti'nin dağılmaya başladığının da bir sinyaliydi. Milošević idaresi, Yugoslavya'dan ayrılarak tam bağımsızlığını ilan etmek isteyen cumhuriyetlere karşı Yugoslavya Halk Ordusunu harekete geçirerek yaptığı baskınlarla gözdağı vermek istedi.

Bir sene sonra 25 Haziran 1991'de ilk olarak Milan Kučan liderliğinde Slovenya Cumhuriyeti resmen bağımsızlığını ilan etti. Eylül ayında Yugoslavya Halk Ordusu birlikleri Slovenya'dan tamamen çekildi. Ocak 1992'de Avrupa Birliği tarafından tanınan Slovenya, 22 Mayıs 1992'de Birleşmiş Milletlere üye oldu.

Hırvatistan'da Franjo Tuğman liderliğindeki Hırvat Demokratik Birliği (Hrvatska Demokratska Zajednica) adlı siyasi parti iktidara gelince 25 Haziran 1991'de Hırvatistan da bağımsızlığını ilan etti. Ardından 15 Ocak 1992'de Avrupa Birliği tarafından tanındı, Mayıs 1992'de Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edildi.

Ancak Hırvatistan'ın bağımsızlığını kazanması, Slovenya'nın bağımsızlık kazanması kadar kolay olmadı. Hırvatistan'ın bağımsızlığını kabullenemeyen Sırp, Hırvatistan'daki Sırp soydaşlarını ayaklandırarak Yugoslavya Halk Ordusu birlikleriyle beraber Hırvatistan'a karşı bir savaş başlattılar. Özellikle Vukovar ve Knin bölgesinde şiddetli çatışmalar yaşandı. Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler ve Batılı devletlerin desteğiyle Sırp, ülkeden püskürtüldü.

18 Kasım 1990'da Bosna-Hersek'te yapılan seçimleri milli partilerin kazanmasıyla Alija İzetbegović liderliğinde bağımsızlık çalışmaları başladı. Çalışmalar kısa zamanda sonuç verdi, 29 Şubat-1 Mart 1992'de yapılan

referandum sonucuna göre 3 Mart 1992’de Bosna-Hersek Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti. 6 Nisan 1992’de ülke Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından resmen tanındı, 22 Mayıs 1992’de Birleşmiş Milletlere üye oldu. 5 Nisan 1992 yılında Saraybosna’da yapılan protesto gösterilerinde Suada Dilberoviç’in öldürülmesiyle Bosna’da 1995 yılına kadar devam edecek olan büyük bir soykırım başladı. Mart 1991 yılında Hırvat Franjo Tudman ile Sırp Slobodan Miloseviç arasında gizlice yapılan anlaşmayla Bosna-Hersek’in bağımsızlığına karşı Sırp-Hırvat ittifakı kuruldu. Bu anlaşmayla Bosna-Hersek’in Sırplar ve Hırvatlar arasında paylaşılması, bağımsız Bosna-Hersek’in kurulmaması hedefleniyordu. Bosna Hersek topraklarında bulunan Hırvatlar tarafından, Hırvat Cumhuriyeti Hersek-Bosna Bölgesi ilan edildi, diğer taraftan Sırplar da Sırp Cumhuriyetini ilan ettiler. Neticede Boşnaklar (Müslüman) aynı anda her iki kesimle de savaşmak zorunda kalarak çoluk çocuk, yaşlı genç demeden acımasızca katledildi.¹⁹⁹

Bilinen Srebrenica soykırımı bu dönemde yapıldı, bir günde yaklaşık 10.000-15.000 Müslüman Boşnak kurşuna dizilerek şehit edildi. Boşnakların, Hırvat Cumhuriyeti Hersek-Bosna ile olan savaşı 1994 yılında Washington Antlaşması ile son buldu ve burası lağvedilip Bosna-Hersek Federasyonunun bir parçası haline geldi. Bosna-Hersek Savaşı 21 Kasım 1995 yılında Dayton anlaşması ile sona erdi, yeni kurulan ve günümüzde var olan Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olmak üzere iki etnik devletten oluşmaktadır.

8 Eylül 1991 yılında yapılan referandum sonucuna göre, 17 Eylül 1991’de Makedonya bölgesi de Makedonya Cumhuriyeti olarak bağımsızlığını ilan etti. Başta yaşanan bazı sorunlara rağmen, Yugoslavya Halk Ordusu, Makedonya’yı silahlı çatışmaya girmeden terk etti. Komşu Yunanistan’ın itiraz etmesiyle Makedonya Cumhuriyeti, Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya adıyla Nisan 1993’te Birleşmiş Milletlere üye oldu. Makedonya Cumhuriyeti’nin bağımsızlığı yaklaşık 3 yıl sonra, Şubat 1994 yılında Amerika Birleşik

¹⁹⁹ Aruçi, “Yugoslavya”, 43/577-578.

Devletleri tarafından da kabul edildi. Nisan 1996 yılında da Yugoslavya, Makedonya Cumhuriyeti'ni resmen tanıdı.

26-30 Eylül 1991'de Kosova'da bağımsızlık için yapılan referandumda halk evet oyu kullandı. Ocak 1992 yılında da Badinter Komisyonuna²⁰⁰ bağımsızlık talebi iletildi ancak Kosova'da işler planlandığı gibi gitmedi. Çok zaman geçmeden silahlı çatışmalar başladı, yaklaşık 6-7 yıl süren çatışmalar sonucunda, 9 Haziran 1999'da Kumanova antlaşması ile Kosova'nın yönetimi KFOR ve NATO güçlerine teslim edildi. 2000 yılında Sırbistan'da Slobodan Miloşević diktatörlüğü barışçıl bir şekilde yıkıldı, ardından Miloşević tutuklanarak savaş suçlusu olarak Lahey'e gönderildi. 11 Mart 2006'da mahkemesi bitmeden öldü. Kosova, 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etti. Başta Amerika Birleşik Devletleri, bazı Avrupa devletleri ve Türkiye Cumhuriyeti gibi önemli devletler tarafından bağımsızlığı resmen tanındı.

3 Haziran 2006 yılında Karadağ'ın da referandum yoluyla bağımsızlığını ilan etmesiyle Yugoslavya tamamen tarih sahnesinden silinmiş oldu. Voyvodina'nın bağımsızlık çalışmaları ise sonuç vermedi ve günümüzdeki Sırbistan Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak kaldı.²⁰¹

²⁰⁰ Badinter Komisyonu: 1991 yılında Avrupa toplulukları tarafından kurulmuştur. "Badinter Komisyonunun temel görevi esas olarak Avrupa devletlerinin dağılan Yugoslavya bölgesindeki yeni devletleri tanıyıp tanımamasına karar vermelerine yardımcı olmak için kriter geliştirmek olmuştur. Bu komisyon ayrılan oluşumların devlet olma şartlarını belirlemek için kararlar yayınladı." Detaylı bilgi için Bk. Ezeli Azarkan, "Devletlerin Tanınmasında Dönüm Noktaları: Badinter Komisyonu ve Kosova'nın Tanınması", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1/7 (2016), 143.

²⁰¹ Aruçi, "Yugoslavya", 43/576-578.

İKİNCİ BÖLÜM

MAKEDON TARİH YAZIMINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASÎ, İDARÎ VE SOSYAL HAYATI

Osmanlı Devleti'nin yaklaşık altı asır süren Balkanlar hâkimiyeti, özellikle Balkan Savaşlarından sonra Osmanlıların bu bölgeden çekilmesiyle sona ermiştir. Daha sonra Yugoslavya dönemiyle devam ettirilmeye çalışılan Balkan Coğrafyasındaki birlik, bilhassa XX. yüzyılın son çeyreğinde buralarda yaşayan milletler tarafından ortaya çıkan bağımsız devlet kurma arzusuyla tamamen ortadan kalkmıştır.

Balkanlarda yaşayan her millet, devletin tarihi oluşum sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'na değinmek zorundadır ve bu dönem tarih kaynaklarında anlatılmaktadır. Özellikle Osmanlı'nın Balkanlara geçişi, idari yapısı, İslamlaştırma, vergi sistemi ve devşirme gibi konular, anlatılanların başında gelmektedir. Konumuz gereği Makedon yazarlarının işlediği konuları incelediğimiz zaman bazı başlıklarda tarafsız yaklaşım sergileseler de genel olarak anlatılanların taraflı ve duygusal olduğu görülmektedir. Makedon tarihçilerinin Osmanlı Devleti'yle ilgili konuları ele alışları ve yaklaşımları aşağıdaki başlıklar halinde incelenmeye çalışılacaktır.

I. OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU

Devlet-i Aliyye'nin XIV. asrın sonlarından XX. yüzyılın başına kadar hüküm sürdüğü Makedonya'da, bu dönemi içine alan tarih kaynaklarında Osmanlı Devleti'nden bahsedilmektedir. Çünkü Balkan tarihinden bahsederken, Osmanlı hâkimiyeti dönemine yer vermeden eser kaleme almak pek mümkün değildir. Makedon tarih kaynaklarına göre Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu incelediğimizde, önemli Makedon tarihçilerinden Stoyanovski ile Gyorgiev, Osmanlı Devleti'ni kuranların konar-göçer (Yörük) Kayı soyundan gelen

Ertuğrul Beyliği ailesine mensup Oğuzlar olduklarını bildirmektedirler. Buna göre; Orta Asya'da yaşayan Kayı soyunun bir bölümü, henüz Moğollar ortaya çıkmadan önce XIII. yüzyılın ortalarında, buldukları topraklardan Anadolu'ya göç etti. İlk önce Karacadağ'a yerleştiler, daha sonra Moğollardan korunmak için Ertuğrul Bey, kendisine bağlı yaklaşık 400-500 çadırla batıya doğru, Alaeddin Keykubat'ın hüküm sürdüğü coğrafyaya yöneldi. Burada Selçukluların Bizanslılarla batı sınırı olan bölgede uç beyi olmayı başardı. Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra yerine oğlu Osman geçtiği için bu soydan gelenler Osmanlılar, kurdukları devlet de Osmanlı Devleti veya Osmanlı İmparatorluğu olarak anılmaya başlandı.²⁰²

Şukarova'ya göre bulunduğu coğrafyada Bizans'ın iç savaşla uğraşması avantajını kullanan Osman Gazi, hüküm sürdüğü bölgeyi genişletmeyi başardı.²⁰³ Müslüman Türkler, Hristiyanlara karşı İslam dinince önem verilen "Gaza"²⁰⁴ ideolojisiyle hareket ediyorlardı. Bu durumu fırsat bilen Osmanoğulları; güçsüz, siyasi olarak parçalanmış ve iç savaşla uğraşan Bizans'ın topraklarına saldırılar düzenlemeye başlayarak buralarda kontrolü ele geçirdi. Bu askerî harekâtlar döneminde Moğol Vasal'ı olan Selçuklu hükümdarı da Osman'ı destekleyerek arkasının emniyetinde olmasını sağladı. Bütün bu gelişmeler Osman'a XIV. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin temellerini atma imkânı tanıdı. 1299 yılında Selçuklu Sultanı II. Alaeddin Keykubat tahtını terk etmek zorunda kalınca Osman Bey bağımsızlığını ilan etti. Bu tarihten sonra Osmanlılar hâkimiyet alanlarını sürekli genişletmeye başladı. Yaklaşık 10 yıl süren mücadele sonunda Nisan 1326'da Bizans şehri

²⁰² Анета Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Скопје: Институт за Национална Историја, 2008), (Aneta Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*, (Skopje: Institut za Natsionalna İstoriya, 2008), 125-126; Александар Стојановски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Скопје: ИНИ, 1998), (Aleksandar Stoyanovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*, (Skopje: İNİ, 1998), 20-21.

²⁰³ Стјепан Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Скопје: ИНИ, 1969), (Stjepan Antoljak, *İstoriya na Makedonskiot Narod*, (Skopje: İNİ), 1/195.

²⁰⁴ Gazâ: "Eski sözlüklerde dar anlamda düşmanla savaşma şeklinde tarif edilen kelime, Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıktığı XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında Anadolu uç boylarında yaşanan çatışmalarda, Türkmen beylikleri ve derviş toplulukları arasında çok defa hem bir motivasyon hem de bir meşruiyet unsuru olarak kullanılmış; İslâmiyet'i yaymak, Müslümanların yönetimindeki toprakları yahut nüfuz alanını genişletmek gibi gayretler uğrunda akınlara katılmak ve cenk etmek anlamında kullanılmıştır." Daha geniş bilgi için bk. Cemal Kafadar, "Gazâ", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/427.

Bursa (Brusa) Osman Gazi'nin oğlu Orhan (1326-1359) tarafından ele geçirildi. Elde edilen bu zaferden sonra gerçek bir devlet yapılandırılması başladı. Bursa, devletin başkenti ilan edildi ve 1327 senesinde burada ilk Osmanlı parası olan akçe basıldı.²⁰⁵

Makedon tarihçilerinin, Osmanlı'nın kuruluşuyla ilgili verdikleri bilgiler, Osmanlı tarihçilerinin verdikleri bilgilerle büyük ölçüde paralellik arz etmektedir. Örneğin İsmail Hakkı Uzunçarşılı,²⁰⁶ Mehmet Fuat Köprülü²⁰⁷ gibi yazarların eserlerinde benzer bilgiler bulunmaktadır.

II. OSMANLI DEVLETİ'NİN BALKANLARA GEÇİŞİ

Makedon tarihçilerinin, Osmanlı Türkleri'nin Balkanlara geçişiyle ilgili bilgi verirken Osmanlı tarihçilerinden istifade ettikleri görülmektedir. Bundan dolayı verilen bilgilerde Osmanlı tarihçileriyle benzerlik bulunmaktadır. Daha önce Osmanlı tarihçilerine göre, Osmanlı Devleti'nin Balkanlara geçişi anlatıldığı için burada Makedon tarihçilerine göre konu ele alınmaya çalışılacaktır.

Makedon tarih kaynaklarında, XIV. asrın ikinci yarısından XV. asrın ortalarına kadar süren Osmanlıların Balkanları fethi şöyle anlatılmaktadır: Osmanlıların 1330 yılında İznik (Nikea) ve 1337 yılında İzmit'i (Nikomedia) ele geçirmesi, Osmanlı Devleti'ne Balkan Yarımadasına geçişin yolunu açtı. Bununla birlikte Marmara Denizi ve Karadeniz'e ulaşan Osmanlı birlikleri Balkan sahillerinde sıkça görülmeye başlandı. Osmanlı askerleri yalnızca sahillerde değil, Balkan Yarımadasının iç kısımlarında da boy göstermeye başlamıştı ve artık Avrupa topraklarına geçmeleri an meselesiydi. 1352 yılında Bizans İmparatoru Yovan Kantakuzen, birleşik Sırp ve Bulgar ordularına karşı Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Orhan'ın oğlu Süleyman, Trakya'ya yönelerek Gelibolu Yarımadası'ndaki Çimpe Kalesi'ni²⁰⁸ fethetti. Daha sonra

²⁰⁵ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriја na Makedonskiot Narod*), 125-126.

²⁰⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023), 1/97-116.

²⁰⁷ Mehmet Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 118-123, 165-257.

²⁰⁸ Çimbi: “Osmanlı tarihlerinde Çinbi, Cibni, Cimni, Cimbi, Cimbini, Cimbeni, Cinbi, Çin hisarı, Çimnik, Çimlenlik ve Çimenlik şeklinde kaydedilmiştir. Batı kaynaklarında ise Tzympe, Tsympe ve Zimpé

durumun ciddiyetini anlayan İmparator Yovan Kantakuzen'in, kalenin boşaltılması isteğini umursamayan şehzade Süleyman, buraya Anadolu'dan getirdiği Türkleri yerleştirerek bölgede kontrolü sağladı.²⁰⁹ 1-2 Mart 1354'te bölgede meydana gelen depremde, Bizans kalelerinin bazılarının hasar görmesini, bazılarının da yıkılmasını fırsat bilen Süleyman, kolay bir şekilde Gelibolu'yu ve Çanakkale'nin bir bölümünü kontrolü altına aldı. Bundan sonra yönetime gelen Osmanlı hükümdarları sistematik bir şekilde Balkan Yarımadası'nın fethine başladı. Yeni alınan bölgelere, Anadolu'dan genellikle hayvancılıkla uğraşan ve coğrafyanın hayat şartlarına kolay uyum sağlayacak göçebe "Yörükler" yerleştirildi. 1356 yılında Orhan yönetimindeki ordu Edirne'ye yöneldi fakat 1357'de Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın ani ölümü sebebiyle harekât ertelendi. Orhan Gazi'nin ikinci oğlu I. Murad'ın, devletin başına geçmesiyle harekâtlar tekrar başladı. Makedonya'da Osmanlı Tarihi alanında otorite kabul edilen Dragi Gyorgiev'e göre Balkanların fethi I. Murad döneminde başladı.²¹⁰ Hükümdarlığının ilk yıllarında Dimetoka, Edirne ve Filibe'yi fetheden I. Murad, devletin yönetimini önce Dimetoka'ya, kısa bir zaman sonra da Edirne'ye taşıdı. Bundan sonra Osmanlı Devleti bir "Avrupa Devleti" hüviyetine kavuştu.²¹¹ Çepreganov'a göre Osmanlıların Balkan coğrafyasına geçişi, Balkan devletleri arasında çatışmaların yaşandığı bir döneme denk geldi. Osmanlı Devleti, topraklarını genişletmek için ordularını üzerine sürdüğü sırada Bizans'ta devletin başkenti konusunda iç çatışmalar sürüyordu ve Bulgaristan'da iç bölünmüşlük hâkimdi.²¹² Hristiyan Balkan devletleri, kendi aralarındaki anlaşmazlık ve bölünmüşlikle uğraşmakta oldukları için gerçek bir tehlike olan Müslüman Türkleri göremedi ve onlara karşı birleşerek karşı atağa geçemediler. Büyük Avrupa devletleri ise durumu fark etmesine rağmen Osmanlıların coğrafi olarak Avrupa'ya çok uzak

olarak yer almaktadır." Kalenin yeri tam olarak tespit edilememekle birlikte, Gelibolu civarında bulunduğu bilinmektedir. Aktepe, "Çimbi", 8/317.

²⁰⁹ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriја na Makedonskiot Narod*), 126-127.

²¹⁰ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriја na Makedonskiot Narod*), 127-128.

²¹¹ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriја na Makedonskiot Narod*), 127-128.

²¹² Тодор Чепреганов vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Скопје: Селектор, 2008), (Todor Çepreganov, *İstoriја na Makedonskiot Narod*, (Skopye: Selektor, 2008), 107.

olduğunu düşünerek “yeni gelenleri”²¹³ kendileri için tehlike olarak görmedi, onlara karşı önlem alma ihtiyacı hissetmedi. Böylece Balkan devletleri, Avrupalı dindaşları tarafından desteklenmeyerek Türklerin karşısında yalnız bırakılmış oldu.²¹⁴ Disiplinli ve organize hareket eden “Türk savaş gücü”²¹⁵ sayesinde Osmanlılar, Balkan devletlerinin dağınkılığını fırsat bilerek Balkanlarda hızlı bir şekilde yayılmaya başladı. 1389 yılında meydana gelen Kosova Savaşı’nda, Osmanlı Devleti Sultan I. Murad’ın vefatıyla ciddi bir sarsıntıya uğrasa da bu savaş, Osmanlılara önemli bir Balkan ülkesi olan Sırbistan’ın fethinin yolunu açtı. Bundan sonra Osmanlı Devleti, Sırbistan’daki önemli bölgeleri alarak buralarda hâkimiyet sağladı. Benzer kaderi Bulgar Çarlığı da paylaştı ve Çarlık 1393 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçti. Makedonya’nın durumu ise bunlardan daha önce 1371 yılında Meriç savaşıyla, daha bilinen ismi Çirmen Savaşı’yla belirlenmişti.²¹⁶

İstanbul Boğazı’nı geçen Osmanlı birlikleri bir grubu kuzeye diğeri de güneybatıya gitmek üzere iki gruba ayrıldılar. Osmanlı askerleri ilk olarak 1334 yılında 70 gemiyle Aynoroz Adası’na geçiş yaptı. Meydana gelen savaşta çoğu öldürüldü, kalanlar gemilerle Küçük Asya’ya geri dönmek zorunda kaldı. İkinci deneme ise iki yıl sonra 1336 yılında yaşandı. 36 gemiyle İstanbul’a ulaşan Osmanlılar, Bizans’a karşı ciddi kayıplar vererek geriye dönmek zorunda kaldı. 4 yıl sonra 1340 yılında 8.000’den fazla Osmanlı kuvveti, Çanakkale’yi geçerek Trakya’ya ulaştı. Buralarda yaptıkları yağma, katliam ve zulümden sonra tekrar geriye döndüler. Bundan sonraki denemelerde de bu bölgede kalıcı olamayan Osmanlı ordusunun durumu 1342 yılında Bizanslılar tarafından yardım maksadıyla davet edilene kadar değişmedi. 1342’nin yaz aylarında Bizans’a yardım etmek maksadıyla, ailelerini ve mallarını geride bırakarak Trakya’ya geçip buradaki kalelere, köy ve kasabalara yerleştiler.

²¹³ Makedon tarih kaynaklarında “*Yeni gelenler*” ifadesi, Osmanlı döneminde Balkan coğrafyasına göçen Türkler için kullanılmaktadır.

²¹⁴ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *Историја на Македонскиот Народ*), 127-128.

²¹⁵ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/195.

²¹⁶ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 128.

Ristik'e göre Osmanlılar; yağma, yıkma, katliam ve benzeri bütün kötü fiilleri işleyerek buralara hâkim oldular. Bundan sonra Türklerin Balkanlara sistematik bir şekilde yerleşmesi başladı. Bu konuda, 35 yıl tahtta kalarak Osmanlı Devleti'ni yöneten Sultan Orhan'ın vefatıyla yerine geçen oğlu Murad'ın da etkisi büyük oldu. Zira Sultan Murad'ın tahta geçmesiyle Osmanlı Devleti'nin Balkanlara düzenli ve kalıcı bir şekilde geçtiği görülüyor. Ayrıca fetihler sadece Balkanlara yönelik olmayıp bu dönemde Macaristan'dan Avusturya'ya, oradan Polonya, Romanya ve Ukrayna'ya ulaşan bir galibiyet ve fetih söz konusuydu.²¹⁷

Fikret Adanır, Balkanların fethinin bu kadar kolay gerçekleşmesinin sebebini, bölgenin Osmanlı öncesi sosyolojik hayatındaki buhrandan yola çıkılarak açıklanabileceğini ifade etmektedir. Buna göre bölgedeki tarım faaliyetleri X. yüzyıldan beri bir gerileme ve çöküş içindeydi. Küçük ölçekli arazi sahipleri, büyük arazi sahiplerinin baskısı yüzünden işledikleri arazileri terk etmek zorunda kalıyordu. Bu süreç içinde bazı araziler tamamen işlenmez olup harabeye dönerken, bir yandan da kilisenin ve büyük arazi sahibi feodallerin sermayesi artıyordu. Geniş araziler, güçlü arazi sahiplerinin tekeline girmişti ve bundan dolayı Selanik gibi önemli şehirlerin bile nüfusu azalmıştı. Selanik X. yüzyılda yaklaşık 200.000 kişilik nüfusa sahipken, yaklaşık dört asır sonra, 1400'lerin başında nüfusu 40.000 kişiye düştü. Yaklaşık 30 yıl sonra 1430 yılında Osmanlılar şehre hâkim olduklarında burada sadece 7.000 kişi yaşıyordu. Balkan coğrafyasının Osmanlılar tarafından alınması, Balkanların tarihi sürecinde yapıcı bir yenilik anlamına gelmiş olabileceği düşünülebilir. Birbirleriyle rekabet içinde olan prensliklerin bölünmüş iktidarları tarafından ezilen halk, Osmanlıların gelmesiyle kendini kısa zaman içinde her alanda kamuda düzen ve sükûneti sağlayan bir merkezî iktidarın altında buldu.²¹⁸

²¹⁷ Миодраг Хаџи Ристиќ, “Од Кога и Кои Од Турците Дошле На Балканскиот Полуостров”, *Одбрана и Заштита На Мајчиниот Македонски Јазик и Етнос Кај Исламизираниите Македонци*, Нијази Лиманоски, (Скопје: Републичка Заедница На Културно-Научните Манифестации на Македонските Муслимани, 1995), (Miodrag Hacı Ristik, “*Od Koga i Koi Od Turcite Doşle na Balkanskiot Poluoostrov*”, *Odbrana i Zaştitа na Maјçiniot Yazik i Etnos Kay İslamiziranite Makedontsi*, Niyazi Limanoski, (Skopje: Republiќka Zaednitsа na Kulturno-Nauќnite Manifestatsii na Makedonskite Muslimani), 136.

²¹⁸ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 17-19.

III. MERİÇ (ÇİRMEN) SAVAŞI VE MAKEDONYA’NIN FETHİ

Balkan Yarımadası’nda yaşayan her millet, Osmanlılara karşı Balkan coğrafyasında meydana gelen bir savaşı, Osmanlılarla yapılmış en önemli savaş olarak kabul eder. Çünkü yaşayageldikleri coğrafyanın, Osmanlı topraklarına katılmasıyla birlikte, artık milletlerinin kaderinin geri dönüşü zor bir değişime uğramasında, bu savaşın dönüm noktası olduğunu düşünmektedirler. Halkı da, yöneticisi de etnik olarak bağlı buldukları topluluğa mensup bağımsız devletler hâlinde yaşarken, meydana gelen bu olay sonunda Osmanlı ordusu karşısında hezimete uğramaları sebebiyle bağımsızlıklarını kaybetmişler ve artık onlar için “Türk köleliği ya da Osmanlı boyunduruğu” başlamıştır. Örneğin Yunanlılar için bu savaş İstanbul’un Fethi, Sırpılar için ise Kosova Savaşı’dır. 1371 yılında gerçekleşen ve Türk tarih yazımında Çirmen Savaşı, Makedon tarih yazımında Meriç Savaşı (Маричката Битка) olarak adlandırılan olay, Makedonya için bu özelliği taşıyan savaş olarak kaydedilmekte ve Makedonya’da Osmanlı hâkimiyetinin başlamasının sebebi olarak kabul edilmektedir.²¹⁹ Makedonya toprakları için Osmanlı hâkimiyetinin, 1371 Meriç Savaşıyla başladığı ve 1912 Birinci Balkan Savaşıyla son bulduğu kabul edilir.²²⁰

Çar Duşan’ın 1355 yılında ölümünden sonra Makedonya bölgesinde Sırp Devleti’nin zayıflamasıyla feodal beyler yönetime bağlılıktan ayrılarak kendi topraklarının efendisi olduklarını ilan etmeye başladı. Bunlardan Ser ve Drama bölgesinde güçlenen Ugleşa ile Manastır, Üsküp, Ohri, Prizren, Florina ve Pirlepe şehirlerinde krallığını ilan eden Ugleşa’nın kardeşi Volkaşin, Meriç Savaşı’ndan önce Makedonya bölgesinin en güçlü hükümdarları olarak ön planda idi.²²¹ Osmanlı ordusu bu topraklara henüz ulaşmadan önce Ugleşa,

²¹⁹ Mehmet Hacısalihoğlu vd., *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*, ed. Mehmet Hacısalihoğlu, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR), 2020), 241.

²²⁰ Александар Матковски, *Отпорот во Македонија*, (Скопје: Мисла, 1983), (Aleksandar Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*, (Skopje: Misl), 7. Александар Стојановски, *Градовите на Македонија од Крајот на XIV до XVII Век (Демографски Проучувања)*, (Скопје: ИНИ, 1981), (Aleksandar Stoyanovski, *Gradovite na Makedoniya od Krayot na XIV do XVII Vek (Demografski Proučuvanya)*, (Skopje: İNİ), 5-6.

²²¹ <https://ceipa.pmf.ukim.mk/mk/node/16>, (26.01.2022).

tehlikeyi fark ederek Bizans hükümdarlarına ve civardaki beylere Osmanlı'ya karşı ittifak çağrısında bulundu. Ugleša'nın gayretleri Bizans yöneticilerini ve diğer beyleri Osmanlı'ya karşı harekete geçirmeye yetmedi. Birlikte savaşmaya ve destek olmaya sadece kardeşi Kral Volkaşin ikna oldu ve savaş güçlerini birleştiren iki kardeş Edirne'ye doğru harekete geçti. Bu hazırlıktan haberdar olan Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa, ordusunu hemen harekete geçirmeye karar verdi.²²² Volkaşin'in ordusu, yetersiz donanıma sahip ve hazırlıksız olmasına rağmen kısa sürede Edirne'ye ulaştı.²²³ Şukarova'ya göre Meriç Nehri kenarında konuşlanan "Kardeş Ordusu'na" 25-26 Eylül 1371 gecesi sürpriz bir şekilde saldıran Osmanlı Ordusu, beklenmedik bir galibiyet aldı. Hristiyan ordusunu bozguna uğratan ve iki kardeşi öldüren Osmanlılar, Balkan topraklarında ciddi bir üstünlük elde etti. Kısa süren ancak etkileri büyük olan bu savaş sonucunda yarımada'daki bütün Hristiyan devletleri için "ızdırıp" dönemi başladı.²²⁴ Stepan Antolyak da bu savaşın Seres Devleti ve genel olarak Makedonya için felaketle sonuçlandığını anlatmaktadır. 1371 yılından itibaren Osmanlı Devleti, Makedonya bölgesinde kesin hâkimiyet sağladı. Meriç Savaşı'ndan sonra feodallerin büyük bir bölümü ya köleleştirildi ya da öldürüldü. Türkler önce soygun yaptılar, halkı aç ve sefil durumda bırakarak köleleştirdiler.²²⁵

XIV. yüzyılın ortalarında, 1354'lerden sonra Rumeli coğrafyasına geçmeye başlayan Osmanlılar, Meriç Savaşı'ndan sonra 19 Eylül 1383 yılında Ser şehrinin, Güney Makedonya'nın tamamını, İştıp ve Köprülü şehirlerini, 1385 yılında Timurtaş Paşa zamanında Samokov (Самоков), Pirlepe (Прилеп) ve Manastır (Битола) şehirlerini, 1387 yılında ise Makedonya'nın en büyük şehri olan Selanik'i almayı başardılar. Böylece 1371-1408 yılları arasında yaklaşık 40 yıl gibi kısa zaman zarfında neredeyse Balkan coğrafyasının tamamı

²²² Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 128.

²²³ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/195.

²²⁴ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 128-129.

²²⁵ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/195/196.

fethedilmiştir. Bu durum, Sırp Kralı Marko ve Bulgar Çarı Konstantin Deyanoviç'in durumunu daha da kötüleştirdi. Sultan Murad'ın Kosova'ya yönelerek oradaki Sırp'ları mağlup etmesinden sonra Osmanlı orduları 1391-1392 yılında Üsküp'e girdiler ve buradaki feodalleri kontrol altına alarak vasalları haline getirdiler. Bölgede Osmanlı ilerleyişini durduracak hiçbir güç yoktu. Eski feodaller Osmanlıların tarafına geçiyor, onlara bağlılık sözü veriyor ve devlet onları ödüllendiriyordu. Bunun yanında şehirleri teslim etmek istemeyen, mukavemet gösterenler de oluyordu. Osmanlı tarihçisi İbn Kemal'e dayandırılarak verilen bilgilerde: "Üsküp'ü korumaya çalışanlar, Yiğit Paşa kumandasındaki orduya karşı büyük direnç gösterdi. Saldıranlar panik yaparak ok ve kılıçlarla kâfirlere saldırmak zorunda kaldı. Aynı durum Avret Hisar, İştıp ve diğer Makedonya şehirlerinde de mevcuttu" denmektedir. Osmanlı ordusunun sıkıntı yaşadığı yerli feodallerin tasfiye edilmesinin ancak 1395 yılında gerçekleştiği ve böylece bölgede V-VI asır sürecektir olan Türk-Osmanlı hâkimiyetinin başladığı anlatılmaktadır.²²⁶

Uzunçarşılı'nın Çirmen Savaşıyla ilgili verdiği bilgilere bakıldığında zaman, Balkanlar fütuhatının, Makedon tarihçilerin anlattığı şekilde bu savaşla başladığı söylenebilir. Ancak Şukarova'nın iddia ettiği gibi burada Osmanlı askerinin "beklenmedik bir galibiyet" almadığı görülmektedir. Zira Osmanlı ordusunun bu savaşa hazırlıklı girdiği anlaşılmaktadır. Meriç nehrini geçen Balkan ordusu, taktik gereği müdahale edilmediği için rehavete kapılmış, Hacı İlbeyi'nin gece yarısı üç koldan yaptığı ani bir baskınla bozguna uğratılmıştır.²²⁷

Stoyanovski'ye göre Balkanlarda Osmanlı Türkleri tarafından alınan ilk devlet Makedonya'dır. Bunun yolları, 26 Ağustos 1371 yılında, ittifak halindeki

²²⁶ Александар Стојановски, *Македонија во Турското Средновековие (Од Крајот на XIV-Почетокот на XVIII Век)*, (Скопје: Култура, 1989), (Aleksandar Stoyanovski, *Makedoniya vo Turското Srednovekovie (Od Krayot na XIV-Početokot na XVIII Vek)*, (Skopje: Kultura), 18-19; Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/195-196; Михајло Апостолски, *Прилеп и Прилепско Низ Историјата*, (Од Праисторијата до Крајот на Првата Светска Војна), (Прилеп: Општинско Собрание, Сојуз на Здруженијата на Борците од НОВ, 1971), (Mihaylo Apostolski, *Prilep i Prilepsko Niz İstoriyata, (Od Praistoriyata do Krayot na Prvata Svetska Voyna)*, (Prilep: Opštinsko Sobranie, Soyuz na Zdruzeniyata na Bortsite od NOB), 111; Yusuf Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, (Üsküp; Logos-A Yayınları, 2010), 2/134-136.

²²⁷ Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1/162-175.

Volkaşin ile Ugleşa kardeşlerin Meriç savaşındaki yenilgisiyle açıldı. Kazanılan her zaferden sonra olduğu gibi, bu zaferden sonra da Osmanlı Akıncıları kontrolsüz bir şekilde bölgeyi yağmalamaya koyuldu. Isaiya adlı bir görgü tanığına göre: “Osmanlıların Balkanlara geçmesiyle buralarda o döneme kadar yaşanmamış ve duyulmamış işkence ve zulüm yapıldı. Türkler Makedonya’ya, gökten gelen kuşlar gibi yayıldı.”²²⁸ Stoyanovski’nin belirttiği gibi Osmanlıların yeni fethettikleri bölgelerde, yerli halka işkence ve zulüm yaptığını rastlamak pek mümkün değildir, Cemal Kafadar’a göre Osmanlı yöneticileri, gazâ ideolojisiyle hareket eder İslamı yaymaya çalışırdı.²²⁹ Ülkedeki gayrimüslim tebaayı millet sisteminde değerlendirerek, belirli vergiler karşılığında can ve mal emniyetini sağlardı.²³⁰

Şukarova’ya göre Osmanlı Devleti’nin, bölge halkı tarafından pek bilinmeyen bir yönetim sistemi vardı. Bu devlette yaşayan herkes bu yönetim biçimine uymak zorundaydı. Buna göre burada yaşayan halk, Sultan’a yıllık vergiye bağlandı ve belirli kişiler Sultan’ın istediği zaman orduya asker olarak katılmak mecburiyetindeydi. Osmanlı İmparatorluğu tarafından kısaca alınan Makedonya bölgesindeki nüfus, eski yaşam tarzını terk ederek yeni kanun ve nizamlara uymak zorunda bırakıldı.²³¹

IV. OSMANLI DEVLETİ’NİN İDARİ YAPISI

Makedon tarih yazımında Osmanlı Devleti’nin idarî yapısına geniş yer ayrılmıştır. Genel olarak devletin kendi idarî sistemini kurarken, Osmanlı’dan önce Ortadoğu’da kurulan devletlerin tecrübelerinden yararlandığı, daha doğrusu onları taklit ettiği aktarılmaktadır. Bundan dolayı da onların yönetim sistemiyle benzerlik gösterdiği ifade edilmektedir. Selçuklu, Bizans İmparatorluğu ve kısmen de olsa Ortaçağ Balkan devletlerinin, Osmanlı idarî sisteminin oluşmasında bariz etkili olduğu anlatılmaktadır. Osmanlı

²²⁸ Стојановски, *Градските на Македонија од Крајот на XIV до XVII Век (Демографски Проучувања)*, (Stoyanovski, *Gradovite na Makedoniya od Krayot na XIV do XVII Vek (Demografski Proučuvanja)*), 5-6.

²²⁹ Geniş bilgi için bk. Kafadar, “Gazâ”, 13/427-429.

²³⁰ Geniş bilgi için bk. Ortaylı, “Millet”, 30/66-70.

²³¹ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 129-131.

İmparatorluğu, diğer “Doğu Despotları” gibi Teokratik sisteme sahip bir devlet olarak tanımlanarak, bu konuda batılıların meşhur doğulu ve batılı kavramları karşımıza çıkmakta ve Osmanlı’nın bir Doğu İmparatorluğu olduğu algısı okuyucuya net olarak aktarılmaktadır.²³²

Şukarova’ya göre Osmanlı Devleti, kurulduğu ilk günden beri idari yapıya ve topraklarına yeni katılan yerlerin idaresine dikkat etmekteydi.²³³ Devletin ilk başkenti Bursa idi, daha sonra, Balkan coğrafyasında bulunan Edirne başkent yapıldı. 1453 yılında Bizans’tan alınan İstanbul, devletin çöküşüne kadar başkentlik yaptı. Meriç Savaşı’ndan sonra Balkan Yarımadası’nda tam hâkimiyet sağlanınca başında Beylerbeyi bulunan ve en büyük idari birim olan Beylerbeyliği kuruldu. İlk kurulan Beylerbeyliği, Rumeli Beylerbeyliği oldu. Rumeli Beylerbeyi, “Avrupa Türk bölgesinde Sultanın temsilcisi idi.”²³⁴ Böylece fethedilen bütün Avrupa toprakları tek çatı altından yönetilmeye başlandı. En büyük yönetim merkezi olan Rumeli Beylerbeyliği’nin merkezi önce Edirne ardından da Sofya oldu. Rumeli Beylerbeyliğiyle birlikte Asya topraklarında bulunan Anadolu Beylerbeyliği de mevcuttu, bundan sonra başka beylerbeylikleri de kuruldu. XVI. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı Devleti’nde on altı beylerbeyliği bulunmaktaydı. Bunlara bağlı kazalardan oluşan sancaklar vardı. Sancaklar, Sancak Beyi, Kazalar ise Kadı tarafından yönetiliyordu. Kazalar da nahiye ve vilayetlerden oluşuyordu. Nahiye ifadesi, Balkanlarda Osmanlı öncesinde kullanılan Jupa²³⁵ tabirinin karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu idari dağılımda Makedonya toprakları daima Rumeli Beylerbeyliğine bağlıydı. XV ve XVI. yüzyıl içerisinde, farklı zamanlarda, bir kısmı veya tamamı Makedonya bölgesinde olan yedi sancak kuruldu. Bunlar; Paşa Sancağı, Köstendil Sancağı, Ohri Sancağı, Selanik

²³² Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 131-132. Geniş bilgi için bk. Драги Ѓорѓиев, *Танзиматот и Немуслиманите во Македонија*, (Скопје: ИНИ-МАНУ, 2019), (Dragi Gyorgiev, *Tanzimatot i Nemuslimanite vo Makedoniya*, (Skopje: İNİ-MANU), 95-122.

²³³ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 132.

²³⁴ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/229.

²³⁵ Jupa: Osmanlıdan önce Balkanlarda kullanılan bir kelime, Osmanlı dönemindeki nahiye kelimesinin karşılığıdır. Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 132.

Sancağı, Üsküp Sancağı, Yaninski Sancağı ve Lerin Sancağı idi. Rumeli Beylerbeyliği içerisinde kalan, en eski ve en büyük sancaklardan biri olan Edirne Sancağı, direkt olarak Rumeli Beylerbeyine bağlı olduğu ve Beylerbeyi burayı Paşa unvanıyla yönettiği için burası, Paşa Sancağı olarak da anılıyordu. Paşa Sancağı, diğer bölgelerle birlikte Güney ve Kuzey Makedonya bölgesinin büyük bir kısmını da kapsıyordu.²³⁶ XIV. yüzyılın son çeyreğinde 1395 yılında, Doğu Makedonya'yı içine alan Köstendil ve Ohri sancakları kuruldu. XVI. yüzyılın ortalarına doğru ise Üsküp Sancağı ve Güney Makedonya bölgesini içine alan Selanik Sancağı kuruldu.²³⁷

V. OSMANLI FEODALİZMİ

Makedon tarih yazımında Osmanlı Devleti'nin feodal bir yapıya sahip olduğu ve bu şekilde yönetildiği anlatılmaktadır. Bu konu neredeyse bütün tarih kaynaklarında "Osmanlı Feodalizmi" başlığıyla karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Osmanlı Devleti; feodalizmin temelleri üzerine kurulmuş, toprağın sahibinin devlet olduğu Tımar-Sipahi sistemiyle yönetilen bir devlettir. Kısaca ifade etmek gerekirse, ekilebilir arazinin tek sahibi sultandır. Osmanlı Devleti, ülkenin bütün topraklarının sultanın şahsi malı olarak kabul edildiği bir devlettir.²³⁸

Makedon tarihçiler, ülkede gerçekleşen neredeyse bütün ayaklanmaların sebebinin Osmanlı Devleti'nin feodal sömürü yapısı olduğunu ileri sürmektedir. Kaynaklarda "feodal sömürü ve köleleştirilmiş nüfus" ifadeleri sıkça karşımıza çıkmaktadır. "Türk hâkimiyeti" döneminde Müslüman olmayanlara silah verilmediği fakat Martoloslar ve Voynukların bu dönemin tek Müslüman olmayan legal silah taşıma ve gerektiğinde kullanma yetkisine sahip kişiler olduğu anlatılmaktadır. Bunlar devletle çalışır, güvenlik konularında devlete yardımcı olurlar, köyleri gezerek güvenliği sağlar, halkı

²³⁶ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 132-133.

²³⁷ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/234.

²³⁸ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 134.

haydutlardan korurlardı. Martoloslar genel olarak; Makedonlar, Bulgarlar, Sırp, Arnavutlar ve Ulahlardan oluşurdu. Ancak Martolos olup da haydutlarla ve ayaklanmacılarla işbirliği yapanlar da mevcuttu. Bunun en büyük örneği, daha önce Martolos başı olup daha sonra Karpoş ayaklanmasını gerçekleştiren Makedon halk kahramanı Karpoş'tur.²³⁹

VI. SOSYAL, KÜLTÜREL VE İKTİSADÎ UYGULAMALAR

Önemli Makedon tarihçilerinden Matkovski'ye göre Osmanlı döneminde Makedon toplumunun demografik yapısını etkileyen en büyük faktörlerden biri göçtür. Yurtiçi ve yurtdışı insanların yer değiştirmesiyle ortaya çıkan göç dalgası Osmanlı'nın gelişinin ilk yıllarından başlayıp aralıksız devam etti. Göçler, hem şehirler hem de köylerde yaşanıyor. Özellikle köylerde insanların yer değiştirmesiyle ortaya çıkan insan gücündeki azalma, feodallerin gelirlerini düşürüyor, bu da devletin bütçesini olumsuz etkiliyordu. O yüzden kanunen feodallerin 10, 15 ve 20 sene öncesine kadar yerlerini terk eden köylüleri bulup köye geri getirmesine izin veriliyordu.²⁴⁰ Alınan katı kurallara rağmen özellikle köylerde yaşayan Hristiyanların yaşadıkları yerleri terk etmesine engel olunamıyordu. Vergi gelirlerinde azalma olmaması için XVI. yüzyılın başına kadar devlet, halkı katı bir şekilde takip ediyor, köylünün yer değiştirmesine izin vermiyordu. Bu tarihten sonra ise devlet bu konudaki yasaları yumuşattı ve Sultan Selim zamanında (1512-1520), Reayadan biri 15 sene şehirde yaşadığı takdirde köy nüfusundan silinir, yeni yerinde kayıt olunur kanunu yürürlüğe girdi. Osmanlı döneminde göçlere daha 1450'li yıllarda yapılan nüfus sayımlarında rastlamak mümkündür. Yer değiştiren Hristiyanlar, gittikleri yerlerdeki nüfus defterlerine genel olarak "göçmen" veya "gelme"

²³⁹ Александар Матковски, "Турски Документи од Времето на Австро Турската Војна и Непосредно Пред Карпошовото Востание од 21 Април до 14 Октомври 1689 Година", *Гласник XV/1* (Скопје: ИНИ, 1971), (Aleksandar Matkovski, "Turski Dokumenti od Vremeto na Avstro Turskata Voyna i Neposredno Pred Karpošovoto Vostanie od 21 April do 14 Oktomvri 1689 Godina", *Glasnik XV/1* (Skopje: İNİ), 176-178.

²⁴⁰ Александар Матковски, *Крепосништвото во Македонија во Време на Турското Владеење*, (Скопје: ИНИ, 1978), (Aleksandar Matkovski, *Krepосništvo vo Makedoniya vo Vreme na Turskoto Vladeenje*, (Skopje: İNİ), 65-66.

şeklinde kaydedilirdi.²⁴¹ XVI. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nde ve Avrupa'da yayılan veba hastalığı da Müslüman Hristiyan ayrımı yapılmaksızın insanların yer değiştirmesine sebep oldu. Bu dönem Rumeli'de kolera hastalığı da yaygındı. Bu hastalıklar, köylerden ziyade daha kalabalık olarak yaşanan şehirlerde çok daha hızlı yayılıyordu. Hastalıkların yanında çıkan orman yangınları da insanları etkiliyor ve yer değiştirmesine neden oluyordu.²⁴²

A. Kolonizasyon

Osmanlı kaynaklarında İskân olarak anlatılan, Balkan coğrafyasının fethedilmesinin ardından devlet eliyle Anadolu'dan Türklerin buralara yerleştirilmesi, Makedon tarih yazımında kolonizasyon olarak adlandırılmaktadır. Daha önce, Osmanlıdaki iskân faaliyetleri hakkında bilgi verildiği için burada Makedonlar açısından iskân (Kolonizasyon) anlatılmaya çalışılacaktır.

Şukarova, Balkanların Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girdikten sonra, Balkan Yarımadası'nın nüfus yapısında ciddi bir değişimin yaşandığını ifade etmektedir. Bu konu genel olarak Kolonizasyon ve İslamlaştırma olarak iki başlıkta ele alınmaktadır. Buna göre Makedonya topraklarının Osmanlıların eline geçmesiyle her alanda çok büyük değişiklikler yaşandı fakat demografik yapının değişmesi, gündelik hayatta en çok hissedilen ve Hristiyan halkı en çok etkileyen değişiklik oldu.²⁴³ Georgiev'e göre ise, Makedonya'nın Osmanlı Devleti'ne katılmasının hemen ardından, Türkler tarafından kapsamlı bir kolonizasyon dalgası Makedonya'yı etkisi altına aldı.²⁴⁴ Bazen gönüllü, bazen de zoraki olarak sistemli bir şekilde "Küçük Asya'daki"²⁴⁵ Türkler, Balkan coğrafyasına yerleşmeleri için göç etmeye teşvik edildi. Küçük Asya'dan

²⁴¹ Драги Ѓорѓиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Скопје: ИНИ, 2009), (Dragi Gorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Poyas (XV-XVI Vek)*, (Skopje: İNI), 133-134.

²⁴² Ѓорѓиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Poyas (XV-XVI Vek)*, 167.

²⁴³ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 139.

²⁴⁴ Ѓорѓиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Poyas (XV-XVI Vek)*, 5. Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova, vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 139.

²⁴⁵ Makedon Tarih kaynaklarında Anadolu yerine Küçük Asya tabiri tercih edilmektedir.

getirilen yeni halk, ilk önce şehirlere ve stratejik öneme sahip bölgelere yerleştirildi. Yalnızca yerleştikleri yerlerde yaşamakla yetinmiyor, civar köy ve kasabalarda yaşayan Hristiyanların kontrolünü de sağlıyorlardı. İskân için seçtikleri yere önce sistematik bir şekilde askerî birlikler yerleşiyor, ardından Müslüman unsurlardan oluşan idarî yapı kuruluyordu.²⁴⁶ Antolyak'a göre durdurulamayan askerî akınlar ve iskândan sonra yerli halkın bir kısmı yaşadıkları bölgeyi terk etmek zorunda kaldı, yurdunu terk etmek istemeyenler düşman saldırısına uğradı, bazıları esir edildi. Bu şekilde, özellikle stratejik konumda bulunan ve büyük çatışma yaşanan Makedon yerleşim yerleri Makedonlardan arındırıldı.²⁴⁷ Boşalan yerleşim bölgelerine Anadolu'dan getirilen, faaliyetlerde devlete destek olan ticaret ve zanaat sahibi Müslüman Türk'ler yerleştirildi.²⁴⁸

Şukarova'ya göre, Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemlerinde yerli Hristiyan halk buldukları bölgelerden zorla gönderildi. Gönderilenlerin içinde din adamları da vardı. Mesela 1466 yılında Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı karşıtı hareketlerinden dolayı Ohri Başpiskoposu Dorotejy'in, beraberindeki din adamlarıyla birlikte İstanbul'a sürgün edilmesini emretmiştir. Bu şekilde gönderilenlerin sayısı azımsanacak bir rakam değildir. Yaklaşık bir asır sonra yapılan nüfus sayımında Ohri'den gönderilenlerin İstanbul'da "Ohri Mahallesini" kurdukları tespit edilmiştir. Bir sene sonra 1467'de Üsküp'ten 15 Ortodoks aile Arnavutluk'un Elbasan şehrine gönderilmiştir. Daha sonra yapılan sayımdan anlaşıldığına göre aslında Elbasan'a sadece Üsküp'ten değil, Ohri, Ser gibi Makedonya'nın diğer bölgelerinden de insanların gönderildiği anlaşılmaktadır. "Kısaca ifade etmek gerekirse, Osmanlı yönetimi, kendisine göre sorun çıkarma potansiyeline sahip yerli halkı, çözüm olarak sürgün etmeyi tercih etmiştir" denilmektedir.²⁴⁹ Burada yapılan sürgün veya yer değiştirme

²⁴⁶ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova, vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 139.

²⁴⁷ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/235.

²⁴⁸ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova, vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 139.

²⁴⁹ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova, vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 140-141.

hamlesinin sayıca çok fazla olmadığı ve bir kural veya kaide ihmalinden yaşandığı bellidir. Yakın bölgelere yapılan sürgünün diğer ceza yöntemleriyle kıyaslandığı zaman çok ağır bir ceza olmadığını düşünmek mümkündür.

Makedon Hristiyan halkın bölgeyi terk etmesinde ve demografik yapının değişmesinde, sık gerçekleşen ve uzun süren savaşlar, meydana gelen ayaklanmalar ve feodal anarşi de etkili olmuştur. Şukarova'ya göre göçler sonucunda Batı Makedonya'daki boşalan yerlere Arnavutluk'tan Arnavutlar yerleştirilmeye başlandı. XVII. yüzyılın sonuna kadar çok sayıda Arnavut bu bölgeye göç etti. Arnavutların kitleler halinde Makedonya'ya yerleşmesi, Osmanlı-Avusturya Savaşı (1683-1699) sonrasında yaşandı. Avusturya'nın Makedonya'dan çekilmesiyle (1689-1690) birlikte, Avusturya'yı destekleyen veya ayaklanmalara katılan Kuzeybatı Makedonya Hristiyanları, buraları terk etmek zorunda kaldı. Göçler daha çok; Üsküp, Kalkandelen, Kumanova şehirlerinde yaşandı. Bu göçler sonucunda bu şehirler tamamen boşaldı. Kısa süre sonra buralara merkezî hükümetin desteğiyle Müslüman Arnavutlar yerleştirildi. Gelen Arnavut Beyleri, ayaklanmaların yatıştırılmasında devlete destek oldu ve devlet tarafından ödüllendirilerek kendilerine miri arazi verildi. Daha sonra merkezî hükümetin kontrolünden çıkan Arnavutlar, bölgesel güç haline geldi.²⁵⁰ Makedonya'ya Arnavutların yerleşmesi XVIII. yüzyıl boyunca da devam etti. Özellikle XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı'da anarşi doruk noktaya ulaşınca Arnavutlardan oluşan ordulara sahip Arnavut Beyleri karşısında hükümet yetersiz kaldı. Gostivar ve Debre'ye yapılan saldırılar sonucunda Hristiyan Makedon aileler buraları terk etmeye zorlandı ve yerlerine Arnavut nüfus yerleştirildi. Bundan sonra Arnavutların yerleşmesi geniş bölgelere yayılarak Üsküp, Kumanova, Kırçova, Pirlepe, Manastır şehirlerine de ulaştı. 1780-1840 yılları arasında buralara 50.000 Arnavut'un yerleştiği tahmin edilmektedir denilirken²⁵¹ aslında Arnavutların buraların yerli halkı olmadığı, Osmanlı döneminde Makedonya'ya yerleştikleri ifade edilmektedir.

²⁵⁰ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova, vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 142.

²⁵¹ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova, vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 142; Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/235.

Bununla birlikte günümüzde Balkan coğrafyasında Arnavutlarla yaşanan sorunların kaynağının da Osmanlı Devleti olduğu okuyucuya aktarılmaktadır.

Şukarova'ya göre bölgede uygulanan bayındırlık ve iskân faaliyetlerinde, yaşam biçimi olarak en uygun olan unsur, Anadolu'daki konargöçer yörükler idi. Yörükler genel olarak XV. yüzyılda Makedonya'ya yerleştirildi. Ekserisi gönüllü olarak yerleşmiş olsa da, siyasi ve ekonomik sebeplerle göç ettirilenler de vardır. Yörükler, daha ziyade Makedonya'da stratejik öneme sahip olan Selanik, Ser ve Ofçabol Ovası gibi bölgelere yerleştirildi. Bu göçebe halkın, ekonomik faaliyetler dışında önemli görevleri de söz konusuydu. İlk başta Selanik Sancağı ve Ofçabol Ovası/Köprülü (Овче Поле/Велес) gibi geniş bölgelere yerleştirilen Makedonya yörükleri, daha sonra diğer bölgelere de yayıldılar. Buralarda her biri 30 kişiden oluşan, 500'den fazla Yörük Ocağı kuruldu. XVI. yüzyılda yaklaşık 140.000 civarı olan yörük varlığının en az 17.600 kişisi bu Ocaklara mensuptu. Göçebe hayat tarzına sahip yörük grupları, zamanla yerleşik hayata geçti. En önemli geçim kaynağı hayvancılık olmakla birlikte yerleşik hayata geçtikten sonra ziraatla uğraşmaya da başladılar.²⁵²

Bazı Makedon tarihçilerine göre Osmanlı döneminde Makedonya'ya çok sayıda Yahudi nüfusu da yerleştirildi. XV. yüzyılda Batı Avrupa'da, özellikle İspanya ve Portekiz'de ortaya çıkan Engizisyon Mahkemeleri'nden etkilenen Sefarad Yahudileri, Osmanlı Devleti'ni ekonomik ve kültürel açıdan güvenli bir liman olarak görerek buraya sığınmayı tercih etti.²⁵³ Makedonya bölgesinde en çok Selanik şehrine yerleşen Yahudilerin sayısı XVI. yüzyılda 3.000 haneyi bulmaktaydı.²⁵⁴ 1515 yılında burada Ermeni matbaası kuruldu, aynı zamanda Talmut Tora Akademisi de faaliyetteydi.²⁵⁵ 1530 yılında; Sicilya, İtalya, Lisabon, Katalon, Kalabriya gibi yirmi bir belediyeye bölünen Yahudi

²⁵² Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 140.

²⁵³ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/236.

²⁵⁴ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 140.

²⁵⁵ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/236.

nüfusunun sayısı gün geçtikçe arttı. Bundan dolayı Selanik, “İsrail’in Anası” olarak anılmaya başlandı. Önceleri daha ziyade Selanik’te yaşayan Yahudiler, zamanla Makedonya’nın diğer şehirlerine yayıldılar. 1528 yılında yapılan nüfus sayımlarında kayda geçen verilere göre, Makedonya’nın önemli şehirlerinden olan İştîp’teki Yahudiler, buraya Selanik’ten gelmiştir, aynı şekilde Manastır’da yaşayan Portekiz Yahudileri de Manastır’a Selanik’ten gelmiştir. İtalya’dan kovulan Yahudiler ise Dubrovnik üzeri gelerek buralara yerleşmiştir. Mohaç Savaşı’ndan (1526) sonra Budim, Pešta ve Alba Real’den göç eden Yahudiler ise Kavala, Ser ve Drama’ya göç etmiştir. Makedonya’nın diğer şehirleri; Üsküp, Usturumca, Kratuva gibi şehirlerde de az sayıda Yahudi yerleşiminden söz etmek mümkündür. Aneta Şukarova’ya göre: Yahudilerin Makedonya topraklarına yerleşmesi, şehirler için sadece etnik ve kültürel bir çeşitlilik sağlamakla kalmayıp ekonomik ve ticari olarak da zenginleşmesini sağlamıştır.²⁵⁶ Bu düşüncelerden yola çıkarak, Türklerin Makedonya’ya yerleşmesi kölelik ve zorbalık olarak görülürken, Yahudilerin yerleşmesinin ise zenginlik olarak görüldüğü ifade edilebilir.

Stoyanovski’ye göre Osmanlıların Balkan coğrafyasındaki kalıcılığının en önemli sebebi, ilk andan itibaren Balkan halklarından; dil, din, kültür ve yaşam biçimi olarak çok farklı olan nomad Türklerin/Yörüklerin Küçük Asya’dan Balkanlara yerleştirilmesidir. İlk önce göçler Makedonya’daki; Ser, Üsküp, Manastır ve Selanik gibi büyük şehirlere yapılmıştır.²⁵⁷ XVI. yüzyıla gelindiğinde Türklerin Balkanlara iskânı neredeyse bitme noktasına gelmiştir, çünkü artık Anadolu’daki insan yoğunluğu azalmış götürülecek insan kalmamıştı. Gyorgiev’e göre ise Türklerin Balkanlara geçişi demografik yapıyı çok değiştirmede, zira XV. ve XVI yüzyılın ilk yarısındaki nüfus verilerine baktığımız zaman Hristiyanların kesin olarak çoğunlukta olduğu görülmektedir.²⁵⁸ Stojanovski’ye göre Türkler Makedonya’ya geldikleri ilk

²⁵⁶ Шукарова вд., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova, vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 140-141.

²⁵⁷ Стојановски, *Градovите на Македонија од Крајот на XIV до XVII Век (Демографски Проучувања)*, (Stoyanovski, *Gradovite na Makedoniya od Krayot na XIV do XVII Vek (Demografski Proučuvanja)*), 33-34.

²⁵⁸ Ѓорѓиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Pojas (XV-XVI Vek)*), 5-6.

andan itibaren yerli halkı buldukları yerlerden sürgün ettiler, birçoğunu da köleleştirdiler. Bu sürgünler genel olarak merkezi hükümet tarafından sultanın emriyle gerçekleştirildi.²⁵⁹

B. İslamlaştırma

Balkan Yarımadası'nda Osmanlıların fethinden sonra meydana gelen sosyo-kültürel değişimler, Balkan tarihinin en önemli olaylarından. Eski Balkan Hristiyanlarının yerine "İslam İmparatorluğunun" (Исламска Империја) ortaya çıkışı ve uzun zaman etkili olması bütün Balkan halklarının tarihini ve kaderini belirledi. Günümüzde de Balkan coğrafyasında bunu görmemiz mümkündür. Buralardaki Boşnakların ve Arnavutların Müslüman olması onun eseridir.²⁶⁰

Makedon tarihçilerinin bazılarına göre Balkanlardaki nüfus yapısının değişmesine neden olan en önemli etken, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda uygulamış olduğu İslamlaştırma politikasıdır.²⁶¹ Stoyanovski'ye göre Türkler, Balkan Yarımadası'na geçince İslam'ı da getirdiler. O zamana kadar Balkanlarda sadece iki din mevcuttu. Biri Yahudilik diğeri de Ortodoksların, Katoliklerin ve Bogomillerin dini Hristiyanlık.²⁶² Osmanlılar, Balkan Yarımadasına geçiş yaptıktan sonra, sistemli bir şekilde, yerli Hristiyan halkı İslamlaştırma siyaseti uyguladı. Bu, Osmanlıların Balkanlara geçtiği ilk andan itibaren başladı ve son dönemlere, gücünün ve etkisinin azaldığı zamana kadar aralıksız devam etti.²⁶³ İslam, devletin resmi dini ve ideolojisiydi. Sosyo-ekonomik hayatta bariz bir eşitsizlik söz konusuydu, Müslümanlar diğer din

²⁵⁹ Стојановски, *Градовите на Македонија од Крајот на XIV до XVII Век (Демографски Проучувања)*, (Stoyanovski, *Gradovite na Makedoniya od Krayot na XIV do XVII Vek (Demografski Prouchuvanya)*), 45.

²⁶⁰ Ѓоргиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Poyas (XV-XVI Vek)*), 5.

²⁶¹ Галаба Паликрушева, *Исламизацијата на Торбешите и Формирањето на Торбешката Субгрупа*, (Скопје: Институт за Етнологија и Антропологија, 2016), (Galaba Palikruševa, *Islamizatsiyata na Torbešite i Formiranyeto na Torbeškata Subgrupa*, (Skopje: Institut za Etnologiya i Antropologiya), 67-68.

²⁶² Стојановски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Stoyanovski, *Istoriya na Makedonskiot Narod*), 391.

²⁶³ Паликрушева, *Исламизацијата на Торбешите и Формирањето на Торбешката Субгрупа*, (Palikruševa, *Islamizatsiyata na Torbešite i Formiranyeto na Torbeškata Subgrupa*), 67-68.

mensuplarına göre üstün kabul edilir, Müslüman olmayanlar ikinci sınıf vatandaş muamelesi görürdü.²⁶⁴

Gyorgiev'in anlattıklarına göre Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki eşitsizliği gündelik hayatın her alanında görmek mümkündür. Zımmî hukukuna rağmen, siyasi ve ekonomik anlamda devlette sadece Müslümanlar birinci sınıf muamelesi görür, gayrimüslimler sadece vergi mükellefi olarak sayılırdı. Gayrimüslimlerin vergi yükü Müslüman olanlara nazaran daha fazlaydı. Müslüman olmayanlara devlet dairelerinde görev verilmez, askerlik yapmalarına müsaade edilmezdi. Gayrimüslimlerin silah taşımaya izin verilmez, bir Müslümana karşı şahitlikleri geçerli sayılmazdı. Hristiyanların giyim kuşamını devlet belirler, bir Müslümanla karşılaştıkları zaman nasıl davranacaklarına devlet karar verirdi.²⁶⁵ Bunlarla birlikte Hristiyanlar, Müslümanların kullandığı günlerde umumi hamamlara alınmaz, Müslümanlarla aynı mahallede yaşamalarına dahi izin verilmezdi.²⁶⁶ Tam anlamıyla dinin yaşanmasına da engel olunur, ülkede yeni kilisenin yapımına izin verilmez, eskilerin de tamir edilmesi zaman alırdı. Devlette uzun süren bazı savaşlar dönemlerinde İslam fanatizmi ortaya çıkar, özellikle bu zamanlarda Hristiyanların, İslama geçmekten başka çaresi kalmazdı.²⁶⁷

Şukarova'nın aktardıklarına göre mevcut hayat şartlarında eşit haklara sahip olmak ve birinci sınıf vatandaş muamelesi görmek isteyen gayrimüslimler için

²⁶⁴ Тодор Чепреганов vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Todor Çepreganov vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 109.

²⁶⁵ Ѓоргиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyrgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Pojas (XV-XVI Vek)*, 143-144; Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova, vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 143; Kuzey Makedonya'nın büyük şehirlerinden Manastırdaki İslamlaştırma için bk. Александар Стерјовски, "Исламизацијата и Потурчувањето во Битола" *Одбрана и Заштита На Мајчиниот Македонски Јазик и Етнос Кај Исламизираните Македонци*, Нијази Лиманоски, (Скопје: Републичка Заедница На Културно-Научните Манифестации на Македонците Муслимани (Нова Македонија), 1995), (Aleksandar Steryovski, "İslamizatsiyata i Poturçuvanyeto vo Bitola", (Skopje: Republička Zaednitsa na Kulturno-Nauçnite Manifestatsii na Makedontsite Muslimani (Nova Makedoniya), 152-157; Методија Соколоски, *Турски Извори Податоци од XV и XVI Век за Градом Битола*, (Скопје: ИНИ, 1963). (Metodiya Sokoloski, *Turski İzvorni Podatotsi od XV i XVI Vek za Gradot Bitola*, (Skopje: İNİ).

²⁶⁶ Чепреганов vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Çepreganov vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 110.

²⁶⁷ Ѓоргиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Pojas (XV-XVI Vek)*, 143-144.

tek çıkış yolu İslam dinini kabul etmektir. Bundan dolayı insanlar İslam'ı kabul etmeyi tercih etti. İslam, ilk başta genel olarak köylere göre Müslüman nüfusun daha etkin olduğu şehirlerde yayılmaya başladı. Din değiştirme, daha ziyade ekonomik sebeplerden kaynaklanıyordu. Sahip olduğu bazı imtiyazları kaybetmek istemeyen gayrimüslimler İslam'a geçiyordu.²⁶⁸ Bundan dolayı İslam'a ilk geçenler, eski Hristiyan feodal sınıfı mensupları oldu. Ayrıca zanaatkarlar ve tüccarlar da Müslüman olmayı tercih etti. Bu, onların mevcut pozisyonlarını korumalarını sağlıyordu. Şehirli Hristiyan halkın Müslüman olmasında, şehir merkezlerinde kurulmuş olan İslami kurumlar da etkili oldu. Bu kurumlar aracılığıyla İslam yayılıyor ve yeni Müslüman olanların üzerinde kontrol görevi görüyordu. Müslüman olmak, daha önce de ifade edildiği üzere ekonomik olarak rahatlamak anlamına geliyordu. Fakir Hristiyanlar da fakirlikten kurtuluş yolu olarak Müslüman olmaya karar verirdi.²⁶⁹ Hristiyan feodal beylerin Müslüman olması aynı zamanda örneklik teşkil etti, geri kalanların da onların izinden gitmesine neden oldu. Genel olarak İslam'ın Hristiyanlar arasında yayılması, devletin sistemli ve planlı bir şekilde uyguladığı politikalar sonucu değildi. Bu, daha ziyade bir veya daha fazla Müslüman ailenin, bir Hristiyan yerleşim yerine yerleşmesiyle gerçekleşirdi.²⁷⁰ İslamı kabul edenler sadece fakirler değildi, asıl etkili olan gözde, zengin Hristiyanların İslama geçişiydi. Onların Müslüman olması halkı etkiliyor, İslama geçişleri hızlandırıyordu.²⁷¹

Matkovski'ye göre İslama geçişlerde meydana gelen ayaklanmalar da etkili oluyordu. Ayaklanma bastırıldıktan sonra ayaklanmaya katılanlar mahkûm olmamak için Müslüman olduğunu bildiriyordu. Müslüman olanlar affediliyor, bir anda Müslümanların sahip olduğu bütün hasletlere sahip oluyordu. Bunların

²⁶⁸ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova, vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 143.

²⁶⁹ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 143.

²⁷⁰ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 143-145.

²⁷¹ Ѓорѓиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Poyas (XV-XVI Vek)*, 158-160.

arasında Hristiyanları en çok rahatlatan haraçtan ve devşirmeden kurtulmalarıydı.²⁷²

Şukarova'ya göre ekonomik sebeplerin dışında, Makedonya bölgesindeki İslamlaşmanın bir diğer sebebi de Bektaşî dervişlerin faaliyetleridir. Onların insanlar arasındaki eşitliğe dikkat etmesi, diğer dinlere karşı toleranslı davranmaları özellikle fakir Hristiyanların İslamı kabul etmesine neden oluyordu. Bektaşî dervişleri inanç bakımından Balkan Hristiyanlarına çok yakındı, zira onlar Müslüman olmadan önceki Hristiyan dinlerine ait bazı davranış ve adetleri muhafaza ediyorlardı. Dervişler, mütevazı yaşam şartlarıyla, yerleşim yerlerinden uzakta hayat sürmeleriyle resmi Sünnî İslama alternatif durumundaydı. Bu yüzden de sık sık din görevlileriyle çatışıyorlardı. Bektaşî Tekkeleri genel olarak Hristiyanlarca kutsal görülen yerlere inşa edilirdi, bu da zamanla her iki din mensuplarınca kutsal görülmesine ve ziyaret edilmesine neden oldu. Örneğin Makedonski Brod'taki²⁷³ Hıdır Baba Tekkesi'nin yerinde inanişâ göre daha önceleri Aziz Nikola Manastırı mevcuttu. Ayrıca Bektaşî dervişleri arasında İslam dininden farklı Bogomil inancına mensup grupların mevcudiyeti de söz konusuydu.²⁷⁴

Yine Şukarova'nın aktardığı bilgilere göre zorla İslamlaştırma, genel olarak yerel yöneticilerin ve güç sahiplerinin eliyle yapılırdı. Mesela 1515 yılında Gorgi Kratovski ve 1794 yılında Zlata Maglenska isimli kişilerin İslam'ı kabul etmek istemedikleri için halkın gözleri önünde idam edildiklerini bildirmektedir. Daha sonra bu kişiler Ortodoks Kilisesi tarafından Aziz ilan edilmiştir. Aynı şekilde Selanik Kadılığı belgelerinde de Hristiyan kadınların ve genç kızların kaçırıldığı ve zorla Müslümanlaştırıldığına dair kayıtlar mevcuttur. Özellikle Batı Makedonya'da zorla Müslümanlaştırma, XVII. ve

²⁷² Александар Матковски, *Исламизацијата Како Метод за Пацификација на Дебарскиот Крај*, (Скопје: 1971), (Aleksandar Matkovski, *Islamizatsiyata Kako Metod za Patsifikatsiya na Debarskiot Kraј*, (Skopje: 1971), 230.

²⁷³ Makedonski Brod; Günümüzde Kuzey Makedonya'nın batısında bulunan bir şehir. Yaklaşık dört bin nüfusuyla ülkenin en küçük yerleşim yerlerinden birisidir. https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%91%D1%80%D0%BE%D0%B4 (24.11.2021 TSİ: 20:50).

²⁷⁴ Шукарова вд., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 144-145; Ѓорѓиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Poyas (XV-XVI Vek)*, 158-160.

XVIII. yüzyıllarda devletin gücünü ve yönetim kabiliyetini kaybettiği, güvenlik zafiyetinin olduğu ve aynı zamanda Arnavutluk Bölgesinden gelen haramilerin soygunlar gerçekleştirdiği dönemde meydana gelmiştir.²⁷⁵ Bu sebeple bazı Makedon tarihçiler İslamlaştırma hareketlerinin kökeninde devletin zayıflaması ve halkın durumunun kötüleşmesi olduğunu dile getirir. Buna göre güvenliği sağlamak için devletin yeni ve güvenilir güce ihtiyacı vardı. Aynı zamanda vergilerin yükselmesi ve kötüleşen durumu düzeltmek için devlet yetkilileri İslamlaştırmayı da bir çıkış yolu olarak gördüler.²⁷⁶ Gyorgiev'e göre uzun süren savaşlar sebebiyle kırılan savaş direnci, ekonomik sıkıntıların artması Osmanlı yöneticilerini bir umut olarak dine yönelmelerine sebep oldu. Ülkenin birlik ve bütünlüğünü korumak için Osmanlı idarecilerini dini ön planda tutmaya sevk etti. Bu çerçevede uygulanan vergi sistemi, ödemekte zorlanan halkı Müslüman olmaya mecbur bıraktı. Bilhassa XVI. yüzyılın ortasında ekonominin kontrol edilemediği dönemde, özellikle köylerdeki vergi toplayıcılarının keyfi uygulamaları, köylünün bunları şikâyet etmek için şehirlere ulaşımındaki zorluğu, köylülerin "kendi rızasıyla" Müslüman olmasına neden oldu. Bu dönem vergi toplayıcıları, köylülerden alınması gereken verginin dört katını alıyorlardı. Köylülerin İslamlaşmasındaki en önemli neden ekonomik durumdu.²⁷⁷ Müslümanlaşmış halkın, yoğun Türk nüfusuyla iç içe yaşaması ve gündelik hayatta sosyal çevreden dolayı sadece din değişimine değil, aynı zamanda eski yaşam tarzının terk edilmesine de zorlandı. Yeni yaşam tarzının kabul edilmesiyle birlikte konuşulan dilin kabul edilmesi de sağlandı. Bununla, bilinçli olarak dinî kimliğin değişmesiyle birlikte etnik kimliğin değişmesi de amaçlanıyordu.²⁷⁸

²⁷⁵ Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 144-145.

²⁷⁶ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/238.

²⁷⁷ Драги Ѓоргиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Poyas (XV-XVI Vek)*), 158-160.

²⁷⁸ Стерјовски, "Исламизацијата и Потурчувањето во Битола" *Одбрана и Заштита На Мајчиниот Македонски Јазик и Етнос Кај Исламизираниите Македонци*, (Steryovski, "İslamizatsiyata i Poturçuvanyeto vo Bitola", *Odbrana i Zaštita na Maјçiniot Makedonski Yazik i Etnos Kay İslamiziranite Makedontsi*, 154; Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 143.

Bütün bunların yanında bazı Makedon tarihçilerine göre Osmanlı kanunları dinî aidiyet ve milli mensubiyeti konularında toleranslı davranır ve Müslüman olmayanların da haklarını savunmalarına izin verirdi. Ancak bu da İslam fanatizminin önüne geçemiyordu.²⁷⁹ Antolyak'ın anlattıklarına göre her şeye rağmen Osmanlı döneminde bir Türkleştirme ve İslamlaştırma çabası vardı ki, Makedon halkının bu asimilasyona daha doğrusu “Türkleşmeye” (Потурчен) karşı mücadele etmek zorunda kaldığı ifade edilmektedir.²⁸⁰

Stoyanovski'ye göre İslamlaşma, Osmanlının Balkanlara geçmesinin ilk anından başladı, ancak XV. yüzyılda çok yavaş ilerledi ve neredeyse şehirlerle sınırlı kaldı. 1445, 1452/53, 1465, 1467/68 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında Makedonya'nın birçok şehrinde sonradan Müslüman olana rastlanmamıştır. XV. yüzyılın sonlarına doğru Drama, Ser, Üsküp, Kalkandelen ve Manastırda Müslüman nüfusa rastlansa da yine de Müslüman olmayanların sayısı çok yüksekti.²⁸¹ Makedonya bölgesinde gerçek İslamlaşma XVI. yüzyılda gerçekleşti, bu dönemde de şehirlerde daha hızlı yayılıyordu. 1519 yılında, İştip, Usturumca, Petriç, Melnik ve Krutuva bölgelerinde yapılan nüfus sayımında çıkan sonuca göre Müslüman nüfusun %25'i sonradan Müslüman olanlardan oluşuyordu. Bu dönem Makedonya'nın diğer bölgelerinde de sonuç aynıydı.²⁸²

XVI. yüzyılda İslamlaşma, şehirlerden az olsa da köylüler arasında da yaygınlık kazandı. 1544 yılında, Üsküp, Kalkandelen, Kırçova, Köprülü, Pirlepe ve Manastır nahiyelerinde yapılan nüfus sayımına göre 341 Hristiyan ailenin sonradan Müslüman olduğu tespit edilmiştir. Makedonya bölgesinde köyler bazında ele alındığı zaman sonradan Müslümanlaşma oranı %3'ü

²⁷⁹ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*). 1/237.

²⁸⁰ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*). 1/237.

²⁸¹ Стојановски, *Градовите на Македонија од Крајот на XIV до XVII Век (Демографски Проучувања)*, (Stoyanovski, *Gradovite na Makedoniya od Krayot na XIV do XVII Vek (Demografski Proučuvanja)*), 86-87.

²⁸² Методија Соколоски, “Исламизација у Македонији у XV и XVI Веку”, *Историјски Часопис* 22 (1975), (Metodiya Sokoloski, “İslamizatsiya u Makedoniji u XV i XVI Veku”, *İstoriyski Časopis* 22), 81.

geçmemiştir.²⁸³ Köylerde İslamlaşma şehirlere nazaran daha azdı. Nitekim 1465 yılında Güneydoğu Makedonya'yı içine alan sayımlarda 344 Müslümandan sadece 8'i sonradan Müslüman olarak kaydedilmiştir. 1476/1468 yılında Üsküp köylerinde yaşayan 229 Müslümandan sadece 14'ü sonradan İslam olmuştur. Aynı yıl Manastır köylerindeki 93 Müslümandan sadece 5'i sonradan Müslüman olarak kaydedilmiştir.²⁸⁴

Her şeye rağmen Makedon tarihçileri arasında İslamlaştırma konusunda farklı görüş belirten tarihçilerin olduğunu da söylemek mümkündür. Mesela Dragi Gorgiev, Osman Gazi'nin diğer Türk beylikler arasında sıyrılıp cihan imparatoru olmasını, tamamen İslam dinince emredilen Gazâ kavramıyla açıklamaktadır. Osman Gazi'nin Müslüman olmayanlarla savaşma ve İslamı yayma gayesiyle yola çıktığını, bunun da onun yeterince destek almasına fırsat verdiğini yazmaktadır. Aslında buradaki amacın gayrimüslimleri dünyadan temizlemek değil, Dâr'ul-İslâm'ın²⁸⁵ dünyaya hâkim olmasını sağlamak şeklinde yorumlamaktadır. Bu şekilde Müslüman olmayanların da Zimmî hukuku adı altında Müslüman devletin koruması altına alınmasıdır. Böylece Osmanlı Devleti, ülkedeki Müslüman olmayan tebaayı bu usulle korumasıyla örneklik teşkil etmektedir. Bu şekilde devlet yıllarca Ortodoks Kilisesi'nin koruyucusu olmuştur. Onun sınırları içerisinde asırlarca, milyonlarca Ortodoks Hristiyan ve Yahudi barış içinde yaşamıştır. Osmanlı, özellikle İmparatorluğun Avrupa bölgesinde bu yaşam tarzını yıllarca muhafaza etmiştir. Ancak buna rağmen, Hristiyanlar arasında İslama geçiş her devirde mevcuttur. Bu bazen uygulamada olan koruyucu tedbirlerin çiğnenmesiyle yapılyordu. Bunun birçok sebebi olsa da bunların arasında siyasi sebepler de vardır. Örnek olarak; Osmanlının Avrupa'ya doğru ilerlemesi ve yeni aldığı yerlerde Müslüman nüfusun sayısını artırarak kalıcılığı sağlaması verilebilir.²⁸⁶

²⁸³ Ѓорѓиев, *Населението во Македониќо-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Pojas (XV-XVI Vek)*, 146.

²⁸⁴ Ѓорѓиев, *Населението во Македониќо-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Pojas (XV-XVI Vek)*, 145.

²⁸⁵ "Müslüman bir devletin hâkimiyeti altındaki topraklar için kullanılan fıkıh terimi." Geniş bilgi için bk. Ahmet Özel, "Dârülislâm", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/541-543.

²⁸⁶ Ѓорѓиев, *Населението во Македониќо-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Pojas (XV-XVI Vek)*, 143-144.

Gyorgiev'e göre "İslamlaşma Balkanlarda ne hızlı gelişen bir durumdu ne de zorla yapılan bir şeydi. O, Osmanlı hâkimiyet döneminde tamamen doğal, kendiliğinden gelişen bir süreçti. İslamlaştırma hiçbir zaman devlet eliyle sistematik bir şekilde gerçekleştirilmedi, öyle olsaydı devlet 50 yıl içinde Balkanların tamamını Müslümanlaştırırdı. İslamlaşma bir fenomen olarak burada bazı tarih yazımları tarafından; zorla kılıç zoruyla ve çok sayıda Müslümanın buralara yerleştirilerek gerçekleştirildiği yönünde kötü niyet belirtisi olarak kullanılmaktadır. Mesela XVI. yüzyılın sonuna doğru yapılan sayımlara baktığımızda Müslüman olanların sayısının çok az olduğunu görürüz. Özellikle Makedonya'nın XIV. yüzyılın sonlarında fethedildiğini düşünürsek, kaynaklarda 200 yıl sonra XVI. yüzyılın sonlarında, nüfusun yarısından fazlasının İslamlaştığını göremeyiz. Bu da bu işin yavaş bir şekilde, doğal seyrinde geliştiğini bize göstermektedir. İnsanların bunu bir baskıya maruz kalmadan kabul ettiğini anlarız. Belki de ekonomik sebepler, gayrimüslimlere uygulanan vergilerin biraz daha yüksek olması bunda etkili olmuş olabilir, bunun dışında herhangi bir baskının olmadığını görürüz."²⁸⁷ Bu cümlelerden anlaşıldığı üzere Balkanlarda iddia edildiği gibi bir İslamlaştırma ve Türkleştirme baskısı söz konusu değildi. Öyle olsa günümüzde Balkan Yarımadası'nda yaşayan hiçbir millet eski dinini, dilini, kültürünü ve kimliğini muhafaza edemez, günümüze ulaştıramazdı.

İnalçık'a göre: Osmanlıların fethinden sonraki ilk iki asırda Balkanlardaki İslamlaşmanın çok az olduğu cizye defterleri kayıtlarında da mevcuttur. 1489 senesinde son bir yıldaki Müslüman olmuş hane sayısı 94 olarak hesaplanmıştır. Onu izleyen üç yıl içinde ise toplam 255 hanenin Müslüman olduğu görülmektedir. İlk Müslümanlar genel olarak Osmanlı ordusunda görev yapanlardan olmuştur. Bu dönem İslama geçiş daha ziyade Müslümanlarda içiçe yaşayanlar arasında yaşanmıştır.²⁸⁸

Styepan Antolyak da, Osmanlı dönemi Balkanlardaki İslamizasyon/İslamlaşma konusunda; İslam'a geçenlerin genel olarak asimile olmadığını, dilini ve eski

²⁸⁷ Dragi Gjorgiev ile yapılan mülakat: Üsküp, 25.08.2022.

²⁸⁸ İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", 33.

dinî örf ve adetlerini muhafaza ettiğini, bu konuda bir zorlama olmadığını belirtmektedir.²⁸⁹

Makedonya coğrafyasında yaşananlarla ilgili çalışmalar yapan önemli bilim insanlarından Fikret Adanır; Osmanlı'daki nüfus sayımlarıyla ilgili genel olarak batılı kaynaklara dayanarak verdiği bilgilerde, Osmanlı sayım memurlarının “nezaket ve tembellikleri nedeniyle kadınları erkeklerin sayısı kadar saydıklarından ve halkları yalnızca inançlarına göre gruplaştırdıklarından” bahsetmekte, Osmanlı Devleti'ndeki sayımların batılılarca pek güvenilir bulunmadığını çoğu zaman tahmini rakamlara itibar edildiğini bildirmektedir. Bununla birlikte Bulgar etnografyacısı Vasil Kınçov'un nüfus sayımlarıyla ilgili verdiği bilgilerin bazı Avrupalı devletler tarafından gerçeğe en yakın kabul edildiğini, buna istinaden bazılarının takdir yazısı yazdığını ifade etmektedir. Aynı zamanda Makedon tarihçilerin de Kınçov'un verilerini kabul ettiğini ve kullandığını aktarmaktadır. XIX. yüzyılın sonunda Manastır'daki (Bitola) İngiliz 2. Konsolosu G. S. Blunt, 1897 yılında üzerine vazife olmamasına rağmen bir nüfus tespiti yapmıştır. Buna göre, Batı Makedonya yerleşim yerleri olan Struga, Ohri ve Resne'de Türk milletine rastlanmadığını bildirmektedir. Üç yıl sonra Vasil Kançov ise yayınladığı eserinde Struga ve Ohri kasabalarında Türkçe konuşan ahalinin yani Türklerin olduğunu, Resen kasabasında ise bir Türk mahallesinin bulunduğu bilgisini vermektedir.²⁹⁰

C. Yargı-Adalet Sistemi

Antolyak'a göre Osmanlı Devleti'nde Sultan, devlet meselelerinde olduğu kadar tebaanın/halkın sivil işlerinde de sınırsız bir yetkiye sahiptir ve yalnızca Allah'a karşı sorumludur. Bazı kaynaklarda, Osmanlı sultanlarının sınırsız yetkilere sahip olmasına rağmen zaman zaman büyük feodaller ve yeniçeriler tarafından kısıtlandığı ve tahttan indirildiği de aktarılmaktadır. Bu anlatımlar, hükümdarların güçlü görünmeye çalışmasına rağmen aslında zayıf ve aciz

²⁸⁹ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/238.

²⁹⁰ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 6-7.

olduğu algısını yansıtmaktadır. Ayrıca Sultanların, şatafatlı saraylarda gösterişli bir hayat yaşadıkları ifade edilmekte ve harem hayatları çokça anlatılmaktadır.²⁹¹

Sultan, hükümlerini üyelerini üst düzey yetkilere sahip kişilerin oluşturduğu Divan-ı Hümayun üzerinden uygulardı. Divanın başında aynı zamanda Sultan'ın yardımcısı unvanına sahip sadrazam yer almaktadır. Bunların yanında Osmanlı sınırları içinde yaşayan her vatandaş dil, din ve ırkına bakılmaksızın divana sözlü veya yazılı başvuru hakkına sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu, Şeriat Kanunlarıyla yönetilen bir devlettir. Bununla birlikte, şeriatta yer almayan konularda da Sultan'ın emriyle şeriata uygun kanunlar çıkarılmaktadır.²⁹² Buna benzer bilgileri Aydın da aktarmaktadır. Osmanlı Devleti'nde adli yapı önceki İslam ve Türk devletlerinden gelen mirasla; Emevi-Abbasi devletlerinden geçen İslam hukuku ve Orta Asya Türk Türk devletlerinden intikal eden devlet ve hukuk geleneğinden oluştuğu söylenebilir. İslam hukuku Osmanlı hukukunun gövdesini oluştururken diğer taraftan İslam hukukunun detaylıca düzenlenmemiş olduğu yerleri Türk devlet geleneğini temsil eden Osmanlı padişahlarının koyduğu kurallar doldurmuştur. Bu kurallar konulurken örf ve adetlerin yanında devletin hukuk ve idare anlayışı göz önünde bulundurulmuştur. Eski Türk devletlerinde kanun koymak devletin ve devlet reisinin temel görevleri arasındadır.²⁹³

Georgiev'e göre Osmanlı yargı sistemi diğer “teokratik İslam devletlerinde” olduğu gibi İslami yargı sistemine dayanıyordu. Bu İslam'ın özünden üretilen, hayatın her alanındaki davranışları belirleyen bir sistemdi. Bu aynı zamanda şeriat sistemiydi. Osmanlı Devleti bunu ihtiyaçlara binaen sultanın emir ve fermanlarıyla değiştirip güncelleyebiliyordu.²⁹⁴

²⁹¹ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/239.

²⁹² Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 132.

²⁹³ Mehmet A. Aydın, “Hukukî-Âdlî Yapı”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/515-516.

²⁹⁴ Ѓоргиев, *Танзиматот и Немуслиманите во Македонија*, (Dragi Georgiev, *Tanzimatot na Nemuslimanite vo Makedoniya*), 95.

D. Vergiler

Makedon Tarih Yazımında, Osmanlı hâkimiyeti döneminde Makedonya coğrafyasında çeşitli sebeplerle Osmanlı yönetimine karşı çok sayıda ayaklanma yapıldığından ve isyanlar gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. Bunun sebebi, genel olarak devletin feodal yapısıyla (feodal sömürü) birlikte işlenebilir arazinin halka eşit paylaşılması ve en önemlisi de halkı maddi yönden sıkıntıya sokan vergi sistemi olarak görülmektedir.²⁹⁵ Genel olarak Türk kaynaklarına dayandırılarak verilen bilgilerde, XVII. yüzyılda artan vergileri köylülerin ödeyemez duruma geldiği anlatılmaktadır. Vergi yükünün, vergi toplamakla görevlendirilen Mültezimlerin suistimal ve şiddetinin, köylülerin vergiden kaçmasına ve haydutluk yapmasına, ardından isyanların başlamasına neden olduğu vurgulanmaktadır.²⁹⁶

XIX. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim 70 yaş altı erkeklerden Cizye (kelle vergisi) veya Askerlikten muaflık vergisi alınır. Bunun miktarı da kişi başına yıllık 70 kuruş idi. 1856 yılında bu vergi Hatt-ı Hümayun tarafından kaldırıldı. gayrimüslim erkekler de cizye ödemek yerine Müslümanlar gibi askerlik görevini yapmak zorundaydı. Fakat bu gayrimüslim erkeklerin hoşuna gitmedi. Vergi verip askere gitmemek daha mantıklıydı. Çünkü askerlik demek belli bir zamanın harcanması ve sonunda ölüm dahi olan bir görevdi. Kısa zaman sonra Bâb-ı Âli ile Rum Ortodoks Patrikliği, Ermeni Patrikliği ve Hahambaşı arasında yeni bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre gayrimüslim erkekler, belirlenen yeni bir vergi karşılığında askerlikten muaf tutuldu.²⁹⁷

Osmanlı Devleti; belirli vergiler karşılığında ülkedeki gayrimüslim vatandaşların haklarını korur, hiçbir şekilde haklarının çiğnenmesine müsaade etmezdi.

²⁹⁵ Александар Матковски, “Значајна Буна во Македонија Против Крвавиот Данок (Март-21 Јуни 1705 Година)”, *Историја*, 9/1, (Скопје; 1973), (Aleksandar Matkovski, “Značajna Buna vo Makedoniya Protiv Krvaviot Danok (Mart-21 Yuni 1705 Godina)”, *İstoriya*, 9/1, (Skopye), 9.

²⁹⁶ Матковски, *Отпорот во Македонија*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 560.

²⁹⁷ Аданр, *Makedonya Sorunu*, 39.

Matkovski'nin Yunanca bir esere dayandırılarak verdiği bilgilerde; Osmanlı vergi sisteminde, bir kişinin kendisine ait vergi borcunu rüşvet karşılığında başka birinin üzerine atmasının mümkün olduğu anlatılmaktadır. Üzerine atılan vergi borcuyla kişinin iki kat vergi ödemek zorunda kaldığı durumların yaşandığı aktarılmaktadır. 20 Kasım 1705'e ait bir fermana göre, Selanik ve civarındaki Yahudi ve Ermenilerden, vergi toplamakla görevli vergi memurları, bunlardan alacakları vergileri rüşvet karşılığında civar köylerde yaşayanların üzerine attığı, böylece buralarda yaşayan gayrimüslimlerin iki kat vergi ödemek zorunda kaldığı bildirilmektedir. Sosyal hayattaki bu ve benzeri uygulamaların ardından, 28 Mart 1702 tarihinde Ayvatovo'dan bir grup köylü Cizye ödemeyi reddetti, ardından Cizyedarın evine baskın düzenleyerek buradaki vergi defterlerini ateşe verdi.²⁹⁸ Üç sene sonra, 1705 yılında Lerin, Manastır ve Pirlepe bölgesinde yüksek vergi ve vergi toplama memurlarının bölgede yaşayanlara uyguladığı baskı yüzünden halkın bir kısmı bölgeyi terk etmek zorunda kaldı.²⁹⁹

E. Gayrimüslimler

İslama göre insanlar dinleri bakımından Müslümanlar ve gayrimüslimler (Müslüman olmayanlar) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Gayrimüslimler de kendi içinde ehl-i kitap olanlar ve ehl-i kitap olmayanlar olarak iki kategoride değerlendirilirler. Yahudi ve Hristiyanlar, ehl-i kitap olup kendilerine ilahi kitap verilmiş ve semavi dinlere mensup olanlardır. Ehl-i kitap olmayanlar ise kendilerine ilahi kitap verilmemiş olan diğer gayrimüslimlerdir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Osmanlı devleti sınırları içerisinde yaşayan Müslüman olmayanlar, gayrimüslim olarak değerlendirilirler.³⁰⁰

İslam devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan gayrimüslimler, zimmi³⁰¹ hukuku adı altında, belirli kurallar çerçevesinde, belli hakları ve sorumlulukları

²⁹⁸ Матковски, *Отпорот во Македонија*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 560.

²⁹⁹ Владимир Бабић vd., *Историја Народа Југославије*, (Beograd: Prosveta, 1960), (Vladimir Babić, *Istoriya Naroda Jugoslaviye*, (Beograd: Prosveta), 2/1215.

³⁰⁰ Ahmet Özel, "Gayri Müslim", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), XIII/418; Ali İhsan Karataş, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı (Bursa Örneği)*, (İstanbul: Gökkuşbuğu, 2009), 20.

³⁰¹ Geniş bilgi için bk. Ahmet Yaman, "Zimmi", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/438-440.

olan bir vatandaş olarak devlet tarafından korunmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim tebaa, İslam hukunun zimmiler için belirlediği kurallar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Daha önceki İslam toplumlarında zimmilere verilen haklar, İstanbul'un fethinden önce Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimlere de uygulanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra ise zimmilerin hakları, İslam hukuku çerçevesinde biraz daha farklı bir uygulama olan millet sistemi³⁰² çerçevesinde değerlendirilmiştir.³⁰³

Millet sistemine göre zimmi statüsünde olanlar, din ve mezheplerine göre ayrılarak Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler olarak üç ayrı millet olarak kabul edilmiştir. Böylece gayrimüslimlerin devletle olan ilişkileri yeni bir düzene kavuşturulmuştur. XVIII. yüzyıldan itibaren ise Katolikler ve Protestanlar da millet sistemine dahil edilmişlerdir. Bu yeni sistemle Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimlerin idaresi daha pratik bir hal almıştır. Daha önce devlet Müslüman olmayan tebaayı genel çerçevede ele alırken, bundan sonra bölümlere ayrılmış ve her birinin başında devlete karşı cemaatinden sorumlu olan liderle muhatap olmaya başlamıştır. Bu sistemle gayrimüslim cemaat açısından İslam hukukunun kendilerine tanıdığı haklarda bir kayıp olmazken, devletin kendileriyle olan ilişkilerinin düzene girmesi sağlanmıştır.³⁰⁴

Makedon tarihçi Luben Lape'ye göre Osmanlı yönetimi hâkimiyet süresinde Makedonya'da yaşayan gayrimüslim halka, asırlarca telafisi mümkün olmayan zararlar verdi. Makedonya'daki Türk feodal sistemi hâkimiyeti (Господарството на Турскиот феудално деспотски систем во Македонија) döneminde, Balkan savaşlarına kadar geçen dönemde asırlarca Makedon milletinin kültürel, ekonomik ve ulusal gelişimine engel olundu, özellikle XIX. asrın son çeyreğinde artan "Müslüman arami" çetelerinin zulmü, bunun yanında Türk hükümetinin yüklediği aşırı vergi yükü, Makedonları karnını doyurabilmek ve ailesine bakabilmek için asırlarca yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda bıraktı. Bundan dolayı vatandaşların bir kısmının yurt dışına

³⁰² Geniş bilgi için bk. İlber Ortaylı, "Millet", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/66-70; Adanır, *Makedonya Sorunu*, 45-53.

³⁰³ Karataş, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı (Bursa Örneği)*, 26.

³⁰⁴ Karataş, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı (Bursa Örneği)*, 26.

Avrupa'ya, Avusturya-Macaristan veya Rusya taraflarına göç etmelerine sebep olmuştur. Buna bağlı olarak Makedonya'dan her yıl yaklaşık 80.000 kişinin iş aramak için yer değiştirdiğini, buldukları yerlerden Balkan Yarımadasının diğer bölgelerine veya Avrupa'ya yerleştiği anlatılmıştır.³⁰⁵

F. Kölelik

Eskiden savaşlarda veya başka bir suretle ele geçirilip satın alınan erkek esirlere köle, kadınlara ise cariye denilirdi. Kölelik, insanlığın başladığı ilk çağlardan beri mevcuttur ve her millette görülmektedir.³⁰⁶ Osmanlı'larda esir ve köle kelimesi arasında keskin bir ayırım bulunmaz, hür olmayan kişiler her iki kavramla da anılır. Osmanlı Devleti'nde kölelik ilk başlarda savaş kaynaklı gelen kişileri ifade ederken, daha sonra savaş esiri olmaksızın Afrika ve Kafkaslardan getirilip satılanları ifade eder olmuştur.³⁰⁷

Köle, hukuk açısından bir şahıs değil, efendisine ait bir mal, hürriyetinden yoksun bir kişi olarak kabul edilir ve başlıca kaynağı savaşlardır. Köleliğin rolü sadece Roma'da ve Osmanlı'da değil, bütün eski çağ medeniyetlerinde hem önemli ve hem de gizlidir. Zira kölelik, eski çağ ekonomisinin temel taşlarından birini oluşturur. O zamanki toplumların iktisadi hayatı için faydalı ve vazgeçilmez bir üründür. Osmanlı İmparatorluğunda kölelik müessesinin, Roma İmparatorluğunda veya Amerika'daki kadar önemli olduğu ileri sürülemez, çünkü Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısı köleliğe dayanmıyordu.³⁰⁸

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında esirlik uygulamasının olmadığı, yeni fethedilen gayrimüslim halkın hür insanlar olarak hayatlarını sürdürdükleri görülmektedir. İsteyenlerin Bursa, İstanbul gibi büyük şehirlere gidebildikleri anlaşılmaktadır. Osman Gazi'nin, esir aldığı Yarhisar Bey'in kızına cariye

³⁰⁵ Љубен Лапе, *Македонија во XVIII, XIX и XX Век*, (Скопје: Култура, 1992), (Luben Lape, *Makedoniya vo XVIII, XIX i XX Vek*, (Skopje: Kultura), 526-527.

³⁰⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), "Köle", 2/300.

³⁰⁷ M. Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, "Köle", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/246.

³⁰⁸ Bülent Tahiroğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XLV-XLVII/1-4 (İstanbul: 1982), 649-650.

muamelesi yapmayıp oğlu Orhan ile nikâhlanması bu uygulamanın açık bir örneğidir. Orhan Gazi döneminde (1324-1362), Bursa ve İznik'in fethinden sonra buralarda hiç esir alınmamış, isteyenlerin buraları terk edebileceği bildirilmesine rağmen halkın pek çoğu evini barkını bırakıp gitmemiştir. Dul kalan kadınların, kendilerine ve çocuklarına bakacak kimselerin olmadığını bildirmeleri üzerine, Orhan Bey askerlerine isteyenlerin bu kadınlarla evlenebileceğini, evlenenlerin İznik'te muhafız olarak kalacağını bildirerek bu evliliği teşvik etmiştir.³⁰⁹

Osmanlı Devleti'nde ilk esirler, İmparatorluğun kuruluşundan yaklaşık bir asır sonra, I. Murad devrinde (1362-1389), Rumeli fetihleri sırasında bu coğrafyadan alınmıştır. Bu esirlerin beşte biri, askerliğe elverişli olanlar devlet tarafından asker yapılmıştır. Devletin payına düşenlerin bir kısmı ise esir düşen Osmanlı mensuplarıyla takas edilmiştir. I. Murad döneminde kurulan Yeniçeri Ocağı'nın³¹⁰ kaynağını bu esirler oluşturmuştur. Diğer esirler de savaş ganimeti olarak gaziler arasında paylaştırılmıştır. Onlar da bu tutsakları ya kendi hizmetinde kullanır ya da köle pazarlarında satardı. Böylece meydana çıkan esirlik müessesesi fetihler genişledikçe artmış ve sosyal hayatın önemli bir unsuru haline gelmiştir.³¹¹

Osmanlıda savaş döneminde ele geçirilen esirlere iyi davranılır, karınları doyurulur, saçları traş edilir, yeni elbiseler giydirilirdi. Bu esirlerden bazıları "Dil" adıyla casus olarak kullanılır, bunlardan devletleri ve orduları hakkında bilgi alınırdı. Fidyeye vererek kurtulmak isteyenlere engel olunmazdı, ancak zulmüyle kötü ün salmış olanlara bu hak tanınmaz, bunlar ya öldürülür ya da ömür boyu kürek çekmeye mahkûm edilirdi. Nigbolu Savaşında esir düşen Fransız asilzadelerini Bursa'ya götürən Yıldırım Bayezid, onlara iyi davranmış, avlanmalarına dahi izin vermiştir. Bunların birçoğu daha sonra fidye karşılığında serbest bırakılmıştır.³¹²

³⁰⁹ Aydın-Hamidullah, "Köle", 26/246.

³¹⁰ Geniş bilgi için bk. Kemal Beydilli, "Yeniçeri", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/450-462.

³¹¹ Aydın-Hamidullah, "Köle", 26/246.

³¹² Aydın-Hamidullah, "Köle", 26/246-247.

Ankara Savaşından sonra azalan esir sayısı, köle ticaretinin artmasına sebep olmuştur. XIX. yüzyılın sonlarına kadar bütün dünyada serbest olan köle ticareti, Osmanlı Devleti'nde belli kurallar çerçevesinde yapılırdı. Sadece Müslümanlar tarafından yapılmasına müsaade edilen bu ticaretin en önemli merkezleri başta İstanbul olmak üzere; Asya'da Bağdat, Şam, Halep, Erzurum, Konya, Medine, Kahire, Balkanlarda ise Belgrad ve Sofya idi. Köle ticaretinde Afrika'lı köleler başta geliyordu.³¹³

Osmanlıda köle ticareti yeni fethettikleri yerlerdeki gayrimüslim halkı cezalandırmak amacıyla yapılmıyordu. Bu ticaret o dönemlerde dünyada var olan bir şeydi. XVIII. yüzyılda İstanbul'a uğrayan Fransız seyyah Oliver'in gözlemlerine göre Osmanlı Sarayına girmeleri için bizzat aileleri tarafından satılan Gürcü ve Çerkez kızları çocuk yaşlarda esir pazarına getirilirdi. Satış esnasında kadın köleler kesinlikle çıplak gösterilmez, vücutları hakkında sadece yaşlı bir kadın bilgi sahibi olabilir, hiçbir gayrimüslim esir pazarına giremezdi.³¹⁴

İstanbul'da esir ticaretinin yapıldığı Esir Pazarı, Sultan Abdülmecid'in talimatıyla 1847'de kapatılmasına rağmen, bazıları kendi evlerinde, bazıları da Fatih Camii civarı ile Tophane semtinde bu işi kaçak olarak sürdürmüşlerdir. Bunun üzerine on sene sonra 1857'de Sultan Abdülmecid Mısır, Trablusgarp ve Bağdat valilerine gönderdiği emirle zenci ticaretini yasaklamıştır. XIX yüzyılın sonlarına doğru bunu yasaklayan kanunların çıkarılmasına rağmen, Osmanlıda köle ticareti az da olsa İmparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir.³¹⁵

Makedon tarihçilerinden Antolyak'a göre Türklerin fethettikleri bölgelerde bulunan halkı cezalandırma şekillerinden biri de köleleştirmeydi. Yeni alınan yerlerdeki yerli halkın bir kısmı devlet tarafından köleleştirilir ve buna göre

³¹³ Aydın-Hamidullah, "Köle", 26/247.

³¹⁴ Aydın-Hamidullah, "Köle", 26/246.

³¹⁵ Osmanlı ve İslam dünyasındaki kölelikle ilgili geniş bilgi için bk. Aydın-Hamidullah, "Köle", *DİA*, 26/237-248; Ali İhsan Karataş, "Bursa Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Köleliğe Bir Bakış", *İSTEM* 9 (Aralık 2007), 135-162.

mualeme edilirdi.³¹⁶ Osmanlı'da kölelik, hayatın her aşamasında mevcuttu. Köleler, sahiplerinin hayatını kolaylaştırır, onsuz bir hayat düşünülemezdi. Osmanlı'da köle sahibi olmak bir prestij meselesiydi. Devlette birçok köle pazarı vardı, bunlardan en büyüğü İstanbul'daydı. Köle olan birinin kölelikten kurtulması pek mümkün değildi. Kölelikten kurtulmanın yollarından biri sahibine aralıksız 9 yıl sadık kalarak özverili bir şekilde hizmet etmektir.³¹⁷ Kölelikten kurtulmanın bir yolu da sahibinin vefat etmesi ya da kölenin Müslüman olmasıydı.³¹⁸

G. Kripto Hristiyanlar

Kripto (Gizli) Hristiyanlar veya kripto Hristiyanlık, görünürde Müslüman olup, Müslüman gibi davranan ancak gizlice eski dinî inanç ve mensubiyetini devam ettiren, aslî dini yaşama olarak tanımlanabilir. Literatürde “kripto” ve “dönme”³¹⁹ olarak geçen bu grubun; dışarıdan Müslüman görünüp gerçek anlamda Hristiyan kalanları kripto, Yahudi olupta Müslüman görünenleri ise dönme olarak anılmaktadır.³²⁰ Osmanlı döneminde Kuzey Anadolu, Kıbrıs ve Balkanlarda sıkça ortaya çıkan bu grubun, Müslüman olmadıkları halde neden Müslümanmış gibi davrandıkları tam anlamıyla anlaşılmasa da sosyal hayattaki baskıdan dolayı böyle yaşadıklarını söyleyenler çoğunluktadır.³²¹

İslam'a geçiş ve yeni dine alışmak Makedonlar için hızlı ve kolay olmadı. Bazı yeni Müslüman olanlar, gizli olarak eski dinleri olan Hristiyanlığı yaşamaya devam ediyordu. Evlerinde kendi isimlerini kullanıyor, dinî bayramlarını

³¹⁶ Антољак vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Antolyak vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 1/195-196.

³¹⁷ Александар Матковски, *Балканот во Делата на Странските Патописци во Времето на Турското Владеење (Јаничари, Хареми, Робови)*, (Скопје: Култура, 1992), (Aleksandar Matkovski, *Balkanot vo Delata na Stranskite Patopistsi vo Vremeto na Turското Vladeenje Yanicari, Haremi, Robovi*), (Skopje: Kultura), 340.

³¹⁸ Стерјовски, “Исламизацијата и Потурчувањето во Битола” *Одбрана и Заштита На Мајчиниот Македонски Јазик и Етнос Кај Исламизираниите Македонци*, (Steryovski, “İslamizatsiyata i Poturçuvanyeto vo Bitola” *Odbrana i Zaštita na Mayçiniot Makedonski Yazik i Etnos Kay İslamiziranite Makedontsi*), 155.

³¹⁹ Geniş bilgi için bk. Abdurrahman Küçük, “Dönme”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/518-520.

³²⁰ Halide Aslan, “Tanzimat Döneminde Dini Değişim Halleri:İhtida-Gizli Din-Tanassur ve Osmanlı”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 6/12 (2012), 57;İlir Rruga, “Osmanlı İdaresinde Arnavutluk'ta Görülen Kripto (Gizli) Hristiyanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Tasavvur Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 1241-1242.

³²¹ Aslan, “Tanzimat Döneminde Dini Değişim Halleri:İhtida-Gizli Din-Tanassur ve Osmanlı”, 57.

kutluyor ve yasak olmasına rağmen çocuklarını kilisede gizlice vaftiz ediyorlardı. Gündelik hayatta ise yeni isimlerini kullanıyor, Camiye gidiyor, Müslümanların dinî bayramlarını kutluyor, Müslüman gibi davranıyorlardı. Mesela Süleyman aynı zamanda Konstantin de olabilirdi. Böylece bir kişi aynı anda iki dini de yaşayabiliyordu. Bu ortaya çıkan çift dinlilik (iki din) veya Kriptohristiyanlık, Osmanlı Devleti, Balkan coğrafyasından çekildikten sonra da mevcudiyetini korumaya devam etti.³²² Gönüllülük esasında dayanmadığı için, yeni Müslüman olan Hristiyanlarda eski dinlerini ve geleneklerini muhafaza etme mevcuttu. 5 Kasım 1568 tarihinde ilan edilen fetvada, İslamı kabul etmiş görünüp de eski dinince yaşayan, kiliseye giden aynı zamanda Müslümanmış gibi davranan Hristiyanların öldürülmesi gerektiği bildirilmektedir.³²³ Gyorgiev'e göre Debre'de Müslümanlara ait bazı evlerde yapılan araştırmalarda, Hristiyanlığa ait bazı ikonlarla, dinî kitaplara rastlanmıştır. Evin doğu köşesini "Kandil Yeri" olarak adlandırmışlar, bazılarının da kandilleri muhafaza ettiği görülmüştür. Bazı evlerde haça dahi rastlanılmıştır. Neredeyse burada yaşayan herkes önceden Hristiyan olduğunu bilmektedir. Kısaca bu "Allah'ın Hristiyanlarında" Hristiyanlığa ait adet ve geleneklerin uzun yıllar boyunca devam ettiğini belirtmek gerekir, günümüzde bile buna rastlamak mümkündür.³²⁴

VII. YÖRÜKLERE DAİR DEĞERLENDİRME

Makedon tarih kaynaklarında Balkanlara iskân edilen en kalabalık cemaat olan yörüklerle ilgili bilgiler de verilmektedir. Genel olarak problemlî insanlar olarak tarif edilen yörükler, Balkanlara geçmeden önce Osmanlı hükümetine zorluk çıkardıklarından dolayı Balkanlara gönderildiklerinden bahsedilmektedir.³²⁵ İştîp, Usturumca ve Tikveş Yörüklerinden bahsedilirken

³²² Шукарова vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Şukarova vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 145.

³²³ Матковски, *Исламизацијата Како Метод за Пацификација на Дебарскиот Крај*, (Скопје, 1971), (Aleksandar Matkovski, *İslamizatsiyata Kako Metod za Patsifikatsiya na Debarskiot Kray*), 231; Ѓорѓиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko Albanskiot Graničen Pojas (XV-XVI Vek)*), 163-164.

³²⁴ Ѓорѓиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko Albanskiot Graničen Pojas (XV-XVI Vek)*), 163-165.

³²⁵ Крум Томовски vd., *Етногенеза на Јуруците и Нивното Населување на Балканот: Материјали од Тркалезната Маса, Одржана во Скопје на 17 и 18 Ноември 1983 Година*, (Скопје: МАНУ,

“Yörükpomakları” (Јурукопомаци) tabiri karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni uydurulmuş bir ifadedir ve tam olarak ne anlama geldiğini anlamak zordur. Çünkü Balkanlardaki bir kesim hakkında kullanılan Pomak³²⁶ ifadesinin yörük kelimesiyle bir bağlantısı yoktur. Bu bölgelerde yaşayanlar “Yörükpomakları” olarak adlandırılırken, bunlar; eğitimsiz, inançsız, döneke ve yalancı insanlar olarak tarif edilmektedir.³²⁷

Stoyanovski, Pomak adının: Yunanca “Pimenes” yani çoban ifadesinden geldiğini, yörükler gibi hayvancılıkla (çobanlık) uğraşmalarından dolayı bunlara Pomak dendiğini ifade etmektedir. Körpülü’den Selanik’e kadar olan bölgede yaşayan Müslümanlar, Muhammed’in dinine geçen (“Muhammedân”) Bulgar Yörükleri veya Pomaklar olarak tarif edilirler. Yörük ile Pomak adının aynı anlama geldiği belirtilerek, dolayısıyla bunların Bulgar oldukları anlatılmaktadır.³²⁸ Yörüklerin aslında konargöçer Türkler olduklarına, Bulgarlarla ya da Pomaklarla herhangi bir bağlantısı olmadığına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır.³²⁹

Matkovski ise yörüklerle ilgili Osmanlı tarihçileriyle ilgili benzer bilgiler vermektedir. Buna göre Orta Asya’dan Balkan Yarımadası ve Makedonya’ya geldiklerini bildirmektedir. Yalnız onların gelişlerini iki etapta değerlendirmek gerektiğini düşünmektedir; birincisi yörüklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya, ikincisi de Anadolu’dan Balkanlara geçişleri şeklinde. Yörüklerin aynı anda ve topluca yer değiştirmediklerini, değişik zaman ve farklı yerlerden göç ettiklerini

1986), (Krum Tomovski vd., *Etnogeneza na Yurutsite i Nivnoto Naseluvanye na Balkanot: Materiyali od Trkaleznata Masa, Odrjana vo Skopje na 17 i 18 Noemvri 1983 Godina*, (Skopje: MANU), 33.

³²⁶ Geniş bilgi için bk. Hüseyin Memişoğlu, “Pomaklar”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/320-322.

³²⁷ Томовски vd., *Етногене́за на Јуруците и Нивното Населување на Балканот*, (Tomovski vd., *Etnogeneza na Yurutsite i Nivnoto Naseluvanye na Balkanot*), 146.

³²⁸ Стојановски, *Градовите на Македонија од Крајот на XIV до XVII Век (Демографски Проучувања)*, (Stoyanovski, *Gradovite na Makedonija od Krayot na XIV do XVII Vek (Demografski Prouchuvanya)*), 148-149.

³²⁹ Sümer, “Yörükler”, 43/570; Cahit Gelekçi, “Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları, *Türkiyat Araştırmaları* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2004), 15;Eröz, *Yörükler*, 20; Gökbilgin, *Rumeli’de Yörükler ve Evladı Fatihan*, 6-7. Makedonyadaki Müslümanlar hakkında “Muhamedan” ifadesine Zdraveva’nın eserinde de rastlanmaktadır. bk. Милка Здравева, *Македонскиот XVIII и Првата Половина на XIX Век (Статии и Прилози)*, (Skopje: ИНИ, 2014), (Milka Zdraveva, *Makedonskiot XVIII i Prvata Polovina na XIX Vek (Statii i Prilozi)*, (Skopje: İNİ), 264.

anlatmaktadır. Konargöçer Türklerin Orta Asya'dan geldiklerine dair birçok işaret vardır. Makedonya'daki yörüklerle bakıldığı zaman onların yaşamlarında ve gündelik hayatlarında Şamanizme dair birçok iz görülür. Onlar Anadolu'ya geldiklerinde, burada bulunan yerleşik hayata sahip Türklere nazaran İslam'ı kabul etme konusunda hükümete karşı durarak mücadele ettiler, Şaman inancında kalma konusunda ısrarcı davrandılar. Yörükler, Balkanlara Müslüman olarak geldiklerinde bile Şamanizme ait inançlarını muhafaza ediyorlardı. Böylece bu Şaman inancı Balkanlarda bulunan İslam ve Hristiyanlığı da etkiliyordu. Özellikle ateşe karşı olan ilgi ve inançla birlikte, büyü ve benzeri adetlerin yörükler aracılığıyla Balkanlara ulaştığı düşünülmektedir. Yörüklerin Orta Asya'dan geldiklerine ait bir diğer işaret de konuştukları dile aittir. Konuştukları dilde Moğol, Pers ve Çağatay dillerine ait çok fazla kelime vardır.³³⁰

Türkmen grubu olan yörükler Osmanlı'dan çok önce Anadolu'ya gelerek burada beylik kurdular. Yörükler, Balkanlara Osmanlı'nın geçişinin ilk anından itibaren intikal ettiler. Osmanlı akıncıları arasında çok sayıda yörük yer aldığı için onlara, fethedenlerin çocukları anlamına gelen Evlâd-ı Fâtihân namı verildi ve bu ifade XIX. yüzyıla kadar muhafaza edildi. Balkanlarda yörüklerin ilk yerleştiği yerler Selanik bölgesiydi. Yörüklerin Balkanlara ilk andan itibaren geçtiklerine dair kanıt da, 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra prensler arasında meydana gelen taht mücadelesinde görülmektedir. O dönem Makedonya'da Musa Çelebi (1409-1413) İsyanı, 1416 Şeyh Bedreddin İsyanı,³³¹ 1416-1422 Düzmece Mustafa İsyanı vardı. Bu isyanların hepsinde Türkmen yörük grubu önemli rol oynadı ve hepsinde de Osmanlı hükümetine karşı, isyancıların yanında yer aldılar denilmek suretiyle devletle çatıştıkları anlatılmaktadır. Stoyanovski, yörüklerin daha Orta Asya'dan Anadolu'ya geldiklerinde Müslüman, Hristiyan ve Pagan olduklarını ama nomad hayat tarzını içeren Şaman inancını hiçbir zaman terk etmediklerini ifade etmektedir. Bu da sürekli İslama ters düşüyor ve çatışma çıkmasına sebep oluyordu. Türkmen halk

³³⁰ Томовски вл., *Етногенеза на Јуруците и Нивното Населување на Балканот*, (Tomovski vl., *Etnogeneza na Yurutsite i Nivnoto Naseluvanye na Balkanot*), 169.

³³¹ Стојановски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Aleksandar Stoyanovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 192.

geleneği Ortodoks İslamla sürekli uyumsuzluk içerisindeydi. Yörükler, eski inançlarını tam anlamıyla terk etmeyerek hızlıca İslam'ı kabul ettiler. Bundan dolayı daha Anadolu'dayken bazı farklı derviş hareketleri ortaya çıktı ve bu durum Balkanlara da taşındı. Bu dervişler kendi gelenek ve yorumları çerçevesinde İslamı yaydıkları için sürekli Osmanlı hükûmetiyle çatışır durumdaydılar. O yüzden de bazı derviş ve "Türkmen/Yörük" grupları hükûmete karşı duruyordu. Osmanlı hükûmeti Anadolu'dan gelen konargöçerleri, reaya olarak kullanmak, yerleşik hayata geçen köylüleri tarımcılara dönüştürmek istedi fakat onlar bunu kabul etmeyerek merkezi hükûmetle çatışır duruma düştüler.³³²

Stoyanovski ise muhtemelen yaşam biçiminden ötürü yörüklerle, Makedonya'da bulunan Ulahlar arasında bir benzerlik kurmaktadır. Ulahlarla yörükler arasında özellikle hayvancılık terminolojisinde kullanılan çok fazla ortak kelime vardır. Bazı Ulahların sonradan yörükleşmiş olabileceği düşünülmektedir. Yörükler, Makedonya'da kuzeye doğru ilerlerken genel olarak Ulahların hayvancılıkta kullandıkları; hayvancılığa uygun, bahçe, ahır ve otlaklara yerleşiyor, Ulahlar da kuzeye, Bosna tarafına geçmeye, hayvancılığa uygun yeni yerler aramaya devam ediyordu. Aslında yörüklerin nereden çıktıkları belli ancak tam olarak nereye ve nasıl devam ettikleri konusu belli değildir.³³³ Stojanovski, yörük olmanın farklı bir etnik grup mu yoksa bir sosyal statü mü olduğu konusunda, Yörüklüğün bir sosyal statü olduğu kanaatini belirtmiştir.³³⁴ Palikruşeva ise; yörüklerin kimliği konusunda net bir sonuç olmadığını belirterek, yörüklüğün bir etnik grup değil de bir sosyal statü

³³² Стојановски, *Градoвите на Македонија од Крајот на XIV до XVII Век (Демографски Проучувања)*, (Stoyanovski, *Gradovite na Makedoniya od Krayot na XIV do XVII Vek (Demografski Prouchivanya)*), 170.

³³³ Стојановски, *Градoвите на Македонија од Крајот на XIV до XVII Век (Демографски Проучувања)*, (Stoyanovski, *Gradovite na Makedoniya od Krayot na XIV do XVII Vek (Demografski Prouchivanya)*), 171-172.

³³⁴ Стојановски, *Градoвите на Македонија од Крајот на XIV до XVII Век (Демографски Проучувања)*, (Stoyanovski, *Gradovite na Makedoniya od Krayot na XIV do XVII Vek (Demografski Prouchivanya)*), 173.

olduğunu bildirirken, onları nomad hayat tarzına sahip hayvancılık yapan Türkmenler olarak tarif etmektedir.³³⁵

Elizabeta Koneska ise “Yörükler” isimli çalışmasında yörüklerden bahsederken, bunlar için; “Türk Yörük Etnik Topluluğu” ifadesini kullanmaktadır. Bu isimlendirme ile yörükleri, sanki Türklerden farklı bir milletmiş gibi göstermektedir. Makedonya’daki Yörüklerin günümüzde genel olarak Dojuran (Дојран), Valandova (Валандово), İştîp (Штип) ve Radoviş’in (Радовиш) dağlık bölgelerinde yaşadıklarını anlatmaktadır. Matkovski’nin ifadelerinin benzeri olarak yörükler; Orta Asya’dan gelerek Anadolu’ya, XIV. asrın sonlarına doğru da Balkanlara geçen Türkmen soyundan gelen konargöçer boylar olarak tarif edilir. Yörüklerin buralara yerleşmesinin, geçimini hayvancılıkla sağlayan Ulahların, Makedonya bölgesinden Balkanların kuzey kesimlerine doğru geçtiği bir döneme rastladığına vurgu yapılmaktadır. Yörüklerin Balkanlara yerleştirilmesinin, Osmanlı Devleti’nin uyguladığı en başarılı yayılma stratejisi olduğu bildirilmektedir. Zira yörüklerin Balkanlara yerleştirilmesinin bir sosyoekonomik ve strateji çerçevesinde gerçekleştiği beyan edilmektedir. Yörükler isyankâr ve askerî anlamda iyi örgütlenmiş bir topluluk olarak tarif edilirler. Daha sonra bu özelliklerinden dolayı bunların Evlâd-ı Fâtihân olarak anıldıkları anlatılmaktadır. Ayrıca yörüklerin tarikatlara mensup olduklarını, bu mensubiyetin bunlara liberal ve özgün bir dinî yaşayış fırsatı verdiğini, bunun da yeni Müslüman olanların işini kolaylaştırdığı ve İslam’ı özendirdiği yorumu yapılmaktadır.³³⁶ Dragi Gorgiev de yörüklerin; nomad/hayvancılık hayat tarzına sahip Makedonya’ya iskân edilenler arasında en etkili grup olduğunu, bunların devlet tarafından en önemli geçiş yollarında görevlendirildiklerini aktarmaktadır.³³⁷

³³⁵ Паликрушева, *Исламизацијата на Торбешите и Формирањето на Торбешката Субгрупа*, (Palikruševa, *İslamizatsiyata na Torbešite i Formiranyeto na Torbeškata Subgrupa*), 73.

³³⁶ Елизабета Конеска, *Јуруци*, (Скопје: Музеј на Македонија и Авторите, 2004), (Elizabeta Koneska, *Yurutsi*, (Skopje: Muzeu na Makedoniya i Avtorite), 79-80.

³³⁷ Ѓорѓиев, *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*, (Gyorgiev, *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Graničen Pojas (XV-XVI Vek)*, 5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKEDON TARİH YAZIMINDA OSMANLI DÖNEMİNDE MAKEDONYA'DA YAŞANAN İSYANLAR VE AYRILIKÇI FAALİYETLER

XX. yüzyılın başında Osmanlı Devleti önemli siyasi ve toplumsal dönüşümlerden geçmiştir. Bu dönemde devlet içinde asayiş bozulmuş, patlayıcılar kullanılmış, suikast ve benzeri eylemler içeren birçok şiddet olayı yaşanmıştır. Bu bağlamda, 1903 yılı Osmanlı İmparatorluğu ve II. Abdülhamid dönemi için oldukça önemli bir yıl olmuştur.³³⁸

Balkanlar ve Makedonya özellikle Osmanlı hâkimiyetinin son zamanlarında, yerli Hristiyan halkın çok sayıda ayaklanma ve isyanına sahne olmuştur. Bu ayaklanma ve isyanların önemli bir kısmı Makedonya coğrafyasında yaşanmıştır. Rumeli coğrafyasındaki ayaklanma ve başkaldırı hareketleri daha XVI. yüzyılda başlamış, XX. yüzyılda ise zirveye çıkmıştır. Fiiliyatta birçoğu başarısızlıkla sonuçlansa da, netice olarak ayaklanmalarda maksat hâsıl olmuş ve Avrupa devletlerinin dikkati bu coğrafya üzerinde toplanmıştır. Tabî olarak bu mücadele ve başkaldırı hareketleri, Makedon tarih kaynaklarında birer kahramanlık destanı olarak yer almaktadır. Zira gerçekleştirilen bu isyanlar Osmanlı'ya karşı bağımsızlık mücadelesi olarak kabul edilir ve bununla millet olarak gurur duydukları söylenebilir.

I. XX. YÜZYIL ÖNCESİ GERÇEKLEŞEN OLAYLAR

Makedon tarihçiliğinin önemli yazarlarından Aleksandar Matkovski'ye göre Makedonya coğrafyasında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalar, hâkimiyetin erken dönemlerinde başladı. Makedonya'nın Osmanlıların eline geçmesinin hemen ardından, daha XV. yüzyılda daha sonra Hristiyan ahalinin de dâhil

³³⁸ Pınar Şenışık, "Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları", *Türkiyat Mecmuası* 27/1 (2017), 290.

olmasıyla ilk önce Müslüman Türkler tarafından başlatıldı. Sebebi ise; Anadolu'dan iskân edilen Türklerin buna karşı çıkması, aynı zamanda tarım ve hayvancılıkla uğraşanların yeni yerlerinde uyum sağlayamamasıyla birlikte bölgede bulunan feodallerin kontrolüne girip reaya olmayı kabul etmemeleri olarak gösterilmektedir.³³⁹ Matkovski, Osmanlı hâkimiyeti döneminde Makedonya'daki isyanları konu edinen, “Makedonya'daki Direniş (Отпорот во Македонија)” adlı eserinde XV. yüzyılla XIX. yüzyıl arasındaki beş asırlık dönemde, Osmanlı yönetimindeki Makedonya topraklarında farklı dönemlerde gerçekleşmiş onlarca halk ayaklanmasından bahseder. Bu isyanların bir kısmı Osmanlı Devleti tarafından erken fark edilerek daha başlamadan bastırılmış ve teşebbüs olarak kayıtlara geçmiştir. Eserde bunlar da detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Ayrıca bize göre Şeyh Bedreddin isyanı gibi Makedonya coğrafyasıyla direkt ilgisi olmadığını düşündüğümüz bazı olaylara da eserde geniş yer verilerek önemli ayaklanmalar olarak anlatılmıştır. Böylece Balkanlarda, din ve etnik mensubiyete bakılmaksızın Osmanlı yönetiminden büyük bir memnuniyetsizliğin mevcut olduğu ve çok fazla halk ayaklanmasının gerçekleştiği fikri temellendirilmeye çalışılmıştır. Milli Bayramlara konu edilen, gurur duyulan bu ayaklanmaların ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı, günümüzde Kuzey Makedonya'da kaynak kitap niteliği taşıyan bu eserde gerçekleşen halk ayaklanmaları sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Eserde, XV ile XIX. yüzyıl arasında Osmanlı İmparatorluğunda meydana gelmiş veya proje olarak kalmış bütün isyan ve ayaklanmalar anlatılmaktadır. Bu isyanlar Anadolu'da veya Balkanlarda gerçekleşmiş olsa da Makedonya ve Makedon milletiyle ilişkilendirilmektedir.³⁴⁰

A. Musa Çelebi İsyamı (1409-1413)

Matkovski ve Stojanovski, genel olarak Osmanlı tarihçilerinden olmak üzere Batı'lı tarihçilerden de istifade ederek yazdıkları, Türk tarih yazımında, Sultan Yıldırım Bayezid'in vefatından sonra şehzadeler arasında yaşanan, genel

³³⁹ Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Отпорот во Македонија IV*), 8-9.

³⁴⁰ XX. yüzyıldan önce Makedonya coğrafyasında gerçekleştirilen isyanlar hakkında geniş bilgi için bk. Матковски, *Отпорот во Македонија IV*. (Matkovski, *Отпорот во Македонија IV*); Стојановски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Stojanovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 189-217.

olarak taht mücadelesi olarak kabul edilen ve Fetret Devri³⁴¹ olarak adlandırılan 1402-1413 yılları arasındaki dönemi ve yaşanan olayların özellikle son dört yılındaki (1409-1413) gelişmeleri “Musa Çelebi İsyanı“ olarak anlatılmaktadır. Yaşanan mücadele sonucunda Musa Çelebi'nin Mehmed Çelebi tarafından öldürüldüğü aktarılmaktadır.³⁴² Sultan Yıldırım Bayezid'in vefatından sonra şehzadeler arasında birlik sağlanamadığı için hepsi ülkenin farklı bölgelerinde hükümdarlıklarını ilan etti. Bundan dolayı o dönem merkezi bir hükümetten bahsetmek mümkün değildir. Bu geçiş döneminde yaşanan olayları ayaklanma olarak kabul etmek yerine, yaşanan süreci iktidar veya taht mücadelesi olarak adlandırmanın daha isabetli olacağını söylemek mümkündür.

Kosova Meydan Muharebesi'nde (1389) vefat eden Sultan I. Murad'ın yerine tahta geçen I. Bayezid, Kosova Savaşı'ndan, 1402 Ankara Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'ni yönetti. 28 Temmuz 1402 yılında Ankara yakınlarında Çubuk Ovasında Osmanlı ordusuyla Timur'un Moğol ordusu arasında şiddetli bir muharebe vuku buldu. Osmanlı Devleti'nin başında bulunan Yıldırım Bayezid, savaşa isimleri Süleyman, İsa, Musa, Mustafa ve Mehmed olan beş çocuğuyla birlikte katıldı. Gün aydınlanır aydınlanmaz savaş başladı, Osmanlı vasalı Sırp Stefan Lazareviç ve Gurag Brankoviç despotları da beş bin kişilik atlı birlikle Osmanlı kanadında savaşa katıldı. Moğollar, Sırp'ların bulunduğu ve kahramanca savaştıkları sağ taraftan saldırıyordu. Sol tarafı tutan Aydın, Saruhan, Menteşe ve Karaman Beyleri, taraf değiştirip Timur'un ordusuna geçerek savaşın sonucunu belirlemiş oldu. Sultan I. Bayezid, yanında kalan on bin Yeniçeriyle kahramanca savaşımaya devam etti. Yenileceğini anlayan Sultan, gece olunca savaş meydanından kaçmaya çalışsa da atının tökezleyip düşmesi sonucu oğlu Musa ile birlikte yakalanarak esir edildi. Mustafa hariç diğer şehzadeler kaçmayı başardı. Mustafa ise kayboldu ve bulunamadı. Yenilginin ve Timur'a esir düşmenin üzüntüsüyle Sultan Yıldırım Bayezid 9

³⁴¹ Geniş bilgi için bk. Fahameddin Başar, “Fetret Devri”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/480-482.

³⁴² Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya IV*), 22-40; Стојановски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Stoyanovski, *Istoriya na Makedonskiot Narod*), 189-195.

Mart 1403 tarihinde vefat etti.³⁴³ Matkovski, Bizans ve Latin kaynaklarına dayanarak Timur'un, I. Bayezid'i demir kafes içinde gittiği yerlere götürdüğü bilgisini vermektedir. Ayrıca bu iddiayı Moğol, Pers ve diğer oryantalistlerin kabul etmediğini belirtmiştir. Buna göre: Ankara Savaşı'ndaki mağlubiyet sadece Moğolların sayıca çok olmalarından kaynaklanmadı. Savaş esnasında ihanet ederek karşı tarafa geçen Türk feodaller yüzünden yaşandı. Yıldırım Bayezid feodallere karşı ciddi mücadele veriyor, onlardan yüksek vergiler alıyor, bazen de mallarına el koyarak bölgedeki etkinliklerini azaltmaya çalışıyordu. Savaşı kazanan Timur, Anadolu'da ilerlemek düşüncesinde değildi, doğuya hareket ederek Çin'i fethetmek istiyordu. Bu düşünceyle yola çıkan Moğol hükümdarı 19 Şubat 1403 yılında vefat etti. Savaş sonucunda Osmanlı Devleti'nde ciddi bölünme yaşandı. Hükümet dağıldı ve devlette 10 yıldan fazla süren bir çözüme yaşandı. Savaş meydanından kaçarak kurtulan şehzadelerden Süleyman, önce Bursa'ya, oradan da Edirne'ye geçerek hükümdarlığını ilan etti. Mehmed de Amasya'da hükümdarlığını ilan etti. İsa ise Bursa'yı kontrolü altına alarak hükümdarlığını ilan etti. Babasıyla birlikte esir düşen Musa Çelebi ise kısa süre sonra babasının naaşıyla birlikte Bursa'ya döndü. Kardeşleri Mehmed ve İsa'yı birbiriyle mücadele içerisinde buldu. Çıkan savaşta mağlup olan şehzade İsa, Edirne'deki kardeşi Süleyman'ın yanına kaçtı. Buyruğuna bir ordu veren Süleyman, İsa'yı Mehmed'e karşı savaşması için Anadolu'ya gönderdi. Eskişehir civarında mağlup olan İsa, 1406 yılında öldürüldü. Bu gelişmelerden sonra Edirne'de bulunan şehzade Süleyman, birlikte hareket eden kardeşleri Mehmed ve Musa ile savaşmak üzere Anadolu'ya geçti. Matkovski'nin ifadesiyle: "Moğol askerleri tarafından tarumar edilen, haydutların, haramilerin, göçebe Türkmenlerin gerilla savaşı verdiği Anadolu'nun bu karışık döneminde bilinen ve ünlenen Şeyh Bedreddin Anadolu'ya geldi. 1403 yılında özellikle köylüler tarafından büyük umutlarla karşılandı." Matkovski, Şeyh Bedreddin'in Anadolu Halkı tarafından kurtarıcı olarak görüldüğünü aktarmaktadır. Türk tarihçi İdris Bitlisi'ye dayandırılarak verilen bilgilerde Şeyh Bedreddin'in ilk defa ortaya çıkışının 1407 yılında

³⁴³ Matkovski, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya IV*), 22-40.

olduğu belirtilmektedir.³⁴⁴ Musa elebi de babası gibi kk feodallere destek olarak gkl feodalleri kontrol altına almayı hedefliyordu. Zira kudretli feodaller son dönemlerde devletin başına bela olmaya başlamıştı.³⁴⁵

şehzadeler arasındaki taht mücadelesi 13 şubat 1410 yılında Edirne'yi kontrolü altında tutan Süleyman ile Musa kardeşler arasında vuku bulan şiddetli çatışma ile devam etti. Başında Beylerbeyi Sarıca Paşa'nın yer aldığı ve büyük çoğunluğuyla Anadolu'da bulunan şehzade Süleyman'a ait ordu, kardeşi Musa'ya yenildi ve Rumeli'nin yeni sahibi şehzade Mehmed oldu. 17 şubat 1410 yılında Musa Edirne'de sultanlığını ilan etti. Musa'nın faaliyetlerinin çıkarlarına ters düşeceğini anlayan Rumeli'deki Türk Beyleri, hkmeti yıkmak için harekete geçti. Anadolu'da bulunan şehzade Süleyman'ın ordusuna bağlılık yemini ederek Rumeli'ye geçmesini istediler ve ona destek sözü verdiler. O dönem Tırhala Bölgesinde gkl feodal Sinan Bey, Üsküp bölgesinde Paşa Yiğit, Köstendil civarında Yusuf Bey, Ser ve Yenice-i Vardar bölgesinde meşhur Evrenos Bey bulunuyordu. Bunların hepsi organize olarak şehzade Süleyman'ı destekledi. Ayrıca Osmanlı vasalı olan Sırp feodaller Vuk Lazareviç ile Lazar ve Gurag Brankoviç kardeşler de Süleyman'ı destekledi. Mayıs 1410 yılında şehzade Süleyman, Rumeli'ye geçerek kardeşi Musa'ya karşı operasyonlara başladı. 15 Haziran 1410 tarihinde Süleyman'ın ordusuyla Musa'nın ordusu İstanbul yakınlarında Eyüp (Kosmidion) bölgesinde karşılaştı ve savaş başladı. Musa, Sultan olduğunu söylerek Vuk Lazareviç ve Lazar ve Gurag Brankoviç kardeşleri yardıma çağırdı, bunlar ise gizli Musa dşmanlarıydı ve diğer Türk feodallerle birlikte Süleyman'ın tarafına geçerek Musa'nın yenilmesini sağladılar. Bu mağlubiyetten sonra Musa, "Balkan Dağlarına" geçerek gerilla savaşı vermeye başladı, Süleyman ise Edirne'ye Sultan olarak girdi. Böylece Musa elebi'nin saltanatı 13 şubat-15 Haziran 1410 arasında olmak üzere çok kısa sürmüş oldu. Eyüp (Kosmidion) Savaşı'ndan sonra Süleyman'a halk desteğinin azalmasıyla birlikte Musa'ya destek arttı, Musa sempatizanları yeni savaş alanları amaya

³⁴⁴ Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 22-40.

³⁴⁵ Стојановски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Stoyanovski, *Istoriya na Makedonskiot Narod*), 189.

başladı. Boşnak Türkolog Nedim Filipoviç'e³⁴⁶ dayanarak verilen bilgilerde, Kosmidion Savaşı'ndan sonra Musa'nın faaliyetlerinin Süleyman'a karşı gerçek halk ayaklanmasına dönüştüğü ifade edilmektedir.³⁴⁷ Ayaklanmada Musa taraftarlarıyla birlikte Yeniçeriler arasında bulunan Bektaşilerin propagandasının da etkili olduğu aktarılır. Kısa zaman sonra Musa'nın orduları Süleyman'a saldırılar düzenlemeye başladı ve Lazar Brankoviç ile Vuk Lazareviç'i yakalamayı başardılar. Musa, Vuk Lazareviç'i, Kosmidion Savaşındaki yenilginin sebebi olarak düşündüğü için onun hemen asılmasını emretti.³⁴⁸ Yaklaşık bir ay kadar sonra 11 Temmuz 1410 yılında Edirne civarında şehzadeler Süleyman ile Musa güçleri arasında, Musa ordusunun mağlup olduğu yeni bir çatışma vuku buldu. Bu mağlubiyetten sonra da Şehzade Musa mücadeleden vazgeçmedi. Bundan sonra İsyân farklı bir boyut kazandı, az sayıdaki taraftarlarıyla birlikte Yambol ile Filibe (Пловдив) arasındaki dağlık bölgeye diğer bir ifadeyle "Balkan'a" çekilerek, şehzade Süleyman'dan memnun olmayan kesimi de yanına alarak gerilla savaşı vermeye başladı. Haydutlar da dâhil olmak üzere, dinine ve milletine bakmadan kardeşi Süleyman'ın ve Türk Beylerinin karşısında olan herkesi yanına aldı. Musa bu dönemde Şeyh Bedreddin dervişlerinden büyük destek gördü. Bununla birlikte bütün Rumeli'de ve Makedonya'da iskân edilmiş yörüklerin, köylülerin, yeniçerilerin, Bektaşilerin ve Hristiyanların desteğini aldı. Dağ bölgelerinde yaşayan Hristiyanlar askerleriyle birlikte şehzade Musa'ya destek oldu, yönetimden memnun olmayan Ulah'lar Musa'yı destekledi. Musa Çelebi'nin yanında Bulgarlar, Makedonlar, Sırlar, Ulahlar ve Yunanlılar da savaştı. Ancak isyanı başlatan ve devam ettiren kesim Anadolu'dan Rumeli'nin değişik bölgelerine yerleştirilen Türkmenler oldu. Böyle kapsamlı bir şekilde Hristiyanların da ayaklanmaya katılmalarında, Şeyh Bedreddin'in iki dinin eşit olduğuna dair söylemleri ve Müslümanlarla Hristiyanlar arasında işbirliği propagandası etkili oldu. Ayaklanma geniş bölgelere yayılınca Musa Çelebi dağlardan ovalara saldırılar düzenliyor,

³⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. Amir Ljuboviç, "Filipoviç, Nedim", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/88-89.

³⁴⁷ Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya IV*), 23-40.

³⁴⁸ Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya IV*), 23-40.

ardından haydutlar gibi dağlara çekiliyordu. Bu taktik, onun bazı şehirleri ve kaleleri almasını sağladı. 1410 yılının son çeyreğinde Doğu Trakya'da Stanimak Kalesini aldı ve buradan Edirne'ye akınlar düzenledi. Süleyman Çelebi ise kendisini içkiye ve harem hayatına verdi ve gönüllü olarak yönetimden çekildi. Bundan sonra devlet, büyük feodallerin keyfi uygulamalarına maruz kaldı. Musa Çelebi 1410 veya 1411 yılında Rumeli'de tekrar kontrolü eline aldı ve Edirne'ye girdi. Süleyman çaresizce Edirne'yi savunmaya çalıştı ancak yenileceğini anlayınca kaleden çıkarak Dügüncü Köyü'ne kaçtı, burada köylüler tarafından yakalandı ve başı kesilerek Edirne'ye götürüldü. Böylece Musa, Edirne'nin tamamını alarak bütün Rumeli'nin tek hükümdarı oldu, kardeşi Mehmed de Anadolu'da hüküm sürüyordu. Musa, fikirlerini uygulamak niyetindeydi, halk arasında çok etkili olduğunu bildiği için ilk iş Şeyh Bedreddin'i yanına almak oldu, onunla işbirliği yapmak istiyordu. Şeyh Bedreddin'e Rumeli Kazaskerliği görevini verdi. Bu sayede Şeyh Bedreddin taraftarlarının gönlünü almak ve onun halk arasındaki otoritesinden faydalanmak istiyordu. İlk başta Şeyh Bedreddin, teklif edilen bu görevi, doğrudan siyasete girmek istemediğinden dolayı kabul etmedi ancak zamanla taraftarlarının sayısının arttığını görünce fikirlerine uygun olan siyasi tarafı desteklemesi gerektiğine karar verdi. Çünkü heteredoks şeyh olarak siyasetle ulaşacaklarına, siyasetin dışında kalarak ulaşamayacağını düşünüyordu. Şeyh Bedreddin Kazasker görevine gelince, yakın adamlarını önemli vazifelere getirdi. Bunlar arasında Kethüda Börklüce Mustafa da vardı. Şehzade Musa, Şeyh Bedreddin'in etkisi altındaydı. Onun önerilerine önem veriyor, onları uyguluyordu. Bu bağlamda önceki görevlileri değiştiriyor, yerlerine kendi taraftarlarından ya da küçük feodallerden yöneticiler getiriyordu. Musa, babası gibi, küçük feodalleri destekleyerek büyük feodallerin etkisini azaltmaya çalışıyordu. Bu yüzden büyük feodallere, kendisini hükümdar olarak kabul etmeleri için haber gönderdi. Kabul etmeyenlerin mallarına el koyuyor ve bu malları sipahilere, akıncılara hatta Hristiyanlara dağıtıyordu. Türk kaynaklarına dayanarak verilen bilgilerde, Şehzade Musa'nın millet ayrımı yapmadan, kendisini destekleyenlere karşı cömert davrandığı, hayat standartlarının iyileşmesi için destek verdiği

anlatılmaktadır. Bunlara ilave olarak, Şehzade Musa'nın kısa süreli hükümdarlık döneminde Rumeli'de vergi sisteminde özellikle de halkı ezen öşür miktarında hiçbir değişiklik yapmadığı vurgulanmaktadır.³⁴⁹

Bu dönem Rumeli'de Şehzade Musa, Anadolu'da ise Şehzade Mehmed hüküm sürüyordu. Musa, küçük feodallere güveniyor, onların desteğini alıyordu; Mehmed de benzer şekilde büyük feodallere güveniyor, onlardan destek alıyordu. Kısa zaman sonra aralarında çatışma çıktı. O zamana kadar Musa'ya destek olan feodaller, kendi çıkarları ve mal varlığı için Mehmed'in tarafına geçti. Makedonya veya Tesalya'da bulunan, Anadolu'ya geçme imkânı olmayan Yiğit Paşa, Evrenos Bey gibi daha büyük Beyler ise halk ayaklanması çıkardılar. Şehzade Musa'ya karşı Türk Vasalı olan Sırp feodaller ayaklanarak Şehzade Mehmed'in tarafına geçti. Ardından Musa'nın veziri Kör Şah Melek İstanbul'a kaçtı. Mehmed'i destekleyen Bizans hükümdarı Manoylo II. Paleolog (1391-1425), Kör Şah Melek'in İstanbul'dan Bursa'ya Mehmed'in yanına gitmesini sağladı. Ardından Çandarlı İbrahim Paşa da Musa'ya ihanet ederek Mehmed'in tarafında geçti. Akabinde Bizans Çarı, Bursa'da bulunan Mehmed'e değerli hediyeler vererek onu Rumeli'ye geçmeye ikna etti ve ona yardımcı oldu. Şehzade Mehmed ile Şehzade Musa'nın orduları ilk defa 1411 yılında karşı karşıya geldi. Makedonya, Sırbistan ve Tesalya'da isyan eden büyük feodallerle ve Mehmed'in ordusuyla, Şehzade Musa tek başına savaşmak zorunda kaldı. Bundan sonra Rumeli'deki feodallerin desteğini alan Şehzade Mehmed, Şehzade Musa ile büyük bir mücadeleye girişti ve orduları sıkça karşı karşıya gelmeye başladı. 1413 yılında Şehzade Mehmed, Bizans İmparatoru, Sırp Despotları Stefan Lazareviç ve Gurag Brankoviç, Macar feodal Moroviç, Boşnak feodal Sandak Hranik güçlü bir ittifak kurdu. Aynı zamanda Şehzade Mehmed, Rumeli ve Makedonya'da bulunan Yiğit Paşa ve Burak Bey gibi büyük Türk Beylerini de tarafına çekerek çok güçlü bir ordu kurdu. Matkovski'ye göre Mehmed'in ordusu bundan sonra artık İmparatorluk, Krallık, despotlar ve büyük türk beyleri ordusu hüviyetine dönüşmüştü.³⁵⁰

³⁴⁹ Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 23-40.

³⁵⁰ Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 23-40.

1413 yılı yaz aylarında Şehzade Mehmed'in ordusu kardeşi Musa'ya karşı akınlar düzenlemeye başlayınca şehzade Musa, Evrenos Bey'den yardım talebinde bulundu. Ancak Evrenos Bey yardımcı olmaya yanaşmadı, yaşlı ve kör olduğunu, yardım edecek durumda olmadığını bildirdi. Aynı zamanda Mehmed'e yüceltici ifadeler içeren bir mektup yolladı, mümkün olduğunca Rumeli'de ilerlemesini tavsiye etti, oradaki Türk Beylerin, despotların, hatta kendisinin de yardımcı olmaya hazır olduğunu bildirdi. "Prens Mehmed Çelebi", Evrenos Bey'in tavsiyesine uydu ve feodal koalisyona da desteğini alarak Rumeli'de ilerlemeye başladı.³⁵¹ İki ordu aynı yıl Çamurlu Ovasında (Bulgaristan) karşı karşıya geldi. Musa'nın tarafında savaşan büyük Beyler ihanet yolunu seçerek birer birer Mehmed'in tarafına geçmeye başladı. İki taraf da savaş vaziyeti alınca, kurak bir 5 Temmuz günü atların nalınlarından çıkan toz bulutu etrafı sardı. Mehmed'in ordusunun sol kanadında Stefan Lazareviç'in birlikleriyle birlikte Gurag Brankoviç liderliğinde Macar ve Boşnak orduları yer alıyordu. Sol tarafta ise beş oğluyla birlikte Evrenos Bey ve diğer Rumeli Beyleri vardı. Ortada ise Anadolu'dan getirdiği askerlerin başında Şehzade Mehmed bulunuyordu. Şiddetli çatışma yaşandı. Bu savaşta, Şehzade Musa vefat etti. Onun vefatıyla ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Aşıkpaşazade'ye dayandırılarak verilen bilgilerde, Musa'ya bağlı bütün beylerin Şehzade Mehmed'in tarafına geçtiği, yanında sadece Akıncıların olduğu, bunun üzerine Musa'nın kaçmak zorunda kaldığı anlatılmaktadır. Savaş meydanından kaçmaya çalışan Musa'nın atı çamura saplandı, yanında bir tek Terzi Sarıca vardı, en sonunda o da ihaneti seçerek atı mızrakla vurdu ve Musa'yı Sultan Mehmed'in çadırına götürdü. Burada Musa öldürüldü, ardından naaşı Bursa'ya dedesinin yanına gönderildiği anlatılmaktadır.³⁵²

Şehzade Musa'nın öldürülmesiyle ilgili Matkovski'nin, Hammer'e dayandırarak verdiği bilgilerde; Şehzade Musa, dağıttığı altınlardan dolayı yanında bulunan yedi bin Yeniçeriden oluşan bir orduyla Çamurlu Ovası'nda ortaya çıktığı aktarılmaktadır. Ordular savaş için karşı karşıya gelince, önceden Musa'nın tarafında Yeniçeri Ağası olan Hasan Ağa, eski askerlerine seslenerek

³⁵¹ Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 23-40.

³⁵² Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 23-40.

“Saygın Osmanlı Hükümdarı Mehmed’in” tarafına geçmelerini söyledi. Bunu duyan Musa sinirlenerek Hasan’ın üzerine yürüdü, kaçmaya başlayan Hasan’ı yakalayarak atından indirdi. Son hamleyi yapmak üzereyken, Hasan’ın askerlerinden biri Musa’nın kolunu kesti. Bu şekilde birliğine dönen Musa’yı gören yeniçeriler ümitsizliğe kapılarak Romanya (Влашко) tarafına doğru kaçmaya başladı. Takip etmeye başlayan Şehzade Mehmed’in askerleri onu bir bataklıkta ölü buldu. Şehzade Musa’nın kısa süren hükümdarlığı böylece son bulmuş oldu. Çamurlu’daki savaşta Musa Çelebi’nin Beylerbeyi ve Veziri Mihaloğlu Mehmed Bey ve Kazasker Şeyh Bedreddin tutsak edildi. Mihaloğlu Tokat’a Bedevi Çardağına gönderildi ve Düzmece Mustafa isyanına kadar burada tutuldu, Şeyh Bedreddin ise İznik’e gönderildi. Şehzade Musa’nın ölümüyle sonuçlanan bu ölüm kalım savaşından sonra, Osmanlı’nın tek hanedanı Çelebi Mehmed oldu. Bayezid’in oğulları arasındaki çekişme, Matkovski’ye göre bir hanedan veya taht mücadelesi değildi. Buradaki sınıf farkını görmek gerekirdi. Bu belirgin bir şekilde sınıflar arası mücadele idi. Mehmed güçlü feodal beylerden destek alıyor onları temsil ediyordu, Musa ise köylü halkı temsil ediyor, ondan destek görüyordu.³⁵³ Filipoviç’e göre; Mehmed Çelebi’nin galibiyeti, feodal sınıfın üretici-halk sınıfına karşı kazanılan bir zaferdi. Musa Çelebi’nin hareketi özellikle köylüler tarafından bir feodal reform hareketi olarak karşılık buluyordu. Ancak burada Musa, feodal sistemi tamamen ortadan kaldırmak değil, feodal reform hedeflemekteydi.³⁵⁴ Tarihçi Ernst Verner’e göre ise bu bir “yoksul halk hareketi, Musa da yoksul halk reformcusu değildi”. Zaman zaman Hristiyanlar bu harekete dâhil olsa da her şeye rağmen bu bir “Anti Hristiyan” hareketti. Matkovski’ye göre de bu bir “yoksul halk hareketi” olamazdı çünkü Musa, kendi yönetiminde merkezi bir Türk-İslam devleti kurmayı amaçlıyordu. Türkler geldikten sonra Makedonların geniş kitleler halinde ayaklanarak büyük Türk feodallere karşı harekete geçmesinden dolayı bu ayaklanma, Makedon tarihi açısından önemlidir. Halk, kendini koruma içgüdüleriyle “büyük kötülüktense küçük kötülüğü” tercih ediyor ve onu destekliyordu. Mehmed’in kazanmasından

³⁵³ Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 23-40.

³⁵⁴ Nedim Filipoviç, *Princ Musa i Šejh Bedreddin*, (Sarajevo: Svjetlost, 1971), 380.

sonra Rumeli ve Makedonya’da hüküm sürenler Musa’ya karşı Makedon halk şiirlerinde de yer alan “soyguncu, isyancı” propagandası geliştirdiler. Bunlar da büyük bir baskı ve kontrolün hâkim olduğu, feodal yönetimin Prens Musa’nın iyi hatıralarını zorla ortadan kaldırmaya çalıştığı, demokrasiden uzak hükümet karşıtı yazıların yazılmadığı bir dönemde yaşandı. Musa’ya bütün kötü sıfatlar uygun görülürken, aslında burada yazılanlarla Makedon şiiri, “Zalim Musa” adı altında genel Türk hükümetini kastediyordu.³⁵⁵

B. Şeyh Bedreddin İsyanı

Şeyh Bedreddin isyanı, 1416 yılında kendisi İznik’te bulunduğu sırada gerçekleşti. Adamlarından Börklüce Mustafa’yı Aydın, Torlak Kemal’i Manisa tarafına gönderirken kendisi Deliorman (Bulgaristan) tarafına geçti. Daha ilk başta ayaklanma üç bölgeye ayrıldı. Börklüce Mustafa’ya göre bütün yoksul kesim din ve milli mensubiyetine bakılmaksızın kardeştir. O düşüncelerini şu sözlerle dile getiriyordu: “Bizim despotlara, suçlulara ve kan emicilere ihtiyacımız yok. Tanrı insanları özgür yarattı, kardeş olarak yarattı, birbirlerini sevsinler diye yarattı. Birbirlerine üstünlük taslasınlar, birbirlerini öldürsünler, birbirlerine zarar versinler diye yaratmadı.” Börklüce Mustafa’ya göre bütün dinler eşittir ve inananlar birbirine karşı yapıcı davranmalıdır. Bu duygu ve düşüncelerle etrafında yaklaşık 13.000 ayaklanmacıyı toplamayı başardı. Ayaklanmayı bastırmak için dönemin Sultanı I. Mehmed, Saruhan Beyi olan ve sonradan İslamı seçen eski Bulgar Çarı İvan Şişman’ın oğlu Prens Aleksandar’ı görevlendirdi. Stilarios Dağı eteklerinde çıkan çatışmada Börklüce’nin ordusu bozguna uğratıldı, kendisi de öldürüldü. Börklüce derdest edildikten sonra Türk ordusu, Manisa Saruhan civarında bulunan diğer isyancı Torlak Kemal’in peşine düştü. Torlak Kemal de Börklüce Mustafa gibi Şeyh Bedreddin’e sıkı sıkıya bağlı bir isyancıydı. Saçları kazınmış şekilde dolaşan Torlak dervişleri, Torlak Kemal’in en sadık adamlarıydı ve bunlar; Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudiliğin kardeşliğini savunuyorlardı. Kısa zaman içinde I. Mehmed’in güçlü ordusu bu isyanı bastırdı, Kemal’i rehin aldı, kısa zaman sonra Manisa’da astı. Stoyanovski’ye göre Torlak Kemal de Börklüce Mustafa da

³⁵⁵ Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedonija*), 23-40.

kahramanlığıyla halkın gönlünde yer etmiş kişilerdi. Bu gelişmeler sırasında 1416 Temmuz ayında İznik'te bulunan Şeyh Bedreddin, kendi fikirlerini yaymak için isyancı lideri olarak Rumeli'ye geçti. İlk önce Romanya tarafına giden Şeyh, burada Dük Mirçe Stariot'tan destek aldı. Ardından Deliorman tarafına geçti. Buradan temsilcilerini bütün Rumeli'ye göndererek halktan destek istedi. Anadolu Bölgesindeki ayaklanmaları bastıran Osmanlı ordusu, Rumeli'ye geçerek buralardaki isyanları da bastırmak istiyordu. Bedreddin taraftarları orduya karşı kahramanca savaşırken Küçük Asya'daki kardeşlerinden haber alarak isyanların bastırıldığını öğrendiler. Bu haberden sonra Bedreddin taraftarları üzüntüye kapılarak savaştan vazgeçip dağılmaya başladılar. Ardından Şeyh Bedreddin yakalanıp Ser şehrine götürülerek Sultan 1. Mehmed'in huzuruna çıkarıldı. Mevcut otoritesinden dolayı Bedreddin gelişigüzel ortadan kaldırılamayacak, hâkim karşısına çıkarılacaktı. En yüksek dinî otoriteden oluşan bir mahkeme heyeti kuruldu. Ancak mahkeme bağımsız değil, Sultanın gölgesinde çalışıyordu. Bedreddin'in yargılanması, yargılamadan ziyade bir dinî tartışmaya döndü. Bu tartışmalarda Bedreddin entelektüel zekâsıyla galip gelmesine rağmen idam cezasına çarptırıldı ve 18 Aralık 1416'da Ser'de bir nalbant dükkânı önüne asıldı. Bu ceza bütün taraftarlarını sindirme gayesi içeriyordu. “Böylece, büyük Türk entelektüeli ve devrimcisinin hayatı son bulmuş oldu. Rumeli'de onun etkileri XX. yüzyıla kadar devam etti. Bütün Rumeli'de özellikle de Bulgaristan ve Makedonya'daki bazı merkezlerde Şeyh Bedreddin'in vefatından sonra bile Bedreddincilik yayılmaya devam etti”.³⁵⁶

C. Mariovo Ayaklanması

Sadece Makedonların katıldığı bir ayaklanma olan Mariovo (Pirlepe) Ayaklanması, 1564 yılının son çeyreğinde yani Osmanlı Devleti'nin gücünün zirvede olduğu dönemde gerçekleşmiştir. Stoyanovski'ye göre, Avrupa Türkiye'sinin merkezi olan Makedonya'da, ekonomik sebepler ve halk arasında yaşanan haksızlıklardan kaynaklanan itirazlar silahlı ayaklanmaya

³⁵⁶ Стојановски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Stoyanovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 2/189-195.

dönüştü ve bütün Balkanlara yayıldı. Mariovo halkının ekonomik durumu ve "Türk voyvodaların" keyfi uygulamaları Mariovo'daki ayaklanmanın en önemli nedeniydi. Lokal karakteri olan bu ayaklanmanın tam olarak ne zaman başladığı belli değildir. Ancak Mariovo'nun merkezi başta olmak üzere Satoka, Gradeşnitsa ve Staravina köylerinde vuku bulduğu bilinmektedir. "O dönemde bu köyler Makedonya'nın izole edilmiş ve Türkler tarafından ulaşılmaz bölgeleriydi. Buralara henüz Osmanlı Devleti'ndeki İslamlaştırma ve Kolonizasyon bile girememişti." Bab-ı Âli'nin, 3 Ekim 1564'te Üsküp Sancakbeyi Uveys'e ve Pirlepe Kadılığına gönderdiği emirden anlaşılacağı üzere; Satoka köyünden Dimitriy Stale, Gradeşnitsa köyünden Papaz Dimitriy, Beşişte köyünden Matiya Nikola, Staravina köyünden Stoyan Peyo ve Papaz Yakob isyancı liderleriydi. Emrin devamında adı geçen kişilerin yakalanması gerektiği, aksi halde bu köyde asayişin sağlanamayacağı bildirilmekteydi. "Üsküp Beyi'nin devreye sokulması Mariovo'daki hareketliliğin merkezi hükümeti ne kadar endişelendirdiğinin habercisidir." Stoyanovski'ye göre daha erken dönemlerde ayaklanmalara ruhani liderlerin destek vermesi ve öncülük etmeleri çok önemliydi. Halk ayaklanmalarına onların da dâhil olması, halka cesaret ve umut veriyordu. Mariovo'daki ayaklanmanın tam olarak nasıl sonuçlandığı bilinmemekle birlikte, sultanın isyancı önderlerini ölümle cezalandırdığı, isyana destek verenlerin de sultanın kadırgalarında ömür boyu kürek çekmeyle cezalandırıldığı bilinmektedir.³⁵⁷

D. Devşirme ve Devşirme Sistemine Karşı Yapılan İsyanlar

Devşirme sistemi; Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan gayrimüslim aileler arasından seçilerek devlet tarafından, yönetici veya asker olarak yetiştirilmek üzere bazı erkek çocukların alındığı bir uygulamadır.³⁵⁸

³⁵⁷ Стојановски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Stoyanovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 2/202-205; XVI. yüz yılda Makedonya'da Osmanlıya karşı birçok halk ayaklanması yapıldı, gerçekleşen ayaklanmalarla ilgili geniş bilgi için bk. Стојановски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Stoyanovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 2/189-217; Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya IV*), 107-286.

³⁵⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988) 13.

Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ocağı'nın asker ihtiyacı ilk önce Pençik³⁵⁹ kanununa göre gayrimüslim genç savaş esirlerinden sağlanmıştır. İlk esirler I. Murad devrinde Rumeli'nin fethi sırasında alınmış ve uzun süre esirlik müessesesinin tek kaynağı savaşlar olmuştur. Daha sonra fetihlerin azalması, özellikle fetret devrinde ara verilmesi nedeniyle devşirme yoluna başvurulmuştur. Devşirme sistemi, Çelebi Mehmet zamanında (1413-1421) uygulanmış, oğlu II. Murad devrinde (1421-1451) kanunlaştırılmıştır.³⁶⁰

Devşirme, devletin ihtiyacına göre; üç beş senede bir, bazen de daha uzun aralıklarla yapılırdı. Devşirme kanununda, seçilecek olanların taşınması gereken özellikler belirlenmiştir. Buna göre; gayrimüslim çocuklarının en asilleri seçilirdi. Papaz çocukları, iki erkek çocuktan sadece biri, birçok çocuğu olanlardan en zekisi, en sağlıklı devşirme olarak alınırdı. Tek çocuğu olanın çocuğu alınmayarak, babasının hizmetine bırakılırdı. Anası ve babası ölmüş bir çocuk, aile terbiyesinden mahrum kalmış ve doyumsuz olabileceğinden dolayı devşirme olarak alınmazdı. Ayrıca köy Kethudasının oğlu da gözü açılmış olabileceği düşüncesiyle devşirilemezdi. Sığırtmaç ve çoban oğullarıyla, genç sığırtmaç ve çobanlar, kel, fodul (kibirli), köse ve doğuştan sünnetliler, Türkçe bilen, Hristiyan iken evlenmiş olan, sanat sahibi olanlar, şehirliler ve aşırı derecede uzun boylu olanlar da devşirme olarak alınmazdı. Devşirme olarak alınacak çocukların orta boylu olmasına dikkat edilirdi.³⁶¹ Fatih Sultan Mehmet zamanında topluca İslama geçen Boşnakların çocukları ise babalarının ricası üzerine, Müslüman olmalarının mükâfatı olarak sadece saray ve Bostancı Ocağı'nda istihdam edilmek üzere devşirildiler. Devşirme için daha ziyade, Sırp, Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar ve Hırvat çocukları tercih edilirdi. Rus, Acem, Yahudi, Gürcü ve Çingenelerden devşirme alınmazdı.³⁶² Devşirilecek çocukların genel olarak 14-18 yaş aralığında olması istenirdi. Bazı batılı yazarların söylediği gibi beşikteki çocukların devşirme olarak alınması

³⁵⁹ Sözlük anlamı 5'te 1 olan Pençik veya Pencik kelimesi, Osmanlı askerî yapılanmasında kara ve deniz savaşlarında ele geçirilen esirlerin 5'te 1'inin devlet hizmetine alınması anlamına gelmektedir. Abdülkadir Özcan, "Pencik", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/226-228.

³⁶⁰ Abdülkadir Özcan, "Devşirme", *DİA*, (İstanbul: TDV, 1994), 9/254; Aydın-Hamidullah, "Köle", 26/246-247.

³⁶¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 17-18; Özcan, "Devşirme", 9/255.

³⁶² Özcan, "Devşirme", 9/255; Jelavich, *Balkan Tarihi*, 1/46.

mümkün değildi, çocuğun en az 7-8 yaşlarında olması istenirdi. Bu yaşlardaki çocuk hastalıklarını geçirmiş, yetiştirilmeye müsait olurdu. Böylece devletin küçük yaşlarda çocuk devşirip hastalıklarıyla uğraşmasına gerek kalmıyordu.³⁶³

Devşirme başta bazı yükümlülüklerden dolayı sadece Rumeli’de Üsküp, İştıp, Prizren, Köstendil, Samokov, Taşlıca, Yanya, Pirlepe, Ohri, İşkodra, Manastır, Dukakin, Mostar, İzvornik gibi yerlerde uygulanmıştır. XV. yüzyılın sonlarından itibaren ise Anadolu’da da uygulanmaya başlanmıştır.³⁶⁴

Devşirme vazifesi verilen devlet memuru, gittiği yerlerde dellallar aracılığıyla devşirme için geldiğini duyurur, 8-20, özellikle de 14-18 yaş aralığındaki erkek gayrimüslim çocuklarını kaza merkezinde toplardı. Hristiyan çocukları, vaftiz defterleri yanlarında olduğu halde babaları ve papazlarla birlikte toplantı yerine gelirlerdi. Vaftiz kayıtlarını inceleyen devşirme memuru, çocukları bizzat görerek devşirme kanununa uyanları ayırırdı. Genellikle her kazada kırk haneden bir çocuğun alınması adet haline gelmiş olsa da, bu sayı daha ziyade ihtiyaca göre belirlenirdi.³⁶⁵

Devşirme olarak alınan çocukların köyü, kazası, sancağı, baba ve anasının adı, bağlı olduğu sipahinin veya ait olduğu vakıf ya da çiftlik sahibinin adı, doğum tarihi olmak üzere göz rengine kadar bütün eşkâli ve bunları devletin merkezine götürecek “sürücü” adı verilen memurun adı bir deftere yazılırdı. İki nüsha olarak hazırlanan bu defterlerden biri devşirme memurunda kalır, diğeri de çocukları sevkeden sürücüye verilirdi.³⁶⁶ Bu defterin iki nüsha olarak hazırlanmasının nedeni, sevk sırasında çocukların eksilmesi veya bir şekilde değiştirilmesi olanağını en aza indirmektir. Bu nüshalardan birini alan devşirme memuru, yeni seçilen devşirmelerden önce İstanbul’a varır, acemi oğlanları İstanbul’a ulaştıklarında elindeki nüshaya göre bir karşılaştırma yapardı.³⁶⁷

³⁶³ Seyfettin Aslan, “Yeniçeri Ocağı’nın Temeli: Devşirme Usulü”, *Turkish Business Journal* 2/3 (2021), 6.

³⁶⁴ Özcan, “Devşirme”, 9/255.

³⁶⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 16; Özcan, “Devşirme”, 9/255.

³⁶⁶ Özcan, “Devşirme”, 9/255.

³⁶⁷ Aslan, “Yeniçeri Ocağı’nın Temeli: Devşirme Usulü”, 6.

Devşirilen çocukları, yüzer, yüz ellişer veya iki yüzer kişiden oluşan gruplar halinde, sürücüyle muhafızların sıkı gözetimi altında hükümet merkezine sevk edilirdi. Bunların yolda kaçmamaları ve değiştirilmemeleri için sıkı tedbirler alınırdı.³⁶⁸ İstanbul'a ulaşan devşirmeler, Ağakapısı'nda yeniçeri ağası tarafından kontrol edilir ve eşkâl defterine kaydı alınırdı. Ardından sünnet edilen çocuklara Müslüman-Türk adları verilirdi. Bunlar önce Edirne, Galata veya İbrahim Paşa Saraylarında özenle devlet tarafından eğitilir, aralarından kabiliyetli olanlar Topkapı Sarayı'na alınır, geri kalanlar ise kapıkulu süvari birliklerine teslim edilirdi. İri yapılı olanlar da Bostancı Ocağı için ayrılırdı.³⁶⁹ Devşirmeler, padişaha ait saraylarda 5 ile 7 yıl arasında sıkı bir eğitimden geçtikten sonra en başarılı olanlar, Topkapı sarayına alınır, burada küçük oda ve büyük oda adı verilen saray eğitim sınıflarında Türkçe, Farsça, Arapça, Edebiyat, Matematik, Güzel Sanatlar ve Musiki dersleri okutulurken pratik bir el sanatı da öğretilirdi. Bunun yanında her birine; okçuluk, ata binmek, cirit oynamak, güreş gibi spor eğitimleri de verilirdi.³⁷⁰

Devşirme sistemi, devlet ile gayrimüslim Osmanlı tebaası arasındaki bağı güçlendiriyordu. Bu uygulama sayesinde ülkedeki Müslüman Türk olmayan milletler de devleti sahipleniyor, kendilerinin devleti olarak kabul ediyorlardı. Çünkü kendi çocukları devletin önemli mevkilerinde görev yapıyordu.³⁷¹ Devşirmenin amacı, Türk İslam terbiyesi ile yetişmiş bireyleri, padişaha bağlı olarak sarayda, orduda ve devletin diğer önemli makamlarında istihdam etmektir.³⁷² Nitekim esir ve devşirmelerin, on, onbeş ve daha büyük yaşta olanların kendi memleketlerini, sancak, kaza ve köy olmak üzere iyi bildikleri için, devşirme olarak alındıktan sonra bile geldikleri yerle ilişkilerini kesmedikleri görülmüştür. Bazı batılı yazarların, devşirmelere geçmişlerinin

³⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 17.

³⁶⁹ Özcan, "Devşirme", 9/255.

³⁷⁰ Aslan, "Yeniçeri Ocağı'nın Temeli: Devşirme Usulü", 8.

³⁷¹ Abdullah Demir, "Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2017), 21.

³⁷² Demir, "Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi", 22.

tamamen unutturulduğunu söylemelerine karşı Osmanlı kayıtları bunun tersini bildirmektedir.³⁷³

Makedon Tarih Yazımında bir vergi türü olarak anlatılan Devşirme, “Kanlı Vergi” (Крвавиот Данок) veya “Kan Vergisi” (Данок во Крв) olarak adlandırılmaktadır. Birçok vergi çeşidinden bahsedilmektedir ancak burada söz konusu çocuklar olduğu için bunun halka en ağır gelen ve onları manen etkileyen bir vergi türü olduğu vurgulanmaktadır. Devşirme sisteminde, Hristiyan ailelerden alınan çocuklar İstanbul’da Müslümanlaştırılarak Yeniçeri olarak yetiştiriliyordu. Aynı zamanda Makedon tarihinde devşirme konusunun pek çalışılmadığı ve dönem itibariyle bu konuda yazılan sadece bir makalenin olduğu aktarılmaktadır. Matkovski eserinde sadece devşirme konusunda bile birden fazla ayaklanma ve isyandan bahsetmektedir. Bu ayaklanmaların bazıları lokal düzeyde kalsa da Makedonlar’ın çocuklarını Türklerden korumak için bölgesel ayaklanmalar da gerçekleştirdiğini bildirmektedir. Matkovski’ye göre Devşirmeye tepki sadece isyan şeklinde yapılmamıştır, bazen görevlilere rüşvet vererek, bazen çocukları saklayarak bazen de silahla karşı koyma şeklinde yapılmıştır. Bu tür ayaklanmalara daha ziyade köylerde yaşayan, çocuğunu Türklere teslim etmek istemeyen ebeveynler katılmıştır. Bu tür karşı koymalara Osmanlı hükümeti, devlet refleksi vererek sert önlemler alırdı. 1601 yılında yazılan bir fermana dayandırılarak aktarılan malumatlarda, devşirme işiyle ilgili devlet görevlilerine şu emrin verildiği aktarılmaktadır: “Eğer gayrimüslim ebeveynlerden biri veya başka birisi direnir de oğlunu yeniçeri olarak vermezse evinin eşiğinde hemen asılsın.”³⁷⁴ Aynı şekilde 1622 yılındaki bir fermana da oğlunu vermeyenlere ağır cezaların verileceği yazılmaktaydı. Bu konuda insanlar arasında yardımlaşma da söz konusuydu, çocuğunu sakladığını ihbar eden Hristiyan’ın yanında, Hristiyan aileye çocuğunu gizleyebilmesi için yardım eden Türkler de vardı.³⁷⁵ Matkovski’ye göre bu durum merhamet ve arkadaşlıktan ya da feodal sistemin ihtiyacı olan iş gücünü muhafaza etme ihtiyacından kaynaklanıyordu. Nitekim 1666 yılında yazılan bir

³⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 26-28.

³⁷⁴ Matkovski, *Отпорот во Македонија*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 561-562.

³⁷⁵ Aleksandar Matkovski, “Prilog Pitanju Devsirme”, *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, (Sarajevo: Orijentalni Institut u Sarajevu XIV-XV 1964/65, (1969), 296-298.

fermanda devlet görevlilerinden yanlarında çalışan çocukları gizlememeleri emredilmekteydi.³⁷⁶

Matkovski'nin anlattıklarına göre zengin ailelerin, çocuklarını rüşvet karşılığı devşirme olarak alınmaktan kurtarma imkânı vardı, fakir ailelerin ise böyle bir seçeneği yoktu. Bazen, devşirme memurunun rüşvet almasına rağmen yine de çocukların devşirme olarak alındığı oluyordu. Bazen de, 1646 yılında Manastır'ın Malovişte köyünde olduğu gibi, köylülerin bir aileye para vererek çocuğunu köy adına devşirme olarak vermesi sağlanıyordu.³⁷⁷ Devşirmeden çocuğu kurtarmanın bir yolu da erken evlilikti, Makedonlar çocuğunu devşirme olarak vermemek için küçük yaşlarda evlendirme yolunu seçiyordu. Çünkü Osmanlı hükümeti buna çok dikkat ediyor, devşirme söz konusu olsa bile yapılan bir evliliği bozmaya yanaşmıyordu.³⁷⁸ Devşirmeden çocuğu korumanın başka bir yolu da sünnet ettirmektir. Hristiyanlar çocuğunu devşirme olarak vermemek için sünnet ettirme yolunu da seçiyordu çünkü sünnet edilmiş olan Hristiyan çocuğu devşirme olarak alınmıyordu.³⁷⁹ Bunun istisnası sadece Boşnaklarda yaşandı. Boşnaklar Müslüman olduktan sonra haliyle sünnet olmalarına rağmen devşirme olarak alınmaya devam ettiler. Bölgede yaşayan Ulahlar arasında çocuğun devşirmeden kurtarmak için alınma haç çizilmesi (dövme) gelenek haline gelmişti, bazı Ulah olmayan Hristiyanlar da devşirmeden çocuklarını korumak için Ulahlar gibi ellerine haç dövmesi yaptırmıyordu.³⁸⁰ Devşirmeden kurtulmanın bir diğer yolu da firar etmektir, devşirme olarak alınan bazı çocuklar İstanbul'a giderken yolda görevlilerin elinden kaçarak ailelerinin yanına dönebiliyordu. Matkovski'ye göre, devşirmeye karşı silahlı mücadele veya toplu isyan bu konudaki en son çareydi, insanlar daha ziyade bireysel çabalarla çocuğunu korumaya çalışıyordu. İsyana çıkarmaya karar verenler ve bunları destekleyenler de hükümet tarafından ağır cezalandırılırdı. Bu konudaki ilk silahlı ayaklanma 1565 yılına aittir. Ohri sancağı, Mokra Nahiyesi Brezişte köyü sakinleri, köyde geceleyen devşirme

³⁷⁶ Matkovski, *Отпорот во Македонија*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 563.

³⁷⁷ Matkovski, *Отпорот во Македонија*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 563.

³⁷⁸ Matkovski, "Prilog Pitanju Devsirme", *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, 284.

³⁷⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, 445.

³⁸⁰ Matkovski, "Prilog Pitanju Devsirme", *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, 285.

çocukların toplanmış olduğu karavana saldırmışlardır. Köylüler, karavandaki çocukları, bunları korumakla görevli askerleri ve atları doyurmak zorunda oldukları için söz konusu saldırıyı gerçekleştirmiştir. Her grupta 150-200 çocuk, onlarca asker ve at bulunuyordu ve bunları doyurmak da, zaten durumu iyi olmayan halk için hiç de kolay değildi. Karavanın köyde konaklamasını istemeyen köylüler Osmanlı askerleriyle çatışmaya girdi. Taş ve sopalarla saldıran köylüler askerlerden bir kısmını ciddi şekilde yaraladı. Bu çatışmanın nasıl sona erdiği bilinmiyor ancak Türk hükümetinin ciddi önlemler aldığı ve misillemeyle cevap vererek halkı cezalandırdığı bilinmektedir.³⁸¹

Aynı şekilde 1705 yılı Nisan ve Haziran aylarında olmak üzere devşirmeye karşı ayaklanmalar yapıldı. Bunlardan biri, aynı yılın ikinci yarısında Silahtar Ahmet Çelebi'nin 50 kadar çocuğu devşirme olarak almak için Neguş kasabasına geldiğinde yaşandı. Silahtar Ahmet Çelebi'nin bu vazife için İstanbul'dan hareket edip Selanik'e vardığı, burada birkaç gün istirahat ettikten sonra da Ber şehrine geçtiği, burada da 4 gün kaldıktan sonra Neguş'a gittiği aktarılmaktadır. Bu seyahatlerin çok maliyetli olduğu, mesela Ahmet Çelebi'nin bu yolculuğu için devlet kasasından, o dönem için yüksek bir meblağ olan 3.677,20 kuruşun çıktığı belirtilmektedir. Neguş'a ulaşan Ahmet Çelebi'nin amacını öğrenen gayrimüslim halk, hemen harekete geçerek çocuklarını korumak için isyan çıkarmaya karar verdi. Ayaklanmanın başında Martolos Ziso Karadimo ve iki oğlu bulunuyordu. O dönem Makedonlardan sadece Martoloslar legal olarak silahlanabiliyordu. Martolosların görevi kasaba ve köylerdeki halkı haydutlardan korumak olmasına rağmen, burada da olduğu gibi bazı Martoloslar ihanet etmeyi tercih ediyor ve isyanlara katılıyor, Osmanlı hükümetine karşı haydutlarla işbirliği yapıyordu. Şehrin merkezinde aileler çocuklarıyla birlikte toplandı, Ahmet Çelebi görevi üzere çocukları seçmeye başladığında özellikle kadınlar “biz çocuklarımızı Müslümanlara vermeyiz” demeye başlayınca çatışma çıktı, silahlar ateşlendi. Burada silahtar Ahmet Çelebi'yle birlikte 3 görevli öldürüldü. Çatışmaya girenler etrafa dağılarak izini kaybettirmeye çalıştı, bazıları civardaki dağlara kaçtı. Bu

³⁸¹ Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedonija*), 564.

ayaklanmaya erkeklerin yanı sıra kadınlar ve çocuklar da katıldı. Ardından çatışmalara katılan kadınlardan 29'u yakalanarak Selanik Köle Pazarına götürüldü ve burada devlet görevlileri tarafından köle olarak satıldı.³⁸² Dağlara kaçanlar, Ziso Karadimo ve oğulları Vasil ile Dimitriya'nın liderliğinde 100 kişiden oluşan bir savaş gücü kurdu. Bunlar, Neguş civarında komitacılık faaliyeti yürütüyor ve sık sık Türk askeriyeye çatışmaya giriyordu. Voyvoda Muharrem Ağa ile Bölükbaşı Recep Ağa yönetimindeki Türk ordusu buralara operasyon düzenlemeye karar verdi. 21 Ağustos 1705 tarihinde, Ziso Karadimo yönetimindeki grup Arapitsa deresi vadisinde sıkıştırıldı. Yaşanan şiddetli çatışmanın sonunda grup bozguna uğratıldı, çete lideri Ziso da öldürüldü. Aleksandar Matkovski liderin ölümünü; "Vücudunun 4 farklı yerine isabet eden kurşunlar sebebiyle bedeninden ayrılan ruhunu şeytana teslim etti" şeklinde tarif etmektedir. İki Ziso'nun oğulları olmak üzere yönetim kadrosundan 8 kişi Türkler tarafından tutsak edildi. Bunların dışında, 29'u kadın 40'ı erkek, yaklaşık 80 kişi Osmanlı ordusu tarafından sağ olarak ele geçirildi. Durumu kontrol altına alan Osmanlı birlikleri, yönetim kadrosundan sağ ele geçirilen Ziso Karadimo'nun iki oğuluyla birlikte 8 kişiyi Şeriat mahkemesinde yargılanmak üzere Ber'e götürdü. Burada olağanüstü toplanan mahkeme üyeleri tarafından sorgulamaları yapıldı, suçlarını kabul eden sanıkların hepsinin asılarak idam edilmesine karar verildi. Kurulan Şeriat meclisinde, Voyvoda Muharrem Ağa da bulunuyordu. Mahkeme bittikten sonra kararın infaz edilmesi emri verildi, sanıklar asılarak karar uygulanmış oldu. Sanıklar asıldıktan sonra Bölükbaşı Recep Ağa'ya, Ber'e getirilen Ziso Karadimo'nun boynunu vurma emri verildi. Daha sonra idam edilenlerin kelleleri şehrin sokaklarında dolaştırıldı/sergilendi. Böylece halka gözdağı veriliyor, insanlar korkutulmaya çalışılıyordu. Ziso Karadimo'nun ekibinden Neguş ayaklanmasından sonra Türklerin eline düşen yaklaşık 80 kişi de ilk önce Selanik Divanına götürüldü, ardından da köle pazarına götürülerek köle olarak satıldı. Olay böyle sonuçlanırken, devlet görevlilerinin Neguş'ta hedeflediği 50 kadar çocuğun devşirme olarak alınmasını başarıp

³⁸² Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 564-569; Матковски, "Значајна Буна во Македонија Против Крвавиот Данок", *Историја* 7/1 (1971), (Aleksandar Matkovski, "Značajna Buna vo Makedoniya Protiv Krvaviot Danok", *Istoriya*, 154-157.

başaramadığının da bilinmediği ifade edilmektedir. Neğuş ayaklanmasından sonra uygulanan hükümlerin Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim tarafından emredildiği ifade edilmektedir.³⁸³

Jelavich, milliyetçi Balkan yazarların Osmanlı'nın uyguladığı devşirme sistemini zalimce bir uygulama olarak lanse ettiğini bildirirken, devşirilen çocukların devlet tarafından çok iyi bir eğitimden geçtiklerinden ve devletin üst mevkilerine yükselme imkânına sahip olduklarından dolayı bunun kötü bir uygulama olmadığını ifade etmektedir.³⁸⁴

E. Vinitsa Olayı

14 Kasım 1897'de, Bulgaristan'dan bir eşkıya grubu, köyde yaşayan gayrimüslimlerin de yardımıyla gece yarısı Koçana kazasına bağlı Vinitsa köyüne giriş yaptı. Burada köyün zenginlerinden Kazım Ağa'yı öldürüp, evinden 800 altını çalarak kaçtılar. Ertesi günü Koçana Kazası kaymakamı, jandarma ve askerle köyü bastı. Şatev'e göre Kaymakamın emriyle köylüler dövüldü ve suçu işleyenler yakalandı. Köyde yapılan aramalarda onlarca bomba, birkaç sandık mermi ve barut bulundu. Vinitsa meselesi beklenenden uzun sürdü, Makedon halkı bu süreçte birçok insanlık dışı muameleye maruz kaldı. Bu olaya bağlı olarak, "Türk Devleti" tarafından 218 kişi öldürüldü, onlarca insan dövüldü ve çeşitli işkenceler yapıldı. 5 kişi işkenceyle öldürüldü, 13 kadının namusuna leke sürüldü, 528 kişi Üsküp hapsanelerine konuldu, 300 kişi de Bulgaristan'a kaçtı. Sıkıntı çekenlerin neredeyse tamamı tarımcı köylülerdi. Bunların yanında esnaflar, tüccarlar, öğretmenler ve din adamları da büyük sıkıntılar yaşadı. 27 öğretmen ve 13 din adamı işkence gördü, 30 öğretmen ve 12 din adamı hapse atıldı. İlinde ayaklanmasına giden süreçte buna benzer onlarca çatışma yaşandı, birçoğu Türklerin insanlık dışı muameleleriyle sonuçlandı.³⁸⁵

³⁸³ Матковски, *Отпорот во Македонија IV*, (Matkovski, *Otporot vo Makedoniya*), 564-569.

³⁸⁴ Geniş bilgi için bk. Jelavich, *Balkan Tarihi*, 1/46.

³⁸⁵ Павел Шатев, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Скопје: Македоника, 2012), (Pavel Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*, (Skopje: Makedonika), 1/256-259.

II. XX. YÜZYILDA GERÇEKLEŞEN OLAYLAR

A. Gizli Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü'nün (GMEDÖ) Kurulması

1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşmasından sonra Avrupa devletlerinden destek alan Balkan halkları, buradaki hedeflerine ulaşmak için önce fikirlerine uygun dernekler, ardından da silahlı çete ve terör örgütleri kurmaya başladılar. Kurulan dernekler olayların propaganda ve söylem kısmında yer alırken, terör örgütleri ise baskın ve benzeri işleri yapıyordu. Bundan sonra Balkanlar; ilkel vandalizmin kol gezdiği, ırkçılığın ve dinî taassubun zirveye ulaştığı, hukuku ve sınırları olmayan bir savaş alanı haline geldi.³⁸⁶ Bu aşamadan sonra başlayan Makedonya özgürlük hareketi, yeni bir safhaya geçti. Artık uygun yöntemlerle halkın ayaklanma anlamında harekete geçirilmesi olanağı kullanılmalıydı. Artık hızlı hareket edilmesi gerekiyordu, çünkü Osmanlı Devleti beklenenden daha hızlı dağılabilir, Makedonya topraklarının komşu devletlerce paylaşılması söz konusu olabilirdi. Sofya'da bulunan bazı Makedon öğrenciler bunun farkına vararak, Sırp propagandası halkı bölmeden önce Makedonya'da bir devrimci örgütün kurulma zamanının geldiğini düşünüyordu. Bunlardan Dame Gruev³⁸⁷ harekete geçerek 23 Ekim 1893 yılında Selanik'te bir devrimci örgütün kurulmasının temellerini attı ve böylece örgüt resmen kurulmuş oldu.³⁸⁸ Bu dönemde Balkanlarda birçok ayrılıkçı örgüt

³⁸⁶ Шатеv, *Историја на Македонија (Материјали)*, Шатеv, (*İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*), 1/243-244; Dilek Gücel, *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*, (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 153.

³⁸⁷ Dame Gruev, 1871 yılında Smilevo köyünde dünyaya geldi. İlköğretimini köyünde okudu, ortaokula Manastır'da devam etti. Lise eğitimini Selanik'te bulunan Bulgar Ekzarhlık Okulunda okudu mezun olduktan sonra 1888 yılında aynı okulda öğretmenlik yapmaya başladı. Bu dönem hem okulda hem de dışarıda Osmanlı karşıtı faaliyetlerde bulunduğu için önce Belgrad'a, ardından da Sofya'ya kaçmak zorunda kaldı. Sofya'da "Genç Makedon Edebiyatı" topluluğunu kurdu. 1891 yılında tekrar Vilayet-i Selase'ye dönerek Smilevo, Pirlepe, Selanik ve İştîp'te öğretmenliğe ve fikirlerini yaymaya devam etti. 1893'te kurulan İhtilalci örgütün kurucuları arasında yer alarak örgütün sekreterlik görevini de üstlendi. Daha sonra Delçev ile tanışarak örgütün güçlenmesi ve yayılması için beraber hareket ettiler. 1901 yılında tutuklanarak hapse atıldı. 10 yıl hapisle cezalandırılmasına rağmen 1903 yılındaki aftan yararlanarak Selanik'e geri döndü. Delçev ile birlikte isyan hazırlıklarına devam ederek Selanik Devrimci bölgesinin sorumlusu oldu. Smilevo Kongresi'nde baş yönetici ve isyan harekâtını yürütecek üç kişiden biri olarak seçildi. İlerden İsyandan sonra 1905 yılında örgütün Rila Kongresi'ne katıldı. 23 Aralık 1906 tarihinde Rusinovo Köyü, Maleşevo'da Osmanlı birlikleri ile girdiği çatışmada öldürüldü. Иван Хаџи Николов, *Спомени*, (Скопје: Култура, 1995), (İvan Hacı Nikolov, *Spomeni*, (Skopje: Kultura), 85-86.

³⁸⁸ Горѓи Димовски-Цолев, *Илинден и Илинденските Традиции*, (Битола: Развиток, 1979), (Gyrgi Dimovski-Tsolev, *İlinden i İlindenskite Traditsii*, (Bitola: Razvitok), 13-14; Castellan, *Balkanların Tarihi*, 369; Adanır, *Makedonya Sorunu*, 119.

kuruldu, bunların bazıları Makedonya coğrafyasında, birçoğu da Makedonya'nın bağımsızlığı adı altında Bulgaristan topraklarında kuruldu.³⁸⁹ Komitenin diğer üyeleri arasında Hristo Tatarçev³⁹⁰ (Doktor), Pop Arsov³⁹¹ (Öğretmen), İvan Hacinikolov³⁹² (Kitapçı), Anton Dimitrov (Öğretmen), ve

³⁸⁹ Geniş bilgi için bk. Иван Катарчиев, *Македонија Сто Години по Илинденското Восстание*, (Скопје: Култура, 2003). İvan Katarciev, *Makedoniya Sto Godini po İlindenskoto Vostanie*, (Skopje: Kultura); “*Vilâyet-ı Selâse, 1900’lü yıllarda İhtilal hareketleriyle tamamen karıştı. Olayların başlamasında Yabancı misyonerler önemli rol oynadılar. Avusturya’nın bölgedeki Katolikleştirme faaliyetleri, Fransız din adamlarının etkisi, Rus ve İngiliz diplomatik temsilciliklerinin tutumu, ABD tarafından kurulan ve denetlenen Protestan okullarının bölücü girişimleri kısa zamanda meyvesini verdi. Başta Selanik olmak üzere, tüm Rumeli coğrafyası kısa zaman zarfında isyanlarla çalkalandı. Makedonya, Osmanlı Avrupa’sındaki Filistin’di. Rumeli’nin vaat edilmiş toprağı üzerindeki istekler çok yönlüydü. Devreden çıktıkları sanılan Yunanlılar, Sırlar ve Rumenlerin bu ülke üzerindeki istekleri bitmemiştir. Bulgarlar, daha ileri giderek Makedonya’yı ülkelerine katmak ve Büyük Bulgarya’yı kurmak amacındaydılar ve bu nedenle Makedonya’da etkili ihtilal ve isyan faaliyetlerinde bulunmuşlardı.*” bk. Gücel, *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*, (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 248.

³⁹⁰ Hristo Tatarçev, 16 Aralık 1869 tarihinde Resne’de dünyaya geldi. İlk ve ortaokul eğitimini Resne’de, liseyi Plovdiv’de okudu. Ardından Zürih ve Berlin’de tıp okuyarak doktor oldu. 1892 yılında Selanik’e geldi ve Ekzarhlık okulunda hekim olarak göreve başladı. 23 Ekim 1893’te temelleri atılan örgütün kurucuları arasında yer alarak merkez komite üyesi oldu. 1901 yılında hapse atılsa da bir yıl sonra serbest bırakıldı. Gümence’de bir doktoru öldürmesi sebebiyle tekrar hapse girse de Bulgaristan’ın Osmanlı Devleti’ne yaptığı baskı sonucu serbest bırakıldı. Bu olaydan sonra Sofya’ya giderek örgüt çalışmalarına devam etti. I. Dünya Savaşı sırasında İtalya’ya gitti ve 1952 yılında orada vefat etti. Николов, *Спомени*, (Nikolov, *Spomeni*), 317-318.

³⁹¹ Petar Pop Arsov, 21 Ekim 1872 yılında Köprülü’nün Bogomila köyünde dünyaya geldi. Önce Köprülü ve Selanik sonra da Belgrat’ta eğitim aldı. Belgrat’ta katıldığı protestolar sebebiyle oradan kaçmak zorunda kaldı, 1889’da Sofya’ya gitti. Burada Selanik ve Belgrad göçmenlerinin düzenlediği “Lazarsko” hareketlerine dâhil oldu. 1890 yılında kurulan ve Makedonyalı devrimci gençlerin temelini oluşturduğu Gizli Makedonya Örgütüne üye oldu. “Loza” adlı gazete yayımladı. 1893’te Selanik’e giderek lise öğretmeni olarak görev yaptı. Diğer öğretmenler gibi o da örgütün kuruluşunda yer aldığı için merkez komite üyeliğine seçildi. 1896 yılındaki Selanik Kongresi’ne katıldı. Osmanlı Devleti tarafından 101 yıl hapis cezasına çarptırılıp 1901 yılında hapsedilmesine rağmen bir yıl sonra afla serbest bırakıldı. Selanik protestolarına katılması sebebiyle tekrar tutuklansa da İlinden İsyanından bir gün önce serbest bırakıldı. 1903-04 yıllarında Üsküp’te öğretmenlik yaptı. Örgütün 1904 ve 1905’te düzenlenen kongrelerine katıldı. 1 Ocak 1941’de Sofya’da öldü. Блаже Ристовски, “Петар Попарсов”, *Македонска Енциклопедија*. (Скопје: МАНУ, 2009), (Blaze Ristovski, “Petar Poparsov”, *Makedonska Entsklopediya*, (Skopje: MANU, 2009), 2/1180-1181.

³⁹² İvan Hacinikolov 1861 yılında Kalkış’ta dünyaya geldi. Avusturya’nın Linz şehrinde ticaret alanında eğitim aldı. Sonrasında Selanik’e gelerek Bulgar Ekzarhlık Okulunda öğretmenlik yaptı. 23 Ekim 1893 yılında örgütün temelleri onun evinde atıldı. Örgüt kurucularından olduğu gibi merkez komite üyesi olarak da görevlendirildi. 1901 yılında hapse atılsa da iki yıl sonra serbest bırakıldı. Aynı tarihlerde Sofya’ya kaçarak ticaret yapmaya başladı. 1934 yılında hastalığından dolayı oluşan ağrılara dayanamayarak intihar etti. Николов, *Спомени*, (Nikolov, *Spomeni*), 27.

Hristo Bostanciev³⁹³ (Öğretmen) bulunuyordu.³⁹⁴ Örgütün adı “Makedonya Devrimci Örgütüydü (MDÖ)”. Daha sonra örgütün adı ve tüzüğü defalarca değiştirildi. Bu değişikliklerin ne zaman ve nasıl yapıldığı hakkında kaynaklarda uzlaşma sağlanamamıştır. Örgütün adı 1896 yılında “Gizli Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü” (GMEDÖ)³⁹⁵ olarak değiştirildi.³⁹⁶ Örgütün amacı, bağımsız Makedonya adı altında Makedonya’daki anadili Slavca olan halkı Osmanlı Devleti’ne karşı genel bir ayaklanmaya teşvik ederek özerk bir Makedon Devleti kurmaktır.³⁹⁷ Bu örgüt üyeleri 1898-1902 yılları arasında 132 çatışmaya girdi ve 4373 Türkün ölümüne neden oldu.³⁹⁸

Dinev’e göre Makedon halkının politik ve ekonomik köleliği fark edip ayaklanması, aynı zamanda rencide edilmiş ve ezilmiş halkın uyanarak mücadeleye katılması gerekirdi. Bunları uyandırma görevini milletin öğretmenleri olan Makedon entelektüeller yükledi. Öğretmenler, hem şehirlerde hem köylerde halkı organize etmeye, komitacı gruplar kurmaya başladı. Kurulan grupların başında bir öğretmen bulunurdu. Öğretmenler; “Makedon adı kutsaldır, hanımlarımızın, kızlarımızın beylere (Türlere)

³⁹³ Hristo İvanov Batanciev 1865 yılında Yenice-i Vardar’ın Gümence köyünde dünyaya geldi. Örgütün kurucularından ve merkez komitesi üyelerindendir. Önce Gümence, ardından da Selanik’te eğitimin aldı. Gümence ve Kilkış’ta öğretmenlik yaptıktan sonra Selanik’teki Ekzarhlık Okulunda sekreter olarak görev yaptı. 1896 yılında Selanik Kongresi’ne katılınca da 1899’da merkez komitesi üyeliğinden istifa etti. 1908 yılına kadar örgütle ilişkisi yoktu. 1913 II. Balkan Savaşı sırasında da Yunan ordusuna esir düştü. 18 Haziran 1913 tarihinde sürgüne götürüldüğü sırada gemiden atlayarak boğuldu. Ванчо Георгиев, “Христо Иванов Батанџиев”, *Македонска Енциклопедија*, (Скопје: МАНУ, 2009), (Vanço Georgiev, “Hristo İvanov Batanciev”, *Makedonskata Entisklopediya*, (Skopje: MANU), 1/134-135. Стојан Киселиновски vd., *Македонски Историски Речник*, (Скопје: ИНИ. 2000), (Stoyan Kiselinovski vd., *Makedonski İstoriski Reçnik*, (Skopje: İNİ), 65.

³⁹⁴ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 119.

³⁹⁵ Gizli Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü anayasasında örgütün kuruluş amaçları şöyle anlatılmaktadır: Gizli Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü’nün birinci amacının; Makedonya ve Edirne’deki yönetimden memnun olmayan unsurları, milletine bakmadan yönetime karşı birleştirerek bu iki bölgenin siyasi özerkliğini kazandırmasıdır. İkincisi ise; hangi ülke olursa olsun bu bölgenin bölünmesine karşı olduğu yönündedir. Христо Силјанов, *Освободителните Борби На Македонија (Илинденското Вџстание)*, (Софија: Издание на Илинденската Организација, 1933), (Hristo Silyanov, *Osvoboditelnite Borbi na Makedoniya (İlindenskoto Vostanie)*, (Sofiya: İzdanie na İlindenskata Organizatsiya), 393-394.

³⁹⁶ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 119; Geniş bilgi için bk. Ванчо Ѓорѓиев, *ВМРО 1893-1903*, (Скопје: Матица Македонска, 2013). (Vanço Gyrgiev, *VMRO 1893-1903*, (Skopje: Matitsa Makedonska); Gücel, *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*.

³⁹⁷ Христо Силјанов, *Освободителните Борби на Македонија*, (Скопје: Култура, 2003), (Hristo Silyanov, *Osvoboditelnite Borbi na Makedoniya*, (Skopje: Kultura), 39-40; Şenışık, “Osmanlı Makedonya’sında Şiddet ve Nisan 1903 Olayları”, *Türkiyat Mecmuası* 27/1 (2017), 295.

³⁹⁸ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 370.

hizmet ettiğini izlememiz ayıptır, köleliğin zincirlerini yalnızca silahlı ayaklanmayla kırabiliriz” diyerek motive ederdi. Bu duygu ve düşüncelerle Subaşların evleri basılır ve ev halkı öldürülürdü. Fakat özellikle beylerle iyi geçinen Makedonları bu konuda ikna etmek kolay değildi çünkü onlar bu organizasyonun öncülerini dinlemek istemiyorlardı.³⁹⁹

Silahlı birlikler kurulunca organizatörler; silahlanmış olarak köyleri dolaşiyor destekçiler toplamaya çalışıyorlardı. Köylerdeki yöneticilerle görüşülür, onlardan birliklere insan ayarlaması istenirdi. Bunlar aynı zamanda köylülerin mücadele anlamında eğitiminden de sorumluydu. İlegal işler genel olarak köylerde yaşayan Makedonlara yaptırılır, legal işler ise, harekete sempati duyan Yahudiler, Yunanlılar ve Türkler tarafından yapılıyordu.⁴⁰⁰

Komite üyeleri, köylerden kasabalardan ve diğer gayrimüslimlerin yaşadığı her bölgeden vergi topluyordu. Bu gönüllülük esasına dayanan ve miktarı belli olmayan bir bağıştı. Vergiler düzenli bir şekilde toplanırdı, bir engel veya hoşnutsuzlukla karşılaşırsa silahla tehdit edilirdi. Toplanan paranın bir kısmı hapisanelerde bulunan örgüt üyelerine aktarılır, bir miktarıyla da örgütün silah vb. ihtiyaçları karşılanıyordu.⁴⁰¹

Ayaklanmalarda kullanılacak bütün mühimmat ve silahlar Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan’dan, ayaklanmaya sempati duyan tüccarlar tarafından temin edilirdi. Silah teminine aracılık edenler genel olarak; Selanik Yahudileri, Rumlar, Arnavutlar ve Türklerden oluşmaktaydı.⁴⁰²

Makedon tarihçiliğinin önemli isimlerinden, Manol Pandevski, kaynaklarda çoğu zaman “Türkler” ile “Türk Nüfusu” ibarelerinin karıştırıldığını, dinî aidiyetle milli aidiyetin yanlış aktarıldığını ifade etmektedir. Bunun sebebi olarak; Türk olmayan Müslümanların, Osmanlı hükümetini Türklerden daha çok desteklemesinden dolayı modern tarihçilerin, Makedonya’daki bütün

³⁹⁹ Ангел Динев, *Илинденската Епопеја*, (Битола: Мисла, 1987), (Angel Dinev, *İlindenskata Epopeya*, (Bitola: Mislа), 29-31.

⁴⁰⁰ Динев, *Илинденската Епопеја*, 34. (Dinev, *İlindenskata Epopeya*), 34.

⁴⁰¹ Ahmet Altıntaş, “Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (Afyon: 2005), 86.

⁴⁰² Динев, *Илинденската Епопеја*, (Dinev, *İlindenskata Epopeya*), 36-38.

Müslümanları Türk olarak aktardıklarını ifade eder. Bununla birlikte GMEDÖ'nün Türk halkını ayrı, hükümet mensuplarını, yani devlet yöneticilerini ayrı tuttuğunu; dolayısıyla örgütün hükümete karşı harekete geçtiğini ve sivil vatandaşlarla hiçbir zaman karşı karşıya gelmediğini aktarmaktadır. Makedonya'da, yönetim tarafından sömürüye uğrayan, yönetimden memnun olmayan, kültürel geri kalmışlıktan rahatsız olan, korkudan kendilerini belli etmeyen, hükümeti destekliyor görünen çok sayıda Türk ve Müslümanın olduğunu bildirmektedir. Makedon Kurtuluş Hareketi'nin temsilcisi olan GMEDÖ'nün amacının; Makedonya'da bulunan halk kitlelerini Osmanlı hükümetine karşı harekete geçirmek, özellikle “Abdühamid despotizminden ve sömürü ekonomik sistemden kurtarmak” olduğu belirtilmektedir.⁴⁰³ Bu bağlamda örgüte her Makedonyalı ve Edirneli üye olabilirdi. Örgütün amacı “Türk rejiminden” memnun olmayan Makedonya'daki herkesi tek çatı altında toplayarak Türklere karşı mücadele etmektir.⁴⁰⁴

Henri Noel Braylsford,⁴⁰⁵ Makedonya'daki vaziyeti şu ifadelerle özetlemektedir: “Makedonya'ya, Asya'dan getirilen askerler ve İstanbul'u istemeyerek terk eden yetkililer yerleştirilmiş. Bu yetkililer son güne kadar yönettiklerine karşı verimsiz ve yabancı kalıyorlar. Çılgın Türk merkezî yönetimi hiçbir entelektüel girişime izin vermiyor. Yetkililer sadece Yıldız'a (Saray) ajanlık hizmetini yapıyordu. Türk sömürgesi engelleyici ve negatifti. O ancak vahşilikle (dehşet) tarif edilebilir. Hamit bürokrasisi Makedonya'daki Türklere de yabancıydı.”⁴⁰⁶ Pandevski ise: “Bu zorbalığa karşı GMEDÖ acımasız bir savaşa girişti. Bunun adı yaşam ya da ölüm savaşıydı. Örgüt bağımsızlık mücadelesi boyunca, Nisan 1909'da Sultan'ın devrim karşıtlığını yenmek için İstanbul'da Jön Türklerle çatışan dönemlere kadar bu özelliğini

⁴⁰³ Манол Пандевски, *Национално Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Скопје: Култура, 1974), (Manol Pandevski, *Natsiolanloto Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvizenje (1893-1903)*), (Skopje: Kultura), 121-122.

⁴⁰⁴ Шатев, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*), 246.

⁴⁰⁵ 1873-1958 yılları arasında İngiltere'de yaşamış İngiliz solcu gazeteci. Kaynak: Wikipedia.

⁴⁰⁶ Хенри Н. Брајлсфорд, “Българите в Македонија”, *Психологическа Студија, Революционен* 2/30 (1904), (Henri H. Braylsford, “Bılgarite v Makedoniya”, *Psiholotiçeska Studiya, Revolutsionen List*, 8-9.

korudu. Yaklaşık yirmi yıl kadar süren bu bağımsızlık mücadelesi için yeri geldiğinde Makedonya'nın bağımsızlığı için göğüs göğüse çarpışmadan kaçınmayan ve bu uğurda can veren binlerce Makedonu tarih altın harflerle yazacaktır”, ifadelerini kullanmaktadır. Devamında, “Bu döneme örnek olarak şunları da aktarabiliriz ki, Makedon halk kahramanı Gotse Delçev’in ailesi Sultana ve Nikola çifti 4 çocuğundan 3’ünü; Gotse, Miço, Milan’ı bu dönemde kaybetmiştir. Osmanlı yönetiminin uyguladığı sömürü, terör, yargısız infaz ve her türlü zulme karşı halk bağımsızlık mücadelesinden ve bunun önderlerini desteklemekten vazgeçmedi.”⁴⁰⁷ Birkaç yerde GMEDÖ’nun Makedonya’daki Türkleri, yönetici sınıfından ayrı tuttuğu anlatılmaktadır. Hatta örgütün sivil Türk nüfusuyla örgütün ilişkisini anlatmak için, hükümet mensuplarının onları da memnun olmayanlar kesime dâhil ettiğini ve sükûneti bozmak için onların da isyancılarla hareket edenler olarak gördüğü vurgulanmaktadır.

Makedonca kaynaklarda genel olarak Makedon halk kahramanı Gotse Delçev’in⁴⁰⁸ kahramanlık ve demokrat yönünün vurgulandığı görülmektedir. Buna örnek olarak şu metni verebiliriz: “Gotse Şovenizmin her türlüsüne yabancıydı, o zorbalığın karşısındaydı. Onun ikna edici ve ateşli sözleri

⁴⁰⁷ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalnoto Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenje (1893-1903)*, 122-123.

⁴⁰⁸ Gotse Delçev 4 Şubat 1872 tarihinde Serez’in Banitsa köyünde doğdu. Makedon tarih yazımında Makedonya'nın bağımsızlığı ve özgürlüğü adına savaşan en önemli ideolog olarak görülmektedir. İlköğretimini Kılıkış, lise eğitimini ise Selanik Ekzarhlık Erkek Okulunda tamamladı, ardından Sofya’daki askerî okulda eğitim gördü. Gittiği bütün okullarda topluluklar kurarak Makedonya'nın bağımsızlığı fikrini öğrencilere anlatmaya başladı. 1894 yılında Vilayat-i Selase’ye dönerek İştıp’ta öğretmenliğe başladı. Bu sırada Dame Grujev ile tanışarak örgüte katıldı. Örgüt onun katılımıyla birlikte daha da güçlendi ve yayılmaya başladı. BMPO içerisinde bulunan Vırhovistlerle fikrinsel ayrılıklardan ötürü mücadele etti. Bulgaristan’a giderek hükümetin örgütün iç işlerine karışmaması konusunda açıklamalarda bulundu. 1896 yılında gerçekleşen Selanik Kongresi’ne lider olarak katıldı ve Görçe Petrov ile birlikte örgütün anayasasını yazdı. Bu dönem birkaç kez hapse girmesine rağmen her seferinde serbest kaldı ve öğretmenlik mesleği ile örgütteki faaliyetlerine devam etti. Sofya’ya giderek örgütün yurt dışı temsilcisi oldu. Aynı zamanda örgütün eğitim, basın ve silah tedariki gibi sorunlarıyla da ilgilendi. Onun ve Görçe Petrov’un çabaları sonucunda 1901 yılında örgütün ilk çeteleri oluşmaya başladı. Kendileri çetelerin uyması gereken kuralları da birlikte yazdılar. Aynı yıl sürdürdüğü faaliyetlerden ötürü Osmanlı Devleti tarafından idam cezasına çarptırıldı. 1903 yılında gerçekleşen Selanik Kongresi’nde alınan kararları isyan için yeterince hazırlık yapılmadığı gerekçesiyle kabul etmedi. Bu fikir ayrılıkları yüzünden hem Bulgar hükümeti hem de General İvan Tsonçev ile karşı karşıya geldi. 1903 yılı Mayıs ayında Serez’de Osmanlı kuvvetleri tarafından öldürüldü. Михајло Миноски “Гоце Делчев”, *Македонска Енциклопедија*, (Скопје: МАНУ, 2009), (Mihaylo Minoski, “Gotse Delçev”, *Makedonska Ensiklopediya*, (Skopye: MANU), 1/446-447; Geniş bilgi için bk. Христо Андонов Полјански, *Гоце Делчев во Спомените на Современиците*, (Скопје: Култура, 1963). (Hristo Andonov Polyanski, *Gotse Delçev vo Spomenite na Sovremenitsite*, (Skopye: Kultura).

karşısında özgür Makedonya adına tüm etnik farklılıklar ortadan kalkıyordu. Aynı zamanda onun hayal ettiği Balkanlardaki Federal Cumhuriyette ulusal nefrete yer yoktu.”⁴⁰⁹ Başka bir kaynakta da Gotse Delçev’in sözleri şöyle aktarılmaktadır: “Bizim savaşımızın başarısı, aydınlanmış Türklere, Yunanlara, Ulahlara, Arnavutlara empoze ederek gelecektir. Onları çok kültürlü bir devlet için savaştığımızı ikna ettiğimiz zaman onlar da gönüllü olarak bize dost elini uzatacak ve birlikte savaşmaya devam edeceğiz.”⁴¹⁰ Pandevski, buralarda yaşayan Türklerin Osmanlı yöneticileri tarafından sömürüldüğünü, Türklerin maddi ve manevi olarak çöktüğünü anlatabilmek için, N. Harlakov adındaki devrimcinin üzülen şu ifadeleri sarf ettiğine yer vermektedir: “Enerjik ve çalışkan Türk halkı, yüzyıllar boyunca Avrupa’da yaşadığı dönemlerde içten bozulmuş, yozlaşmış devleti Sultanların elinden kurtaracak ve kültürel olarak geliştirecek kabiliyete sahip bir reformcu parti çıkaramadı.” Ardından Gotse Delçev’in İştîp’te öğretmenlik yaptığı dönemde: “Ben, Osmanlılardan halk olarak nefret duymuyorum; ben, bir devlet sistemi olarak Osmanlı sömürmesine karşı savaşıyorum” dediği aktarılmaktadır ve hayatının sonuna kadar da millet olarak Türklere nefret duymadığı vurgulanmaktadır. Bunların yanında Osmanlı Devleti’nin uygulamalarının klasik sömürgeci devletlerden farklı olduğu, zira onun arkasında devlet görevlileri; asker, jandarma ve polisle birlikte Müslüman Türk ve Arnavutlar tarafından desteklenen, geniş arazi sahipleri (çiflik sahipleri, beyler), bölücü çeteler ve casusların varlığından da bahsedilmektedir. Devlet, sırtını bunlara dayadığı ve kirli işlerini bunlara yaptırdığı için halkın keyfi uygulamalara maruz kaldığı aktarılmaktadır.⁴¹¹ Bunlara örnek olarak, Reco adındaki bir Türkün durumu ve faaliyetleri hakkında bilgiler kaynaklarda yer alıyor. Reco, Manastır bölgesi Lera köyünde yaşayan, devlet adına civarda bulunan yaklaşık on köyün vergisini toplayan birisidir. Aynı zamanda Reco, Manastır Garnizonu canlı hayvan tedarikçisidir ve bunun dışında, devlet

⁴⁰⁹ Манол Пандевски, “Илинденското Востание, Османската Власт и Турското Население во Македонија”, *Историја*, 9/1 (Скопје: Здружение на Историчарите на Република Македонија, 1973), (Manol Pandevski, “İlindenskoto Vostanie, “Osmanската Vlast i Turското Naselenie vo Makedoniya”, *İstoriya* 9/1 (Skopye: Zdruzenie na İstoriçarite na Republika Makedoniya), 12.

⁴¹⁰ Христо Андонов Полјански, “Гоце”, *Нова Македонија*, (Скопје: 4 мај 1971), (Hristo Andonov Polyanski, “Gotse”, *Nova Makedoniya*, (Skopye: 4 may 1971), 3.

⁴¹¹ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvizenye (1893-1903)*, 125.

tarafından verilen başka önemli görevleri de vardır. Reco bu dönemde çok zengin olmuştur. Sürekli Türklerden oluşan silahlı birliğin korumasında gezen bir kişidir. Ayrıca yerel yönetimde çok etkili ve ayrıcalıklı olduğu, Hristiyan halka karşı da sınırsız yetkiye sahip olduğu aktarılmaktadır. Bu ve bunun gibileri hükümetin şımarık çocukları olarak anlatılmaktadır. “Bu sınırsız kişiler, Makedon kız ve kadınların namuslarına da el uzatıyordu” denmektedir.⁴¹²

Demir Hisar’a bağlı Jvan köyü, Pribiltsi’den hükümet görevlisi bir derebeyi tarafından yağmalanıyordu. Bu kişi, tefecilik yapan, Müslüman soyguncu gruplara kılavuzluk eden bir devlet görevlisiydi. Ayrıca onlarca dönüm araziye el koyarak köylüleri ücretsiz olarak çalıştırıyordu. Köylüleri acımasızca işe koşuyor, keyfi uygulamalarda bulunuyordu. Lazaropole, Galiçnik, Gari ve diğer birkaç köyü de Debreli Abdurrahman Bey yağmalıyordu. Devletle bağlı olan ve devlet tarafından desteklenen soyguncu gruplar, özellikle Batı Makedonya’daki Hristiyan köylü halka zulmediyordu. Bazı bölgelerde Osmanlı Devleti’nin bu grupların geçtiği yolları korumak üzere görevlendirdiği bazı köylüler, bundan aldıkları cesaretle gayrimüslim halka zulmeden soygunculara dönüştü.⁴¹³

Pandevski’ye göre silahlı GMEDÖ güçlerine bağlı gönüllülerin ve diğer silahlı Hristiyan grupların amacı, zulme uğrayan halka destek olmak ve onları korumaktı. Devrimci hareketin önündeki en büyük engel, bu devlet destekli kişilerdi. Bunların etkisiz hale getirilmesi ve ayaklanmanın Makedon köylüler arasında yayılması amaçlanıyordu. GMEDÖ’nün kısa süredeki başarısı ve otoritesi, Hristiyanlar arasında özgüven ve mücadele azmine sebep olurken, Türk hükümetini ise kaygı ve endişeye sevk ediyordu. Buna örnek olarak halk kahramanı Görçe Petrov; “Türk hükümetinin ne yapacağını şaşırılmış bir durumda çaresiz kaldığını” ifade etmektedir. Aynı şekilde konsolosluk ve bazı arşiv belgelerine dayandırılarak verilen bilgilere göre; çiftlik sahiplerinin

⁴¹² Христо Настев, *Илинден*, 8/9 (Октомври 1937), (Hristo Nastev, *İlinden*, 8/9, (Oktomvri), 14.

⁴¹³ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Скопје: Култура, 1974), (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvizenye (1893-1903)*, (Skopye: Kultura), 126.

endişeli oldukları, korkudan yerleşim bölgelerinden ayrılmak istedikleri kaydedilmiştir. Bununla birlikte Türk tüccarların boykot edildiği, halkın ise umutsuzluğa kapıldığı aktarılmaktadır.⁴¹⁴ GMEDÖ’de yönetici olduğu anlaşılan Anton Keçkarov ise; “Örgüt mensuplarının çiftlik sahiplerini kontrol altına aldıkları, reyanın köleliğinin ve angaryanın sonlandığını” belirtmektedir. Daha da ileriye giderek, 1902-1903 yıllarında köylerdeki bazı çiftlik sahibi Türklerin, GMEDÖ gruplarının himayesi altına girdiklerini bildirmektedir.⁴¹⁵

Pandevski’nin anlattıklarına göre; örgütün amacı hiç kimsenin dinine, diline, bağlı olduğu kiliseye bakılmaksızın, zorbalara, casuslara ve hainlere milleti ezdirmemek ve bunları yapanları da cezalandırmaktı. Bu fiilleri işleyenler genel olarak örgüt tarafından ölümlerle cezalandırılıyordu. Bu defalarca ilan edilmişti ve herkesin malumuydu. Barış ve sükûnet içinde yaşayan Türkler korunurdu ve şüpheli görülen hiçbir Türk sorgulanmadan ölüm cezasına çarptırılmazdı. Belirsizliğin ön planda olduğu bir dönemde örgütün faaliyetleri, her milletten insanın takdirini toplamış ve bundan dolayı örgüte bütün milletlerden katılım sağlanmıştır.⁴¹⁶ Burada örgütün haklı sebepleri olduğu anlatılmaya çalışılmış, meşru bir zemin hazırlanmaya gayret gösterilmiştir. Bundan dolayı Slaveyko Arsov hatıralarında, devletin halkı koruyamadığını ve Türklerin örgüte teslim olduğunu şu ifadelerle anlatmakta: “Son zamanlarda işlerin kötüye gittiğini fark eden Türkler, birbirlerine Hristiyanlara karşı saygılı davranmalarını öğütüyorlardı. Çünkü köylerde komitacı grupların olduğunu ve bunların köylerden destek aldığını ve köylüleri yönlendirdiklerini anladılar.”⁴¹⁷

⁴¹⁴ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Скопје: Култура, 1974), (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvizenye (1893-1903)*), 127.

⁴¹⁵ Антон Кеќкаров, “Из Спомените Ми По Револуционерното Движение В Охридско”, *Иллюстрация Илinden*, 3/10 (Декември 1930), (Anton Ketskarov, “İz Spomenite mi po Revolutsionnoto Dvizenie v Ohridsko”, *İyustratsiya İlinden* 3/10 (Sofiya: Dekemvri), 1-3.

⁴¹⁶ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvizenye (1893-1903)*), 129.

⁴¹⁷ Славейко Арсов, *Въстаничкото Движење В Југозападна Македонија (до 1904 година) Материјали За Историјата На Македонското Ослободително Движение, Книга I*, (Софија: Македонскиятъ Наученъ Институтъ, 1925), (Slaveyko Arsov, *Vstaničeskoto Dvizenye v Yugozapadna Makedoniya (do 1904 Godina)*, *Materiyali za İstoriyata na Makedonskoto Osloboditelno Dvizenie*, Книга I, (Sofiya: Makedonskiyat Naučen İstitut), 45.

Verilen bilgilerde Türklerin bazılarının, mevcut hükümetten memnun olmadığından dolayı örgüte sempati duyduğunu, maddi manevi destek verdiğini, hatta GMEDÖ'ya üye olduğundan bahsedilmektedir.⁴¹⁸ “1902 yılında Manastır Bölgesinde, yakında büyük ayaklanma ve çatışmaların yaşanacağını duyumunu alan Türkler, hükümetin kendilerini koruyamayacağını düşünerek her biri güvenli liman olarak bir komita grubunun himayesine girmeye başladı” denmektedir.⁴¹⁹

B. Türklerin GMEDÖ ile İlişkisi

Makedon tarih yazımında, Gizli Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü (GMEDÖ) kurulduktan sonra Makedonların yanında bazı Türklerin de devlete güvenmedikleri ve kendilerini güvende hissetmediklerinden dolayı örgüte sempati duyduğu ve destekledikleri yer almaktadır.⁴²⁰ Bir görgü tanığından aktarılan malumatlarda; 1902 yılında Manastırın Mogila köyünde Şevki adında bir Türkün örgüt tarafından öldürülmesi, Türkler arasında korku ve paniğe sebep olmuştu. Bu olaydan sonra örgütün otoritesi artmış, Türklerin de buna karşı koymak yerine “aferin, o ölümü hak etti” diyerek örgütü destekledikleri aktarılmaktadır.⁴²¹ Başka bir yerde de, Apostol Petkov adındaki bir örgüt yöneticisi; aynı yıl birkaç Türkün örgüte üye ve işbirlikçi olduklarını aktarmıştır. 1902 yılında Kriva köyüdeyken, Osmanlı birliklerinin köye doğru ilerlediğini, bahsi geçen Türk ortakların haber verdiğini ve onu ölümden kurtardığını bildirmektedir. Örgüte, Gevgeli Köyü Maçukovo'dan katılan Türkler de olmuştur. Hacı Mustafa Efendi ile Abdul Selami, Apostol'a yardım edenler arasındaydı.⁴²² Pandevski'nin aktardığı bilgilerde, Resne'nin Elha köyünden yine Şevki adındaki bir Türk, İlinden Ayaklanması boyunca

⁴¹⁸ Христо Андонов Полјански, *Гоце Делчев во Спомените*, (Скопје: Култура, 1971), (Hristo Andonov Polyanski, *Gotse Delçev vo Spomenite*, (Skopje: Kultura), 113-114.

⁴¹⁹ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanje vo Makedonskoto Osloboditelno Dvizenje (1893-1903)*, 129-130.

⁴²⁰ Geniş bilgi için bk. Тодор Симовски, “За Учеството на Малцинствата во Илинденското Востание”, *Илинденски Зборник 1903-1953*, (Скопје: ИНИ, 1953), (Todor Simovski, “Za Učestvo na Maltsinstvata vo İlindenskoto Vostanie”, *İlindenski Zbornik 1903-1953*, (Skopje: İNİ), 189-220.

⁴²¹ Икохом Тома Николов, “Как Се Дойде До Илинденското Востание (Спомени)”, *Илюстрација Илinden*, Книга 9, (Декември 1936), (İkohom Toma Nikolov, “Kak se dojde do İlindenskoto Vstanie (Spomeni)”, *İlyustratsiya İlinden*, Книга 9, (Dekemvri), 5.

⁴²² Владо Картов, *Гевгелија до Балканските Војни*, (Скопје: Собраније на Општина Гевгелија, 1966), (Vlado Kartov, *Gevgeliya do Balkanskite Voyni*, (Skopje: Sobraniye na Opština Gevgeliya), 161.

isyancılar arasında yer almıştır. Onun evi de Makedonların evleriyle birlikte Osmanlı birlikleri tarafından ateşe verilmiştir. Ayaklanma bastırılınca Şevki, hain olarak ilan edilerek Osmanlı makamlarınca mahkûm edildi, ardından Küçük Asya'ya sürgün edildi ve burada vefat etti. Ohri'de örgüt mensuplarına her alanda hatta silah tedarikinde yardımcı olanlar vardı. Aynı şekilde Hruşišta (Kostur) köyünden Mustafa ve Kemal Beyler de örgüt üyeleri arasındaydı, Pavel Şatev onlarla cezaevinde tanıştı. Daha sonra affedilen bu kişiler, özellikle beslenme ve benzeri konularda örgüte yardımcı olan, genel olarak Türklere oluşan bir çete kurdular. Köprülü'de örgüt bir Türk üyesini, Türklere ilişkilerde yardımcı olması ve iletişim kurması için görevlendirdi. Gizli görev yapan bu üye istihbaratla ilgili konularda önemli işler başardı. Bunun gibi Türk üyeler Makedonya'nın her bölgesinde mevcuttu, bunların bazıları Osmanlı askeriyle çatışırken hayatını kaybetti.⁴²³

Pandevski'ye göre örgüt kesin olarak Türk halkı ve Osmanlı hükümetini ayrı tutuyordu. Onlar için Türk nüfusunun diğer milletlerden bir farkı yoktu. Buna rağmen Türk nüfusunun çoğunluğunu oluşturan emekçi yani çalışan nüfusun, gelişmemiş sosyal hayat tarzı, onların kendi çıkarlarını, Türk Devleti'nin beylik-bürokratik (беговско-бирокупатскиот) sınıfından ayrı tutmasına müsaade etmedi. Kendilerinin geleceğini Makedonya'nın bağımsızlığında görmedi, Osmanlı Devleti'nde körü körüne bağlı kaldılar. Türk nüfusu; köylüler, zanaatkârlar ve diğer fertleriyle birlikte kendi toplumsal ve siyasi hareketini ortaya koyamadı. Kendilerini Sultanın, yerli beylerin ve İslami maneviyat önderlerinin yönetmesine izin verdiler. Bundan dolayı Türk

⁴²³ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Osloboditelno Dvijenje (1893-1903)*, 132; Манол Пандевски, *Македонското Ослободително Дело во XIX и XX Век*, (Скопје: Мисла, 1987), (Manol Pandevski, *Makedonskoto Osloboditelno Delo vo XIX i XX Vek*, (Skopje: Mislа), 332. Türklerin ayaklanmacılarla ilişkisi hakkında geniş bilgi için bk. Манол Пандевски, “Вооружување на Македонските Революционери и Востаници во Периодот до Илинденското Востание (1893-1903)”, *Гласник на ИНИ*, 7/2 (Скопје: ИНИ, 1964), (Manol Pandevski, “Vooruzuvanye na Makedonskite Revolutsioneri i Vostanitsi vo Periodot do İlindenskoto Vostanie (1893-1903)”, *Glasnik na İNİ*, 7/2 (Skopje: İNİ, 79-114; Гургина Петровиќ, “Оружарската Дејност во Македонија во Предилинденскиот и во Илинденскиот Период”, *Зборник на Илинден 1903*, (Скопје: 1970), (Gurgina Petrovik, “Oruzarskata Deynost vo Makedoniya vo Predilindenskiot i vo İlindenskiot Period”, *Zbornik na İlinden 1903*, (Skopje), 209-227.

nüfusunun bir kısmı hariç geneli bu çizgide kaldı ve Makedon bağımsızlık hareketinin destekçisi olmadı.⁴²⁴

C. Miss Stone Olayı

Devrimci örgütünün özellikle kurulduğu yıllarda faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için ekonomik anlamda destek bulamaması yöneticilerin ciddi anlamda sıkıntı yaşamasına sebep oldu. Bilhassa silah temini için ihtiyaç duyulan maddi güce ulaşmanın yollarını arıyorlardı. Gotse Delçev, göz önünde bulunan zengin ve tanınmış simaları kaçırmayı teklif etti. Rehin alınanlar fidye karşılığında serbest bırakılacaktı. Bu niyetle 21 Ağustos 1901'de Yane Sandanski, Hristo Çernopeeve ve Krste Asenov Osmanlı üniforması giyerek, Manastır-Yukarı Cuma yolunda Amerikalı misyoner Miss Stone ve arkadaşı Tsilka'yı kaçırdı. Şüphesiz ki bu ismin kaçırılması Avrupa'da gündemin ilk sıralarına yerleşmişti. Bu olaydan sonra dünya basınında, özellikle de Avrupa basınıının yegâne konusu Makedonya ve komitacılardan ibaretti ve bunu dünyaya duyurmaya çalıştılar.

Olayı gerçekleştiren Sandanski, soğuk kış günlerinde Osmanlı askeri tarafından yakalanmamak için rehinelerle birlikte sürekli yer değiştirmek zorundaydı. Bunu ancak bölgedeki köylülerden alacağı destekle başarabilirdi. Aynı zamanda rehinelerin fidye karşılığı kurtarılması için pazarlıklar da sürüyordu. İlk başta komitacılar fidye olarak 25.000 lira talep ettiler ancak 14.000 liraya uzlaşma sağlandı. Paraları Sandanskiye bizzat Protestan misyoneri BANSKO köyünde teslim etti. 1902 Ocak sonu rehineler Strumitsa bölgesinde kurtarıldı. Stone ve arkadaşının kurtarılmasıyla olayın Bulgar hükümetiyle bağlantısının olmadığı anlaşıldı. Buna rağmen Amerikan hükümeti İstanbul'a nota vermesi gerekirken Sofya'ya nota verdi. Fidye olarak gelen parayı Delçev ve arkadaşları genel olarak örgütün silah ihtiyacını karşılamak için kullandılar, bir kısmını da örgütün propagandasını yapmak için harcadılar.⁴²⁵

⁴²⁴ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Osloboditelno Dvijenje (1893-1903)*), 150.

⁴²⁵ Крсте Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Скопје: ИНИ, 2003), (Krste Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*, (Skopje: İNİ), 3/236-239. Miss Stone'nin kaçırılmasından kısaca bahseden

D. Selanik Suikastleri⁴²⁶

Makedonya coğrafyasındaki ayrılıkçıların, İlinden ayaklanmasından önceki en kanlı ve en etkili faaliyetlerinden birisi hiç şüphesiz ki 1903 yılında Osmanlı Bankası'nı hedef aldıkları, Makedon tarih yazımında Selanik Süikastleri olarak geçen bir dizi bombalama eylemleridir. Tamamına yakını Köprülü'lü (Велес) lise mezunu idealist genç grubu, bu uğurda kurmuş oldukları Gemiciler (Гемичии)⁴²⁷ adlı suikast timiyle, 1901 yılında Edirne'de idam edilen Slave Mercanov ve Yordan Pop Yordanov'un intikamını almaya ve fikirlerini hayata geçirmeye karar verdiler. Hedefleri, bir plan dâhilinde yapacakları bombalı eylemlerle bağımsız bir Makedonya için büyük devletlerin dikkatini çekmekti. Bunun için en uygun hedeflerden biri Selanik'teki Avrupa (İngiltere ve Fransa) sermayeli Osmanlı Bankası'ydı. Hatta oluşumun hedefi sadece Selanik değil, bunun dışında İstanbul, Edirne ve Manastır gibi devletin önemli kentlerinde bombalı saldırılar düzenlemektir. Bu uğurda grubun ilk üyelerinden Slave Mercanov, Petar Mancukov ve Petar Sokolov adlı gönüllüler İstanbul'a taşındılar. Burada, Sultanı öldürmenin planını yaptılar fakat bunun imkânsız olduğunu görünce İstanbul'daki Osmanlı Bankası'na bombalı saldırının hazırlıklarına başladılar ancak bunda da başarısız olunca Selanik'e odaklandılar. Bundan sonra tek amaç Selanik'teki Osmanlı Bankası'nı havaya uçurmaktı.⁴²⁸ Selanik'teki Osmanlı Bankası, yoğun ticaretin döndüğü Frank

Tan, Stone'nin 16.000 Sterlin fidye karşılığında serbest bırakıldığını aktarmaktadır. Ayrıca Bitovski, Stone'nin Yane Sandanski, Hristo Çernopeev ve Krste Asenov adlı eşkıyalar tarafından kaçırıldığını bildirirken Hakan Tan, Amerikalı misyonerin Yane Sandanski ve Boris Sarafov isimli komitacılar tarafından kaçırıldığını bildirmektedir. Hakan Tan, "Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış" *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi* 15/1 (Haziran 2013), 53; Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/236-239.

⁴²⁶ Bu olay Türkçe kaynaklarda; Selanik saldırıları, Selanik vakaları veya Selanik olayları şeklinde geçmektedir. Burada, Makedonca kaynaklarda "Солунски Агенати" yani Selanik Suikastleri şeklinde geçtiğinden dolayı tarafımda bu ifadenin kullanılması tercih edildi.

⁴²⁷ Gemiciler grubunun kurulması, siyasi ve fikir olarak Rus ve Ermeni düşünürlerden etkilenecek ortaya çıkmış bir oluşumdur. Bu grup özellikle İstanbul ve Selanik'teki Osmanlı Bankalarına eylem düzenlemek üzere 1899 yılının sonlarında kurulmuştur. Grubun tamamı 18-22 yaş aralığındaki gençlerden oluşmaktadır. Gemiciler GMEDÖ'dan ayrı bir grup olmasına rağmen, Makedonya'nın bağımsızlığı için mücadele etmesinden dolayı örgütten bazı yöneticilerle görüşür hatta maddi destek alırdı. Gemiciler ile ilgili geniş bilgi için bk. Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/266-268; Пандевски, *Македонското Ослободително Дело во XIX и XX Век*, (Pandevski, *Makedonskoto Osloboditelno Delo vo XIX i XX Vek*), 79-82.

⁴²⁸ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/266; Шатев, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*), 1/270-272.

Sokağı'nda bulunuyordu. 1900 yılında bankanın karşısında bir bakkal dükkânı kiralayan suikastçı tim, bakkalın bodrumundan tünel kazarak bankaya ulaşmayı ve burada dinamit patlatarak bankayı havaya uçurmayı amaçlıyordu. Tünel kazma işi aynı yıl başladı ve iki yıl kadar sürdü. Kazıdan çıkan topraklar, bakkaldan alınan ürün süsü verilerek kâğıt poşetlerde dışarıya çıkarılıyordu. 1903 yılının başında, Osmanlı kolluk kuvvetleri durumu fark etmeden tünel kazma işi tamamlandı. Selanik'te bir dizi saldırı planı yapılmıştı, bu saldırılardaki ana hedef Avrupa ülkelerini maddi ve manevi anlamda etkilemek ve dikkatlerini bölgeye çekmekti.⁴²⁹ Saldırıları, 28 Nisan 1903 günü bir Fransız şirketi olan Mesajer Maritim'e ait Gvadalkivir adlı yolcu vapurunun motor bölümüne yerleştirilen patlayıcının infilak etmesiyle başladı. Henüz limandan ayrılmamış olan vapur yandı, bütün yolcular ve bagaj kurtarıldı. Bu saldırıyı gerçekleştiren kişi gemiye yolcu olarak binen "Bulgaristanlı Makedon" Kratova doğumlu Gorgi Manasov (Pavel Şatev) idi.⁴³⁰ Şatev meydana gelen patlamada bütün yolcuların sağ olarak kurtarıldığını bildirirse de Uzer'in aktardığına göre burada birçok can kaybı yaşanmıştır.⁴³¹ Saldırgan, bir gün sonra Köprülü-Üsküp treninde yakalandı ve özel olarak kurulan askerî mahkemede yargılanarak idam edilmesine karar verildi ancak Sultan Abdülhamit bu cezanın uygulanmasına engel oldu.⁴³² Ardından Libya'nın Fizan bölgesindeki Murzuk kasabasına sürgün edildi. 1908 yılında, Gençtürkler devriminden sonra çıkan genel afla geri döndü. Aynı günün akşamı, Dimitar Meçev yönetimindeki üç kişi, İstanbul-Selanik hattında sefer yapan yolcu trenini bombalama girişiminde bulundu ancak operasyon başarısız oldu, trenin sadece lokomotifine hafif zarar verildi ve bazı vagonların camları kırıldı. Ertesi günü, 29 Nisan'da güneşin batmasıyla operasyonlara devam edilecekti. Şehrin

⁴²⁹ Шатеv, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*, 1/270-272; Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, 155; İstanbul'daki Osmanlı Bankasına yapılan saldırı planıyla ilgili geniş bilgi için bk. Павел Шатеv, *Македонија Под Ропство*, (Скопје: Македоника, 2013), (Pavel Şatev, *Makedoniya Pod Ropstvo*, (Skopje: Makedonika), 7/59-152.

⁴³⁰ Шатеv, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*, 1/270-272; Пандевски, *Македонското Ослободително Дело во XIX и XX Век*, (Pandevski, *Makedonskoto Osloboditelno Delo vo XIX i XX Vek*), 84.

⁴³¹ Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, 155.

⁴³² Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, 155; Шатеv, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*, 1/270-272.

batı tarafında bulunan elektrik santraline ve şehrin su şebekesine saldırı gerçekleştirildi. Böylece şehir karanlıkta kaldı, bu bir işaretti. Ardından asıl hedef olan Osmanlı Bankası havaya uçuruldu. Patlamanın şiddetiyle; aralarında Alman oteli Kolombo'nun da bulunduğu civardaki birçok yapı zarar gördü.⁴³³ Zamanında bilgilendirilen banka müdürü, ailesiyle birlikte yara almadan kurtulmayı başardı. Gecenin karanlığından istifade eden genç "Bulgarlar" buldukları evlerin pencerelerinden rastgele bombalar savurmaya başladılar, bu hengâmede birçok sivil vatandaş zarar gördü.⁴³⁴ Suikastçiler ellerinde kalan son iki bombayı da 1 Mayıs günü patlattılar ve böylece eylemler sonra erdi.⁴³⁵ Bu olayın ardından, Osmanlı kolluk kuvvetleri tarafından birçok "Bulgar" tutuklandı, dövüldü ve hapse atıldı. Fransa Konsolosu Luy Steer'in beyanına göre, olayda birkaç yabancı uyruklu vatandaş öldü veya yaralandı ama hiçbir Fransız vatandaşı zarar görmedi.⁴³⁶ Selanik'teki çatışmalarda Gemicilerden; Yordan Pop Yordanov, Kosta Kirkov, Dimitar Meçev, Vladimir Pingov, İliya Trçkov ve Tsvetko Traykov öldürüldü. Geriye kalanlardan; Pavel Şatev, Georgi Bogdanov, Milan Arsov ve Marko Boşnakov ise idam cezasına çarptırıldı. Ardından cezaları sürgün olarak değiştirilerek Libya'ya sürgüne gönderildiler. 1908 yılında çıkan afla Pavel Şatev ve Georgi Bogdanov geri dönmüş, diğerleri ise orada vefat etmiştir.⁴³⁷

Pandevski'ye göre Selanik suikastleri, bölgede mevcut durumu daha da sıkıntılı hale getirmiştir. Bu durum, Türk tarafında buhrana sebep oldu. Selanik'te bu gergin zamanlarda çoğu Makedonlardan oluşan 300 den fazla suçsuz insan Türkler tarafından öldürüldü. Selanik Valisi Fehmi Paşa, kontrolü ele almasaydı iç savaş çıkabilir, vefat sayısı çok daha fazla olabilirdi.⁴³⁸ Selanik

⁴³³ Шатеv, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*, 1/270-272; Пандевски, *Македонското Ослободително Дело во XIX и XX Век*, (Pandevski, *Makedonskoto Osloboditelno Delo vo XIX i XX Vek*), 84.

⁴³⁴ Шатеv, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*, 1/270-272.

⁴³⁵ Пандевски, *Македонското Ослободително Дело во XIX и XX Век*, (Pandevski, *Makedonskoto Osloboditelno Delo vo XIX i XX Vek*), 85-86.

⁴³⁶ Шатеv, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*, 1/270-272.

⁴³⁷ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/269.

⁴³⁸ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenje (1893-1903)*, 152-153; Шатеv, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*, 1/272.

Suikastleri'nden bir hafta sonra, organize olan "Radikal Müslümanlar" Manastır Çarşısı'nda dükkânlara ve masum halka saldırıp insanları vahşice öldürmeye başladı. Burada 14 Hristiyan öldürüldü, onlarcası da yaralandı. Manastır katliamları ülkede bulunan dış temsilcilerin baskısıyla Osmanlı Hükümeti tarafından yatıştırıldı.⁴³⁹

Yine Pandevski'nin aktardıklarına göre selanik suikastlerinden sonra isyancı kabul edilen köylerin, hiç kimse ayırt edilmeden toplu halde ateşe verilmesi, Manastır, Selanik ve benzeri büyük yerleşim yerlerindeki insanların katledilmesi, Osmanlı-Türk Devleti'nin hâlet-i rûhiyesini yansıtan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bu olaylar, aynı zamanda İlinden Ayaklanması'na zemin hazırladı ve halkın toplu olarak isyanlara katılmaya karar vermesine neden oldu.⁴⁴⁰ Selanik suikastlerinden sonra Türk hükümeti, Makedonların üzerindeki devlet terörünü artırdı. Çetelerin ortaya çıkarılması ve silahların teslimi için köylere yapılan baskınlar gündelik rutin haline geldi. Birçok köyde baskınlar düzenleniyor günahsız insanlar öldürülüyordu. En büyük trajedilerden biri Kostur Köyü Smrdeş'te yaşandı. 21-22 Mayıs 1903 günü köye Türkler tarafından baskın düzenlendi ve köyün neredeyse tamamı yok edildi. İlk önce köy yağmalandı, ardından da 300 hanelik köyün 240 hanesi ateşe verildi. 85 sivil vatandaş öldürüldü, 50 kişi de yaralandı. Öldürülenlerin çoğu namusunu korumaya çalışan genç kızlardan oluşuyordu. Bu dönem birçok devrimci lider öldürüldü. Bunlardan birisi de Makedon halk kahramanı Gotse Delçev idi. 4 Mayıs 1903 günü seher vakti Delçev'in bulunduğu Banitsa Köyü'nün, Türk ve "başıbozuklar" tarafından sarılmasıyla ateşli bir hesaplaşma başladı. Gün boyu süren çatışmada Delçev öldürüldü. Delçev ile birlikte voyvoda Dimitar Guştanov ve birçok savaşçı hayatını kaybetti.

⁴³⁹ Manastır'da yaşananlarla ilgili geniş bilgi için bk. Димитар Димески, "Гурговденскиот Масакр во Битола, 1903 Година", *Историја*, 7/2 (Скопје: Здружение на Историчарите на Република Македонија, 1971). (Dimitar Dimeski, "Gurgovdenskiot Masakr vo Bitola, 1903 Godina", *İstoriya 7/2* (Skopje: Zdruzenie na İstoriçarite na Republika Makedoniya); Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenje (1893-1903)*, 152-153.

⁴⁴⁰ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenje (1893-1903)*; 152-153; Иван Катарциев, *Македонија Сто Години по Илинденското Востание*, (Скопје: Култура, 2003), (İvan Katarciiev, *Makedoniya Sto Godini po İlindenskoto Vostanie*, (Skopje: Kultura), 103.

Delçev'in öldürülmesi, Makedon halkının moralini bozdu. Aynı gün Banitsa'da 124 ev ateşe verildi, 18 sivil öldürüldü, yüzlercesi de tutuklandı. Ordunun başında bulunan Mayor Huseyin Tevfikov, Delçev'in, Sofya'daki okuldan sınıf arkadaşıydı. Delçev'in öldürülmesinden sonra kendisi görevde yükseltilemeyle ödüllendirildi.⁴⁴¹ Selanik suikastlerinden sonra Türk hükümeti geniş bir ayaklanmanın başlayacağını tahmin etmeye başladı. Selanik'te tutuklanmalar ve çetecilerle çatışmalar arttı, hükümet Makedonlar üzerinde baskıyı artırdı.⁴⁴²

Makedon tarihçileri tarafından, Selanik suikastlerinden sonra Osmanlı Devleti'nin, ülkedeki asayişini sağlama ve gayrimüslim vatandaşları koruma adına ciddi bir önlem almadığına işaret edilmiş olsa da, genel olarak batılı kaynakları kullanarak hazırladığı çalışmasında Adanır, Osmanlı arşiv belgeleri ve Yunan kaynaklarına başvurarak hazırlanmış olduğu makalede Şenişik; devletin bu olaydan sonra Müslümanların şiddet içeren tepkilerini önleme çabası içine girdiğini ve bu konuda büyük çaba gösterdiğini ve bölgede kısa sürede sükûnetin sağlandığını belirtmektedir.⁴⁴³

E. İlinden Ayaklanması

1. Smilevo Kongresi (Hazırlık Süreci)

GMEDÖ mensuplarınca Ocak 1903'te yapılan Selanik Kongresi'nde alınan kararlara göre; Makedonya'da, Osmanlı Devleti'ne karşı planlanan geniş çaplı ayaklanmanın zamanına ve şekline, bölgede düzenlenecek olan kongrelerden çıkacak karara göre hareket edilecekti.⁴⁴⁴ Bu amaçla 2-7 Mayıs 1903'te Manastır ayaklanma Bölgesi'nde bulunan Smilevo Köyü'nde kongre yapıldı.⁴⁴⁵

⁴⁴¹ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/270-271.

⁴⁴² Шатев, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*), 1/272.

⁴⁴³ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 186; Pınar Şenişik, "Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları", 298-299.

⁴⁴⁴ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/289.

⁴⁴⁵ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenye (1893-1903)*), 153; İlinden Ayaklanmasının dünyadaki yansımalarıyla ilgili bk. Михајло Апостолски vd., *Илinden 1903*, (Скопје: ИНИ, 1970), (Mihaylo Apostolski vd., *İlinden 1903*, (Skopje: İNİ,), 287-319.

Toplantı, 2 Mayıs⁴⁴⁶ 1903'te on yedi kişiyle başladı. Çevrede bulunan delegeler Smilevo'ya ulaştıkça sayı artıyordu ve sonunda kongreye 32 delege katıldı. Bunlar arasında; Dame Gruev, Petar Atsev, Nikola Karev, Yordan Piperkata, Hristo Uzunov, Deyan Dimitrov, Gorgi Sugarev, Nikola P. Rusinski, Vasil Çakalarov, Pando Klaşev ve Slaveyko Arsov bulunuyordu. Ayrıca müfreze denetçisi Boris Safarov, askerî işler Delegesi Subay Dimitar Deçev de toplantıda hazır bulundu. Toplantının ilk oturumunda, Dame Gruev, katılımcılar tarafından kongre başkanı olarak seçildi. G. Pop Hristov ve P. Tsvetkov'un ise sekreter ve yazman olarak seçildiği kongrenin devamında hararetli tartışmalar yaşandı. Hazırlıkların yetersiz olduğunu düşünen ve ayaklanmanın zamanını doğru bulmayan N. P. Rusinski, N. Karev, G. Sugarev ve P. Acev'den oluşan dördü delege grubu ciddi itirazlarda bulundu. Bunların dışında daha önce düzenlenen Selanik Kongresindeki tutumundan dolayı A. Lozançev ciddi eleştirilere maruz kaldı.⁴⁴⁷ Burada toplananların ayaklanma başlatarak ulaşmak istedikleri amaçlar net olarak ortaya kondu. Buna göre; süre olarak çatışmaların daha geniş zamana ve bölgelere yayılması, mümkün olduğunca ayaklanmaya daha çok vatandaşın dâhil olması sağlanarak, bunun bir "Avrupa Savaşına" dönüşmesi, büyük devletlerin dikkatini çekmesi, böylece Avrupa devletlerinin olaylara müdahil olmasını sağlayarak Makedonya'nın özerkliğini kazanması yönündeydi.⁴⁴⁸ Bu tarihi gelişmelerin sonucunda kısmen de olsa bunların gerçekleşmiş olduğunu ve Makedonların amacına ulaştığını söyleyebiliriz.

Birinci oturumda Dame Gruev söz alarak "Türkiye'nin" iç ve dış dünyadaki vaziyetini katılımcılara detaylı olarak anlatmaya çalıştı. Ardından bölgelere göre ayaklanma hazırlıkları hakkındaki raporun okunmasıyla tartışma daha da şiddetlendi. Raporda, bazı bölgelerin hazırlığının tamamen yetersiz olduğunu,

⁴⁴⁶ Katarçiev bu tarihi 22-27 Nisan 1903 olarak vermektedir. Geniş bilgi için bk. Катарџиев, *Македонија Сто Години по Илинденското Востание*, (Katarçiev, *Makedoniya Sto Godini po İlindesnkoto Vostanie*), 103.

⁴⁴⁷ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/289.

⁴⁴⁸ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenje (1893-1903)*), 153; İlinden Ayaklanmasının dünyadaki yansımalarıyla ilgili bk. Апостолски vd., *Илинден 1903*. (Apostolski, *İlinden*).

bazı bölgelerin de kısmen silah ve cephane sağladığını bildirmekteydi. Ayaklanmacıların ellerindeki silahların, bölgelere dengesiz bir şekilde dağıtılan 8-9 bin tüfekten ibaret olduğunun bilgisi verildi. Ayaklanma kararının ertelenmesini isteyenler, gerekçe olarak Selanik suikastlerinden sonra Osmanlı Devleti'nin misliyle karşılık vermesini ve ayaklanmalara katılmak için dışarıdan gelen Makedonların duruma yabancı olmasını gösterdiler. Bütün bunlara rağmen ayaklanmanın başlaması gerektiğini savunanların sayısı daha fazlaydı ve genel kanaat, ivedilikle fiiliyata geçilmesi yönündeydi. Dame Gruev, Kongrede karar alma ve alınan kararların uygulanması konusunda, hem Manastır bölgesi ileri gelenlerinden hem örgütün Merkezi Komite (MK) temsilcisi hem de kongre başkanı olmasından dolayı otoritesini kullanarak etkili oldu. Şiddetli tartışmalar devam ederken, araya girerek; “Bre insanlar, ayaklanmanın yapılıp yapılmayacağı sorusu üzerinde konuşarak zamanınızı boşa harcamayın, o karara bağlandı. Şimdi ayaklanmayla ilgili konuşun, günü ve zamanı hakkında değil!” diyerek uyarıda bulundu. Onun müdahalesiyle tereddüt edenler tartışmayı bırakarak harekete geçmeye başladı. GMEDÖ'ya mensup Makedon direnişçilerin Smilevo Kongresi'nde görüşmek üzere toplandıkları konular şöyle sıralanmaktadır:

1. Ayaklanmanın askerî ve siyasi organlarının oluşturulması,
2. Birimlerin görev ve sorumluluklarının belirlenmesi,
3. Yönetici kadrosunun oluşturulması,
4. Ayaklanma için gerekli malzeme teminatı ve askerî teşkilatın oluşturulması,
5. Ayaklanmaya karışmayan halkın korunması ve kollanması,
6. Ayaklanma ilan edildikten sonra isyancıların operasyonel eylemlerini yürütme biçimi.⁴⁴⁹

⁴⁴⁹ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/289-291.

Kongrede, Makedonya toprakları 10 bölgeye ayrıldı ve her bölgeden 1 temsilci seçildi. Temsilciler genel olarak bölgedeki en deneyimli yöneticilerden ve kongre üyesi delegelerden oluşuyordu. Görevleri, buldukları bölgedeki halkı isyana hazırlamak ve yönetmektir. Aynı zamanda bölgedeki çetelerin, ayaklanmaya katılan köylülerin ve diğer bütün savaşçı grupların tamamından bölge başkanı sorumluydu.⁴⁵⁰

Manastır bölgesinde ayaklanmanın en yetkin kişileri Dame Gruev, Anastas Lozançev ve Boris Sarafov gibi isimler yer aldığı için bu bölge, merkezî ayaklanma bölgesi olarak seçildi. Onların ölmeleri durumunda yerlerine; L. Pol Trajkov, P. Acev ve G. Pol Hristov'un geçmesi kararlaştırıldı. Ayrıca önemli ayaklanmacılardan Gorçe Petrov ve arkadaşlarının da gelerek bu bölgeye katılması bekleniyordu. Manastır bölgesi, kongreden almış olduğu hak ve yetkilerden yola çıkarak, yönetimin en yüksek askerî ve siyasi organı ilan edildi. Bu ayaklanmalar konusunda tam yetkilendirme anlamına geliyordu. Aynı zamanda burasının temsil görevi vardı. Bu yetkilerden bazıları; arabuluculuk etme, yabancı devlet yetkilileri ve düşman temsilcileriyle görüşme, merkezi komite ile iletişim kurmaktır. Manastır bölgesine ayaklanmaların zamanını belirleme yetkisi de verilmişti. Kongrede, ayaklanmacıların silahlanmalarını tamamlamaları, yazın biçilen hasadın dağlardaki sığınaklara taşınması, örgüte yeni katılan sözde asker ile köylülerin askerî eğitime tabi tutulması için ayaklanmaların Temmuz'dan önce başlamaması gerektiği karara bağlanmıştı. Merkez bölgenin kongreden aldığı geniş yetkiler, onu sadece Makedonya'nın en yüksek askerî organı değil, aynı zamanda en yüksek siyasî organı haline de getirdi. Ayrıca toplantının sonunda, gündem maddelerinin hepsini sistemli bir şekilde kural haline getirecek bir "İsyancı Disiplin Anayasası'nı" oluşturma kararı alındı. Anayasayı, kongre üyelerinin talimatlarına uygun olarak Boris Sarafov ve D. Deçev hazırladı.⁴⁵¹ İsyancı Disiplin Anayasası'na göre; "Tüfek, keser veya herhangi bir silahla devrimci bayrağı altında duran herkes ayaklanmacıdır." Ayaklanmacılar,

⁴⁵⁰ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/289-291.

⁴⁵¹ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/289-292.

milletin çıkarlarını kanının son damlasına kadar korumaya çalışmakla birlikte disiplinli, aynı zamanda cesur davranmak zorundaydı. Savaşanlar, arkadaşlarından birinin tehlikeye düştüğünü gördüğü zaman, canı pahasına da olsa ona yardım etmek mecburiyetindeydi. Aynı zamanda anayasa ceza kanununu da içermekteydi. Cezalar; uyarı ve ölüm cezası olmak üzere ikiye ayrılırdı. Hırsızlık, sarhoşluk, taşkınlık ve tecavüz suçlarını işleyenler ölümle cezalandırılacaktı.⁴⁵²

Kongrede, Osmanlı hükümetine karşı çıkarılacak isyanın yöntemi konusunda da uzlaşma sağlandı. Karar “Partizan Savaşı” şeklinde olması yönündeydi. Ayaklanmacılar, 30-50 kişilik çeteler halinde köy ve kasabalarda düzenli bir şekilde konuşlanacaktı. Köylülerin tamamı ayaklanmaya dâhil edilmeyecek, isyancılar onların arasına sızacaktı. Tabiri caizse isyancılar köylünün arasına katılarak, köylüleri canlı kalkan olarak kullanacaktı. Dağ köyleri, diğer köylere nazaran daha fazla isyancı çıkarmak zorundaydı. İsyana katılanlar daha ziyade dağ köylerinde yuvalanacak, buraları üs olarak kullanacaktı. Ova köyleri ve kasabalardan sadece özel savaşçı birlikler gelecekti. Aktif olarak isyana katılmayan köylüler de çeteler tarafından korunacak, seçilen komisyonlar köylüye yiyecek temin edecekti. Bu stratejik planlamalarla; ana hedeflerden birisi olan ayaklanmaların daha uzun sürmesi ve yönetici kadrolarla birlikte en büyük sosyal destek olan köylülerin korunması amaçlanmaktaydı. Ayaklanmanın uzun sürmesini istemedeki en büyük amaç, yabancı güçlerin (Avrupa devletleri) gelişmelerden etkilenmesi, ayaklanan halka destek olması ve kalıcı bir müdahalede bulunmasıydı. Aynı zamanda kongrede alınan kararlardan birisi de; tarafsız kalan Müslüman köylerinin ayaklanmacılar tarafından rahatsız edilmemesiydi.⁴⁵³

Merkez yönetimin ilk önemli görevi, 27 Mayıs 1903’te; “Türk Devleti” tarafından tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya olan örgüt üyelerinin şehir ve

⁴⁵² Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/289-292.

⁴⁵³ Пандевски, *Македонското Ослободително Дело во XIX и XX Век*, (Pandevski, *Makedonskoto Osloboditelno Delo vo XIX i XX Vek*, 154-155; Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/292.

köyleri terk ederek dağlardaki çetelere sığınmasını emreden genelgeyi yayımlaması oldu.⁴⁵⁴ Örgüt şehirlerle bağlantıyı kesmek istemediği için örgütün yönetim kadrosunda olup tutuklanma tehlikesi bulunmayanları nöbetçi olarak buralarda görevlendirdi. İhtiyaç halinde sadakatini kabul ettiren kadınlar da görev alabiliyordu. Buradaki nöbetçilerin en önemli görevi, ayaklanma öncesi ve ayaklanma boyunca Osmanlı askerinin hareketlerini, devletin aldığı önlemleri ve önemli görülen bütün gelişmeleri gizlice örgüte aktarmaktı. Aynı zamanda yabancı ülke temsilcilikleri (konsolosluklar) ve yabancı muhabirlerin ayaklanmayla ilgili yazdıkları da takip edilmekteydi. Bütün bu bilgi birikimi Manastır'da bulunan Danışma Ofisi'nde toplanıyordu. Devrimcilerin ifadelerine göre ayaklanma, hedefe ulaşmak için bir “amaç değil, araçtı.” Amaca, sadece ayaklanmayla ulaşılamayacağını düşünüyorlar, konsolosluklar gibi legal dış destekçilere de ihtiyaç duyuyorlardı. Bu bağlamda, bölgede bulunan yabancı ülke temsilcileriyle görüşmeler yapılarak, ülkelerinin Osmanlı Devleti'ne karşı radikal kararlar alması hedefleniyordu.⁴⁵⁵

Merkez yönetim başkanı, 27 Mayıs 1903 günü bölge temsilcilerine, geniş kapsamlı bir ayaklanma için hazırlıkların başlatılması talimatını verdi. Bunlar, başta gıda temini ve silah olarak barut, kurşun, kapsül, fişek yapımında kullanılacak makine vb. malzemelerdi. Bu kararlar merkez yönetimi bu tarihte GMEDÖ'nün durumunu pasif durumdan savaşa hazırlık durumuna çevirdi. Ardından Makedonya'daki Türk yerleşim bölgelerinde devrimin hedeflerini anlatan bir bildirge yayımlandı. Mektupta; “Makedonya Merkezî Devrimci Komitesi, hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar için eşit ağırlıkta olan mevcut durumun aksine insancıl bir yapı kurmak için savaşa giriyor. Komite, saygıdeğer Türklere savaşın başladığını ve ayaklanmaya karşı durmamalarını hatta birbirlerine sakın olmayı tavsiye etmelerini rica etmeyi (bildirmeyi) kendisine borç biliyor. Ayaklanmacılar, karşı durmayan sakın Müslüman halka her türlü düşmanca yaklaşımdan kaçınacaktır. Zafer kazandıktan sonra onlar da

⁴⁵⁴ Лубен Лапе, “Нови Документи за Илинденското Востание”, *Илинденски Зборник 1903-1953*, (1953), (Luben Lape, “Novi Dokumenti za İlindesnko Vostanie”, *İlindenski Zbornik 1903-1953*, (1953), 13-15.

⁴⁵⁵ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/293-295.

eşit haklara sahip olacaktır” denmekteydi. Merkez yönetim başkanı aynı günlerde Makedonlara çağrıda bulunan bir mektup da kaleme aldı. Bunda; “Biz zorbalık ve insanlık dışı uygulamalara silah çektik, bağımsızlık ve insanlık adına savaşıyoruz. Dolayısıyla bizim mücadelemiz millet ve soy mücadelesinin üzerindedir. Bundan dolayı Sultan’ın karanlık hükümdarlığından rahatsız olan herkese kardeşim demeliyiz. Bugün bütün Hristiyanlar acı çekiyor, bununla birlikte Türkler de acı çekiyor. Bizim düşmanımız, Türk hükümetiyle birlik olup savunmasız yaşlılara, kadınlara, çocuklara zarar verecek ve bizim karşımıza silahla veya casuslukla çıkacak olan herkeştir.”⁴⁵⁶ Ardından merkez, 18-31 Temmuz 1903 tarihleri arasında “gerilla savaşını” emreden bir genelge yayımladı. Genelge tren istasyonlarının işlevsiz hale gelmesini, telefon-telgraf hatları ve benzeri iletişim kanallarının sabote edilmesini emretmekteydi. Bunun dışında, sakin ve isabetli hareket edilmesini istemekteydi. Amaç çok zayıf vermeden çetelerin dağılmasına engel olmak ve mümkün olduğunca ayaklanmayı zamana yaymaktı. İsyancılar açıkça: “Ayaklanmanın amacı Türkleri yenmek değil, Türklerin bizi yenmesine engel olmaktır” diye tarif ediyordu. Merkezin amacı, Makedonya sorununun Avrupa diplomasinin gündemine gelmesiydi. Bu da eninde sonunda Makedonya’ya özerklik fırsatı verecekti.⁴⁵⁷ Bunun kısmen başarılı olduğunu ve XX. yüzyılın ortalarından itibaren Makedonların hedefine ulaştığını söyleyebiliriz.

Merkez yönetimi kesin olarak ayaklanma gününü belirlemek amacıyla 6 Haziran 1903’te Demirhisar Köyü Babino’da toplandı. Toplantıda, ayaklanmanın Temmuzun ilk günlerinde başlaması önerildi ancak bu toplantıda karar alınamadı. Ardından, 14 Temmuz günü örgütün ileri gelenlerinden Dame Gruev ile B. Sarafov, Buf (Lerin) Köyü yakınlarındaki dağda görüşerek ayaklanmaların 2 Ağustos 1903 gününde başlanmasına karar verdi. Böylece ayaklanma tarihi kesin olarak belirlenmiş oldu. Karar, yazılı olarak Manastır’a, Atse Dorev’e gönderildi, o da Selanik Merkez Komiteye ve Sofya’ya iletilecekti. Aynı şekilde bölgedeki temsilcilere de ayaklanma tarihinin 2 Ağustos 1903

⁴⁵⁶ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/293-295.

⁴⁵⁷ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/295-296.

olduğu bildirildi, bununla birlikte ilan edilene kadar bunun gizli tutulma talimatı da verildi. Ardından 28 Temmuz 1903 günü bölge temsilcilerine, halka duyurulmak üzere; “Uzun zamandır beklenen yüzyıllık düşmanla hesaplaşma gününü” bildiren ilan mektubunu gönderildi. Mektupta şu satırlara yer verilmekteydi; “Kardeşlerim, o gün önderlerinize uyun ve bağımsızlık bayrağı altında birleşin! Kardeşlerim savaşta ısrarcı ve kalıcı olun, bizim kurtuluşumuz sadece ısrarcı ve kalıcı bir savaştır. Bu sadece özerklik mücadelesi değil aynı zamanda akıtılan kanın ve namusu kirlenen kadınların intikamıdır.”⁴⁵⁸ Ardından ayaklanmanın amaçlarını halka anlatan çok sayıda konferans ve toplantı düzenlendi. Bu günlerde Müslümanlara da ayaklanmanın amaçları anlatılarak, tarafsız kalma çağrıları yapıldı. Bu amaçla Ohri temsilciliği Türkçe olarak çok sayıda broşür bastırarak halkın kolayca görmesi için şehrin belirli bölgelerine astırdı. Benzeri uygulamalar Makedonya’nın diğer bölgelerinde de yapıldı. Bununla birlikte Makedonlara da, yazılı olarak şehir ve köylerde olmak üzere ayaklanmanın gayesi anlatılmaya çalışıldı.⁴⁵⁹ En büyük hazırlık, çok önem verilen isyancı bayrakların hazırlanmasında yaşandı. Her bölge kendi bayrağını hazırladı ve bunu kullandı. En yetkili bayrak, merkez yönetim bayrağıydı. İsyancı Disiplin Kanunu her koşulda bayrağın korunmasını emrediyordu. Bayraklar ayaklanmacıları manevi olarak motive ediyor, onlara moral veriyordu. Ayaklanma zamanı yaklaştıkça hazırlıklar daha da ciddi ve heyecanlı bir hal aldı. Pazarlarda hiç görülmeyen kalabalıklar alışveriş yapıyordu, halk tam bir seferberlik hali içindeydi. Un, tuz, ayakkabı ve benzeri gıda malzemeleri çarşıda pazarda tükeniyor, esnaf hiç görülmediği kadar satış yapıyor, ürün yetiştirmekte zorlanıyordu.⁴⁶⁰ Ayaklanma öncesi merkez yönetimin son görevi; Doğu Müdürlüğü’ne, Makedonya ve Edirne bölgesinde “Hristiyan halkın bağımsızlığı adına” bir ayaklanmanın başlayacağını bildirmek oldu. Burada ayaklanmayla birlikte demiryollarına da saldırılar

⁴⁵⁸ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/296-297.

⁴⁵⁹ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/297-298.

⁴⁶⁰ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/298; Benzer bilgilere Korkmaz’ın makalesinde de rastlamak mümkündür. Bk. Korkmaz, “Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İkinden İsyanında Yaşanan Başlıca Olaylar”, 310.

yapılacağını, o yüzden ayaklanma günlerinde masum insanların ölmemesi için doğruya sefer yapılmaması önerilmekteydi. Bu uyarıyı aldıktan sonra müdürlük, Selanik-Manastır arasındaki tren seferlerinde yolculara can güvenliğinin sağlanamayacağı bilgisini verdi.⁴⁶¹ Bitovski'ye göre Osmanlı Devleti'ndeki bu güvenlik zafiyeti Avrupa'da ses getirdi, aynı zamanda Makedonya'da ciddi bir hazırlığın yapıldığının da habercisiydi. Bundan sonra bazı devlet görevlileri şehirleri terk ederek isyancılara katıldı.⁴⁶²

2. Ayaklanma ve Kruşevo Cumhuriyeti'nin Kurulması

Bölgede asayiş bozan 1903 ilkbaharında başlayan olaylardan sonra 2 Ağustos 1903 tarihinde Manastır İç Devrimci Örgütü tarafından Manastır bölgesinde İlinden adında genel bir ayaklanma başlatıldı.⁴⁶³ Osmanlı hükümetine karşı yapılan İlinden Ayaklanması (İliyas Günü),⁴⁶⁴ Makedonlar açısından dönemin en önemli olaylarından birisi olarak kabul edilir ve Makedon tarihçileri tarafından bu dönemi kapsayan tarih kitaplarında anlatılır.⁴⁶⁵ Zira bağımsızlığın ilk adımı ve nişanesi olan İlinden Ayaklanması ve akabinde kurulan Balkanların ilk cumhuriyetlerinden olan, bu coğrafyadaki diğer milletlere de bağımsızlık fikrini aşıl原因an Kruşevo Cumhuriyeti, XX. yüzyılın başında, 1903 yılında kuruldu. Aynı zamanda Selanik suikastları da bu yıla denk gelmişti. Bu yüzden 1903 yılı Makedon milleti ve tarihi açısından ayrı bir anlam ve öneme haizdir.⁴⁶⁶ Mişo Kitanoski'ye göre İlinden Ayaklanması ve Kruşevo

⁴⁶¹ Љубен Лапе, *Извештаи од 1903 Година на Српските Консули Митрополити и Училишни Инспектори во Македонија*, (Скопје: ИНИ, 1954), (Luben Lape, *Извештаи од 1903 Година на Српските Консули Митрополити и Училишни Инспектори во Македонија*, (Skopje: İNİ), 255-256.

⁴⁶² Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/297-298.

⁴⁶³ Gücel, *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*, 273.

⁴⁶⁴ İlinden İsyanı, 2 Ağustos 1903 tarihinde İlyas Peygamber adına kutlanan bir yortu akşamında başladı. Tan, "Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış" 1/55, 63; Korkmaz, "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İlinden İsyanında Yaşanan Başlıca Olaylar", 313.

⁴⁶⁵ Катарциев, *Македонија Сто Години по Илнденското Востание*, (İvan Katarciiev, *Makedoniya Sto Godini po İlndenskoto Vostanie*), 103; Димо Хаџи Димов, *Македонското Прашање*, (Скопје: ШТРК, 2002), (Dimo Hacı Dimov, *Makedonskoto Praşanje*, (Skopje: ŞTRK), 240; Шатев, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*, 1/273; Апостолски vd., *Илinden 1903*, (Apostolski vd., *İlinden 1903*), 188-189.

⁴⁶⁶ Димов, *Македонското Прашање*, (Dimov, *Makedonskoto Praşanje*), 273.

Cumhuriyeti, dünyaya “kölelerin” ve “mağdurların” da bağımsızlık ve insan hakları için mücadele edebileceğini gösterdi.⁴⁶⁷

Ayaklanmadan yaklaşık bir ay önce Nikola Karev liderliğinde Kruşevo Kasabası'nda hazırlıklara hız verildi, Kruşevo yönetimi, halkı tarihi/büyük güne hazırlıyordu. Bölge komitesi, bölgedeki yerel komitelere özellikle silah temin edilmesi emrini verdi. Karev, arkadaşlarıyla birlikte çevre köyleri dolaşiyor, halkı bilgilendirerek isyana hazırlıyor, halktan “köleleştirilmiş vatana karşı, vatan borcunu ödemelerini” istiyordu. Bölgede tam bir seferberlik hali söz konusuydu. Ayaklanmacılar, Kruşevo etrafında eğitim alıyor, silah kullanma kabiliyetine sahip olanların hepsi dağlarda eğitime çağırılıyordu. Katılanlardan, iyi hazırlanmaları ve yanlarında en az 3 günlük erzak bulundurmaları isteniyordu. Pazarın kurulduğu Pazartesi, Perşembe ve Cumartesi günleri örgüt mensupları Kruşevo'dan ekmek ve tuz satın alarak köylüler aracılığıyla yapılan ekmekleri dağlardaki ayaklanmacılara gönderiyordu. Bu amaçla köylerde kurulan özel fırınlar vardı.⁴⁶⁸

Manastır devrimci bölgesi yönetim merkezinin çağrısıyla, 2 Ağustos 1903 günü ayaklanmacılar harekete geçti. Ayaklanmalar genel olarak Osmanlı Han ve Bey Kulelerinin ateşe verilmesi, telefon-telgraf ağlarına zarar verilmesi, yol ve köprülerin havaya uçurulmasıyla başladı. Bununla, ülkedeki iletişim ve ulaşım zarar vererek takviye kuvvetin gelmesine engel olunmaya çalışılıyordu. Çatışmalara silahlarıyla katılanlarla birlikte, silahsız olarak mücadele edenler de vardı.⁴⁶⁹

Smilevo'daki toplantıda alınan ayaklanma kararından itibaren Kruşevo ileri gelenleri tarafından “şehri kurtarma” planları yapılmaya başlanmıştı. Bitovski'nin aktardığına göre onların amacı şehri Osmanlılardan kurtarmaktı.

⁴⁶⁷ Мишо Китаноски, Ѓорѓи Доневски, *Илинденското Востание Во Егејска Македонија*, (Скопје: Здружение на Децата Бегалци од Егејскиот Дел на Македонија, 2003), Мишо Китаноски, Ѓорѓи Доневски, *Илинденското Востание во Егејска Македонија*, (Скопје: Здружение на Децата Бегалци од Егејскиот Дел на Македонија), 5-6.

⁴⁶⁸ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *Ѓistoriya na Makedonskiot Narod*), 3/301-302.

⁴⁶⁹ Чепреганов vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Çepreganov vd., *Ѓistoriya na Makedonskiot Narod*), 142-144.

Bunu Makedonya'nın bağımsızlığını kazanması için bir fırsat olarak görüyor, ona göre hareket ediyorlardı. Ayaklanmanın başlayacağı Kruşevo halkına şu sözlerle duyuruldu; “Kardeşler! Size ayaklanmanın başladığını bildirmek için sabırsızlanıyoruz! Bugün Kruşevo bölgesi ve bütün Makedonya ayaklandı ve şöyle dedi; Zorbalık aşağı! Makedonya halkları arasında yaşasın bağımsızlık ve eşitlik. Çalıyor çanlar her yerde. Halk büyük bir sevinçle bağımsızlık bayrağı⁴⁷⁰ altında toplanıyor. Kızlar ve kadınlar başlarını ve ayaklanmacıların silahlarını çiçekle süslüyorlar. Yollarda yakalanan bütün Türkler tutsak edilerek rehin alındı. Her yerde sevinç ve mutluluk hâkim. Sabırsızlıkla karanlığın çökmesini ve gelip Kruşevo'yu kurtarmayı bekliyoruz. Ardından da halkla birlikte yüksek sesle Makedon Uraasını haykırmak istiyoruz.”⁴⁷¹

1903 yılı 2 Ağustos'u 3 Ağustos'a bağlayan gece ayaklanmacılar organize bir şekilde şehre saldırılar düzenlemeye başladılar. Saldırıları daha ziyade önceden belirlenen semtlerde yoğunlaştı. Kruşevo halkının tam bir seferberlik halinde ayaklanmacılara destek olması kritik rol oynadı. Silahlıların arasında eski haydut ve komitacı Guşu Kurte de vardı. Halkın bir kısmı cepheye silah taşıyor, bazıları yemek ve su taşıyor, bazıları da yaralıları tedavi etmeye çalışıyordu. Ayaklanmacılardan bazıları da itfaiye istasyonunu etkisiz hale getirme gayreti içindeyken bir kısmı da Türk askerinin bulunduğu kışlayı ateşe vermek için tenekelerle gaz yağı taşıyordu. Amaç, kışlayı alarak Prilepe ve Manastır'dan gelecek desteğe engel olmaktı. Buradaki mücadele bir süre daha böyle devam etti, şehri teslim almak kolay olmadı. Pitu Guli'den destek istendi, Pitu Guli şehre ayaklanma bayrağı altında, 300 kişilik bir çete lideri olarak, beyaz at üzerinde halkı selamlayarak törenle giriş yaptı. Destek alan isyancılar, kokteyl atarak kışlayı ateşe verdiler. Burada bulunan Osmanlı askerlerinin birçoğu öldürüldü, bazıları yanarak can verdi, az sayıdaki asker ise kurtulmayı başardı. 3 Ağustos öğleden sonra saat 16 civarı Kruşevo Türklerin elinden kurtarılmış, isyancıların kontrolüne geçmişti. O günden sonra, Makedon tarihine adını altın harflerle yazdıran, 10 gün sürecek olan “İlinden Destanı”

⁴⁷⁰ Metinde, Türkçe olarak “Bayrak” ifadesi geçmektedir. bk. Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/303.

⁴⁷¹ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/302-304.

başladı. 4 Ağustos günü Kruşevo'ya, Antigon Hacov (Öğretmen), Gligor Bozinov (Tüccar), Todor Pavlov (Öğretmen) gibi isimlerin yer aldığı çete başlarından bazıları giriş yaptı. Çete lideri ise Nikola Karev idi, bunlar halk tarafından sevinç ve coşkuyla karşılandı. Ayaklanmacı liderleri genel olarak tahsilli insanlardan oluşuyordu. Aralarında ticaretle uğraşanlar da vardı.⁴⁷²

Kruşevo kurtarıldıktan sonra, buranın kontrolünü ele alanların önünde iki önemli ve ivedilikle çözülmesi gereken problem vardı. Bunlardan biri, yeni kazanılan bağımsızlığın korunması diğeri de yeni isyancı hükümetin kurulmasıydı. Bölge yönetimi aynı gün bölge liderlerine, yeni kurulacak düzene karşı olmayanların isimlerinin kaydedilmesini ve halkın okul binasında toplanarak yeni yönetimi, bağımsızlığın sembolü olarak göndere çekilen kırmızı bayrağın önünde coşkulu bir şekilde karşılamasını emretti. Böylece Cumhuriyetin ilk adımları atılıyordu. 4 Ağustos akşamı, Cumhuriyetin yönetim organı belirlenecekti. Bölgede genel olarak Türkler hâkim olsa da, Türk ve Müslümanlara yer verilmeden, 3 milletli (Makedon, Arnavut ve Ulah), her birini 20 kişinin temsil ettiği 60 üyeden oluşan Kruşevo Belediye Meclisi kuruldu.⁴⁷³ Geçici yürütme kurulu şu üyelerden oluşuyordu: Dinu Vangel, Nikolaki Balu, Gorgi Çaçe, Teohar Neşkov, Dimitar Sekulov ve Hristo Kurçiev.⁴⁷⁴ Aynı zamanda her milleti temsil eden dinî liderler de mevcuttu. Buna göre: 3 Ekzarh Makedonları, birer Patrik de Ulah ve Arnavutları temsil edecekti. Geçici Yürütme Kurulu üyelerinin belirlenmiş görevleri de vardı. Buna göre; Danu Vangel meclis başkanı ve yargı işlerinden sorumlu, Gorgi Çaçe sekreter, Teohor Kurçiev Belediye Başkanı ve emniyetten sorumlu, Dimitar Sekulov beslenme ve üretimden sorumlu, Nikolaki Balu sağlık sorumlusuydu. Balu'ya yardımcı olmak üzere Dr. Nikola Dimko ve Dr. Batal da tayin edilmişti. Yunan Patrikliği okul binası geçici yürütme kurulunun merkezi olarak belirlendi. Merkez, öğleden önce ve öğleden sonra olmak üzere

⁴⁷² Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/302-304.

⁴⁷³ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/304.

⁴⁷⁴ Чепреганов vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Çepreganov vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 143; Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/304.

iki zamanlı çalışma takvimi belirledi. Binanın güvenliğini dış kapının önünde duran iki silahlı görevli sağlıyordu. Sekreterliğin önünde de, gelen gidenleri haber veren ve diğer işlere bakan bir görevli vardı. Binanın çatısına bağımsızlığı temsil eden bir bayrak asıldı. Kurulun en önemli vazifelerinden biri, savaş hali söz konusu olduğunda mücadeleye devam edebilmek için savaşçı temin etmektir. Aynı zamanda burada yaşayan halkın talep ve isteklerini karşılamak ve şehirdeki asayişin sağlanması da kurulun görevleri arasındaydı. “İlk günden itibaren bu bilinçle hareket eden kurul, gerçek devlet reaksiyonu gösteriyordu. Bu yeni kurulan devrimci hükümet Kruşevo Cumhuriyeti” olarak ilan edildi. Makedonların Osmanlı karşısındaki bu başarısı sadece bölgede değil dünyada da ses getirdi. 3 Ağustos 1903 günü Rumen gazetelerden Bükreş merkezli Tara ve Adevarul gazeteleri manşetten verdikleri haberde, “Kruşevo’daki devrimciler, halk tarafından kabul edilen Kruşevo Cumhuriyeti’ni kurdu” haberini okuyucularına aktarmaktaydı.⁴⁷⁵

Pandevski’ye göre, Makedonya’da meydana gelen isyanlar karşısında Osmanlı hükümeti karar alma konusunda tereddüt yaşadı. Merkezi ve yerel hükümet, Avrupa’nın radikal önlemler almasından çekindiği için olaylara müdahale etmedi. Bunun yanında Osmanlı hükümeti, aynı zamanda diğer Makedon ayaklanma güçleriyle baş edemeyeceğini anladığı için itidalli davranarak sürekli ölçülü ve gerektiği kadar güç kullanmayı yeğledi. Mayıs 1903 yılına kadar bu böyle devam etti. Tutuklanmalar da ölçülüydü, ayaklanmacıların bir kısmı tutuklanıyor bir kısmı da affediliyordu. Yoksa devlet ordusu, başıbozukları⁴⁷⁶ harekete geçirerek Ermenilerde olduğu gibi bir toplu katliam yapabileme gücüne sahipti. Pandevski’nin ifadelerinden yola çıkarak, Makedon tarihçileri arasında sözde Ermeni soykırımını destekleyenlerin olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁷⁷ Devamında Arsov’u kaynak göstererek verdiği bilgilerde ise aslında devletin daha 1902 sonu itibarıyla ayaklanmacılara karşı;

⁴⁷⁵ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/306-307.

⁴⁷⁶ Muhtemelen “Deliler” kastedilmektedir. Geniş bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (Ankara: TTK, ty.), 4/287.

⁴⁷⁷ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenje (1893-1903)*, 151.

asker, polis gibi devletin güvenlik güçlerinin yanında bazı köylüleri de dâhil ederek harekete geçme kararı aldığını bildirmektedir. Buna göre kolluk kuvvetlerine; Makedon ve Türk köylerinde şüpheli bulunan herkesin tutuklanması emri verildi. Özellikle Batı Makedonya’da ayaklanmacılara karşı çeşitli önlemler alan Türk çeteleri kuruldu.⁴⁷⁸ 1902 yılının son çeyreğinde devlet orantısız güç kullanmaya başladı. Bâb-ı Âli tarafından isyancı çetelerin bulunduğu bütün köylerin toptan yakılması emri verildi. Bu da isyanların bastırılması için “devlet terörünün” başlangıcıydı. Burada devlet eliyle terör estirildiği ifadesinin net olarak geçtiğini, Osmanlı’nın terörle suçlandığına şahit olmaktayız. Yine Pandevski’ye göre bundan sonra durum daha da hassas bir hal almıştı. Ocak 1903 yılında orduya “Başıbozuklar” da dâhil edildi, Makedon çeteleri de köy milislerini harekete geçirdi. Böylece iki din mensuplarının karşı karşıya geldiği bir iç savaş başlamış oldu. Operasyonlara “Başıbozukların” dâhil edilmesi, daha büyük yangınlara, soygunculuğa ve sakin Hristiyan halkın sebepsizce öldürülmesine neden oldu. İlinden Ayaklanması’ndan birkaç ay önce bunların da işe dâhil edilmesiyle onlarca Makedon köyü yakıldı ve yağmalandı. Bunlar arasında Baldevo-Nevrokop, Karbintsi-İştıp, Banitsa-Ser, Smrdeş-Kostur gibi yerleşim yerleri vardı. Bu olaylar sırasında ilk defa Osmanlı ordusuyla GMEDÖ mensupları da karşı karşıya geldi ve şiddetli çatışmalar yaşandı. Osmanlı Devleti, güvenliği sağlamak için ek tedbirler almaya başladı, Avrupa topraklarına özellikle Makedonya’da bulunan vilayetlerin her birine asker ve yerli Müslüman Türklerden oluşan birlikler yerleştirdi.⁴⁷⁹

Pandevski’nin burada aktardığı bilgilerde çelişki olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşı Türk yazarlardan Korkmaz’ın Osmanlı arşiv belgeleri ışığında İlinden Ayaklanmasıyla ilgili hazırladığı makalede, İlinden Ayaklanması sürerken isyancılar karşısında Osmanlı hükümetinin sağduyulu davrandığını ve tebaası olarak gördüğü gayrimüslim vatandaşlara karşı misillemeyle karşılık verilmediğini bildirmektedir. Buna göre; “3 Ağustos’ta

⁴⁷⁸ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenje (1893-1903)*, 151-152.

⁴⁷⁹ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenje (1893-1903)*, 152.

Ohri-Ustruga ve Ohri-Manastır arasındaki telgraf telleri eşkıya tarafından kesildi. Ohri'yi diğer merkezlere bağlayan bazı önemli köprüler yine eşkıya tarafından tahrip edildi. Aynı gün Ohri'de yaşayan eli silah tutan Bulgarların tamamı dağlara çıkarak isyancı çetelerine katıldı. Ohri Kaymakamlığı sağduyulu davranarak Müslüman nüfusun kalabalık olarak yaşadığı Ohri ve Ustruga'dan din adamlarına ve halkın ileri gelenlerine her ne olursa olsun Hristiyan halka karşı bir misilleme yapılmamasını salık verdi. Tüm Müslüman köy muhtarlarına Hristiyan ahaliye karşı herhangi bir misillemede bulunmalarına dair beyannameler tebliğ edildi. Eşkıyanın yolları tutmasından dolayı lojistik sıkıntısı başgöstermesi ihtimaline karşı Ohrili vatansever ahalden bir erzak komisyonu kuruldu. Bu erzak komisyonuna hiçbir şart altında Hristiyan ahalden parasız herhangi bir şey almamaları tembih edildi.” Ayaklanmacıların esas amacının Türkleri yenmek olmayıp, Avrupa devletlerinin olaya müdahil olmalarını sağlamak olduğu düşünüldüğünde, Ohri kaymakamının bu kararlarının siyasi olarak isabetli olduğu söylenebilir.⁴⁸⁰

Bitovski'ye göre Kruşevo Cumhuriyetinin kurulmasıyla devletin sarsılan otoritesinin yanında, Kruşevo köylerindeki fanatik Müslüman ileri gelenlerinin de prestiji sarsılmıştı. Asırlardır itaat etmesine alışık oldukları reaya şimdi başkaldırmış ve isyanda başarılı olmuştu. Kruşevo'nun kurtarılması Türk Devleti tarafından şaşkınlıkla karşılandı ve hemen geri alma çalışmalarına başlandı. Aynı zamanda bu işin öncülerinin de şiddetli bir şekilde cezalandırılmasına karar verildi. Kısa bir zaman sonra şehrin iyi eğitilmiş ve savaşçı isyancı birlikler tarafından korunduğunu ve başarılı olamayacaklarını anlayan Osmanlı birlikleri, Bahtiyar Paşa'nın güçlü ordusundan yardım isteyerek, ordunun ulaşmasını bekledi.⁴⁸¹

4 Ağustos 1903 günü Smilevo'da 85 askerin bulunduğu Osmanlı'ya ait garnizon komutanlığı, birliğin akşam namazını kıldığı vakitte 200 kadar

⁴⁸⁰ Korkmaz, “Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İkinden İsyanda Yaşanan Başlıca Olaylar”, 315.

⁴⁸¹ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/307-308.

ayaklanmacı tarafından saldırıya uğradı. Hazırlıksız yakalanan asker, derdest edildi. Desteğin gelmesiyle çatışmalar üç gün devam etti, sonunda köy ayaklanmacıların kontrolüne geçti. Bitovski'ye göre burada 60 kadar Türk askeri öldürüldü, ayaklanmacılardan ise iki kişi hayatını kaybetti. Asker köyden ayrılırken 34 evi ateşe verdi. Burası, 4 Ağustos'tan 27 Ağustos'a kadar yaklaşık 23 gün ayaklanmacıların kontrolünde kaldı. Eşkuya 6 Ağustos'ta Gorgi Sugarev önderliğinde Pelister Bölgesi Trnova köyünde 50 askerden oluşan garnizona saldırdı. Aynı tarihlerde Sugarev, gösterişli bir şekilde kalabalık bir grupla dalgalanan bayraklar altında Ulah köyü olan Malovişte'ye giriş yaptı. Burada halk onu özlem ve memnuniyetle karşıladı. Buradaki halka hitap eden konuşmasında; millet olarak kimin ne olduğunun önemini olmadığını, herkes için eşit ağırlıkta olan "Türk Boyunduruğundan" kurtulmanın gerektiğini anlatan bir konuşma yaptı. Ardından köylüler tarafından ayaklanmacılara yiyecek ve giyim eşyası temin edildi ve diğer ihtiyaçlar için kullanılacak 150 lira para toplandı. 9 Ağustos'ta yine Sugarev komutasındaki ayaklanmacı grup, Manastır-Resne yolunda, yiyecek ve mühimmat taşıyan Türk konvoyuna saldırdı, konvoydakiler öldürülerek mallarına el konuldu.⁴⁸²

Bitovski'nin aktardıklarına göre 6 Ağustos 1903 günü ayaklanmanın: "Sultanın zulmüne, derebeyi ve sömürü düzenine karşı olduğunu, Müslümanlara yönelik olmadığını" anlatan meşhur Kruşevo Manifestosu yayınlandı. Müslümanlar, yapılan çağrıyla, din ve millet ayrımı yapmadan eşit hakları savunan yönetim biçimi için birlikte mücadele etmeye davet edilmekteydi. Kruşevo'nun kurtarılmasıyla buradaki bazı devlet görevlileri de çareyi isyancılara teslim olmakta buldu. Bunlar arasında daha önce Türk hükümetiyle çalışan, yargılandıktan sonra mahkûm olan Hristiyanlar da vardı.⁴⁸³

Ayaklanmanın ilk 10 gününde Buf Bölgesi'nde de aynı şekilde telefon-telgraf ağına zarar verildi ve çok sayıda Bey Kulesi ateşe verildi. Manastır Ovası, ova

⁴⁸² Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/300-301.

⁴⁸³ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/307-308.

köylerini ve Tsrna Nehri'nin doğusundaki dağ eteklerindeki köyleri içine alıyordu. Buralardaki köylüler topluca ayaklanmadılar ancak her köy kendi isyancısını organize ederek çeteler halinde çıkardı. Çeteler dağlarda barınıyor, köylere inerek Pelagoniya Bölgesindeki Ağa Kuleleri ve çiftliklere saldırılar düzenliyordu.⁴⁸⁴

İlinden Ayaklanması bütün bölgelerde aynı yaşanmadı. En şiddetli ve kapsamlı çatışmalar Manastır Bölgesi'nde meydana geldi. Selanik ve Üsküp bölgelerinde ayaklanmalar yerel çapta gerçekleşti. 19 Ağustos 1903 günü Ohri bölgesinde de ayaklanmalar başladı ancak Manastır bölgesindeki etkiden uzaktı. Yane Sandanski yönetiminde Eylül sonlarına doğru Ser bölgesinde de ayaklanmalar başladı, burada çatışmalar Osmanlı birlikleri tarafından kısa sürede yatıştırıldı. 2 Ekim'e kadar yer yer çatışmalar devam etti. Devletin karşılık vermesiyle isyancılar mücadeleden vazgeçerek silahları dağlardaki belirlenen yerlere gömme kararı aldı. Bundan sonra yaklaşık üç ay kadar Makedon çetelerle Türkler arasında yer yer çatışmalar yaşandı. Çepreganov'a göre ayaklanmanın bastırılması, Osmanlı hükümetinin misillemeyle cevap vermesi ve intikam almasıyla sona erdi, cumhuriyet şehri Kruşevo ise kül edildi.⁴⁸⁵

Bu dönem Makedonya'nın diğer bölgelerinde de hareketlilik mevcuttu, ayaklanmacılar 2 Ağustos 1903 yılında Kruşevo ile birlikte Güney Makedonya'da bulunan Klisura ve Neveska şehirlerini de Osmanlılardan kurtardı.⁴⁸⁶ Kruşevo'da kurulan "Halk Hükümeti" yaklaşık 10 gün hüküm sürdü. Ardından Kruşevo gibi diğer bölgelerin de özgürlüğü Türk asker ve "başbozuklar" tarafından halkın elinden alındı. Köyler ateşe verildi, birçoğu tamamen yok edildi, Hristiyanlar asırlarca yaşadıkları bölgelerden başka yerlere sürüldü, binlercesi öldürüldü, mallarına el konuldu, kadınların

⁴⁸⁴ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/301-302.

⁴⁸⁵ Чепреганов vd., *Историја на Македонскиот Народ*, (Çepreganov vd., *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 142-144.

⁴⁸⁶ Катарциев, *Македонија Сто Години по Илинденското Востание*, 105. (Katarciiev, *Makedoniya Sto Godini po İlindenskoto Vostanie*), 105; Китаноски-Донеvски, *Илинденското Востание Во Егејска Македонија*, (Kitanoski-Donevski, *İlindenskoto Vostanie Vostanie vo Egeyska Makedoniya*), 5-6.

namusuna el uzatıldı. Lerin, Kostur, Selanik gibi Makedonya'nın diğer bölgelerinde bu olaylardan geriye kalan izler, yaşanan trajedinin habercisiydi.⁴⁸⁷ İinden Ayaklanması'nı bastırmak için Türk hükümeti barbar yöntemlere başvurdu. Bunlar arasında; sivillerin toplu olarak katledilmesi, kadınlara tecavüz edilmesi, köy ve şehirlerin yağmalanması ve yakılması, sivillerin bombalanması, ormanların ve tarlaların yakılması gibi yöntemler bulunmaktaydı. Bu süreçte Makedonya ve Edirne bölgesinde toplam 240 çatışma yaşandı, 201 köy ateşe verildi, yaklaşık 5.000 kişi dövüldü, öldürüldü veya canlı canlı yakıldı, 3.121 kadına tecavüz edildi, 200 kadar kadın köleleştirildi, yaklaşık 71.000 kişi evsiz kaldı, 30.000 kişi de Bulgaristan'a kaçmak zorunda kaldı.⁴⁸⁸

Manastır bölgesinde çatışmalar başlar başlamaz, örgüt mensupları ayaklanmanın başladığını dünyaya duyurmak için büyük çaba gösterdi. Sofya'daki temsilcilik, Bulgaristan ve burada bulunan yabancı ülke konsolosluklarına, ayaklanmanın sebebini ve amacını anlatan bir deklarasyon gönderdi. Bildirgede, büyük devletlerin Makedonya'ya müdahale etmesi, yeni düzeni sağlayacak Devlet-i Aliyye'den bağımsız Hristiyan bir yöneticinin atanması talep ediliyordu.⁴⁸⁹

Ayaklanma döneminde sivil vatandaşlar da isyancılara yardım ediyordu. Onlar genel olarak ayaklanmacılara yemek hazırlıyor, buldukları bölgelerde yolları tarif ediyor, onları evlerinde saklıyor bazen de silahları kuşanıp Osmanlı kuvvetleriyle direk çatışmaya giriyorlardı.⁴⁹⁰ Ayaklanmalara Manastır'daki

⁴⁸⁷ Китаноски-Доневски, *Илинденското Востание во Егејска Македонија*, (Kitanoski-Donevski, *İlindensko Vostanie Vostanie vo Egeyska Makedoniya*), 5-6.

⁴⁸⁸ Пандевски, *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenye (1893-1903)*, 1/274-275.

⁴⁸⁹ Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/300.

⁴⁹⁰ Шатев, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*, 1/274-275.

halkın yanı sıra Katolik misyonerler de destek veriyordu, isyan başlayınca yaşadıkları köyleri terk edip ayaklanmacıların saflarına katıldılar.⁴⁹¹

Bitovski'nin aktardıklarına göre iyi organize olan Makedonlar silahlı eylemlere geçmeden önce Türk baskısına karşı legal yollarla mücadele etmeye çalıştı. Devlete dilekçeyle şikâyetle bulunup dertlerini iletmeye çalıştılar, heyetler göndererek dertlerine çare aradılar. Bütün bunlardan sonuç alınamayınca çarşılarda kepenk kapatarak, çocuklarını okullara göndermeyerek seslerini duyurmaya çalıştılar. Bu bağlamda 17-20 Mart 1903 tarihlerinde Pirlepe'de yaklaşık 5 gün çarşı kapalı kaldı, aynı anda Pirlepe'deki bütün okullarda eğitime ara verildi. Bundan bir hafta sonra 25-26 Mart günleri Debre'de çarşı kapatıldı. Bu şekilde Makedonya'daki gayrimüslimler özellikle köylerdeki keyfi uygulamalarını devlete anlatmaya çalışsalar da başarılı olamadılar ve yapılan haksızlığa karşı koyabilmek adına tek çarelerinin silaha sarılmak olduğu kesin bir şekilde anlaşıldı.⁴⁹²

Osmanlı dönemi Makedonya Halk Hareketleri'ndeki amaç; özerklik elde etmek, "Makedonya Makedonlarıdır" mottosuyla Osmanlı'nın Makedonları dili ve kültürüyle farklı bir millet olarak kabul etmesini ve Makedoncanın, Makedonların çoğunlukta oldukları vilayetlerde Türkçe ile birlikte kullanılmasını sağlamak, bağımsız Makedon Kilisesi'ni faaliyete geçirmek, yerel halk meclisini kurmak, Makedonya Anayasası'nı yürürlüğe sokmak, Avrupalı büyük devletlerin Makedonya'nın garantörlüğünü kabul etmesini sağlamaktı.⁴⁹³ Sonuç olarak İlinden Ayaklanması hedefine ulaşmış, Avrupa devletlerinin dikkatleri buralara yönelmiş, değişik makamların Makedonya'yla ilgili fikrinin değişmesine neden olmuştur.⁴⁹⁴ Yukarıda geçtiği üzere bu dönem gerçekleşen isyanların, Makedon tarihinde genel olarak Makedonlar tarafından

⁴⁹¹ Славко Димевски, "Католичките Мисyonери во Македонија за Илинденското Востание", *Гласник*, 7/1, (Скопје: ИНИ, 1963), (Slavko Dimeski, "Katoliçkite Misioneri vo Makedoniya za İlindenskoto Vostanie", *Glasnik*, 235-236.

⁴⁹² Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/272-273.

⁴⁹³ Катарциев, *Македонија Сто Години во Илинденското Востание*, (Katarciiev, *Makedoniya Sto Godini vo İlindenskoto Vostanie*), 89.

⁴⁹⁴ Шатев, *Историја на Македонија (Материјали)*, (Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*), 1/274-275.

yapıldığı, Türk tarihinde ise bunların Bulgar olduğu ve meydana gelen başkaldırı hareketlerinin Makedonya'daki Bulgarlar tarafından gerçekleştirildiği yazmaktadır.⁴⁹⁵ Şenişik, bölgede gerçekleşen şiddet olaylarıyla ilgili yazdığı makalesinde buradaki halkları; Yunanlılar, Bulgarlar, Sırpalar ve diğer Slavca konuşanlar olarak tarif etmektedir. Makedonyalılar ifadesiyle coğrafi bir bölgeyi kastetmektedir.⁴⁹⁶

Ayaklanma sebepleri konusunda Makedon tarihçileri ile Osmanlı tarihçilerinin verdiği bilgiler arasında paralellik olduğunu söylemek mümkündür. Her iki tarafa göre de, bölgede güvensiz bir ortam oluşturarak Avrupa devletlerinin müdahalesini sağlamak hedeflenmektedir. Ancak ayaklanmanın seyri ve sonuçları konusunda verilen bilgilerde farklılıkların olduğu söylenebilir. Mesela devrimci anayasasına göre kadın, çocuklar ve sakin halka dokunmak yasaklanmış iken, komitacıların suçsuz insanlara zarar verdiği görülmektedir.⁴⁹⁷

Ayaklanma döneminde alınan bir istihbarattan varılan bilgilere göre, isyancılar birçok Müslüman köyün yakılması ve sakinlerinin katledilmesiyle bölgedeki nüfus dengesini gayrimüslimlerden yana değiştirmeyi dahi düşünmüşlerdir. Bu süreçte isyancılar birçok sivil vatandaşı katletti, birçok masum Müslüman'a saldırı düzenlendi. 2 Ağustos 1903 günü gönderilen bir telgrafta bölge halkından Şerif Bey ve yanında bulunan 20 arkadaşının bildirdiğine göre eşkıya tarafından saldırıya uğrayan Müslüman köyleri adeta "kasaphaneye" dönmüştü. Osmanlı devlet yazışmalarına yansıyan bu olaylar durumu özetler nitelikteydi. Bu süreçte Kruşevo'da komitacılar tarafından katledilen birçok

⁴⁹⁵ Geniş bilgi için bk. Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, 154-176; Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", 69-91; Şenişik, "Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları", 289-303; Tan, "Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", 45-69; Korkmaz, "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İkinden İsyanında Yaşanan Başlıca Olaylar" 304-333; Ahabab, "Amerikan ve İngiliz Basınında İkinden İsyanı (1903)", 119-151; Gücel, *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*; Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları IX* (1989), 209-234.

⁴⁹⁶ Geniş bilgi için bk. Şenişik, "Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları", 289-303.

⁴⁹⁷ Пандевски, *Национално Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*, (Pandevski, *Natsionalno Praşanje vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenje (1893-1903)*, 153; Korkmaz, "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İkinden İsyanında Yaşanan Başlıca Olaylar", 322-323; Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları IX* (1989), 209-234.

memur ailesi vardı, şehit edilenlerden biri 12 yaşında, bir değeri ise annesiyle beraber şehit edilen Tahrirat Kâtibi Recep Efendi'nin 3-5 aylık bebeğiydi. Ailesiyle birlikte şehit edilen Recep Efendi'nin ailesinden geriye kalanlar eşkiyadan 3 kişiyi öldürdü, bunun üzerine komitacılar Recep Efendi'nin aile efradından geri kalanları asarak idam ettiler.⁴⁹⁸

Osmanlı devlet memurlarının katledilmesi ve ardından müfrezenin çekilmek durumunda kalması sonucunda Kruşevo'da bir süreliğine kontrol ayaklanmacıların eline geçti. Selanikli Şemseddin'den aktarılan bilgilere göre Kruşevo'daki durumdan istifade eden eşkiya kasabadaki Rum kilisesini sözde hükümet merkezi ilan etti. Türklere yer verilmeyerek 4'ü Bulgar, 2'si Ulah, 2'si de Rum⁴⁹⁹ olmak üzere toplam 8 kişiden oluşan bir sözde yönetim meclisi kuruldu. Ayaklanmacılar sözde meclis aracılığıyla, isyan hareketini finanse etmek üzere vergi adı altında halktan haraç toplamaya başladı. Ancak bu durum çok uzun sürmedi, piyade ve topçu birlikleriyle takviye edilen Osmanlı birlikleri, Kırçova ve Pirlepe tarafından Kruşevo'ya vararak kasabayı dört koldan kuşattı. Bahtiyar Paşa, Pirlepe'den hareket eden kuvvetlerin başındaydı. Onun emrindeki birlikler 5 nizamiye taburu, Preşova ve Muğla Redif taburlarından birer bölük, 5. nişancı taburundan 40-50 kişilik bir müfreze, dört kıta sahra topu, bir cebel bataryası ve bir bölük süvariden ibaretti. Osmanlı güçleri kasabayı kuşatırken,⁵⁰⁰ Bahtiyar Paşa tarafından bölgenin akliselim Hristiyanlarından oluşturulan 3 kişilik bir heyet, Kruşevo sivil halkının yaşanacak çatışmalardan zarar görmemesi için komitacılara teslim olma çağrısı yaptı. Komitacıların yazılı olarak verdikleri cevapta, teslim olmayacaklarını ve ölene kadar "silahlarıyla maksatlarını tertip edeceklerini" belirttiler. Ardından Kruşevo etrafında oluşturdukları mevzi ve siperlerden Osmanlı kuvvetlerine ateş açtılar. Osmanlı askeri ise siperler üzerine şarapnel atışı yaparak karşılık

⁴⁹⁸ Korkmaz, "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İkinden İsyanda Yaşanan Başlıca Olaylar", 313, 322-323; Gücel, *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*, 244-245, 277; Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları IX* (1989), 209-234.

⁴⁹⁹ Bitovski bu meclisin Makedon, Arnavut ve Ulah'lardan olmak üzere her milleti 20 kişinin temsil ettiği toplam 60 üyeden oluşan Kruşevo Belediye Meclisi kurulduğunu bildirmektedir. bk. Битовски, *Историја на Македонскиот Народ*, (Bitovski, *İstoriya na Makedonskiot Narod*), 3/304.

⁵⁰⁰ Korkmaz, "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İkinden İsyanda Yaşanan Başlıca Olaylar", 322-323.

verdi. Üç dört saat devam eden çatışma sonucunda eşkıya mevzilerini terk ederek kasaba içine doğru kaçmaya başladı. Kruşevo'daki evleri mevzi haline getiren ayaklanmacılar buralardan Osmanlı kuvvetlerine ateş etmeye devam etti. 12 Ağustos'u 13 Ağustos'a bağlayan gece Osmanlı birlikleriyle eşkıya arasında yoğun çatışmalar yaşandı. Komitacılar tarafından cephanelik olarak kullanılan bazı evler infilak edince kasabada yangın çıktı. Bunun üzerine kasabada bulunan kadınlarla, kasaba halkından bazıları çatışma bölgesinin dışına çıkarıldı ve devlet tarafından bunlara insani yardım yapıldı. Ayrıca boşalan evlerin çevreden gelenler tarafından yağmalanmaması için devriyeler oluşturuldu.⁵⁰¹

12 Ağustos akşamı yaşanan çatışmalarda Osmanlı birlikleri 2 şehit verdi, 1 askerle iletişim kesildi, 4 asker de yaralandı. Kasabadaki Müslüman ahaliden 2 kişi şehit olmuş, 1 kişi de yaralanmıştı. Çatışmanın şiddetinden komitacıların kayıpları tespit edilememişti ancak karşı taraftan 9 tüfek, 1 bayrak, 1'er kılıç ve dinamit ele geçirildi. Ayrıca ayaklanmacıların Müslümanlardan rehin aldığı 1 yetişkin ile 8 çocuk da eşkıyanın elinden kurtarıldı. Ertesi gün 13 Ağustos sabahı komitacıların kayıpları da ortaya çıkmaya başladı. Komitacılar ilk gün yaşanan çatışmalarda 100'e yakın kayıp vermişti. Bahtiyar Paşa'nın birlikleri çatışmaların ikinci gününde ayaklanmacıları birçok mevzisini terk etmeye ve kasabadaki kiliseye sığınmalarına mecbur bıraktı. Bunun üzerine ikinci kez eşkıyaya teslim olma çağrısı yapıldı. Buna da olumlu cevap alınamamasının üzerine Osmanlı askerine kasabaya girilmesi, komitacıların kaçmasına izin verilmemesi; ölü ya da diri ele geçirilmeleri talimatı verildi. 13 Ağustos'ta ayaklanmacılar mücadele etme gücünü yitirdi. Morali bozulan eşkıya grupları arasında bulunan Rum ve Ulah unsurlar birer birer Osmanlı makamlarına teslim olmaya başladı. Aynı gün Kırçova'dan bölgeye ulaşan Kaymakam Hasan Bey yönetimindeki Osmanlı birliği Kruşevo'ya ularaşak Bahtiyar Paşa kuvvetlerine dâhil oldu. Ardından Bahtiyar Paşa'nın komutasındaki askerler, Kruşevo kasabasına girdi. Bunun üzerine ayaklanmacılara katılmayan birçok Rum, Ulah kadın ve çocuk çatışmalardan korunmak için Osmanlı askerlerine

⁵⁰¹ Korkmaz, "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İlinden İsyânında Yaşanan Başlıca Olaylar", 324.

sığındı. 3-4 gün süren çatışmalarda Osmanlı birliklerinin bariz üstünlüğü söz konusuydu. Ele geçirilen komitacılar silahlarını saklayarak teslim olmaya başladı. Osmanlı askerinin başarılı operasyonları sonucu 16 Ağustos itibarıyla Kruşevo’da asayiş sağlanmış, hayat normale dönmüş, kasabadaki dükkânlar da açılmaya başlamıştı.⁵⁰²

Makedon tarihçilerinin, Kruşevo’daki ayaklanmaya katılan eşkıyaya halkın destek verdiği konusundaki bilgilere Osmanlı tarihçilerinde de rastlamak mümkündür. Nitekim Korkmaz’ın, Selânikli Şemseddin’den aktardığı bilgilerde benzerlik görülmektedir. Buna göre Kruşevo’da isyana katılan idmanlı komitacı sayısı 360 civarındaydı. Bunlar 12 çeteden oluşuyordu. Kruşevo’nun yerli halkından 1200 kişi ise silahlanarak eşkıyaya destek verdi. Burada 200 dükkân, 500 ev, 1 kilise ve 1 de un fabrikası çatışmalar sırasında çıkan yangınlardan dolayı kullanılamaz hale geldi.⁵⁰³

⁵⁰² Korkmaz, “Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İlinden İsyânında Yaşanan Başlıca Olaylar”, 325.

⁵⁰³ Korkmaz, “Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İlinden İsyânında Yaşanan Başlıca Olaylar”, 326.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin XIV. yüzyılın ortalarında başlayan ve 5-6 asır süren Rumeli topraklarındaki hâkimiyeti, 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşlarıyla fiilen son bulmuştur. Günümüzde 2 milyon nüfusa sahip Kuzey Makedonya'da yaklaşık 700-800 bin Müslüman varlığını sürdürmektedir. Aynı zamanda yüzlerce Osmanlı eseri buralarda mevcudiyetini devam ettirmektedir, bundan dolayı Makedon tarihçilerinin Osmanlı ile ilgili günümüze aktardıkları çok önemlidir.

Balkanlarda yaşayan her millet, devletinin tarihi oluşum sürecinde Osmanlı Devleti'ne değinmek zorundadır. Osmanlı döneminden bahsetmeden, Balkan tarihinden veya Balkan tarih yazımından söz etmek ya imkânsız ya da eksik olacaktır. Zira Osmanlılar, Balkan coğrafyasında bir çağı kapatıp, yeni bir çağ açmıştır. Devlet-i Aliyye'nin hâkimiyeti süresi boyunca bölgede, devlet eliyle sosyal hayatın her alanında gerekli olan bütün yatırımlar yapılmıştır.

Osmanlıların Balkan coğrafyasına geçmeden önce, güçlü feodallerin baskısı altında ezilen gayrimüslim Balkan milletleri, Osmanlı Devleti'nin şemsiyesi altında belirli vergiler karşılığında yaklaşık 6 yüzyıl boyunca barış ve huzur içinde yaşamış, zorla din değiştirmek zorunda kalmamış ve asimilasyona maruz bırakılmamıştır. Bunu tarihi arşiv belgeleri kanıtlamak ve Makedon tarihçilerin bir kısmı da kabul etmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin Balkanlara geçişi gibi bazı tarihi gelişmeler yazılırken Makedon tarihçilerin Türk tarih kaynaklarından faydalandığını ve benzer şeyler yazdığını görmemiz mümkündür. Ancak doğrudan gündelik hayatı etkileyen siyasi, idari ve sosyal hayatla ilgili konularda Makedon tarihçiler ile Osmanlı tarihçileri arasında ciddi farkların ortaya çıktığı görülmektedir. Balkanlarda Osmanlı Türkleri tarafından alınan ilk devletin Makedonya olduğunu bildiren ve bunun yollarının da Çirmen Savaşındaki mağlubiyetle açıldığını dile getiren Stoyanovski, o dönemi: "Osmanlıların Balkanlara geçmesiyle buralarda o döneme kadar yaşanmamış ve duyulmamış işkence ve zulüm yapıldı. Türkler Makedonya'da, gökten gelen kuşlar gibi yayıldı" şeklinde tasvir etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin idarî sisteminden bahseden Şukarova ise; Osmanlı Devleti'ni diğer "Doğu Despotları" gibi teokratik sisteme sahip bir devlet olarak tanımlayarak bu konuda Batılıların meşhur Doğulu ve Batılı kavramlarını hatırlatmakta ve Osmanlı'nın bir Doğu İmparatorluğu olduğu algısını okuyucuya aktarmaktadır.

Gyorgiev'e göre ise Balkan Yarımadası'nda Osmanlıların fethinden sonra meydana gelen sosyo-kültürel değişimler, Balkan tarihinin en önemli olaylarındandır. Buna göre eski Balkan Hristiyanlarının yerine "İslam İmparatorluğunun" (Исламса Империја) ortaya çıkışı ve uzun zaman etkili olması bütün Balkan halklarının tarihini ve kaderini belirledi. Günümüzde de Balkan coğrafyasında bunu görmemiz mümkündür. Buralardaki Boşnakların ve Arnavutların Müslüman olması onun eseridir. Bununla birlikte Osmanlı idaresindeki gayrimüslim tebaayı ilgilendiren konuların başında gelen "Millet Sisteminden" sadece Dragi Gyorgiev bahsetmektedir.

Yine Makedon tarihçilerinden Çepreganov'a göre Balkanlardaki nüfus yapısının değişmesine neden olan en önemli etken, Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu İslamlaştırma politikasıdır. Osmanlıların Balkan Yarımadası'na geçiş yaptıktan sonra, sistemli bir şekilde, yerli Hristiyan halkı İslamlaştırma siyaseti uyguladığını bildirmektedir. Bu durumun, Osmanlıların Balkanlara geçtiği ilk andan itibaren başlayıp ve son dönemlere, gücünün ve etkisinin azaldığı zamana kadar aralıksız devam ettiğini, İslam'ın devletin resmi dinî ve ideolojisi olduğunu, sosyo-ekonomik hayatta bariz eşitsizlik söz konusu olduğunu, Müslümanların diğer din mensuplarına göre üstün kabul edildiğini, Müslüman olmayanların ise ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğünü aktarmaktadır.

Makedon tarih yazımında, Osmanlı hâkimiyeti döneminde Makedonya coğrafyasında çeşitli sebeplerle Osmanlı yönetimine karşı çok sayıda ayaklanma yapıldığından ve isyanlar gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. Bu isyanların sebepleri genel olarak devletin feodal yapısıyla (feodal sömürü) birlikte işlenebilir arazinin halka eşit paylaştırılmaması ve en önemlisi de halkı maddî yönden sıkıntıya sokan vergi sistemi olmakla birlikte başka sebepleri de

vardır. 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması'ndan sonra Avrupa devletlerinden destek alan Balkan halkları, buradaki hedeflerine ulaşmak için önce fikirlerine uygun dernekler, ardından da silahlı çete ve terör örgütleri kurmaya başladılar. Kurulan dernekler olayların propaganda ve söylem kısmında yer alırken, terör örgütleri ise baskın ve benzeri işleri yapıyordu. Bundan sonra Balkanlar; ilkel barbarlığın kol gezdiği, ırkçılığın ve dinî taassubun zirveye ulaştığı, hukuku ve sınırları olmayan bir savaş alanı haline geldi. Bu aşamadan sonra başlayan Makedonya özgürlük hareketi, yeni bir safhaya geçti. Bu dönemde Balkanlarda birçok ayrılıkçı örgüt kuruldu, bunların bazıları Makedonya coğrafyasında, birçoğu da Makedonya'nın bağımsızlığı adı altında Bulgaristan topraklarında kuruldu. Bu örgütlerin temel amacı, bağımsız Makedonya adı altında Makedonya'daki anadili Slavca olan halkı Osmanlı Devleti'ne karşı genel bir ayaklanmaya teşvik ederek özerk bir Makedon Devleti kurmaktı. Bu örgüt üyeleri 1898-1902 yılları arasında 132 çatışmaya girdi ve 4.373 Türkün ölümüne neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Makedonca, Bulgarca ve Sırpça Kaynaklar:

- Matkovski, Aleksandar. "Prilog Pitanju Devsirme". *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*. XIV-XV 1964/65. Sarajevo: Orijentalni Institut u Sarajevu. (1969), 273-309.
- Milojević, Borivoje Z. "Jugoslavija". *Enciklopedija Jugoslavije*. 4/567-635. Zagreb: 1962.
- Антолјак, Стјепан vd. *Историја на Македонскиот Народ*. Скопје: ИНИ, 1969. (Antolyak, Stjepan vd. *Īstoriya na Makedonskiot Narod*. Skopje: İNİ).
- Апостолски, Михајло. *Прилеп и Прилепско Низ Историјата (Од Праисторијата до Крајот на Првата Светска Војна)*. Прилеп: Општинско Собрание, Сојуз на Здруженијата на Борците од НОВ, 1971. (Apostolski, Mihaylo, *Prilep i Prilepsko Niz Īstoriyata (Od Praistoriyata do Krayot na Prvata Svetska Voyna)*. Prilep: Opštinsko Sobranie, Soyuz na Zdrujeniyata na Bortsite od NOB).
- Апостолски, Михајло vd. *Илинден 1903*. Скопје: ИНИ, 1970. (Apostolski, Mihaylo vd. *Īlinden 1903*. Skopje: İNİ).
- Арсов, Славейко. *Въстаническото Движење В Југозападна Македонија (до 1904 година)*. I, София: Македонският Научен Институт, 1925. (Arsov, Slaveyko. *Vstaničkoto Dvijenye v Yugozapadba Makedoniya (do 1904 godina)*. Sofiya: Makedonskiyat Naučen Institut).
- Бабић, Владимир. vd. *Историја Народа Југославије II*. Београд: Просвета, 1960. (Babik, Vladimir vd. *Īstoriya Naroda Jugoslaviye II*. Beograd: Prosveta).
- Битовски, Крсте. *Историја на Македонскиот Народ*. Скопје: ИНИ, 2003. (Bitovski, Krste. *Īstoriya na Makedonskiot Narod*. Skopje: İNİ).
- Брајлсфорд, Хенри Н. "Българите В Македонија", *Психологическа Студия, Революционен Лист* 2/30 София: 1904. (Braylsford, Henri N. "Blgarite v Makedoniya", *Psiholotiçeska Studiya, Revolyutsionen List* 2/30 (Sofiya).
- Георгиев, Ванчо. "Христо Иванов Батанциев". *Македонска Енциклопедија*. 1/134-135. Скопје: МАНУ, 2009. (Georgiev, Vanço. "Hristo İvanov Batanciev". *Makedonska Entiskopediya*. Skopje: MANU).
- Ѓорѓиев, Ванчо. *ВМРО 1893-1903*. Скопје: Матица Македонска, 2013. (Georgiev, Vanço. *VMRO 1893-1903*. Skopje: Matitsa Makedonska).

- Ѓоргиев, Драги. *Населението во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI Век)*. Скопје: ИНИ, 2009. (Gyorgiev, Dragi. *Naselenieto vo Makedonsko-Albanskiot Gtaničen Poyas (XV-XVI Vek)*. Skopje: İNİ).
- Ѓоргиев, Драги. *Танзиматот и Немуслиманите во Македонија*. Скопје: ИНИ-МАНУ, 2019. (Gyorgiev, Dragi. *Tanzimatot i Nemuslimanite vo Makedoniya*. Skopje: İNİ-MANU).
- Димевски, Славко. “Католичките Мисионери во Македонија за Илинденското Востание”. *Гласник* 7/1 (1963), 235-236. (Dimeski, Slavko. “Katoliçkite Misioneri vo Makedoniya za İlindenskoto Vostanie”. *Glasnik*).
- Димески, Димитар. “Ѓурѓовденскиот Масакр во Битола, 1903 Година”. *Историја* 7/2 Скопје: Здружение на Историчарите на Република Македонија, 1971, 141-152. (Dimeski, Dimitar. “Gyurgovdenskiot Masakr vo Bitola, 1903 godina”, *İstoriya*).
- Димов, Димо Хаџи. *Македонското Прашање*. Скопје: ШТРК, 2002. (Dimov, Dimo Haçi. *Makedonskoto Praşanye*. Skopje: ŞTRK).
- Димовски-Цолев, Ѓорѓи. *Илинден и Илинденските Традиции*. Битола: Развитие, 1979. (Dimovski-Tsolev, Gyorgi. *İlinden i İlindenskite Traditsii*, Bitola: Razvitok).
- Динев, Ангел. *Илинденката Епонеја*. Битола: Мисла, 1987. (Dinev, Angel. *İlindenskata Eponeya*. Bitola: Mislа).
- Здравева, Милка. *Македонскиот XVIII и Првата Половина на XIX Век (Статии и Прилози)*. Скопје: ИНИ, 2014. (Zdraveva, Milka. *Makedonskiot XVIII i Prvata Polovina na XIX Vek (Statii i Prilozi)*, Skopje: İNİ).
- Ивановски, Владо. *30 Години Институт за Националната Историја*. Скопје: МАНУ, 1978. (İvanovski, Angel. *30 Godini İstitut za Natsionalna İstoriya*. Skopje: MANU).
- Ѓиречек, Константин. *Княжество Бугария*. Пловдив: Издание и Печат на Христо Г. Даповъ, 1899. (Yireçek, Konstantin. *Knijevstvo Blgariya*. Plovdiv: İzдание i Peçat na Hristo G. Danov).
- Картов, Владо. *Гевгелија до Балканските Војни*, Скопје: Собрание на Општина Гевгелија, 1966. (Kartov, Vlado. *Gevgeliya do Balkanskite Voyni*, Skopje: Sобрание na Opşтина Gevgeliya).
- Катарџиев, Иван. *Македонија Сто Години по Илинденското Востание*. Скопје: Култура, 2003. (Katarçiev, İvan. *Makedoniya Sto Godini po İlindenskoto Vostanie*. Skopje: Kultura).

- Кецкаров, Антон. “Из Спомените Ми По Револуционерното Движение в Охридско”, *Иллюстрация Илинден* 3/10 (Декември 1930), (Ketskarov, Anton. “Из Spomenite Mi Po Revolyutsionното Dvijenie v Ohridsko”, *Iljustratsiya Ilinden* 3/10 (Dekemvri), 1-4.
- Киселиновски, Стојан. vd. *Македонски Историски Речник*. Скопје: ИНИ, 2000. (Kiselinovski, Stoyan. vd. *Makedonski Istorski Rečnik*. Skopje: İNİ).
- Китаноски, Мишо-Доневски, Ѓорѓи. *Илинденското Востание Во Егејска Македонија*. Скопје: Здружение На Децата Бегалци Од Егејскиот Дел На Македонија, 2003. (Kitanoski, Mišo-Donevski, Gyorgi. *Ilindenskoto Vostanie vo Egeyska Makedoniya*. Skopje: Zdrujenje na Detsata Begalci Od Egeyskiot Del na Makedoniya).
- Конеска, Елизабета. *Јуруци*. Скопје: Музеј на Македонија и Авторите, 2004. (Koneska, Elizabeta. *Yurutsi*. Skopje: Muzej na Makedoniya i Avtorite).
- Лапе, Љубен. “Нови Документи за Илинденското Востание”, *Илинденски Зборник 1903-1953* 3/162 Скопје: ИНИ, 1953. (Lape, Lyuben. “Novi Dokumenti za Ilindenskoto Vostanie”, *Ilindenski Zbornik 1903-1953*, Skopje: İNİ).
- Лапе, Љубен. *Извештаи од 1903 Година на Српските Консули Митрополити и Училишни Инспектори во Македонија*. Скопје: ИНИ, 1954. (Lape, Lyuben. *İzveštai od 1903 Godina na Srpsite Konsuli Mitropolit i Učilišni İnspektori vo Makedoniya*. Skopje: İNİ).
- Лапе, Љубен. *Македонија во XVIII, XIX и XX Век*. Скопје: Култура, 1992. (Lape, Lyuben. *Makedoniya vo XVIII, XIX i XX Vek*. Skopje: Kultura).
- Матковски, Александар. “Исламизацијата Како Метод за Пацификација на Дебарскиот Крај”. *Бигорски Научно-Културни Собори: I Научен Собор*. 225-234. Гостивар: Совет на Бигорските Научно-Културни Собори, 1971. (Matkovski, Aleksandar. “İslamizatsiyata Kako Metod za Patsifikatsiya na Debarskiot Kray”. *Bigorski Naučno-Kulturni Sobiri: I Naučen Sobir*. (Gostivar: Sovet na Bigorsikite Naučno-Kulturni Sobiri).
- Матковски, Александар. “Значајна Буна во Македонија Против Крвавиот Данок”. *Историја* 7/1 (1971), 151-160. (Matkovski, Aleksandar. “Značajna Buna vo Makedoniya Protiv Krvaviot Danok” *Istoriya*).
- Матковски, Александар. “Турски Документи од Времето на Австро Турската Војна и Непосредно Пред Карпошовото Востание од 21 Април до 14 Октомври 1689 Година”, *Гласник* 15/1 Скопје: ИНИ, 1971. (Matkovski, Aleksandar. “Turski Dokumenti od Vremeto na Avstro Turskata Voyna i Neposredno Pred Karpošovoto Vostanie od 21 April do 14 Oktomvri 1689 Godina”, *Glasnik* 15/1 Skopje: İNİ).

- Матковски, Александар. *Балканот во Делата на Странските Патописци во Времето на Турското Владеење (Јаничари, Хареми, Робови)*. Скопје: Култура, 1992. (Matkovski, Aleksandar. *Balkanot vo Delata na Stranskite Patopistsi vo Vremeto na Turskoto Vladeenye (Yaniçari, Haremi, Robovi)*). Skopje: Kultura).
- Матковски, Александар. *Крепосништвото во Македонија во Време на Турското Владеење*. Скопје: ИНИ, 1978. (Matkovski. Aleksandar. *Kreposništvo vo Makedoniya vo Vreme na Turskoto Vladeenye*. Skopje: INI).
- Матковски, Александар. *Отпорот во Македонија*. Скопје: Мисла, 1983. (Matkovski, Aleksandar. *Otporot vo Makedoniya*. Skopje: Misla).
- Миноски, Михајло. “Гоце Делчев”. *Македонска Енциклопедија*. 1/446-447. Скопје: МАНУ, 2009. (Minoski, Mihaylo. “Gotse Delçe”. *Makedonska Ensiklopediya*. 1/446-447. Skopje: MANU).
- Настев, Христо. Илинден 8/9 (Октомври 1937), 13-15. (Nastev, Hristo. *İlinden* (Oktomvri).
- Николов, Иван Хаџи. *Спомени*, Скопје: Култура, 1995. (Nikolov, Ivan Haçi. *Spomeni*, Skopje: Kultura)
- Николов, Икохом Тома. “Как Се Дойде До Илинденското Востание (Спомени)”. *Иллюстрација Илинден 9* (Декември 1936), 4-7. (Nikolov, İkohoma Toma. “Kak Se Doyde Do İlindenskoto Vistanie (Spomeni)”. *İlyustratsiya İlinden 9* (Dekemvri).
- Паликрушева, Галаба. *Исламизацијата на Торбешите и Формирањето на Торбешката Субгрупа*. Скопје: Институт за Етнологија и Антропологија, 2016. (Palikruševa, Galaba. *İslamizatsiyata na Torbeşite i Formiranyeto na Torbeşkata Subgrupa*. Skopje: İstitut za Etnologiya i Antropologiya).
- Пандевски, Манол. “Воопужување на Македонските Революционери и Востаници во Периодот до Илинденското Востание (1893-1903)”. *Гласник V/II* (1964), 79-114. (Pandevski, Manol. “Vooprujuvanye na Makedonskite Revolutsioneri i Vostanitsi vo Periodot do İlindenskoto Vostanie (1893-1903)”. *Glasnik*).
- Пандевски, Манол. “Илинденското Востание, Османската Власт и Турското Население во Македонија”. *Историја 9/1* (1973), 9-36. Скопје: Здружение на Историчарите на Република Македонија, 1973. (Pandevski, Manol. “İlindenskoto Vostanie, Osmanskata Vlast i Turkoto Naselenie vo Makedoniya”, *İstoriya*).

- Пандевски, Манол. *Македонското Ослободително Дело во XIX и XX Век*. Скопје: Мисла, 1987. (Pandevski, Manol. *Makedonskoto Osloboditelno Delo vo XIX i XX: Vek*. Skopje: Mislа).
- Пандевски, Манол. *Националното Прашање во Македонското Ослободително Движење (1893-1903)*. Скопје: Култура, 1974. (Pandevski, Manol, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenyе (1893-1903)*. Skopje: Kultura).
- Петровиќ, Ѓургина. “Оружарската Дејност во Македонија во Предилинденскиот и во Илинденскиот Период”. *Зборник на Илинден 1903*. 209-227. Скопје: 1970. (Petrovik, Gurgina. “Orujarskata Deynost vo Makedoniya vo Predilindenskiot i vo Ilindenskiot Period”. *Zbornik na Ilinden 1903*. Skopje).
- Полјански, Христо Андонов. “Гоце”. Нова Македонија. (4 Мај 1971). (Polyanski, Hristo Andonov. “Gotse” Nova Makedoniya. (4 May 1971). Polyanski, Hristo Andonov. “Gotse”. Nova Makedoniya. May).
- Полјански, Христо Андонов. *Гоце Делчев во Спомените на Современиците*. Скопје: Култура, 1963. (Polyanski, Hristo Andonov. *Gotse Delçev vo Spomenite na Sovremenitsite*. Skopje: Kultura, 1963). (Polyanski, Hristo Andonov. *Gotse Delçev vo Spomenite na Sovremenitsite*. Skopje: Kultura).
- Полјански, Христо Андонов. *Илинденското Востание и Меѓународната Јавност*. Скопје: Мисла, 1985. (Polyanski, Hristo Andonov. *Ilindenskoto Vostanie i Megunarodnata Yavnost*. Skopje: Mislа).
- Ристиќ, Миодраг Хаџи. “Од Кога и Кои Од Турците Дошле На Балканскиот Полуостров”, *Одбрана и Заштита На Мајчиниот Македонски Јазик и Етнос Кај Исламизираните Македонци*. Скопје: Републичка Заедница На Културно-Научните Манифестации на Македонските Муслимани, 1995. (Ristik, Miodrag Haџи. “Od Koga i Koi Od Turtsite Doşle Na Balkanskiot Poluoostrov”, *Odbrana i Zaştita Na Maуçiniot Makedonski Yazik i Etnos Kay İslamiziranite Makedontsi*. Skopje: Republička Zaednitsa Na Kulturno-Nauçnite Manifestatsii na Makedonskite Muslimani).
- Ристовски, Блаже. “Петар Попарсов”. Македонска Енциклопедија. 2/1180-1181. Скопје: МАНУ, 2009. (Ristovski, Blaje. “Petar Poparsov”. *Makedonska Entisklopedija*. Skopje: MANU).
- Силјанов, Христо. *Ослободителните Борби на Македонија*. Скопје: Култура, 2003. (Silyanov, Hristo. *Osloboditelnite Borbi na Makedoniya*. Skopje: Kultura).
- Силјанов, Христо. *Ослободителните Борби На Македонија (Илинденското Възстание)*. Софија: Издание на Илинденската Организација, 1933.

(Silyanov, Hristo. *Osvoboditelnite Borbi Na Makedoniya (İlindenskoto Vostanie*). Sofiya: İzдание na İlindenskata Organizatsiya).

Симовски, Тодор. “За Учеството на Малцинствата во Илинденското Востание”. *Илинденски Зборник 1903-1953*. 189-220. Скопје: ИНИ, 1953. (Simovski, Todor. “Za Učestvoto na Malsinstvata vo İlindenskoto Vostanie”. *İlindenski Zbornik*. Skopje: İNİ).

Соколоски, Методија. “Исламизација у Македонији у XV и XVI Веку”. *Историјски Часопис 22/75-89* Београд: 1975. (Sokoloski, Metodiya. “İslamizatsiya u Makedoniyi u XV i XVI Veku”. *İstoriski Çasopis 22/75-89* Beograd).

Соколоски, Методија. *Турски Изворни Податоци од XV и XVI Век за Градот Битола*. Скопје: ИНИ, 1963. Sokolski, Metodiya. *Turski İzvorni Podatotsi od XV i XVI Vek za Gradot Bitola*. Skopje: İNİ).

Стерјовски, Александар. “Исламизацијата и Потурчувањето во Битола”. *Одбрана и Заштита На Мајчиниот Македонски Јазик и Етнос Кај Исламизираниите Македонци*. Скопје: Републичка Заедница на Културно-Научните Манифестации на Македонците Муслимани (Нова Македонија), 1995. (Sterjovski, Aleksandar. “İslamizatsiyata i Poturçuvanyeto vo Bitola” *Odbрана i Zaštita Na Maјçiniot Makedonski Yazik i Etnos Kay İslamiziraniite Makedontsi*. Skopje: Republička Zaednitsa na Kulturno-Nauçnite Manifestatsii na Makedontsite Muslimani (Nova Makedoniya).

Стојановски, Александар. *Градовите на Македонија од Крајот на XIV до XVII Век (Демографски Проучувања)*. Скопје: ИНИ, 1981. Stoyanovski, Aleksandar. *Gradovite na Makedoniya od Krayot na XIV do XVII Vek (Demografski Prouçuvanya)*. Skopje: İNİ).

Стојановски, Александар. *Историја на Македонскиот Народ*. Скопје: ИНИ, 1998. (Stoyanovski, Aleksandar. *İstoriya Na Makedonskiot Narod*. Skopje: İNİ).

Стојановски, Александар. *Македонија во Турското Средновековие (Од Крајот на XIV-Почетокот на XVIII Век)*. Скопје: Култура, 1989. Stoyanovski, Aleksandar. *Makedoniya vo Turskoto Srednovekovie (Od Krayot na XIV-Poçetokot na XVII Vek)*. Skopje: Kultura).

Ташковски, Драган. *За Македонската Нација*. Скопје: Наша Книга, 1976. (Taşkovski, Dragan. *Za Makedonskata Natsiya*. Skopje: Naša Kniga).

Томовски, Крум vd. *Етногенеза на Јуруците и Нивното Населување на Балканот: Материјали од Тркалезната Маса, Одржана во Скопје на 17 и 18 Ноември 1983 Година*. Скопје: МАНУ, 1986. (Tomovski, Krum vd. *Etnogeneza na Yurutsite i Nivnoto Naseluvanye na Balkanot*:

Materiyali od Trkaleznata Masa, Odrjana vo Skopje na 17 i 18 Noemvri 1983 Godina. Skopje: MANU).

Чепреганов, Тодор vd. *Историја на Македонскиот Народ.* Скопје: Селектор, 2008. (Çepreganov. Todor vd. *İstoriya na Makedonskiot Narod.* Skopje: Selektor).

Шатев, Павел. *Историја на Македонија (Материјали).* Скопје: Македоника, 2012. (Şatev. Pavel. *İstoriya na Makedoniya (Materiyali).* Skopje: Makedonika).

Шатев, Павел. *Македонија Под Ропство.* Скопје: Македоника, 2013. (Şatev, Pavel. *Makedoniya Pod Ropstvo.* Skopje: Makedonika).

Шопова, Душанка. *Македонија во XVI и XVII Век Документи од Цариградските Архиви.* Скопје: ИНИ, 1955. (Şopova, Duşanka. *Makedoniya vo XVI i XVII Vek Dokumenti od Tsarigradskite Arhivi.* Skopje: İNİ).

Шукарова, Анета. vd. *Историја на Македонскиот Народ.* Скопје: ИНИ, 2008. (Şukarova Aneta vd. *İstoriya na Makedonskiot Narod.* Skopje: İNİ).

Türkçe Kaynaklar:

Acar, Özcan. vd., “Balkan Savaşı”, *Yeni Türk Ansiklopedisi.* 1/309-310. İstanbul: Akçağ Yayınları, 1985.

Adanır, Fikret. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi, Makedonya Örneği”. çev. Mete Tunçay. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923).* ed. Mete Tunçar-Erik Jan Zürcher, 33-72. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Adanır, Fikret. Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı ve Balkanlar.* çev. Beril İdemen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

Adanır, Fikret. *Makedonya Sorunu.* çev. İhsan Catay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

Ahmetbeyoğlu, Ali. “Hun Akınları Çağında Balkanlar”. *Balkanlar El Kitabı.* ed. Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay. 1/75-90 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.

Aksun, Ziya Nur. *Osmanlı Tarihi I.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.

Aktepe, Münir. “Çimbi”. *DİA.* 8/317-318. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Altıntaş, Ahmet. “Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (2005), 69-91.

- Aruçi, Muhammed. Stoyanovski, Aleksandar. “Aleksandar Matkovski”. *DİA*. 28/140-141. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aruçi, Muhammet. “Yugoslavya”. *DİA*. 43/573-576. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Aslan, Halide. “Tanzimat Döneminde Dinî Değişim Halleri: İhtida-Gizli Din-Tanassur ve Osmanlı”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 6/12 (2012), 55-82.
- Aslan, Seyfettin. “Yeniçeri Ocağı'nın Temeli: Devşirme Usulü”, *Turkish Business Journal* 2/3 2021, 1-10.
- Aydın, M. Akif. Hamidullah, Muhammed. “Köle”. *DİA*. 26/237-248. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Aydın, Mahir. “Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri”. *Osmanlı Araştırmaları IX* (1989), 209-234.
- Aydın, Mehmet A. “Hukukî-Âdlî Yapı”. *DİA*. 33/515-521. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Azarkan, Ezeli. “Devletlerin Tanınmasında Dönüm Noktaları: Badinter Komisyonu ve Kosova'nın Tanınması”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/1 (2016), 143-184.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”. *Vakıflar Dergisi* 2 (1942), 279-386.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri”. *Türkler*. 9/133-153. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (Ağustos 2015), 209-237.
- Başar, Fahameddin. “Fetret Devri”. *DİA*. 12/480-482. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Beydilli, Kemal. “Yeniçeri”. *DİA*. 43/450-462. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bodur, Ali. *XIX. Yüzyıl Başlarından Kaldırılışına Kadar Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Castellan, Georges. *Balkanların Tarihi*. çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu. 2. Baskı. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995.

- Çetintürk, Selahaddin. “Osmanlı İmparatorluğunda Yörük Sınıfı ve Hukuki Statüleri”. *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2/1 (Ankara 1943), 106-116.
- Demir, Abdullah. “Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2017), 19-27.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2007.
- Doğru, Halime. “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih ve İskan Siyaseti”. *Türkler*. 9/165-176. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Eroğlu, Haldun. "Osmanlı'nın Rumeli'deki Göç Stratejileri ve Teopolitiği Üzerine". 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2012, 1289-1290.
- Eröz, Mehmet. “Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük-Türkmen Köyleri” 6 (1965), 119-154.
- Eröz, Mehmet. *Yörükler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991.
- Gelekçi, Cahit. “Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Yörük Kavramları”. *Türkiyat Araştırmaları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2004, 11-12.
- Gencer, Ali İhsan. “Ayastefanos Antlaşması”. *DİA*. 5/516-517. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Goetz, Philip W. vd., “Rum”. *Ana Britannica*. 18/532-533. İstanbul: Ana Yayınları, ty.
- Gökbilgin, M. Tayyip. *Rumeli’de Yörükler Tatarlar ve Evladı Fatihan*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2008.
- Gücel, Dilek. *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Hacısalihioğlu, Mehmet. “Makedonya”. *DİA*. 27/437-444. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Hacısalihioğlu, Mehmet. vd., *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı*. Ed. Mehmet Hacısalihioğlu. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR), 2020.
- Halaçoğlu, Yusuf. “Evlad-ı Fatihan”. *DİA*. 11/524-525. İstanbul, TDV Yayınları, 1995.

- Halaçoğlu, Yusuf. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Hammer, Joseph Von. *Büyük Osmanlı Tarihi*. çev. Mehmet Ata. haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç. İstanbul: Medya Ofset, ty.
- Hamzaoğlu, Yusuf. *Balkan Türklüğü*. Üsküp: Logos-A, 2010.
- İbrahimsoylu, İzzet. *Makedonya Kızılalma-Karaman Yörükleri Ağzı-I*. İstanbul: Kutlu Yayınevi, 2020.
- İbrahimsoylu, İzzet. *Yörüklük* (Kuzey Makedonya Yörüklüğü). Üsküp: Yeni Balkan Yayınevi, 2021.
- İnalcık, Halil. “Murad I”, *DİA*, 31/156-164. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- İnalcık, Halil. “Rumeli”. *DİA*. 35/232-235. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- İnalcık, Halil. “Rumeli”. *İA*. 9/767 İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.
- İnalcık, Halil. “Türkler ve Balkanlar”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi Dergisi* 3. (Eylül 2005), 20-44.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu ve Balkanlar*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.
- İnalcık, Halil. *Osmanlılar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- İnan, Abdülkadir. “Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 4/179 (1956), 179-195.
- İnbaşı, Mehmet. “Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”. *Türkler*. 9/154-164. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- İnbaşı, Mehmet. “Üsküp” *DİA*. 42/377-381. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- İnbaşı, Mehmet. “Yeni Belgeler Işığında Rumeli Yörükleri”. *Osmanlı Ansiklopedisi*. Ankara: 1999, 4/151-169.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi*. 1. çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 6. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Kaçalin, Mustafa S. “Orhon Yazıtları”, *DİA*. 33/390-393. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kafadar, Cemal. “Gazâ”. *DİA*. 13/427-429. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Karataş, Ali İhsan. “Bursa Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Köleliğe Bir Bakış”. *İSTEM* 9 (Aralık 2007), 135-162.

- Karataş, Ali İhsan. *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı (Bursa Örneği)*. İstanbul: Gökkuşbu, 2009.
- Karpat. H. Kemal, "Balkanlar". *DİA*. 5/25-32. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kasaba, Reşat. *Bir Konargöçer İmparatorluk (Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar)*. çev: Ayla Ortaç. (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 93.
- Kazancıoğlu, Habibe. *Filibe (Hurufat Defterlerine Göre Filibe Kazasındaki Vakıf Müesseseleri)*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2019.
- Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes'alesi'ne Dair". *Osmanlı Araştırmaları* 9/9 (1989), 76-99.
- Kiel, Machiel. "Sarı Saltuk". *DİA*. 36/147-150. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Koç, Yunus. "İşkân". *DİA*. EK-1/659-662. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Koka, Şecaettin. "Sosyalist Yugoslavya Dönemi". *Balkanlar El Kitabı*. 2/11-19. Der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ. Ankara: Karam&Vadi Yayınları, 2007.
- Korkmaz, Ender. "Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İlinden İsyânında Yaşanan Başlıca Olaylar". *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)* 2/1 (Haziran 2020), 304-333.
- Koylu, Zafer. *Makedonya Sorunu (1878-1913)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1997.
- Köprülü, M. Fuat. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Menşei Meselesi". *Belleten* 7/28 (Ekim 1943), 219-312.
- Kurat, Akdes Nimet. *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk Rus İlişkileri (1789-1919)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011, 86.
- Küçük, Abdurrahman. "Dönme". *DİA*. 9/518-520. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Küçük, Cevdet. "Balkan Savaşı". *DİA*. 5/23-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ljuboviç, Amir. "Filipoviç, Nedim". *DİA*. 13/88-89. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Mazower, Mark. *Balkanlar*. çev. Ayşe Ozil. 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Memişoğlu, Hüseyin. "Pomaklar". *DİA*. 34/320-322. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- Mücteba, İlgürel. “İstimalet”, *DİA*. 23/362-363, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Neşri, *Tevarih-i Ali Osman*. haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen. Ankara: 1992, TTK Yayınları), 1/339.
- Nureski, Cüneys. *Tezkirelere Göre Makedonya’da Yetişen Osmanlı Divan Şairleri*. Üsküp: MATÜSİTEB, 2008.
- Okur, Mehmet. “Balkan Savaşları”. *Balkanlar El Kitabı*. Ed. Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay. 1/595-606. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskan Teşebbüsü (1691-1696)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1963 2-5.
- Ortaylı, İlber. “Millet”, *DİA*. 30/66-70. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Özcan, Abdülkadir. “Devşirme”. *DİA*. 9/254-257. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özcan, Abdülkadir. “Eşkinci”. *DİA*. 11/469-471. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Özcan, Abdülkadir. “Pencik”. *DİA*. 34/226-228. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özekmekçi, Mustafa Mesut. “19 Yüzyılın İlk Yarısında Avrathisar’da (Kılıkış) Evlad-ı Fatihan Nüfusu”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi* 19/31 (Ekim 2021), 113-141.
- Özel, Ahmet. “Dârülişlâm”. *DİA*. 8/541-543. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Özel, Ahmet. “Gayri Müslim”. *DİA*. 13/418-427. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 2. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Pay, Salih. “Rumeli Fatihi Osmanlı Şehzadesi: Gazi Süleyman Paşa”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009), 279-297.
- Refik, Ahmet. *Anadolu’da Türk Aşiretleri (966-1200)*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.
- Rodoplu, Fatma. “Türklerin Balkanlardaki Manevi Nüfuzu Olan Şeyh ve Dervişlerin Önemi: Demir Baba Örneği”. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 2/2 (Aralık 2013), 115-135.
- Rruqa, İtir. “Osmanlı İdaresinde Arnavutluk’ta Görülen Kripto (Gizli) Hristiyanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Tasavvur Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 1237-1268.

- Ruşid, Bilal. *Salnamelere Göre XIX. Asırda İştîp'te Sosyo-Ekonomik ve İdari Durum*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Saatçi, Meltem Begüm. *Makedonya Sorunu (1903-1913)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Sakin, Orhan. *Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler*. İstanbul: Ekim Yayınları, 2010.
- Sümer, Faruk. "Oğuzlar". *DİA*. 33/325-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Sümer, Faruk. "Türkmenler". *DİA*. 41/607-611. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sümer, Faruk. "Yörükler". *DİA*. 43/570-573. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*. 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.
- Şükrullah. *Behcetüttevârih*. çev. N. Atsız Çiftçioğlu. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Tahiroğlu, Bülent. "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. XLV-XLVII/1-4. (1982), 649-676.
- Tan, Hakan. "Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış". *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi* 15/1 (Haziran 2013) 45-69.
- Todorova, Maria. *Balkanları Tahayyül Etmek*. çev. Dilek Şendil. 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Tufan, Muzaffer. "Göç Hareketleri ve Yugoslavya Türkleri". *Erdem*. 5/15. (Eylül 1989), 925-976.
- Turan, Osman. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, 27. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Türkeş, Mustafa. "Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi". *Balkanlar El Kitabı*. Der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ. 2/4-8. Ankara: Karam&Vadi Yayınları, 2007.
- Uzer, Tahsin. *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Büyük Osmanlı Tarihi*. 4. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, ty.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 1. Cilt 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 1. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023.
- Ülger, İrfan Kaya. *Yugoslavya Neden Parçalandı*. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları, 2003.
- W. Goetz, Philip vd., “Yugoslavya”. *Ana Britannica*. 22/453-454. İstanbul: Ana Yayınları, t. y.
- Yaman, Ahmet. “Zimmî”. *DİA*. 44/438-440. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Telli, Hasan. *Osmanlı Dönemi Üsküp Vakıfları*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019.
- Telli, Hasan. “Balkanlarda İslamın Yayılışının Temel Dinamikleri”. *Balkanlar’da İslam*. ed. Hasan Telli. Ankara. Nobel Yayınları, 2023.
- Telli, Hasan. *Makedonya Radoviş’te Osmanlı İzleri: Camiler, Medreseler ve Tekkeler*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2022.
- Yeni, Harun. “Hangi Yörük? 16. Yüzyıl Batı Trakya’ında Yörüklüğün Halleri Üzerine Bazı Notlar”. *Kebikeç Dergisi* 35 (2013), 143-150.
- Şenişik, Pınar. “Osmanlı Makedonyası’nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları”, *Türkiyat Mecmuası* 27/1 (2017), 289-303.
- Acar, Özcan. vd., “Rumeli”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*. 9/3298-3299. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985.

EKLER

EK 1: DRAGİ GYORGİEV İLE YAPILAN MÜLAKAT (25.08.2022)

1. Sayın hocam; ben şunu sormak istiyorum, Osmanlı genişlemek için büyümek için neden başka coğrafyayı değil de Balkanları seçti?

Bence Osmanlı'nın Balkanlara yönelmesi tamamen doğal bir gelişmeydi, aslında onlar Bizansa yöneldi. Yeni kurulan her devletin ideali eskisini fethedip onun yerine geçmektir. Osmanlı'nın ortaya çıktığı dönemde ise o devlet Bizans idi, daha doğrusu Doğu Roma İmparatorluğu. Onlar aslında Bizansı aldı. Afrika'da o dönem pek bir şey yoktu, o dönem bilinen bir medeniyet yoktu. Uzak doğu ise çok uzaktı, gerçek hedef Bizansı almakla birlikte Bizansın ününe kavuşmaktı. Burada öncelikle medeniyet vardı, burada antik Makedonya vardı, Büyük İskender vardı. Onun büyük bir geleneği ve medeniyeti mevcuttu. Buralara sahip olan devlet, biz; Doğu Roma İmparatorluğunu yendik, biz Büyük İskender'in topraklarını aldık diyecekti. Bu da Osmanlı'nın Balkanlardaki doğal ilerlemesiydi.

2. Sizce Osmanlı Devleti'nin Makedonya'daki gayrimüslim (Hristiyan) halka karşı yaklaşımı veya davranışı nasıldı?

Bakınız, Balkan ülkelerinin (özellikle Osmanlı'nın buradan ayrılmasından sonra oluşturulan) tarih yazımında, Osmanlı Devleti ve Türkler hakkında "Türklerin zorba olduğu, buralarda yaşayan Hristiyanların Osmanlı döneminde esaret altında yaşadıkları ve genel anlamda buradaki Osmanlı hakimiyetinin Balkanlarda yaşayan Hristiyanlar için bir esaret dönemi olduğu" yönünde pek iyi olmayan, olumsuz bir algı yaratılmıştır. Ancak böyle bir algının yaratılması oldukça doğal bir durumdur. Zira Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan gibi yeni devletler kurulurken devlet olmak için bir düşmana karşı zafer elde ettiklerini göstermek durumundaydılar ki bu ülkelerin gözünde tüm Balkanların düşmanı Osmanlı Devleti idi. Dolayısıyla bu ülkelerin elde etmiş oldukları zaferi çok daha büyük bir zafer olarak gösterebilmek için mağlup ettikleri düşmanın ne kadar güçlü, zorba ve kötü olduğunu vurgulamaları gerekiyordu.

Fakat zamanla tarih yazımının olgunlaşp Osmanlı kaynaklarının gün yüzüne çıkmasıyla birlikte, ilk dönemlerde bu konuda yazılan yazıların gerçek kaynaklara dayanmayan taraflı yazılar olduğunun anlaşıldığını söyleyebilirim. Osmanlı Devleti'nin aslında bu bölgelerde, iktidarın en üst kademelerinde yer almayan halk, yani reaya için o dönemde Avrupa devletlerinde yaşayan Hristiyanların sahip oldukları konumlarına göre çok daha kabul edilebilir, çok daha liberal bir sistem kurmuş olduğu anlaşıldı. Örneğin Avrupa devletlerinde Hristiyanlar vardı. O dönemde bu bölgelerde bir halkın asimile edilmesi, bir dilin konuşulmasının yasaklanması, Yahudi nüfusunda olduğu gibi insanların bu bölgelerden sürülmesi söz konusu olmadı. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere karşı gütmüş olduğu bu hoşgörülü tutumu sayesinde bu bölgelerde bu kadar uzun süre kalmayı başardığı ve bu nedenle buradaki gayrimüslim nüfusun, Batıdan gelen ve Balkanlar'daki durumu değiştirmeye başlayan milliyetçi fikirler yayılana kadar neredeyse dört yüz yıl boyunca Osmanlı yönetimine karşı ciddi bir isyan çıkarmadığı söylenebilir.

3. Efendim son dönemlerde başlayan ayaklanmaların sebebi sadece Avrupa'dan gelen milliyetçilik akımları mıydı bunun yanında başka sebepler de var mıydı?

Bana göre, belki de daha üst düzeyde önem taşıyan ulusal fikirlerden önce, büyük devletlerin propagandaları bu anlamda daha büyük bir önem taşıyordu. Özellikle 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarına doğru bu bölgeye ilgisini arttıran Rusya'nın güçlenmesi ve onun, "Panislavizm" propagandası ile tüm Slav halklarını birleştirerek kendi koruması altına almayı ve aynı zamanda Ortodoksluk temelinde Yunan nüfusunu himayesine almayı hedefleyen propagandaları bu anlamda çok etkili olmuştur. Bütün bunlar, belki de daha sonraları meydana gelen gelen ve belli bir eğitimi gerektiren ulusal fikirlerden daha önemli hadiselerdi bu manada. Ancak bu nüfusun yüksek öğrenimi yoktu, dolayısıyla söz konusu fikirler o kadar kolay bir şekilde onlara ulaşamıyordu. Fakat zaman geçtikçe buradan, bu nüfustan insanlar yurtdışına gidip eğitim görmeye ve söz konusu fikirleri buralara getirmeye başlamışlardı. Tabii bu bölgelere (Balkanlara) ilgi gösteren bir aktör olarak Habsburg İmparatorluğu

da vardı. Doğu'ya, hatta Irak'a-Bağdat'a kadar ulaşmak isteyen Habsburg İmparatorluğu için bu yolda petrol cazibeli hale geldi. Tabii diğer taraftan İngiltere, Fransa gibi diğer tüm güçler de çıkarlarını tehdit ettiği için, burada Rusya'nın etkisi altında büyük bir Slav devleti oluşmasını diye Rusya'ya karşı koymak istediler. İşte söz konusu devletlerin bütün bu jeopolitik çıkarları, bu bölgedeki (gayrimüslim) nüfusun bu ülkelere, kurtarıcıları gözünü bakmaya sevk eden ilk anlardı. Arkasından da tabii olarak ulusal fikirler de geldi. Böylece hafıza, daha doğrusu bölgedeki nüfusun görkemli geçmişiyle ilgili tarihî hafızası geri gelmeye başladı: Ortaçağ Sırp ve Bulgar devletleri örneğinde olduğu gibi. Demokrasi burada başladı diye Yunanistan, Avrupa'nın gözdesi oldu. Yani Batılı devletler, aslında Avrupa ve Avrupa demokrasisi ile liberalizmi Yunanistan'ın, antik Yunanistan'ın topraklarında doğdu diye Yunanistan'a bu gözle bakmaya başladılar. Bütün bunlar, Avrupa'da Osmanlı karşıtı bir siyasetin ve Osmanlı karşıtı duyguların çığ gibi büyümesine neden oldu ve bütün bu (olumsuz) duygu ve düşünceler Balkanlardaki gayrimüslimlere de sıçradı.

4. Hocam, İslamlaşma Balkanlar ve Makedonyada nasıl oldu anlatır mısınız?

Makedonya'da İslamlaşma ne hızlı ne de zorla dayatılarak yayıldı. İslamlaşma, Osmanlı yüzyıllarında yaşanan tamamen doğal bir durumdu. İslamlaşma hiçbir zaman devlet tarafından sistemli bir dayatma şeklinde olmadı, Osmanlı onu isteseydi bu bölgedeki herkesi 50 yıl içinde Müslümanlaştırırdı. İslamlaşma bazı tarih yazımları tarafından kötü niyetli olarak zorla dayatılarak kılıç zoruyla ve çok fazla insanın iskan edilmesiyle yaşandığı belirtilmektedir. Eğer XVI. Yüzyılın sonlarına ait kaynaklara bakarsanız özellikle Makedonya'nın XIV. Yüzyılın sonlarında alındığını düşünürsek burada İslama geçenlerin az olduğunu ve İslamlaşmanın çok yavaş bir süreç olduğunu görürsünüz. Mesela nüfusun %50-60'ının İslamlaştığını göremezsiniz. Kaynaklarda İslamlaşmanın çok yavaş ilerlediğini ve bunun doğal bir süreç olduğunu görürsünüz. İnsanların hiçbir baskı altında kalmadan doğal olarak İslam'a geçtiğini görüyoruz. Belki de ekonomik olarak gayrimüslimlere uygulanan vergilerin

Müslümanlara oranla biraz daha yüksek olması küçük bir etken olarak görülebilir ama hiçbir zaman İslamlaşma zorla dayatılmadı.

5. Efendim Osmanlı Devleti'nin Makedon kimliğine karşı yaklaşımı nasıldı bilgi verir misiniz?

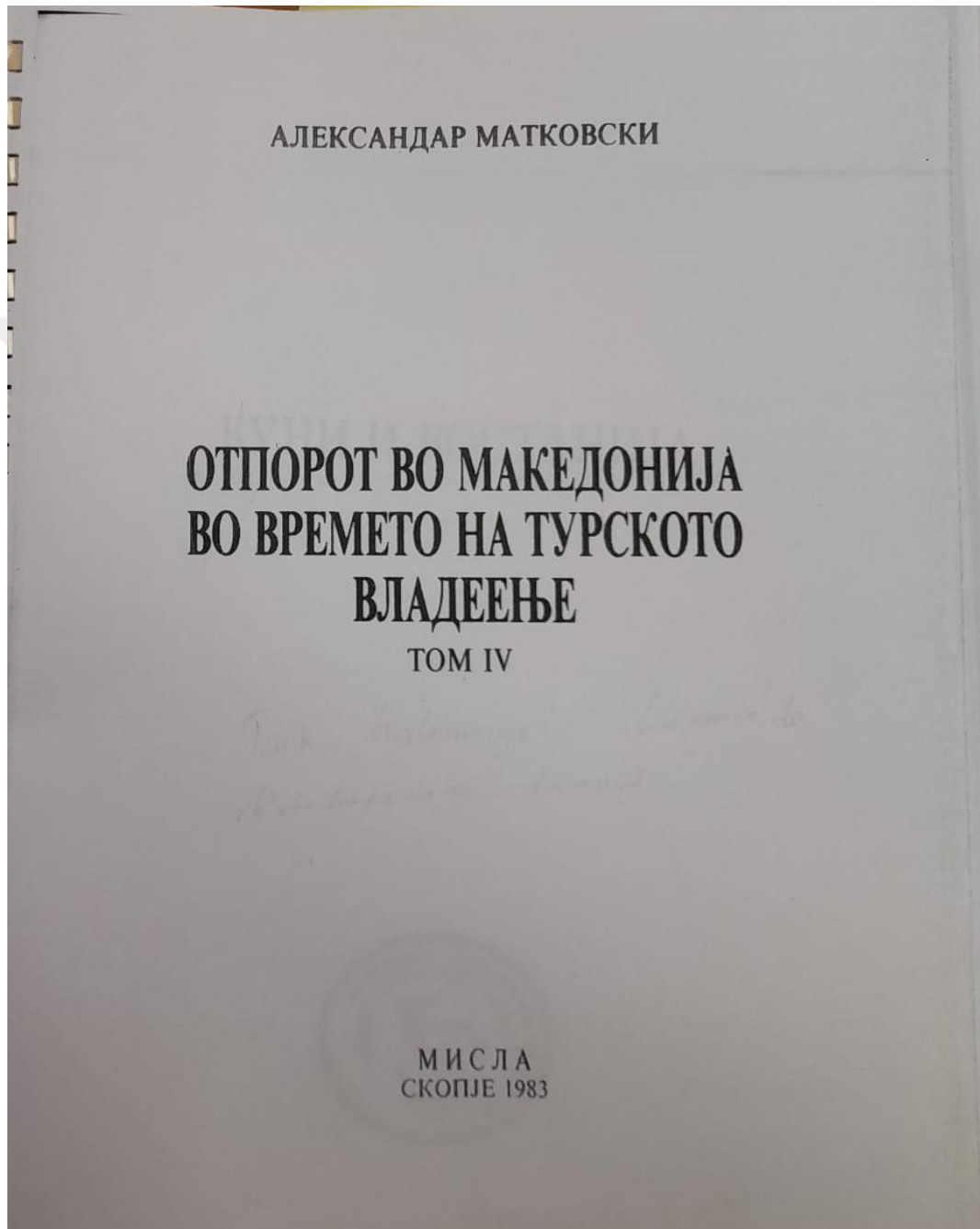
Bakınız, Osmanlı Devleti genel olarak toplulukların etnik kimlikleriyle ilgilenmiyordu. Bu devletin, dinî kimliği, yani Ortodoks Hristiyan, Katolik Hristiyan, İslam, Yahudilik inancına mensubiyeti esas referans olarak alan, belli bir teokratik bir devlet olduğu bilinmektedir. Ve bu, Osmanlı'nın bozulmaması ve sarsılmaması için özen gösterdiği temel bir yapıydı. 19. yüzyıla kadar Makedonya'daki Hristiyan nüfus için, çoğunluğu Ortodoks inanca bağlı tek bir dinî kimlikten söz edebiliriz. 19. yüzyılın ilk yarısına kadar, bu Slav etnik kimliğinin bir önemi yoktu. Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan'da milliyetçilikle ilgili fikirler uyanmaya başladıkça, aynı fikirler bu bölgelerde de yayıldı. Bana göre, Osmanlı Devleti bütün bu gelişmelere rağmen, belli bir kiliseye mensubiyetin, aynı zamanda belli bir halka mensubiyet demek olduğu, yani Millet Sistemi prensibine bağlı kaldı. Bu açıdan bakıldığında, Bulgar Eksarhlığı'nın kurulduğu ve Sırp Patrikhanesinin tanındığı 19. yüzyılın ikinci yarısında burada ayrıca bir Makedon Kilisesi kurulmamıştır, zira aynı zamanda Rum Patrikhanesi, yani İstanbul Patrikhanesi de buralarda varlık gösteriyordu. Dolayısıyla Makedon Ortodoks Kilisesi kurulmadığı için ayrı bir Makedon milleti de kurulmamıştır. Bulgar Eksarhlığı, bu Hristiyan nüfusu (Makedon nüfusu) kiliseleri ve okullarıyla kaplıyordu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti de bu (Makedon) nüfusa öyle bakmış, yani Bulgar Eksarhlığına mensup olanlara siz Bulgarsınız demiş, Rum Kilisesine mensup olan Makedonlara ise, siz Patrikhanecisiniz demiş. Millet sistemi temelinde yapılan (etnik) taksimat bu şekildeydi. Dolayısıyla Makedon Kilisesi kurulmadığı için, Osmanlı Devleti'nin ayrı bir Makedon milletini dikkate alması mümkün değildi ne yazık ki.

6. Şuan halk nazarında Osmanlı veya Türk deyince ne akla geliyor, nasıl bir algı mevcut bilgi verir misiniz?

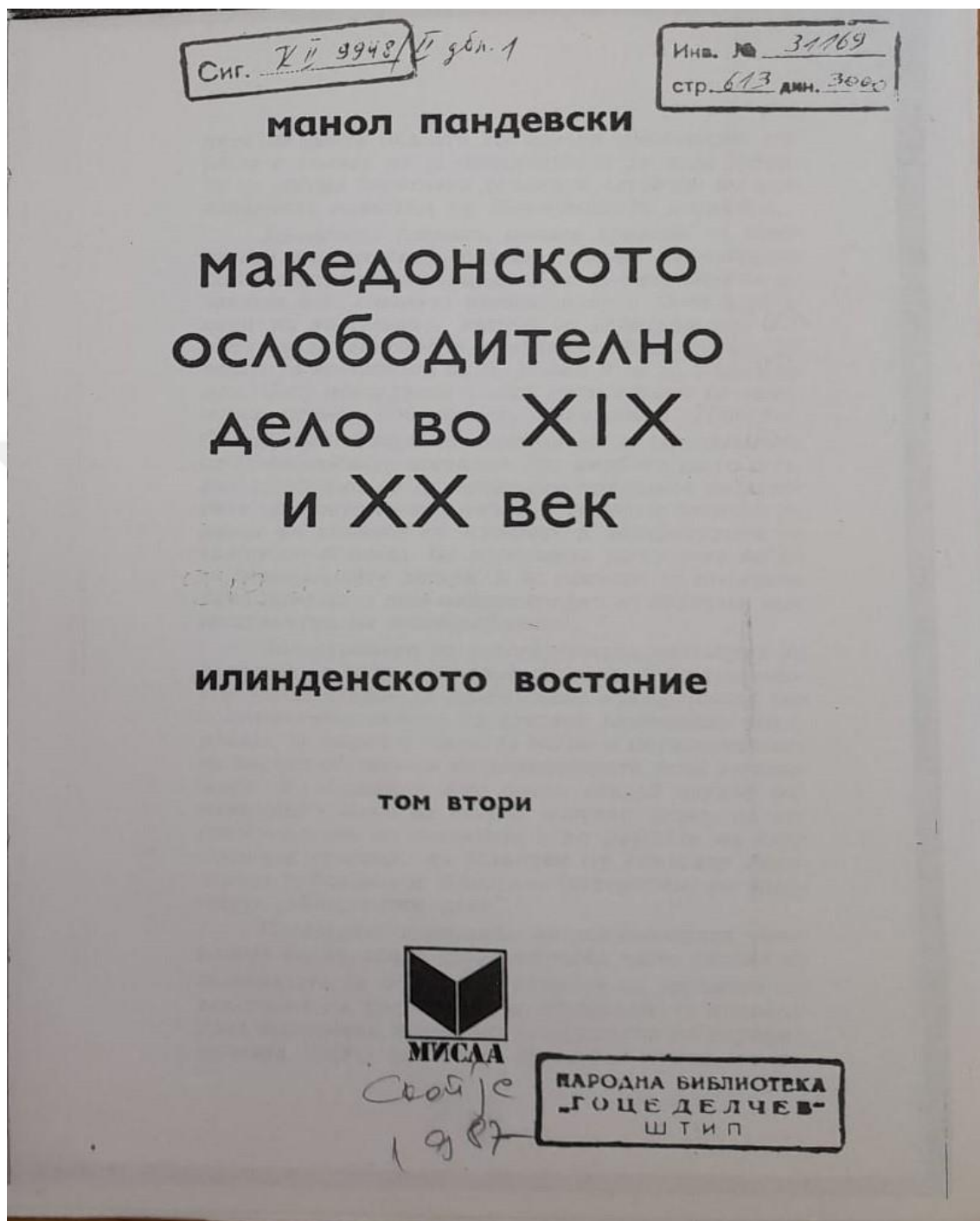
Genel olarak son 10-15 yılda, Türklere ve Osmanlı mirasına yönelik algının olumluya döndüğünü düşünüyorum. Tabii, hâlâ olumsuz algıya sahip olan ülkeler de vardır. Burada olumsuz algıya sahip ülke olarak öncelikle Yunanistan'ı kastediyorum. Yunanistan'da siyasî nedenlerle ve Türkiye ile Yunanistan arasında adaların sınırları konusunda yaşanan çatışmalardan dolayı bu olumsuz algı halen varlığını sürdürmektedir. Ancak genel olarak diğer ülkelerde, Makedonya'da, Arnavutluk'ta, Kosova'da, Bosna'da ve hatta Sırbistan'da söz konusu algının değiştiğini düşünüyorum. Bulgaristan'da bu algı, bizim Makedonya'da ve adlarını saydığım diğer ülkelerdeki kadar olumlu olmayabilir, ama orada da algının değiştiğini söyleyebilirim. Genel olarak Türkiye'ye ve Osmanlı mirasına yönelik algının değiştiğini düşünüyorum. Nihayet bu ülkelerdeki insanlar, gerek maddi kültürde gerekse manevi kültürde Osmanlı mirasını, burada 500-600 yıl boyunca var olan ve gözardı edilemeyecek bir medeniyetin mirası olarak kabul etmeye başladılar. Sonuç olarak bu algının bölgede, özellikle burada Makedonya'da değiştiğini düşünüyorum.

EK 2: ÇALIŞMADA KULLANILAN BAZI ESERLERİN GÖRÜNTÜLERİ

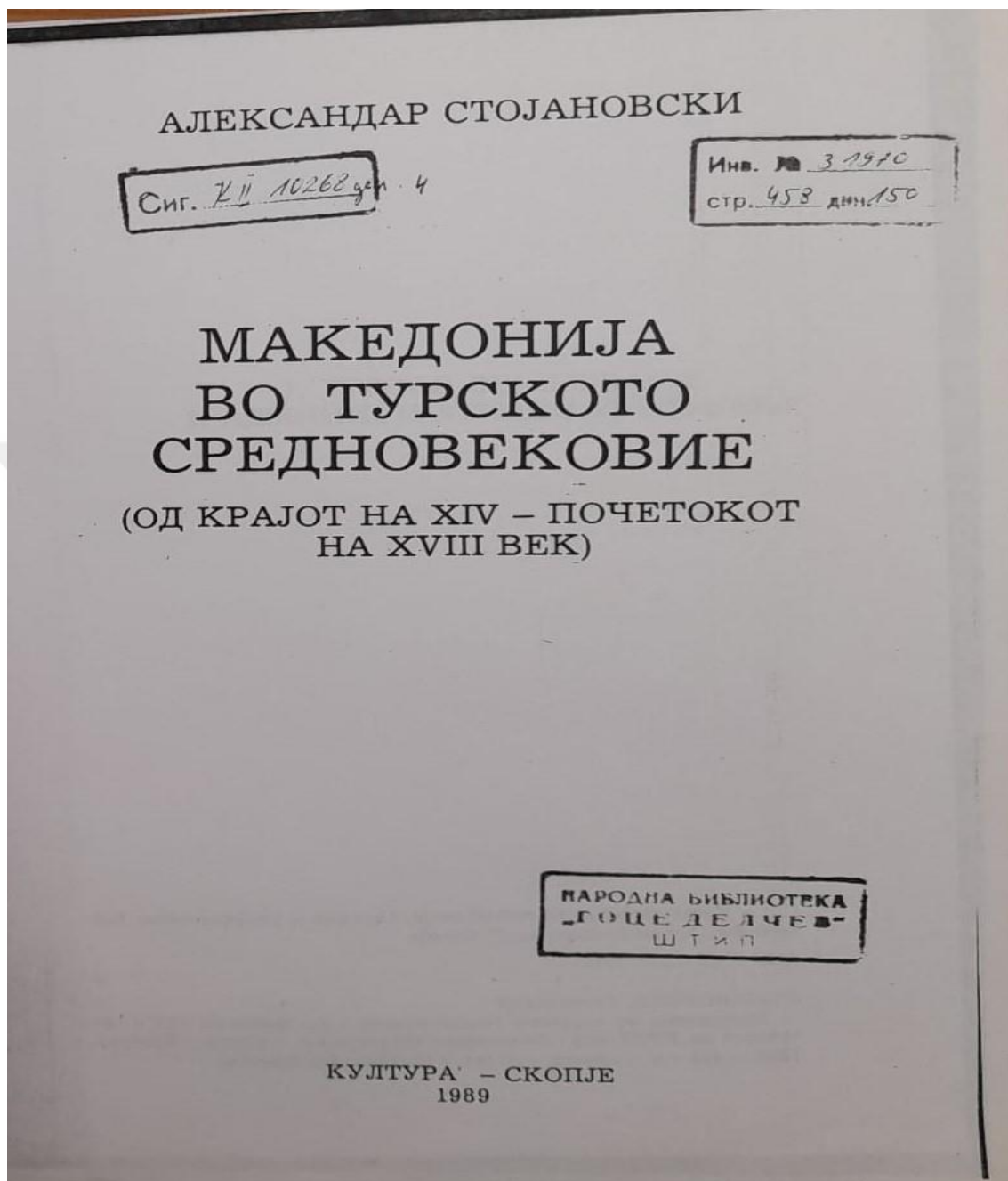
Resim 1⁵⁰⁴



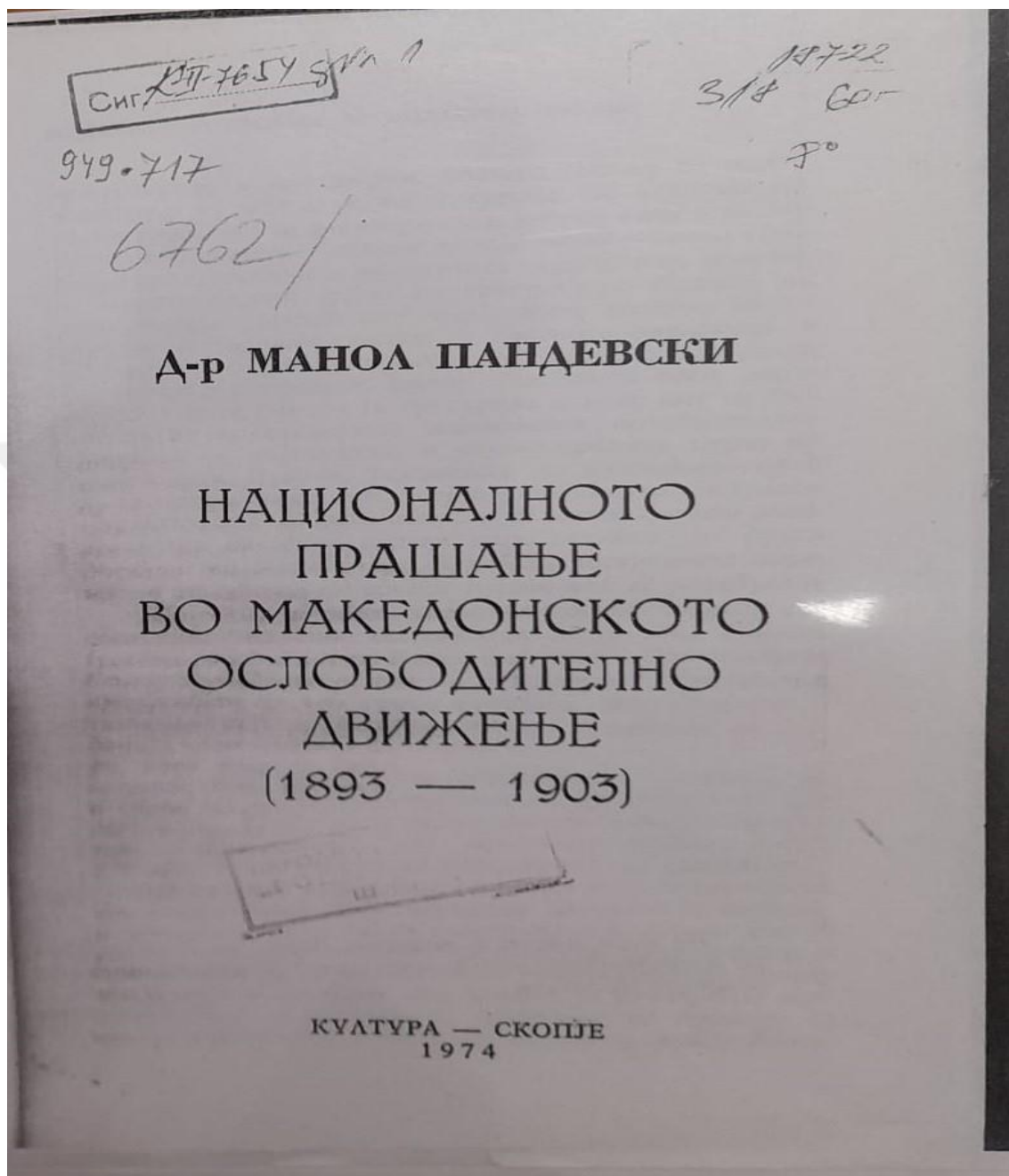
⁵⁰⁴ Aleksandar Matkovski, *Otporot vo Makedoniya vo Vremeto na Turskoto Vladeenye*, (Skopje: Mislа, 1983).



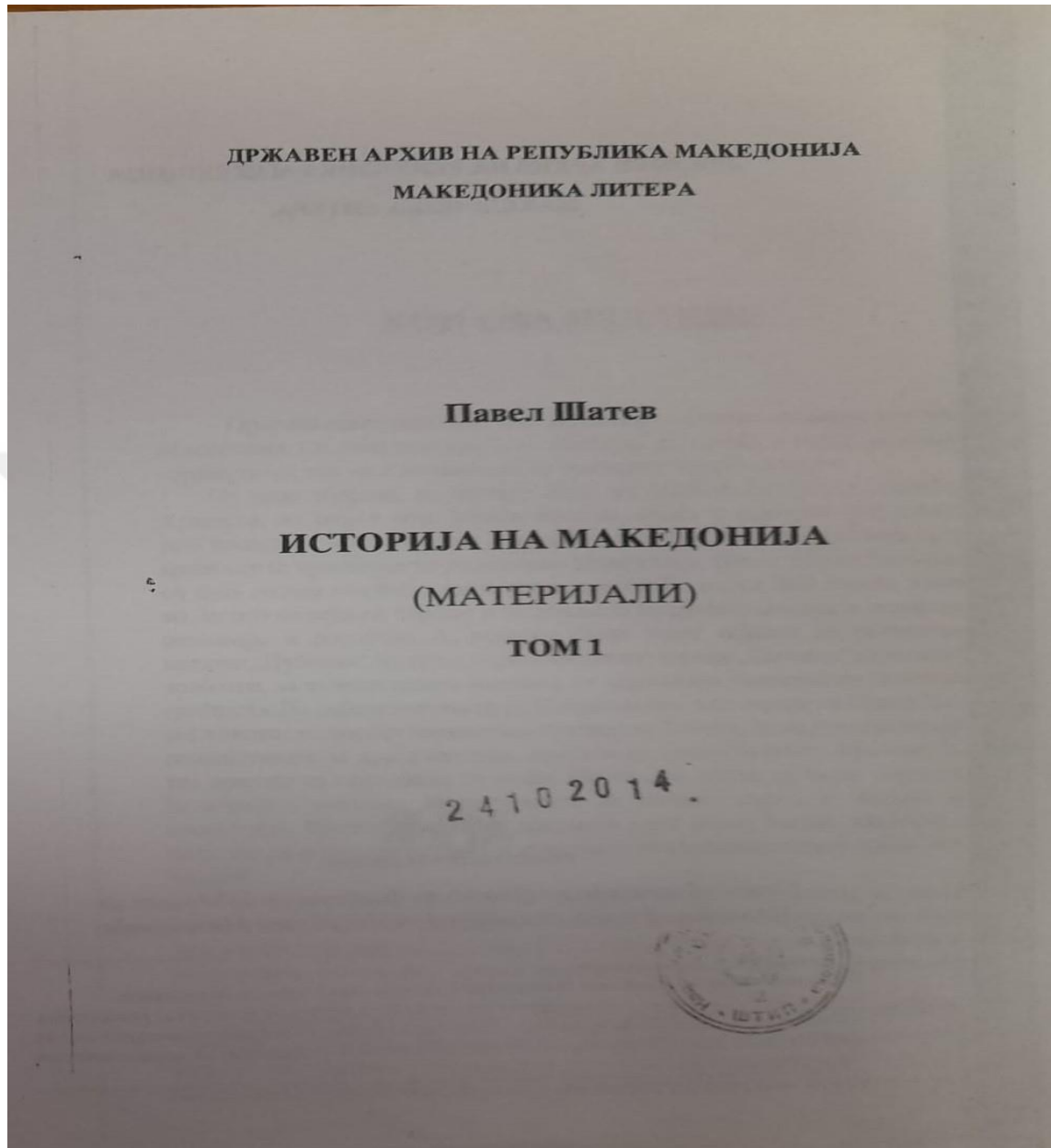
⁵⁰⁵ Manol Pandevski, *Makedonskoto Osloboditeno Delo vo XIX i XX Vek*, (Skopje: Misa, 1987).



⁵⁰⁶ Aleksandar Matkovski, *Makedoniya vo Turското Srednovekovie*, (Skopje: Kultura, 1989).



⁵⁰⁷ Manol Pandevski, *Natsionalното Praşanye vo Makedonskoto Osloboditelno Dvijenye (1893-1903)*, (Skopje: Kultura, 1974).



⁵⁰⁸ Pavel Şatev, *İstoriya na Makedoniya (Materiyali)*, (Skopje: Drjaven Arhiv na Republika Makedoniya, 2012).

EK 3: AYAKLANMA DÖNEMİNDE KULLANILAN DEVRİMCİ BAYRAKLARI VE DEVRİMCİLER

Resim 1⁵⁰⁹



⁵⁰⁹<http://macedoniandocuments.blogspot.com/2009/06/ilinden-uprizing-1903-revolutionary.html>

Resim 2⁵¹⁰



⁵¹⁰<http://macedoniandocuments.blogspot.com/2009/06/ilinden-uprizing-1903-revolutionary.html>

Resim 3⁵¹¹



⁵¹¹<http://macedoniandocuments.blogspot.com/2009/06/ilinden-uprizing-1903-revolutionary.html>

Resim 4⁵¹²



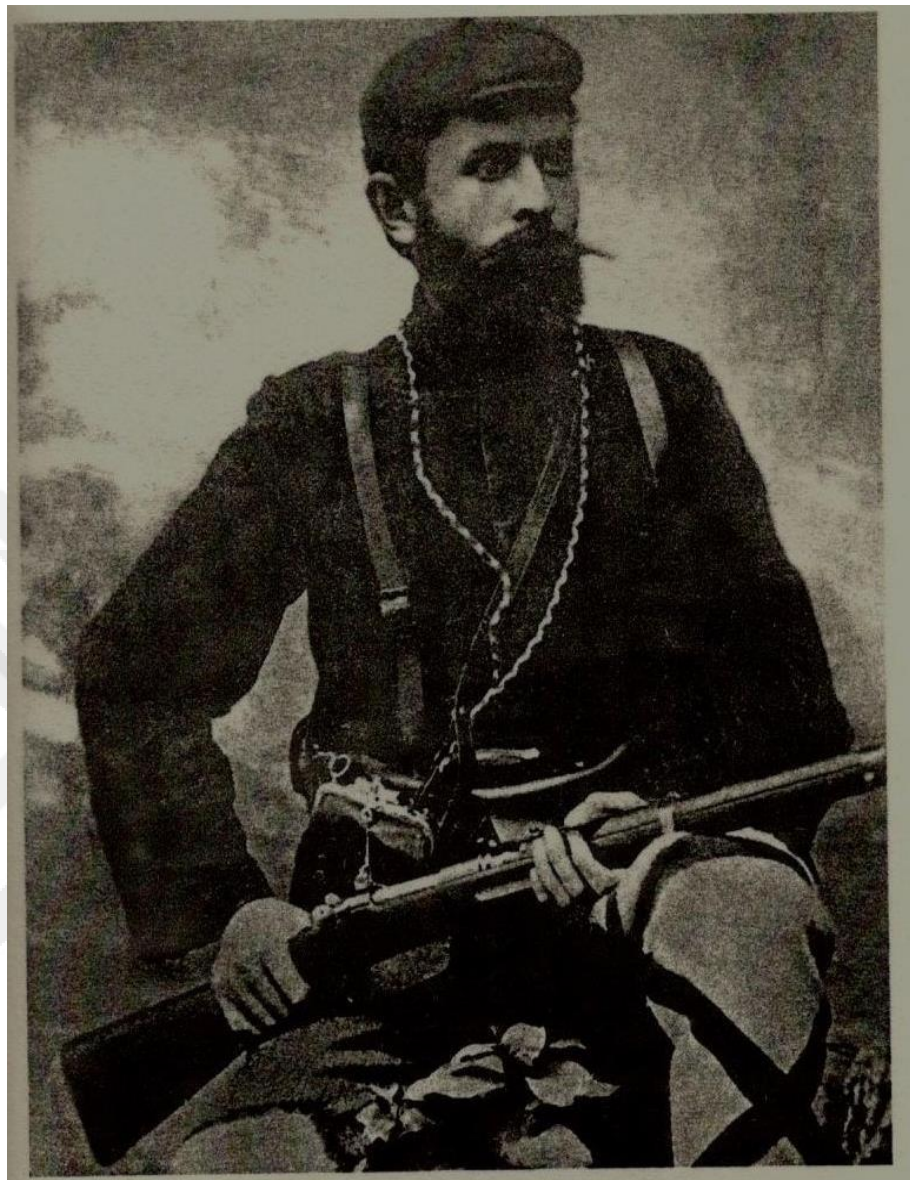
⁵¹²<http://macedoniandocuments.blogspot.com/2009/06/ilinden-uprizing-1903-revolutionary.html>

Resim 5 Pitu Guli ve komitacılar⁵¹³



⁵¹³ Христо Андонов Полјански, *Илинденското Востание и Меѓународната Јавност*, (Скопје: Мисла, 1985), 27. resim. (Hristo Andonov Polyanski, *İlindenskoto Vostanie i Megunarodnata Yavnost*,(Skopye: Mislа, 1985).

Resim 6 Nikola Karev⁵¹⁴



⁵¹⁴ Полјански, *Илинденското Востание и Меѓународната Јавност*. (Polyanski, *Ilindenskoto Vostanie i Megunarodnata Yavnost*), 27. resim.

Resim 7 Görçe Petrov⁵¹⁵



Горче Петров

2

⁵¹⁵ Динев, *Илинденката Епопеја*, (Dinev, *Ilindenskata Epopеya*), 152.

Resim 8 Gotse Delçev⁵¹⁶



Гоце

⁵¹⁶ Полјански, Гоце Делчев во Спомените на Современиците, (Polyanski, Gotse Delçe vo Spomenite na Sovremenitsite), 4.

Resim 9 Gotse Delçev'in Anne (Sultana Delçeva) ve Babası (Nikola Delçev)⁵¹⁷



Родителите на Гоце Делчев: Султана Делчева и Никола Делчев

⁵¹⁷ Полјански, *Гоце Делчев во Спомените на Современиците*, (Polyanski, *Gotse Delçe vo Spomenite na Sovremenitsite*), 35.

Resim 10 Komitacı grubu⁵¹⁸



Група востаници

⁵¹⁸ Динев, *Илинденската Епопеја*, (Dinev, *Ilindenskata Epopeya*), 326.

Resim 11 Osmanlı güçleri tarafından yakalanan silah tedarikçisi⁵¹⁹



4. Фатен пренесувач на оружје

⁵¹⁹ Полјански, *Илинденското Востание и Меѓународната Јавност*, (Polyanski, *Ilindenskoto Vostanie i Megunarodnata Yavnost*), 4. resim.

Resim 12 Paris'te Yayımlanan "La Vie Illustrée" Gazetesi'ndeki "Makedonya'da Türk Katliamı" Başlıklı Görüntü.⁵²⁰



9. Париски „L'illustration“ (1903) за зверствата во Македонија

⁵²⁰ Полјански, *Илинденското Востание и Меѓународната Јавност*, (Polyanski, *İlindenkoto Vostanie i Megunarodnata Yavnost*), 9. resim.

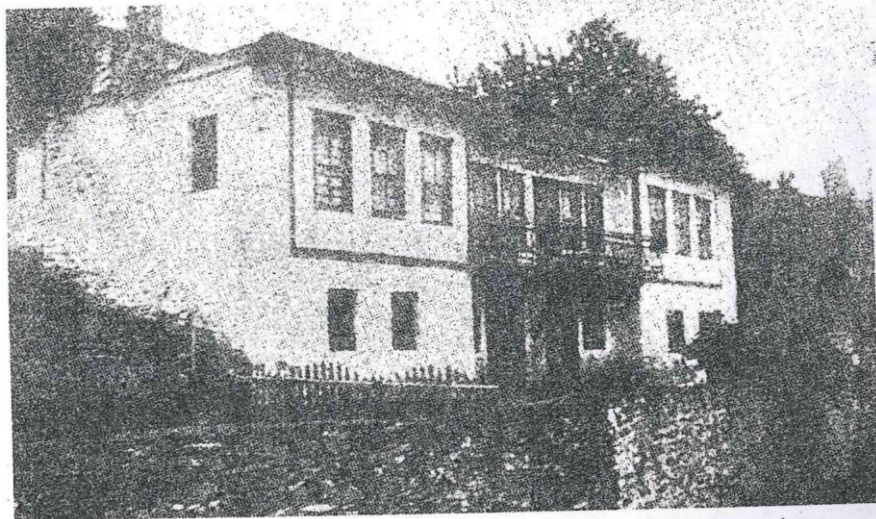
Resim 13 Makedon ayaklanmacılar: Gotse Delçev, Görçe Petrov, Dame Gruev, Yane Sandanski.⁵²¹



10. Предводниците на македонското националноослободително движење. Гоце Делчев, Горче Петров, Даме Груев, Јане Сандански

⁵²¹ Полјански, *Илинденското Востание и Меѓународната Јавност*, (Polyanski, *Ilindenkoto Vostanie i Megunarodnata Yavnost*), 10. resim.

Resim 14 İlinden Ayaklanmasının ilan edildiği ev (Kruşevo).⁵²²



23. Куката во Крушево каде што е прогласено востанието

⁵²² Полјански, *Илинденското Востание и Меѓународната Јавност*, (Polyanski, *Ilindenkoto Vostanie i Megunarodnata Yavnost*), 23. resim.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Bilal RAŞİDOĞLU		
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	Makedonca		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2001	2005	Balıkesir Merkez İmam Hatip Lisesi
Lisans	2005	2010	Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2011	2016	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora	2016	2024	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2018	2020	Tekirdağ Şehir Münür Alkan Uluslararası İmam Hatip Lisesi
2.	2020	–	Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	“Makedonya’da Dini Durum”, <i>Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Makedonya Türklerinin Eğitim, Basın ve Dini Durumları Balkan Çalıştayı.</i>		

Yayınlar:	<p>“XVI. Yüzyılda İştip Kazasının Nüfusu ve Etnik Yapısı”, <i>Rumeli İşlam Araştırmaları Dergisi</i> 12 (Ekim 2023), 36-51.</p> <p>“İştip’te Dinî Hayat (Osmanlı Dönemi)”, <i>Temel İşlam Araştırmaları</i>, Ed. Hidayet Aydar vd., (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 555-568.</p> <p>“İştip Kazasının Tarihi ve Etnik Yapısı (XIX Asır)”, <i>Balkanlarda İşlam (Balkanlar’da İşlam Dini ve Kültürel Hayat)</i>, Ed. Abdullah Taha İmamoglu vd., (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 293-306.</p>
Diğer:	
İletişim (e-posta):	
<p>Tarih :</p> <p>İmza :</p> <p>Adı-Soyadı : Bilal RAŞİDOĞLU</p>	